

COLECȚIA SFINX

ION BODUNESCU ION RUSU-ȘIRIANU

**DESCIFRAREA UNEI ISTORII
NECUNOSCUTE**

ION BODUNESCU

ION RUSU-ŞIRIANU

DESCIFRAREA UNEI ISTORII NECUNOSCUTE

EDITURA MILITARĂ – 1973

Ilustrația copertei

Fl. Creangă

CUVÎNT ÎNAINTE

Descifrarea unei istorii necunoscute reprezintă o premieră editorială, aducînd în fața cititorilor o temă deosebit de interesantă: arta obținerii informațiilor la români.

Autorii își propun să dovedească că românii, de-a lungul istoriei lor milenare, luptînd pentru apărarea libertății, pentru înfrîngerea oștilor dușmane, de cele mai multe ori copleșitoare ca forță și număr, care se năpusteau asupra lor, au găsit o armă eficientă în iscusința minții, în informațiile pe care le procurau cu dibăcie, în cunoașterea temeinică a adversarului, ridicată la rangul unei adevărate arte. În urma cercetării minuțioase a cronicilor, a însemnărilor făcute de unii călători, a hrisoavelor domnești, a numeroaselor înscrisuri și a unui bogat material arhivistic am ajuns la concluzia că arta obținerii informațiilor la români s-a bucurat de multă atenție în decursul vremurilor.

Volumul cuprinde momente importante din trecutul istoric al oamenilor de pe aceste meleaguri, care au găsit mijloace adecvate pentru a-și apăra demnitatea, avutul și pămîntul stropit cu sudoare și sînge împotriva cîmpitorilor.

Niciodată românii nu au fost pătrunși de gînduri vrăjmașe, de cîmpire, nu s-au îndeletnicit cu prădarea altor meleaguri și nu au intenționat să cucerească teritorii străine. Dacă soli și iscoade de pe pămîntul fericit al Daciei sau al țărilor române de mai tîrziu cutreierau

drumurile Europei, ei nu urmăreau alte scopuri decât să închege legături trainice cu alte popoare și să descopere din timp pregătirile de război ce se făceau la Roma, Constantinopol, Viena, Buda, Praga, Liov, Camenița, pe Volga și pe Don de către romani, bizantini, unguri, mongoli, turci, austrieci, polonezi și tătari, care au coborât adeseori cu oștile spre Dacia, spre Moldova, Țara Românească și Transilvania.

Nu de puține ori biruințele strămoșilor noștri au uimit lumea. Niciodată forțele lor nu le-au depășit din punct de vedere cantitativ pe cele ale vrăjmașilor care se lăsau fără număr, „ca frunza și iarba”. Dar vrednicii noștri strămoși, avîntîndu-se în luptă cu forțe puține, au adăugat acestora dragostea de neam, de pămînt și de țară, puterea de sacrificiu și vitejia fără seamăn, au opus pădurea și riurile, au opus muntele care i-a tănuț în caz de primejdie, au dat dovadă de inteligență și spirit creator pe tărîmul artei militare și mai ales al războiului ascuns, purtat cu consecvență ca urmare a condițiilor specifice determinate îndeosebi de micul lor număr. Activitatea de informații și contrainformații pe pămîntul României a izvorit dintr-o necesitate vitală legată de lupta de apărare pe care oamenii au fost nevoiți să o poarte.

Pe baza izvoarelor istorice sînt reconstituite momente din lupta milenară pentru supraviețuire și independență, pentru zădărnîcirea acțiunilor de cîmpire duse de dușmani pe aceste meleaguri din vremea „cînd zeii făceau spionaj” și pînă în perioada contemporană.

Supunînd evenimentele istorice unei meticuloase analize, am insistat mai ales asupra momentelor care se referă la arta obținerii informațiilor. Spionajul și îndeosebi contraspionajul urmează firul istoriei și se conturează tot mai pregnant de la o epocă la alta. În arta obținerii informațiilor se relevă adeseori suplețea gîndirii și fantezia voievozilor, domnitorilor, comandanților de oști și ostașilor, precum și ale unor oameni simpli care au acționat în conformitate cu necesitățile momentului. Din retrospectiva pe care încercăm să o facem în domeniul obținerii informațiilor rezultă că poporul nostru nu a acționat niciodată singur, ci a căutat să stabilească relații cu

alte popoare, integrându-se, prin lupta sa seculară, în tabăra care reprezenta progresul.

În lucrarea de față figuri cunoscute ale istoriei sînt prezentate într-un mod cu totul deosebit. Iscusitul conducător militar, Ștefan cel Mare, apare ca un abil gînditor și un curajos deschizător de drumuri în domeniul culegerii informațiilor, iar Mihai Viteazul, ca un meșter desăvîrșit în arta diplomației, ale cărei firi se întindeau în toată Europa, din Bosfor pînă la Gibraltar, înconjurat de oameni care știau să fie conducători de oști, diplomați și iscoade, de oameni care știau să poarte informații prețioase pe drumuri încărcate de primejdii. Pe timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu a existat o îndelungată perioadă de pace, dar inteligentul domnitor a purtat un permanent război nevăzut care a asigurat liniștea și prosperitatea țării. Domnia lui Alexandru Ioan Cuza este reprezentată sub raportul activității informative care a permis domnitorului să ia decizii importante pentru țara sa. În capitolele consacrate anilor primului război mondial sînt relevate noi valențe ale inteligenței românești, este subliniat rolul de seamă pe care oamenii simpli l-au avut în această conflagrație mondială. Istoria nu a consemnat nicăieri numele Mariei Bălan, ale lui Spiridon Boita, David Pop, Victor Popescu sau Vasile Chilian. Cu toate că au luptat cu mult curaj, iscusință și dibăcie, ei au rămas înconjurați de un anonimat deplin.

În Descifrarea unei istorii necunoscute am evidențiat procedee și metode de obținere a informațiilor, care ne par uneori surprinzătoare, dacă le raportăm la epoca în care au fost practicate. Însă unele dintre aceste procedee și metode își găsesc și astăzi valabilitatea, ceea ce contribuie nu numai la creșterea rolului informativ, ci și a celui educativ al lucrării.

Descifrarea unei istorii necunoscute împletește armonios istoria cu diplomația și arta obținerii informațiilor, reprezentînd un omagiu adus eroului anonim care s-a jertfit pentru apărarea patriei, un omagiu adus unui popor mic care a folosit în lupta sa dreaptă această puternică armă pentru a-și apăra libertatea și independența.

1

Și zeii făceau spionaj

Arta de a obține informații — spionajul — are o străveche origine. Primele începuturi le putem găsi chiar în perioada copilăriei omenirii, în vremea când nu se constituise încă statul, când nu existau clase și diferențieri sociale, dar apăruseră totuși primele conflicte între triburi și între oameni, care, în căutarea unor locuri mai prielnice pentru viață, simțeau necesitatea cunoașterii în prealabil nu numai a pământurilor spre care se îndreptau, dar și a posibilităților băștinașilor de a le opune rezistență. Arta de a obține informații s-a născut și din necesitatea de a cunoaște, cu un ceas mai devreme, intențiile vrăjmașilor, pentru a putea lua măsuri de apărare corespunzătoare.

Când apare pentru prima dată spionajul în istorie ?

În evoluția istorică a unor popoare, în epoca bronzului și a fierului, chiar în comuna primitivă, apar și elemente de spionaj. Prezența lor devine tot mai pregnantă pe măsură ce omenirea evoluează spre civilizația antichității. Acțiuni de spionaj întâlnim în istoria antică a Egiptului, Mesopotamiei, Feniciei și Palestinei, spionajul fiind practicat, de asemenea, în India, China, Persia, Grecia și mai ales în Imperiul roman.

Prezentind înfruntarea dintre oameni și zei, protectorul al grecilor sau al troienilor, epopeea homerică *Iliada*, important document privind istoria vechilor greci, con-

firmat în mare parte de descoperirile arheologice din Asia Mică, consemnează numeroase acțiuni de spionaj.

Necesitatea imperioasă a obținerii știrilor este evidentă în înțeleștarea dintre ahei și troieni. „Ce-o fi gândind să mai facă troienii?” se întreabă conducătorii grecilor. Urmind sfatul înțeleptului Nestor, ei trimit spre tabăra troienilor două iscoade încercate, Tidid Diomede și cuceritorul Ulise, pentru că :

*...,De la marginea taberei lor pe vreunul să prindă
Sau de la dînșii din zvon să afle cumva, să ne spuie
Ce-o fi gândind să mai facă troienii ?“¹.*

În același timp Hector, cel mai viteaz dintre troieni, făgăduiește să dea un dar important celui care se încumetă :

*„Pe la corăbiu să meargă pe-ascuns ca să prindă
de veste,
Dacă mai stau priveghind și-și apără tabăr-aheii
Sau de-astă dată, bătuți pe de-a-ntregul de mîinile
noastre
Gata sînt ei să ia fuga pe mare și nu mai vor noaptea
Paza să fie, fiind istoviți dup-atîta trudire“².*

Tinărul Dolon, feciorul lui Eumedes, cu chip slut, dar neîntrecut în picioare, se hotărăște să pătrundă în tabăra aheilor, pînă în apropierea cortului lui Agamemnon, pentru obținerea știrilor necesare troienilor în vederea pregătirii de război. Iscoadele pornesc și se încrucișează pe drum. Cu toată iuțea picioarelor sale, Dolon este prins de ahei. Captivul este supus de iscusitul Ulise la un interogatoriu și informațiile se înlănțuie una după alta. După ce află amănunte cu privire la misiunea încredințată prizonierului său, Ulise se interesează de situația din tabăra lui Hector :

*„Ia mai răspunde-mi tu iară și spune-mi curat
adevărul :
Unde lăsași la plecare pe Hector, a oștilor frunte ?
Unde sînt armele lui așezate și unde-i sînt caii ?*

*Cum stă cu paza și locul de mas al oștirii troiene ?
Ce gând mai au după asta ? Mai vor ei pe loc să rămâie
Lângă corăbii, departe de-ai lor, și spre zidul cetății
Nu se vor trage-napoi pînă nu-i vor înfrînge pe-ai
noștri ?*

Dolon furnizează informațiile cerute de Ulise cu privire la Hector și căpeteniile sale, la pază, la luptători și dispunerea lor în tabără, la starea de spirit a populației din cetate și, în speranța că astfel va dobîndi bunăvoința lui Ulise și a tovarășului său, care îi vor cruța viața, le dezvăluie un punct vulnerabil în tabăra troienilor, prin care s-ar fi putut pătrunde fără riscuri mari. Fiind stors de informații, Dolon devine de prisos, iar Tidid Diomede, cu toate că îi făgăduise drept răsplată să-i cruțe viața și să-l elibereze, îl ucide pentru ca „nici ca iscoadă pe-ascuns ori chiar ca potrivnic pe față“ să nu mai poată pricinui vreo pagubă oștilor aheiene. Informațiile primite de la Dolon sînt fructificate cu succes de cei doi eroi ai Iliadei. Ei pătrund în tabăra troiană prin punctul vulnerabil dezvăluit de Dolon, pricinuindu-i numeroase pierderi în vieți omenești și materiale. Chiar Resos, craiul tracilor, venit în ajutorul troienilor, este ucis de Diomede. Atacul prin surprindere al celor doi ahei este oprit de zeița Palas Atena, protectoarea grecilor. Intervenția zeiței se dovedește deosebit de oportună pentru salvarea celor doi eroi care ar fi fost copleșiți în luptă de troieni în eventualitatea că ultimii ar fi prins de veste despre atacul pe care aceștia îl dezlănțuiseră în marginea taberei. Folosindu-se de informațiile exacte furnizate de Dolon, Ulise și tovarășul său, Tidid Diomede, se întorc în tabără victorioși, aducînd cu ei o pradă bogată.

Ulise, legendarul erou al grecilor, apare astfel nu numai ca un războinic de seamă și un vestit călător, ci și ca un desăvîrșit cunoscător al tainelor spionajului. El pătrunde ca iscoadă în cetatea Troia pentru a o determina pe Elena să-i trădeze pe troieni, născocind cu mintea-i ageră acel fabulos dar, calul de lemn, în pintecele cărui se ascunsese împreună cu alți 500 de ostași greci.

Războiul purtat lângă zidurile cetății Troia și povestit cu atîta măiestrie în poemul homeric Iliada îi aduce și pe zei în arena spionajului. Numeroase zeițe sînt prezente pe cîmpul de luptă, îndeletnicindu-se cu observarea mișcărilor grecilor sau troienilor, străduindu-se să pătrundă în tainele deținute de o tabără sau alta. Artemis, Atena, Afrodita sînt doar cîteva dintre zeițele care se înfruntă pe cîmpul de luptă, făcînd spionaj în favoarea troienilor sau a grecilor, în funcție de interesele și conflictele existente în rîndul zeilor.

Potrivit mitologiei Greciei antice, zeii erau abili cunoscători ai artei spionajului. Ei se spionau reciproc, iar acțiunile întreprinse printre pămînteni nu erau nicidecum întîmplătoare, ci se bazau pe cunoașterea prealabilă temeinică a puterii vrăjmașilor.

Reflectînd deformat realitatea din Grecia antică, mitologia atribuia zeilor și eroilor fapte în care aceștia foloseau numeroase metode (practice și în spionajul modern), cum este, de pildă, exploatarea, în scopuri informative, a unor simțăminte omenești, îndeosebi a sentimentului de dragoste. Astfel, firul celebru al Ariadnei îl ajută pe Teseu să găsească scăpare din coridoarele întortocheate ale labirintului din Creta. Îșelînd însă credința și trădînd iubirea Ariadnei, Teseu o părăsește, după ce, am putea spune, își îndeplinisese misiunea, iar fiica regelui Minos nu-i mai era utilă. De asemenea, argonauții reușesc să-i răpească lui Aectes lîină de aur numai fiindcă Medeea, fiica regelui, se îndrăgostește de unul dintre ei. Iason, sprijinit de Medeea, îl înfruntă pe Aectes și, cunoscîndu-i toate tainele, reușește să fure lîna și să scape de urmărire.

Vastul imperiu persan a cunoscut în timpul lui Darius I o organizare desăvîrșită pentru acele vremuri. În scopul păstrării teritoriilor cucerite, imperiul a fost împărțit în districte denumite satrapii, administrate de trei funcționari care nu depindeau unul de altul : satrapul, secretarul și generalul conducător al oștilor. În afară de aceștia, exista și un funcționar secret, cunoscut sub numele de „ochii și urechile regelui“, ce avea sarcina de a raporta

suveranului informații cu privire la activitatea satrapului, pe care îl supraveghea îndeaproape. În imperiul persan se acordă o atenție deosebită cunoașterii temeinice a situației interne și îndeosebi a celei de la hotare, fiind creat în acest scop un sistem de comunicații rapide care consta dintr-o rețea de drumuri și un serviciu poștal. Imperiul putea fi străbătut de curieri în cincisprezece zile, de la un capăt la altul, iar prin posturile de semnalizare optică, amplasate la distanțe egale, știrile importante puteau fi transmise într-un timp mult mai scurt.

Prezentăm în cele ce urmează un interesant episod din perioada războaielor greco-persane, din care desprindem una din numeroasele metode de spionaj folosite în acele timpuri. Pentru a culege informațiile necesare, grecii trimit în tabăra lui Xerxes trei spioni. Capturați în momentul în care își aduceau la îndeplinire misiunea, ei nu sînt executați de Xerxes, ci sînt purtați prin toată tabăra, oferindu-li-se astfel posibilitatea cunoașterii amănunțite a forței de care dispuneau perșii, pentru ca la înapoiere relatările lor să producă un puternic efect psihologic asupra grecilor. Dar aceștia nu se lasă intimidați de povestirile iscoadelor și Xerxes este înfrînt în luptă.

Alexandru Macedon, mare conducător de oști, dotat cu o inteligență scilpitoare, prețuia foarte mult informațiile, acordînd atenție deosebită obținerii lor din tabăra vrăjmașă. El nu s-a aventurat niciodată în luptă fără a cunoaște potențialul uman și militar al adversarilor. Cînd luă parte la prima luptă, „merse el însuși iscoadă“, iar înaintea bătăliei decisive de la Gaugamela, îmbracă, potrivit legendei, hainele unuia dintre generalii săi și pătrunde, în chip de sol, în tabăra persană pentru a observa starea de spirit, pregătirile militare, dispozitivul de apărare al perșilor. Fiind descoperit de unul dintre perșii care îl cunoșteau, el reușește să iasă din palatul regelui, recurgînd la un șiretlic, și scapă de urmăritori cu ajutorul lui Ducipal, celebrul cal.

Iar acum, părăsind legenda, să revenim la istorie. În lucrarea sa *Războaiele civile*, pe lângă faptele de arme obișnuite, Appian prezintă și unele acțiuni de spionaj.

Cel de-al doilea război civil, izbucnit ca urmare a crizei politice prin care trecea Republica Romană, în lupta pentru putere, îl opune pe Cezar lui Pompei. Cezar nu scapă nici un prilej pentru a cîștiga aliați în rîndul armatei lui Pompei. Astfel, el îi eliberează pe prizonieri, nu înainte de a le aminti purtarea sa omenească, urmată de îndemnul: „dacă voi îmi purtați recunoștință pentru aceste fapte ale mele, atunci să le spuneți tuturor soldaților lui Pompei aceste lucruri“. Din cuvîntarea rostită de Cezar în fața oștirii sale înainte de a-l înfrunta pe Pompei la Pharsalla (în anul 48 î.e.n.) rezultă o cunoaștere perfectă a efectivelor de care dispunea adversarul și a unor alte amănunte legate de starea de spirit a ostașilor lui Pompei, instruirea acestora, dispunerea pe cîmpul de luptă. Spre edificare, redăm mai jos cuvintele lui Cezar, așa cum au fost consemnate de Appian în cartea sa :

„Eu am aflat că numai de teamă și împotriva voinței sale pornește la luptă (este vorba de Pompei — n.a.), pentru că simte amurgul norocului său ; greoi și zăbavnic cum e în toate privințele el mai degrabă primește porunci, decît comandă. Acestea le afirm numai cu privire la soldații italici, căci la aliații lui nici să nu vă gîndiți, nici să nu-i puneți la socoteală și să nu luptați deloc împotriva lor. Aceștia sînt sclavii din Siria, Frigia și Lidia, gata în orice clipă să fugă și să fie robi. Eu știu foarte sigur și voi înșivă veți vedea îndată, că în orînduirea de luptă Pompei nu le-a încredințat nici un loc“⁴.

Lumea antică ne oferă și alte exemple cu privire la arta spionajului și contraspionajului.

Istoricul și filozoful chinez Sun Tzu include în cartea sa *Arta războiului* și un capitol intitulat *Folosirea agenților secreți*, în care enunță numeroase principii, valabile pînă în zilele noastre. Definind activitatea informativă, Sun Tzu arată că aceasta „se referă la toate lucrurile ce pot fi cunoscute în vederea unei acțiuni“, iar aceste lucruri nu pot fi obținute „de la zei sau spirite, nici prin analogie cu evenimentele petrecute și nici prin calcule“. Ele trebuie obținute cu ajutorul oamenilor care cunosc situația inamicului. Pentru Sun Tzu prin obținerea informațiilor se

urmărește un scop bine definit, fiind necesar să existe un cod de reguli și principii pentru procurarea unor informații de calitate. Învățatul chinez dă recomandatii privind organizarea serviciilor de spionaj, arătând că acestea trebuie să fie ca o plasă de pescuit, cu ramificații laterale, cu fire numeroase care converg spre un singur nod central. În lucrarea sa, el abordează și o serie de laturi ale spionajului, ca războiul psihologic, dezinformarea inamicului, contrainformațiile etc. Sun Tzu se referă și la cei care se îndeletnicesc cu procurarea informațiilor, la oameni, clasificându-i în agenți „interiori“, ceea ce înseamnă, în limbajul contemporan, „agenți pe loc“, apoi agenți „dubli“, adică agenții adversarului, prinși și recrutați pentru propriul serviciu, „agenți de sacrificiu“, care sînt trimiși pentru a-l induce în eroare pe inamic prin răspîndirea de informații false și, în sfîrșit, „agenți vii“, adică cei care pleacă la inamic, culeg informații și se înapoiază în tabăra proprie.

În antichitate spionajul a fost practicat pe scară largă, devenind o adevărată artă. Putem afirma că tot atunci au fost descoperite numeroase căi și metode de obținere a informațiilor, care sînt folosite și în spionajul modern. Între spionajul practicat în antichitate și spionajul contemporan nu există mari deosebiri de metodă, deosebirile sînt date mai ales de tehnica folosită, de experiența acumulată în cursul secolelor.

Și astăzi recrutarea spionilor și agenților se face pe baza unei selecții riguroase. Și astăzi sînt folosite case conspirative, și în prezent sînt exploatate slăbiciunile femeilor, dragostea, așa cum au procedat zeii, semizeii și eroii din mitologia greacă, și astăzi...

Dar chiar aviația folosită în prezent în scopuri de spionaj a fost anticipată de imaginația oamenilor încă în antichitate. Potrivit unei legende, Alexandru Macedon, purtat de un vultur pînă la cer, a măsurat întinderea uscatului, munții și mările și astfel a cunoscut teritoriile imensului imperiu străbătut și cucerit mai tîrziu. Prin urmare, am putea afirma că și cei din antichitate nu au

exclus posibilitatea folosirii unei astfel de metode pentru procurarea informațiilor necesare, dar dacă Alexandru Macedon nu a avut la îndemână asemenea mijloace, în zilele noastre, avioanele „U 2“, avioanele cu și fără pilot, sateliții artificiali de tip „Discoverer“ sau „Midas“ fac parte din arsenalele de spionaj ale unor țări.

În mod firesc se naște întrebarea : care este obiectul informațiilor ? Sînt necesare numai informațiile cu privire la efectivul trupelor, la tehnica de luptă sau constituie informații de spionaj orice date care se obțin de la inamic ?

Pentru a răspunde la această întrebare să apelăm la o altă legendă, păstrată încă din timpul campaniei întreprinse de Napoleon în Rusia.

În timp ce armata rusă se afla în retragere, înfrîntă în toamna lui 1812, la Kutuzov se prezintă un fierar jerpelit, purtînd cu el un rucsac. Toți ofițerii îl credeau nebun, cînd acesta le spunea că poartă în rucsacul său cheia victoriei. Bătrînul general l-a ascultat însă. În rucsacul său fierarul purta potcoavele pe care le desprinsese de la copitele cailor ce aparținuseră francezilor căzuți pe cîmpul de luptă. La o examinare mai atentă se putea constata un fapt deosebit de important : potcoavele nu aveau colți, erau plate. Făcînd din acest mic amănunt un aliat prețios al armatei sale, Kutuzov a atras, la Berezina, cavaleria franceză pe gheață, obținînd victoria.

Prin urmare, orice informație, aparent lipsită de importanță, poate deveni deosebit de prețioasă pentru cel care știe să o interpreteze și să o folosească. Un agent bine instruit poate trage concluzii importante din simpla contemplare a ferestrelor iluminate ale unei clădiri în care lucrează un stat major. Astfel, el știe că în serile și nopțile liniștite, sînt iluminate doar anumite ferestre, iar cînd statul major face pregătiri febrile în vederea ducerii unor noi acțiuni, clădirea întreagă este inundată în lumină. Un amănunt, la prima vedere, fără valoare, din care un agent cu experiență știe însă să tragă concluziile ce se impun.

Am trecut în revistă doar cîteva din aspectele privind activitatea de informații, suficiente însă pentru a ne do-

vedi că spionajul nu este o invenție a epocii moderne, ci s-a dezvoltat și a fost practicat din cele mai vechi timpuri.

Ce aduce nou în acest domeniu epoca contemporană ?

Walter Schellenberg, șeful S.D.-ului nazist (S. D. = *Sicherheitsdienst des Reichsführers S.S.* — Serviciul de siguranță al conducătorului S.S. al Reichului — n.a.)⁵, consemnează în memorii că în biroul său de lucru se afla o masă rulantă pe care erau instalate telefoane și microfoane în legătură directă cu cancelaria lui Hitler, cu serviciile mai importante ale S.D.-ului, precum și cu apartamentul său din Berlin și vila de la țară. Prin pereți, sub birou, într-o lampă erau amplasate microfoane ascunse care înregistrau automat orice sunet și orice conversație. Pe masa de lucru erau montate două arme automate care intrau simultan în funcțiune, la o simplă apăsare pe un buton. Prin apăsarea pe un alt buton erau alarmate gărzile, care în 30 de secunde se adunau în jurul imobilului, păzind toate ieșirile. Geamurile biroului erau prevăzute cu un grilaj fin prin care trecea curent de înaltă tensiune și un sistem de celule fotoelectrice care înregistrau apropierea oricărui străin.

Pe timpul călătoriilor sale în străinătate, Schellenberg își fixa, de regulă, un dinte artificial în care se găsea o doză de otravă, suficientă să-l omoare în mai puțin de o jumătate de minut, iar pentru mai multă siguranță, purta și un inel în care se găsea ascunsă, sub o piatră de alabastru, o altă capsulă, de aur, cu cianură.

Dispozitivele perfecționate de ascultare și emisie, progresele în domeniul fotografiei, un buton sau un ac de cravată putînd fi lentila unui aparat de fotografiat, iar plombele dentare, ascunzători pentru microfilme, cernelele speciale rezistente la orice examinare chimică sau cu raze infraroșii, actele de identitate falsificate, domeniul vast al spionajului aerian — iată doar cîteva din mijloacele utilizate de serviciul lui Schellenberg în cel de-al doilea război mondial, menite să asigure hitleriștilor informații sigure și oportune.

Numai simpla examinare a biroului-fortăreață al șefului contraspionajului hitlerist, doar simpla enumerare a mij-

loacelor folosite de spionii germani în timpul celui de-al doilea război mondial sînt edificatoare pentru ceea ce înseamnă noutate în materie de spionaj. Dar noutatea a pătruns și în cadrul organizatoric, în perfecționarea unor metode de investigație. În general, experiența acumulată în cursul istoriei a dus la descoperirea unui număr impresionant de metode, care de care mai ingenioase, ce se împletesc cu mijloacele tehnice tot mai perfecționate.

Spionaj în zorii istoriei

Arta spionajului pe pământul României își găsește izvoarele încă în timpurile străvechi. Ea s-a născut în antichitate, în vremea când locuitorii de pe aceste meleaguri erau nevoiți să poarte războaie cu numeroși dușmani pentru a-și apăra așezările împotriva năvălitorilor.

Pământul bogat al Daciei a fost ținta acțiunilor multor popoare războinice atrase de lanurile de grâu, de aurul munților, de mierca care „curgea în piriuri“. Oamenii acestor pământuri au știut să-și apere avutul și rodul muncii nu numai prin tăria brațelor, ci și prin ascuțișul minții.

Una din primele expediții pe pământurile cuprinse între Carpați și Dunăre este cea întreprinsă de Alexandru Macedon. Potolomeu, martor ocular al acestei expediții, povestește că Alexandru, înaintînd cu armata sa prin lanurile de grâu, a fost nevoit să-și croiască drum cu ajutorul pedestrimii, care apleca spicele folosindu-se de sulite. Expediția lui Alexandru Macedon i-a surprins pe geți, care considerau că armata macedoneană nu putea să treacă Dunărea decît după construirea unui pod. De aceea, trecerea Istrului — cel mai mare din toate riurile — cu ajutorul luntrilor creează elementul surpriză, iar geții înfrinți sînt nevoiți să se retragă.

Cîteva ani mai tîrziu, în vremea lui Dromihete și Lisimah, conflictul dintre geți și macedoneni atinge apogeul. În mai multe războaie purtate în jurul anului 300 î.e.n.

Dromihete îi învinge pe macedoneni, reușind să-l ia prizonier chiar pe Agatocles, fiul regelui dușman. Eliberarea din prizonierat a lui Agatocles nu duce la încetarea conflictului între geți și macedoneni. În anul 292 î.e.n., Lisimah, în fruntea unei armate care se ridica, potrivit aprecierilor istoricului grec Polyainos, la o sută de mii de oameni, va porni din nou împotriva lui Dromihete. Epilogul acestei expediții este îndeobște cunoscut. Trufașul rege al macedonenilor cade prizonier, iar geții îi dau o lecție usturătoare, după care îl eliberează din captivitate. În luptele dintre geți și macedoneni, inegali ca forță, victoria primilor se explică prin strategia folosită de iscusitul Dromihete, care și-a purtat adversarii prin locuri pustii, lipsite de apă, de hrană sau furaje, istovindu-i pe luptătorii vrăjmași și dînd atacul decisiv în condiții avantajoase. Procedeele de luptă folosite de Dromihete presupun însă și desfășurarea unei intense activități de cunoaștere a celor ce se petreceau în tabăra adversă. Considerăm că Dromihete, prin iscoadele sale, a fost în permanență la curent cu situația din tabăra macedoneană atît în timpul expediției lui Agatocles, cît și a lui Lisimah, ceea ce i-a permis să cîștige bătăliile și să-i captureze pe cei doi conducători.

Spre sfîrșitul erei vechi și la începutul erei noastre, la Burebista, Cotiso, dar mai ales la Decebal, găsim numeroase elemente care atestă existența unei activități susținute pentru obținerea informațiilor.

Încă din cele mai vechi timpuri, în Dacia erau folosiți de către băștinași numeroși meșteri romani „pentru a le zidi cetăți, a le fabrica mașini de război, a le bate monede“, de obicei, prin imitarea denarilor republicii romane¹. Acești meșteri erau recrutați, de regulă, dintre fugari, care primeau însărcinări multiple, oferind totodată informații și ducînd „negocieri diplomatice“. Potrivit afirmațiilor lui Strabo, Burebista „întemeiează un mare imperiu, impunînd dominația getică aproape tuturor vecinilor, și constituia o mare primejdie și pentru romani“. Victoriile repurtate de acesta se datoresc în egală măsură unei abile activități diplomatice, concretizată în sprijinul acordat lui Pompeius împotriva lui Cezar prin Acornion,

un agent grec din Dionysopolis. Aceeași politică este promovată și de Cotiso, un alt rege dac, care a intervenit în războaiele civile în favoarea lui Octavian.

După cum arată Vasile Pârvan, pe vremea lui August existau în Dacia „destui localnici care cunoșteau literele latine precum dealtfel și destui romani în serviciul dacilor“. Prezența romanilor în „serviciul dacilor“ era necesară pentru efectuarea lucrărilor în care ei erau meșteri, în unele lucrări de cancelarie, dar mai ales în furnizarea de informații privind situația politică și militară a Imperiului roman, așa că nu întâmplător, Burebista, după cum arată Strabo, „trecea Dunărea fără să se teamă de nimeni și pustia Tracia pînă în Macedonia și Iliria“.

Importanța atribuită romanilor aflați în slujba dacilor este pusă în evidență în mod pregnant cu prilejul încheierii păcii, după primul război dintre Traian și Decebal, cînd una dintre condiții consta în „extrădarea inginerilor și a dezertorilor din armata romană“ și în asumarea de către regele dacilor a obligației de a nu mai primi fugari și soldați din imperiu și de „a socoti drept prieteni și drept dușmani pe prietenii și dușmanii romanilor“.

Decebal s-a dovedit iscusit comandant de oști în războaiele purtate împotriva romanilor, bazîndu-se pe cunoașterea temeinică a tehnicii de luptă folosite de aceștia. El își dădea seama că fără o armată bine organizată și bine instruită nu-i putea învinge pe romani. Iscoadele sale străbăteau Imperiul roman, în timp ce regele dac „primea la Sarmisegetusa dezertori din armata romană“², pe care îi plătea bine cu denari romani. Aceștia îi ofereau informații prețioase cu privire la condițiile existente în Imperiul roman și la deplasările de trupe, dezvăluindu-i în același timp aspecte privind tactica romană, tehnica de luptă folosită de dușmanii săi. Făcînd portretul lui Decebal, Dio Cassius arată că acesta „era priceput în ale războiului și iscusit la faptă, știind cînd să năvălească și cînd să se retragă la timp, meșter în a întinde curse, viteaz în lupte“. În războaiele purtate cu romanii, Decebal s-a folosit adeseori și de informații obținute pe căi cunoscute numai de el. Același izvor ne informează că, dînd dovadă de multă ingeniozitate, conducătorul

dacilor a încercat în repetate rânduri să-și asigure superioritatea în confruntarea cu romanii. Pe această linie se înscrie tentativa de a-l suprima pe Traian, pe când se afla în Moesia, unde Decebal trimite doi dintre fugarii romani pentru a aduce la îndeplinire planul stabilit, precum și capturarea comandantului roman Longinus, relatată de Dio Cassius după cum urmează : „Decebal momi pe Longinus, comandant de oaste, care se dovedise de temut în războaie, și înduplecându-l să vină la o întâlnire sub cuvânt că va face tot ce i se va porunci, puse mina pe el și-l întrebă în fața obștii ce planuri are Traian ; și fiindcă acela nu voi să spună nimic, îl puse sub pază neferecată și, trimițând un sol la Traian, ceru ca acesta să-i lase țara pînă la Istru și să-i întoarcă banii pe care-i cheltuisese cu războiul ; numai așa îi va da drumul lui Longinus !“.

Din cele relatate desprindem procedeele ingenioase folosite de Decebal pentru obținerea informațiilor necesare zădărniciirii acțiunilor întreprinse de dușmani. Aceste informații cu caracter de spionaj apar ca o necesitate în lupta de apărare, de menținere a independenței, ca o condiție a existenței statului dac.

În timpul lui Decebal arta obținerii informațiilor cu caracter militar a atins apogeul, dar în perioada finală lucrurile iau o întorsătură dramatică din cauza apariției primilor trădători. Referindu-se la anii celui de-al doilea război daco-roman, Dio Cassius arată că Decebal era slăbit și „din pricină că mulți daci trecuseră de partea lui Traian“. În lucrarea sa intitulată *Dacii*, Hadrian Daicoviciu menționează că la sfîrșitul războiului „O pradă bogată e dusă la Roma, pe lîngă comorile regelui Decebal, ascunse în albia riului Sargetia și descoperite de romani datorită trădării dacului Bicilis“.

Comorile dacilor fuseseră ascunse cu multă iscusință în albia riului Sargetia, al cărui curs a fost deviat pînă în momentul depozitării și acoperirii cu pietriș și nisip a obiectelor din metale prețioase. Prizonierii romani care efectuaseră lucrarea au fost omoriți după readucerea cursului la vechea albie, pentru ca nimeni să nu poată trăda taina. Dar Bicilis, sfetnic de taină al lui Decebal,

unul dintre puţinii fruntaşi daci care cunoştea unde fuseseră ascunse comorile, fiind capturat de romani, le-a dezvăluit această taină, iar comorile ascunse în albia râului au luat drumul Romei.

Nu de mult, la Filippi a fost descoperită inscripţia-epitaf a lui Tiberius Claudius Maximus, care a fost „recompensat cu premii pentru bravură de împăratul Domitianus ; făcut duplicarius de divus Traianus în Ala Nr. II de Pannoni şi de acelaşi împărat a fost făcut explorator“. În continuare, epitaful povesteşte că în această calitate Tiberius Claudius Maximus l-a capturat pe Decebalus şi i-a tălat capul, pe care l-a dus împăratului Traianus. Constantin Daicoviciu şi I. I. Russu, comentînd inscripţia-epitaf a lui Tiberius Claudius Maximus, identifică noţiunea de „explorator“ cu aceea de cercetaş. Existenţa acestor cercetaşi în componerea corpului expediţionar roman constituie o mărturie a organizării de către împăratul Traian a unei intense activităţi de cunoaştere prealabilă a terenului pentru a evita capcanele pe care Decebal le întindea cu multă iscusinţă.

Analizînd aceste pasaje din inscripţia-epitaf de la Filippi, comparîndu-le cu alte izvoare şi confruntîndu-le cu scene de pe Columna lui Traian, I. I. Russu ajunge la concluzia că Tiberius Claudius Maximus „ca şef, orî adjunct al unui valoros detaşament de cercetaşi (explo-ratores) din divizionul «pannonic», l-a urmărit pe rege“ şi l-a capturat „în momentul agoniei sale“, după ce Decebal, hărţuit de aceşti „explo-ratores“, şi-a curmat „firul zilelor cu sabia scurtă şi curbă (arma tipică a geto-dacilor), cîteva clipe înainte de a fi capturat viu“³.

După cucerirea Daciei de către romani, triburi ale dacilor liberi au continuat lupta împotriva stăpînirii romane. Referindu-se la aceste triburi, Vasile Pârvan arată că ele reprezentau un „cuib de tulburări continue“, iar istoricul Dumitru Tudor, vorbind despre sistemul clientelar al romanilor, subliniază că popoarele „barbare“ erau supravegheate discret de aceştia. „Supravegherea discretă“ presupunea, desigur, existenţa unor mijloace de informare în sinul triburilor dacilor liberi, printre acestea numărîndu-se îndeosebi stipendiile plătite unor con-

ducători de triburi, pe care romanii și i-au făcut aliați și care le furnizau informații.

Perioada ocupației romane în Dacia nu se caracterizează printr-o liniște totală, fiind presărată cu lupte purtate de dacii liberi cu arma în mână, pe cale diplomatică sau prin provocarea unor tulburări interne în Dacia romană, în decurs de mai bine de un veac și jumătate.

Documentele rămase din acea perioadă, precum și mărturiile arheologice sînt încă sărace pentru a contura tabloul artei procurării informațiilor pe pămîntul Daciei, dar suficiente pentru a dovedi că spionajul a fost prezent încă din timpuri străvechi pe aceste meleaguri, fiind folosit ca mijloc de apărare a independenței unui stat în care oamenii munceau pașnic, fără a fi cuprinși de gînduri de cîmpire, dar care luptau cu abnegație împotriva celor ce se încumetau să le calce hotarele.

„Potrivindu-le cu micul lor număr“

După cum se știe, Țara Românească se constituie ca stat feudal de sine stătător în veacul al XIV-lea, când Basarab I, fiul lui Tihomir, reușește să alunge pe cîmpul de luptă oștile cotorpitorilor mongoli și maghiari. În aceste grele lupte purtate încă la începuturile istoriei feudale a poporului nostru se cristalizează o oaste, „cea dintii armată permanentă în Europa“, după cum afirmă Nicolae Bălcescu, și tot atunci românii își precizează strategia proprie în luptă cu vrăjmașii. În timpul domniei lui Basarab I se aplică, pentru prima dată în istoria medie, un nou procedeu de luptă și anume retragerea din fața dușmanului și pustiirea locurilor din calea oastei lui, pentru a-i slăbi forțele prin infometare și prin atacuri răzlețe executate prin surprindere, îndeosebi noaptea. Acest procedeu a fost aplicat și în veacurile următoare, ori de cîte ori oștile române erau nevoite să lupte cu dușmanii care îi copleșeau ca număr. Atragerea armatei lui Carol Robert în defileul de la Posada, „loc umbros și păduros închis cu întărituri“, a fost urmată de o ploaie de săgeți și bolovani prăvăliți asupra oștenilor acestuia, ceea ce a făcut, după cum atestă cel mai de seamă document al vremii, *Chronicon Pictum Vindobonense*, ca maghiarii să se frămînte ca „pruncii în leagăn“ și „ca trestia în bătaia vîntului“.

Înfrîngerea severă pe care a suferit-o Carol Robert și oștirea sa în bătălia de la Posada nu a fost o simplă în-

timplare ; ea a fost pregătită cu deosebită minuțiozitate de Basarab I care și-a asigurat superioritatea prin alegerea unui loc ideal pentru ducerea luptei decisive. În acest scop, pe lângă activitatea militară propriu-zisă, voievodul român a desfășurat și o intensă muncă de informare asupra dușmanului, urmărind pas cu pas drumul parcurs de oștile regelui maghiar. Este neîndoielnic, că „spionii“ lui Basarab I au însoțit în permanentă armata lui Carol Robert, informându-l pe domnitorul român asupra situației din tabăra dușmană. Dar nici ungurii nu s-au lăsat mai prejos în ceea ce privește culegerea de informații. Astfel, un document din anul 1336 atestă că un nobil, pe nume Bako, a cutreierat ținuturile noastre pentru îndeplinirea „unor solii și fapte tainice“.

În cuvântarea rostită la deschiderea cursului de istorie națională de la Academia Mihăileană, vorbind despre luptele românilor, Mihail Kogălniceanu spunea : „Niciodată duhul izbînzii și al năvălirii nu i-a povățuit ; ci toate războaiele lor au avut un țel nobil și sfînt : apărarea patriei... Dar în aceste lupte, statornicia, curajul, isprăvile, biruințele lor ne par fabuloase, potrivindu-le cu micul lor număr și cu puținele lor mijloace ce le-au stătit dinainte. Dușmani de zece ori mai puternici decît dînșii îi vedem bătuți și puși pe fugă“¹.

Tăria și forța de care au dat dovadă românii în aceste lupte își găsesc explicația în cauza dreaptă pe care o apărau, dar și în deplina cunoaștere a locurilor unde se purtau luptele, a forțelor dușmanilor, în care scop, ei desfășurau o intensă activitate de culegere a informațiilor.

Metodele de informare folosite în perioada de început a feudalismului erau variate. Voievozii apelau la serviciile unor negustori autohtoni și străini cărora le acordau privilegii. Prin natura meseriei lor, acești negustori puteau să cutreiere diferite țări și să culeagă, pentru domnitori, informații cu privire la mișcările de trupe ce aveau loc în taberele dușmane, la unele evenimente politice care interesau și țările române.

Un anumit rol în consolidarea independenței statului român l-a jucat în această perioadă și biserica. Ea

și-a adus contribuția atât la stăvilirea ofensivei catolicismului, cât și la informarea temeinică asupra unor stări de lucruri din Balcani, deoarece preoții și călugării întrețineau relații cu diferite biserici din Imperiul Bizantin sau chiar din Orient.

O altă sursă de informare o constituiau diferiți fugari care se adăposteau pe la curțile domnești. „În marea Valahie a lui Petru Voievod” găsește adăpost Vasile, fiul cneazului Dimitrie Donskoi, care, scăpând prin fugă din miinile hanului Hoardei de Aur, unde fusese ostatec, ajunge în Moldova, bucurându-se de ospitalitate, iar la curtea lui Mircea cel Bătrîn își găsește refugiu Musa, cel care cu sprijinul domnitorului valah va ajunge sultan, apoi șeicul Bendr-ed-Din, gânditor politic turc, care, sprijinit de același domnitor, va organiza o răscoală în Balcani împotriva Porții. O seamă de fugari din Imperiul otoman se vor adăposti în țările române și în secolul următor, furnizând domnitorilor informații prețioase.

În bătăliile care au avut loc în secolul al XIV-lea și mai ales în secolul al XV-lea, pe lângă faptele de vitejie săvârșite pe câmpul de luptă, unii domnitori se dovedesc buni organizatori ai războiului ascuns, fiind deosebit de talentați în arta culegerii informațiilor. Astfel, Mircea cel Bătrîn, în așteptarea momentului prielnic pentru bătălia de la Rovine, și-a „lăsat dușmanul să înainteze prin pădurile aflate în calea sa, fără însă a pierde contactul cu el. Domnul a aplicat o energică apărare activă, sleind forțele dușmanului prin atacuri date prin surprindere, de obicei în timpul nopții”².

Lupte asemănătoare vor purta și Vlad Dracul, Vlad Țepeș sau Ștefan cel Mare care îi învinge pe turci, după cum spune Ureche „nu așa cu vitejia, cum cu meșteșugul”.

În acțiunile sale războinice îndreptate împotriva cotropitorilor otomani Iancu de Hunedoara a recurs și la războiul ascuns, căutând să fie bine informat asupra manevrelor dușmanului, asupra forței și înzestrării acestuia. Astfel, la asediul Belgradului, în anul 1440, „un bilet legat de o săgeată” informează garnizoana orașului asupra unui atac prin surprindere plănuit de turci. Același dom-

nitoresc apelează adeseori la serviciile populației subjugate de turci, la care găsește ajutor militar, alimente și posibilități de informare asupra dușmanului.

Contemporanul său, domnitorul muntean Vlad Dracul, a folosit cu succes informațiile dobândite de la localnici sau prin iscoadele trimise în fața armatei sale. La cucerirea cetății Pereș, el a aflat de existența unei subterane prin care turcii puteau fugi în taină din oraș, după care, așteptându-i la ieșire, i-a măcelărit fără să-i scape nici unul. Cu alt prilej, Vlad Dracul, aflând prin iscoadele sale că garnizoana turcească din cetatea Dîrstor (Silistra- n.a.) este foarte puternică, renunță la asediul ei, evitând astfel vărsări inutile de sânge. În bătăliile purtate pe Dunăre, Vlad Dracul primește de la bulgari informații despre răscoalele acestora, despre deplasările oștilor turcești, iar iscoadele sale îl vestesc că turcii aflați în apropiere de Nicopol aprind focuri mai multe pentru a da impresia că dispun de forțe superioare.

După cucerirea cetății Giurgiu, în septembrie 1445, Vlad Dracul dă de știre brașovenilor despre acest eveniment, cerându-le arcuri, săgeți și tunuri spre a întări cetatea „căci ea e tărnia și vouă, și nouă și tuturor creștinilor”³.

Un episod important care relevă rolul deosebit al informațiilor este cel al cursei pe care Hamza, beii de Nicopol, urmărea să o întindă lui Vlad Țepeș pentru a-l prinde pe voievod. Aflând despre intenția lui Hamza, domnitorul muntean îi hărăzește propria-i cursă, care îl va duce în final pe beii, împreună cu toată ceata sa, în pădurea de țepi.

În timpul scurtei dar glorioase sale domnii Vlad Țepeș reușește să organizeze o intensă activitate de informare, fiind la curent cu mișcarea oștilor turcești nu numai pe uscat, ci și pe mare.

În același timp, el știe să organizeze cu multă competență lupta de hărțuire a dușmanului printr-o supraveghere sistematică a oștirii acestuia, căutând să aleagă momentul prielnic pentru declanșarea bătăliei hotărâtoare și privindu-l totodată de posibilitatea aprovizionării și a cunoașterii locurilor străbătute. Spre edificare,

iată cum descrie Alexandru Vlahuță luptele de hărțuială duse de Vlad Țepeș împotriva oștilor lui Mahomed al II-lea, care invadaseră Țara Românească, în anul 1462 : „Cu multă grijă înaintează puhoiul turcesc înlăuntrul acestei țări tăcute, printre copacii vrăjiți care dintr-o clipeală în alta, se pot preface în luptători... Dar ce țară-i asta ? întrebă răstit Mahomed. Unde i-s oamenii ? Nu văd un tîrg, nu văd un sat. Și unde-i vodă cu oastea ? Unde-i ghiaurul ?

Nu-i liniștea morții asta, nici încremenirea fricii, e ura la pîndă, e răzbunarea care tace și așteaptă...”

Domnitorul muntean a iscodit oastea turcească și a dat atacul în momentul oportun, pe timp de noapte, prin surprindere, încercînd astfel să stabilească un echilibru între puțina, dar viteaza sa oaste și mulțimea otomanilor. Atacul de noapte executat prin surprindere asupra cortului sultanului reprezintă, după cum arată Nicolae Iorga, „unul din cele mai interesante episoade ale istoriei militare a osmanliilor“ întrucît „pînă atunci nu se întîmplă în istoria turcească un act de îndrăzneala atacului împotriva persoanei împăraștei înseși“⁴.

Comentînd acest episod și subliniind îndrăzneala voievodului muntean, Nicolae Iorga arată mai departe că numai cine ar fi cunoscut pînă în cele mai mici amănunte alcătuirea taberei turcești și viața ce se ducea acolo ar fi fost capabil să cuteze o astfel de lovitură.

Din aceste fapte se desprinde grija lui Vlad Țepeș de a obține, prin iscoade, informații detaliate despre dispozitivul adversarului, dată fiind inferioritatea numerică a oastei muntene, din care cauză pe voievod îl avantaja mai curînd o bătălie dată prin vicleșug, nu prin forța armelor.

Scrisoarea lui Vlad Țepeș adresată lui Matei Corvin și expediată din Giurgiu, la 11 februarie 1462, poate fi considerată ca un document important în care se relevă strădania domnitorilor munteni de a se apropia de Ungaria pentru a face față pericolului comun : Imperiul otoman. În această scrisoare Vlad Țepeș îl informează pe Matei Corvin despre biruințele asupra turcilor, despre intenția lui Hamza de a-l prinde în cursă, precum

și despre pregătirile de război ale turcilor, solicitându-l totodată ajutorul. Interesante sînt informațiile care prezintă importanță din punct de vedere strategic: „Cum se va deschide vremea, — adică primăvara, au de gînd să vie dușmănește, cu toată puterea lor (turcii — n.a.). Însă vaduri n-au, căci vadurile lor de la Dunăre, în afară de Vidin, am pus să le ardă, să le nimicească și să le facă pustii. Deoarece pe la vadul Vidinului prea puțini pot să ne aducă vreun rău, ei ar vrea să-și aducă vasele de la Constantinopol și Galipole, pe Mare, la Dunăre“ ⁵.

Referindu-se la agentul său, Vlad Țepeș îi recomandă lui Matei Corvin: „să crezi ce va spune Măriei Tale acest om al nostru Radul Farma (Grămăticul) ca și cum am grăi noi de față cu Măria Ta“ ⁶.

Scrisoarea domnitorului muntean inaugurează astfel un procedeu ingenios de informare asupra situației din Imperiul otoman, asupra pregătirilor făcute de turci pentru a invada Țara Românească.

Împăratul Bizanțului prizonier al dobrogenilor

Dobrogea a avut, ca stat feudal de sine stătător, o existență scurtă, dar plină de glorie.

Împăratul bizantin Ioan al V-lea Paleologul a ocupat tronul cu sprijinul primit de împărăteasa Ana de Savoia, mama sa, de la Balica, conducătorul statului dobrogean, care i-a trimis pe Dobrotici și Teodor cu o mie de oșteni împotriva rivalilor ce rivneau la tronul imperial. Ajuns la cîrma Dobrogei, același Dobrotici, ce-i facilitase împăratului bizantin urcarea pe tronul imperial, nu se va lăsa impresionat de strălucirea coroanei pe care acesta o purta și îl va face prizonier.

După urcarea pe tron, Ioan al V-lea Paleologul își ațintește privirea spre statele ce se înfiripaseră în Balcani, năzuind să le reintegreze în Imperiul bizantin și căutînd să-l atragă în acest scop de partea sa pe regele maghiar Ludovic I, care intenționa să cotopească Țara Românească și unele regiuni din Balcani. Prin anul 1365, Ioan al V-lea Paleologul face o călătorie la Buda, unde încheie o alianță cu regele maghiar. La întoarcere însă, puternicul împărat este atras într-o cursă și devine, împreună cu întreaga sa suită, captivul lui Dobrotici, ceea ce presupune că acesta intrase în posesia unor informații sigure privind situația din Bizanț, scopul călătoriei întreprinse de împărat la Buda și, probabil, chiar conținutul tratatului încheiat între cei doi monarhi. Altfel nu s-ar putea explica actul de nemaipomenită îndrăz-

neală de a-l lua prizonier pe însuși împăratul Bizanțului, act prin care Dobrotici reușește să zădărnicească o alianță îndreptată împotriva sa.

După ce Ioan al V-lea Paleologul s-a aflat în captivitate timp de aproape un an, contele Verde, cavalerul italian Amadeo de Savoia, probabil rudă cu împăratul, organizează în alianță cu papa, genovezii și venețienii, o puternică cruciadă în scopul salvării împăratului. Flota italiană și cruciații contelui Verde nu-l pot infringe pe Dobrotici prin luptă, împăratul fiind eliberat din captivitate numai în urma tratatelor pe care feudații apuseni sînt nevoiți să le poarte cu conducătorul Dobrogei.

Acest episod din istoria Dobrogei se încheie printr-o melodramă romantică. Împăratul captiv îl însoară pe fiul său Mihail cu fiica lui Dobrotici, iar după ce este alungat de pe scaunul imperial și nevoit să părăsească țara, timp de trei ani, găsește din nou sprijin la Dobrotici, cu ajutorul căruia îl detronează pe Andronic — de fapt fiul său — care, sprijinit de turci și genovezi, îi răpise tronul.

Dobrogea dispăre ca ~~stat~~ de sine stătător spre sfîrșitul veacului al XIV-lea, cînd urmașul lui Dobrotici, Ivanco, este ucis pe cîmpul de luptă. Mai tîrziu istoria ei se împletește cu cea a Țării Românești, în care Mircea era „singur stăpînitor”, iar țara sa cuprindea „amîndouă malurile Dunării pînă la Marea cea mare”¹.

„...trimitea cu înșelăciune soli“

Despre Moldova secolului al XIV-lea există foarte puține informații scrise. Însuși cronicarul Grigore Ureche menționează că „în zilele acestor domni, nu se află scris nimica, cît au domnit ei 46 de ani“ și nici „vecinii care nimica n-au lăsat neînsemnatu, n-au știut de dînșii să scrie“.

Totuși, perioada cuprinsă între domniile lui Dragoș și Bogdan, pînă în momentul urcării pe tron a lui Alexandru cel Bun, este dominată de o intensă activitate politică, de conflicte militare și religioase. Într-o jumătate de veac soliile tainice ale moldovenilor au străbătut drumurile Europei, de la Moscova la Avignon, iar voievozii Moldovei au adăpostit la curtea lor pribegi din alte părți, așa cum a fost cazul lui Vasile Dimitrievici, fiul lui Dimitrie Donskoi, marele cneaz al Moscovei, care, fugind din captivitatea tătarilor, a găsit loc de refugiu în Moldova, la curtea lui Petru I Mușat, înainte de a fi încoronat el însuși mare cneaz al rușilor, sau au acordat ajutor în clipe grele unor vecini, așa cum a procedat, de pildă, Roman I care a „întărit cetățile cu moldoveni“, ajutîndu-l pe cneazul Teodor Koriatovici în luptele purtate cu Lituania și oferind oștirii lui, după înfrîngere, adăpost în Moldova. Dar trăsătura dominantă a acestui veac, în special în a doua lui jumătate, este dată de activitatea politică și militară orientată în scopul înlăturării agresiunii feudalelor maghiari care amenințau însăși existența sta-

tului. O luptă încheiată la Hindău, spre sfârșitul secolului al XIV-lea, îi oferă regelui Sigismund al Ungariei o replică asemănătoare cu cea servită predecesorului său, Carol Robert, la Posada, stăvilindu-i pentru moment pofta de expansiune.

Pe de altă parte, catolicismul desfășura o amplă ofensivă în Moldova, unde un rol de seamă l-au jucat aristocratele străine, care reprezentau o adevărată agentură a papalității în această țară. Este vorba despre Mușata sau Doamna Marghita, cum îi spuneau catolicii, care își înscrie numele în istorie nu numai ca urmare a întemeierii celei mai de seamă dinastii domnitoare, ci și a înverșunării cu care a desfășurat propaganda catolică în Moldova. În secolul următor, două din cele patru soții ale lui Alexandru cel Bun au fost catolice. Prima din acestea, Margareta, fiica lui Ștefan Loșontz, se dovedește mai rezervată în acțiunile sale, însă cea de-a doua, Ringala, devine incomodă pentru voievod, care, plictisit de insistențele ei de a-l face „papistaș“, o trimite frumușel acasă după vreo zece ani de căsnicie.

Aceste exemple, la care mai adăugăm activitatea desfășurată de doamna Clara în Țara Românească, dovedesc din plin căile prin care catolicismul căuta să se infiltreze în țările române. Mai mult chiar, pe lângă încercările insistente de a-i atrage pe soți sau pe unii curteni la catolicism, atît doamna Clara, soția lui Alexandru Vlaicu voievodul Țării Românești, cît și Marghita și Ringala, soțiile lui Alexandru cel Bun al Moldovei, au adus cu ele prelați catolici, pelerini și misionari, au ctitorit biserici catolice și au purtat corespondență cu scaunul papal. Astfel, cea de-a doua soție a lui Alexandru Voievod, doamna Clara, fiind bigotă, și-a petrecut viața la Curtea de Argeș, militînd pentru convertirea soțului, fiului, boierilor și poporului la catolicism, aceasta fiind, după părerea ei, adevărata credință. A ridicat, în acest scop, la Curtea de Argeș o biserică de rit catolic și a întreținut strînse legături cu regele Ungariei și cu Papa de la Roma. Cu toată rîvna, doamna Clara nu a obținut decît succese efemere, reușind să atragă de partea sa puțini aderenți. Chiar fiul ei, Vladislav I, a fost acela care, la

îndemnul călugărului Nicodim de la Tismana, a luat măsuri pentru stăvilirea ofensivei catolice, înființând printre altele și o a doua mitropolie română ortodoxă, la Severin.

Domnia lui Alexandru cel Bun a intrat în istorie ca o perioadă îndelungată, plină de tihnă și prosperitate, lipsită de conflicte militare, în care voievodul a contribuit prin înțelepciunea sa la înflorirea Moldovei. Este adevărat că războaiele au ocolit hotarele Moldovei, dar în această perioadă îndelungată a domniei lui Alexandru cel Bun pericolul invaziei dușmanilor nu a încetat să existe, îmbrăcînd diferite forme. Era și firesc să fie așa în vremea cînd conflictele militare au dus la sărăcirca unor mari țări, în vremea cînd Eduard al III-lea al Angliei își amanetează, din lipsă de bani, coroana de aur pentru a-și plăti soldații angrenați în cel mai lung război din istoria omenirii, cînd Sigismund de Luxemburg, împărat al Imperiului german și rege al Ungariei și Boemiei lasă, pentru suma de 1 500 de galbeni coroana imperială cămătarilor din Ulrich, cînd riga Vladislav Iagello al Poloniei zălogește Pocuția lui Alexandru cel Bun pentru 1 000 de ruble de argint. În timp ce toate aceste țări se zbăteau în datorii, Moldova lui Alexandru cel Bun cunoaște o epocă de înflorire și prosperitate, astfel că nu întîmplător la bogățiile ei rivneau mulți monarhi vecini.

În înțelegerea de la Liublin încheiată între maghiari și polonezi, în anul 1412, era prevăzută chiar împărțirea Moldovei între Polonia și Ungaria ; la aceasta se adaugă și pericolul pe care îl reprezenta pentru Moldova apariția, în apropierea hotarelor ei, a oștilor turcești. În această conjunctură, Alexandru cel Bun dă dovadă de multă înțelepciune, luînd măsuri eficace pentru zădărnicierea planurilor agresive, pentru înlăturarea pericolului care plana asupra Moldovei, pentru asigurarea unei vieți tihnite și înfloritoare.

În concepția lui Sigismund de Luxemburg, cavalerii teutoni aveau menirea să colonizeze Moldova pînă la gurile Dunării și pînă la mare, motiv pentru care voievodul Moldovei a acordat Poloniei un sprijin substanțial

în înfringerea acestora. Participarea moldovenilor la luptele de la Grünwald și Marienburg relevă o cunoaștere temeinică de către călăreții moldoveni a tehnicii de luptă teutone. Relatînd desfășurarea bătăliei de la Marienburg din îndepărtata Prusie, cronicarul polonez Dlugosz elogiază acțiunile moldovenilor care „înaștează de parte de tabăra polonă pentru a cerceta” forțele teutone, luptînd „acoperiți de frunze și crengi”, pentru a nu fi observați „de unde slobod săgețile care curg ca ploaia”.

Spre sfîrșitul secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea prin Moldova trec numeroși călători, în primul rînd, prelați catolici, dar și reprezentanți ai bisericii ortodoxe, negustori, dar și trimiși ai unor principii și monarhi, spre a se informa asupra intențiilor domnitorului, politicii sale și îndeosebi asupra pregătirilor de război. Printre aceștia se numără Guillebert de Lannoy, sol și iscoadă a ducelui de Burgundia, trimis în țările din răsăritul Europei pentru a pregăti o nouă cruciadă. Deși a fost bine primit la curtea lui Alexandru cel Bun, nu împlător el a fost jefuit pe teritoriul Moldovei și deseori stîrjenit în activitatea pe care intenționa să o desfășoare, avînd în acest scop în permanență în preajma sa o călăuză numită de domnitorul moldovean, a cărei menire nu era, evident, numai aceea de a-i asigura paza.

Relatînd despre călătoria sa prin Moldova, Guillebert de Lannoy povestește că domnitorul Alexandru cel Bun a luat măsuri pentru descoperirea celor nouă hoți care îl prădaseră și pentru restituirea ducăților, giuvaerurilor și a celorlalte obiecte furate. Dacă ținem seama că în aceeași relatare se arată că Lannoy a fost primit de domnitor „la un sat al său numit Cozial”¹ unde îi sînt confirmate informațiile privind situația din Imperiul otoman, creată ca urmare a luptelor interne pentru ocuparea tronului și primește la despărțire de la domnitor în dar un cal, iar pentru parcurgerea drumului în siguranță, o escortă, tîlmaci și călăuze, ajungem la concluzia că domnitorul l-a urmărit tot timpul pe suspectul călător. Numai așa se poate explica apariția neașteptată a domnitorului în apropiere de Cetatea Albă, în momentul critic,

cînd ciudatul negustor care purta asupra sa scrisori din partea unor prinți din Occident fusese jefuit. Deoarece toate bunurile furate au fost restituite, iar hoții au scăpat de pedeapsă, deși se hotărîse trimiterea lor la ștreang, conchidem că prădarea călătorului a avut ca obiect doar cunoașterea documentelor sale, a scrisorilor, care acum, după ce fuseseră cercetate, nu mai prezentau nici un interes pentru voievodul Moldovei. Sintem îndreptățiți să credem că s-a recurs la acest procedeu, deoarece, aflînd prin oamenii săi că Lannoy îndeplinea misiunea de sol și spion al regelui Angliei și al ducelui Burgundiei, domnitorul Moldovei a căutat să intre astfel în posesia unor amănunte asupra însărcinării secrete primite de emisarul străin.

La rîndul său, voievodul Moldovei avea reprezentanți care îl țineau la curent cu acțiunile îndreptate împotriva sa, cu evenimentele politice de pe continentul european. Astfel, reținem că la curtea marelui prinț lituanian Vitold se găseau oșteni moldoveni, trimiși probabil de Alexandru cel Bun, iar prin Polonia cutreierau, sub diferite pretexte, soli și negustori de ale căror însărcinări secrete nu era străin domnitorul Moldovei. În Transilvania, documentele de arhivă cuprinzînd registrele de socoteli ale sașilor din Brașov atestă prezența unor oaspeți moldoveni. Dar solii lui Alexandru cel Bun au ajuns în acele vremuri chiar pe meleaguri mult mai îndepărtate.

Luptele interne pe care le-au purtat urmașii lui Alexandru cel Bun au dus la slăbirea Moldovei și au permis străinilor să se amestece în treburile țării. În lupta pentru putere ei au recurs la toate mijloacele specifice epocii feudale. Corupția, darurile, trădarea boierilor, care treceau cu ușurință dintr-o tabără în alta, crima — iată numai cîteva din procedeele caracteristice acestei epoci sîngeroase.

O scurtă trecere în revistă a perioadei în care la scaunul Moldovei s-au perindat fiii lui Alexandru cel Bun, legitimi și naturali, dovedește că aceștia au recurs de multe ori la intrigi și viclenii, nedîndu-se în lături nici chiar de la crime pentru atîngerea scopurilor propuse.

Astfel, Ștefan al II-lea, îl invită la o petrecere pe fratele său Iliș, cu care împărțea tronul Moldovei, scoțându-i ochii cu un fier înroșit. Roman al II-lea, fiul lui Iliș, completează împotriva unchiului său, pe care îl omoară, preluând tronul, pentru ca, la rîndul său să fie otrăvit de un emisar al vărului său primar, Petru al II-lea, fiul lui Ștefan al II-lea, care, pentru a-și asigura un aliat în cucerirea tronului Moldovei, se căsătorește cu bătrîna soră a lui Ioan Corvin. Acesta face anumite concesii care duc la știrbirea independenței țării, ceea ce nu-i asigură însă decît o domnie scurtă, fiind secerat de o moarte fulgerătoare.

Mai tîrziu, Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare, este ucis de Petru Aron, un fost călugăr, care îl atacă prin surprindere pe voievodul moldovean, în timp ce acesta se afla la o nuntă, fără să-și fi luat nici cea mai mică măsură de precauție. Evident, atacul reușește numai pentru că Aron Vodă obținuse din timp informații de la curtea lui Bogdan, apelînd, după cîte se pare, la serviciile unor boieri care și-au trădat domnitorul.

De numele lui Petru Aron se leagă, probabil, și otrăvirea lui Alexăndrel, în 1455, la Cetatea Albă, prin a căruia moarte voievodul moldovean își asigură o domnie lipsită de griji. Acestui șir de crime i se va pune capăt abia în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, odată cu căderea capului lui Petru Aron.

După cum ne informează Grigore Ureche, Bogdan al II-lea a fost iscusit cunoscător al artei războiului, bazîndu-se nu numai pe forța oștirii sale, cum a fost, de pildă, în timpul luptelor cu polonezii, ci recurgînd și la diferite alte mijloace care să-i asigure victoria. În letopiseț se subliniază că Bogdan „n-au vrut să le dea război, socotind să-i bage la strîmtori și zăbovind-u-i, să-i flămînzească”, iar pentru a-și atinge scopul, el „trimitea cu înșelăciune soli” în tabăra poloneză. Înfîngerea de la Crasna, suferită de oștile poloneze, mult superioare, se explică prin folosirea cercetașilor moldoveni, a acelor soli plecați „cu înșelăciune” în tabăra poloneză, precum și printr-o alegere judicioasă a terenului, care i-a asigurat lui Bogdan deplin avantaj în luptă. Victoria de la Crasna

este cu atit mai prețioasă, cu cît în acea vreme în dieta Poloniei se cerea tot mai insistent anexarea Moldovei.

Luptele pentru domnie care au avut loc între urmașii lui Alexandru cel Bun au dus la slăbirea țării, au permis ungurilor și polonezilor să se amestece în treburile interne ale Moldovei și au dat cale liberă oștilor otomane. Motivînd închinarea lui Petru Aron față de turci, în 1455, se invocă lipsa de sprijin din afară, arătîndu-se că „a ne apăra nu este cu puțință“ și de aceea ei (boierii — n.a.) consimt „să ne plecăm capul în fața acelei păgînatăți. să găsim și să dăm-ce vom putea să-i imblînzim“².

„Prima spadă a lumii“

*„Șoimule, șoimuț ușor,
Fă-te roată sus în zbor,
Ce se vede la hotare,
De s-aude zgomot mare“*

(Dintr-un vechi cîntec de vitejie).

La 2 iulie 1504 se stingea din viață la Suceava, Ștefan cel Mare, încheindu-se astfel o epocă de glorie și mărire a Moldovei. De „cîndu s-au strînsu țara la Direptate“ trecuseră patruzeci și șapte de ani.

Contemporanii l-au stimat și prețuit pe Ștefan cel Mare, iar dușmanii l-au privit întotdeauna cu respect și teamă. El a știut să poarte cu tăria brațului și ascuțișul minții 36 de războaie, dintre care numai în două sorții biruinței nu au fost de partea sa, înfrîngînd aproape de fiecare dată nu dușmani cu forțe egale, ci cu puteri mult mai mari.

Lumea i-a recunoscut pe deplin meritele, iar această recunoaștere se adresează în egală măsură Moldovei, „poartă“ și „strajă“ a lumii apusene, de care s-au împiedicat cuceritorii Constantinopolului în drumul lor spre inima Europei. Papa de la Roma l-a numit pe Ștefan cel Mare „val al creștinătății“ și „atlet al lui Cristos“, iar Jan Dlugosz, referindu-se la domnitorul Moldovei în lucrarea sa „Historia polonica“, scrie că „ești cel vrednic, după judecata mea, să ți se dea domnia și povățuirea a toată lumea și vrednicia de voievod mai mare împotriva turcilor după primirea și hotărîrea creștinilor, lăsînd pe ceilalți împărați și prinți catolici să se tăvălească în lenevire, desfrînări sau în războaie civile“, iar călugărul dominican Petru Ranzan îl numește pe Ștefan cel Mare ca fiind, un bărbat de o îndrăzneală unică“.

Nu vom căuta să relevăm iscusința de cavalier al spa-dei, nici contribuția sa la continua ridicare a prosperității țării, la înflorirea Moldovei, fapte în general cunoscute, ci ne vom opri îndeosebi la aspectele care oglindesc concepția politică a lui Ștefan cel Mare, iar în legătură cu aceasta, ne vom referi la procedeele și metodele de obținere a informațiilor pe care domnitorul Moldovei le-a folosit pentru apărarea țării. Într-o domnie care a durat aproape o jumătate de veac, Ștefan cel Mare a reputat victorii în marea majoritate a războaielor purtate, a reușit să stabilească un echilibru în această parte a lumii între puterile care nutreau speranța cuceririi sau împărțirii Moldovei. S-a descotorosit rînd pe rînd de претенdenții la tronul Moldovei și a știut să înfrîngă pe plan intern tutela mării boierimi și încercările ei de a complota împotriva sa. Ștefan cel Mare a învățat să-și apere capul de sabia vrăjmașă care știa să lovească mișelește și a ocolit paharul cu otravă atît de frecvent folosit în acele timpuri, de la curțile pline de intrigi ale apusului pînă la cea a cnejilor moscoviți.

Dînd dovadă de multă iscusință și ducînd o politică înțeleaptă, domnitorul Moldovei a reușit să-și consolideze puterea și să înlătore pericolele ce amenințau existența țării. În primii ani, domnitorul a urmărit cu îndirjire suprimarea lui Petru Aron nu din simplă răzbu-nare, ci pentru că știa că atîta vreme cît rivalul său se afla în viață, în Polonia, Ardeal sau aiurea, nu va putea domni liniștit. În același fel va proceda, prin anul 1486, cu Hruet sau Hroiote, care, după cum ne informează Ureche, „fiîndu prins viu de Ștefan Vodă i-au tăiat capul“, iar mai tîrziu cu Ilie, un alt pretendent.

Ridicîndu-se împotriva catolicismului, dar întreținînd totodată relații cordiale cu papa, Ștefan cel Mare a reușit să pună stavilă expansiunii acestui curent. De altfel nu este întimplător că toate cele patru soții ale voievo-dului Moldovei au fost ortodoxe. În relațiile cu vecinii a predominat politica moldovenească tradițională. Astfel, acceptînd suzeranitatea Poloniei, Ștefan cel Mare nu se sfiește să-i dea o lecție usturătoare, cînd oștile acesteia i-au călcat hotarêre, iar cu Matei Corvin nu s-a

impăcat mult timp, dar relațiile dintre ei s-au îmbunătățit pe măsura creșterii pericolului turcesc. El a descins adeseori în Țara Românească pentru a instala domni după voia sa. În același timp, pentru a stăvili puhoiul roman, ajuns în culmea puterii, și-a creat bastioane de apărare pe țărmul Mării Negre și la Dunăre, deținând Chilia, Cetatea Albă și controlând prin moldovenii săi cetatea Caffa, pînă la căderea acesteia. Clarvăzător, Ștefan cel Mare a promovat relații de prietenie și cu țări mai îndepărtate: s-a înscris cu țarul Ivan al III-lea al Moscovei, era cunoscut și stimat la Veneția, Florența și în Statul papal, iar cu ultimii Paleologi, reprezentanți ai faimosului Imperiu bizantin de odinioară, a fost unit prin căsătoria sa cu Marla de Mangop.

Pe plan intern, Ștefan cel Mare promovează o politică consecventă, îndreptată împotriva partizanilor fărîmîțării feudale, înlăturînd de la conducerea statului marea boierime, căutînd sprijin în rîndul maselor populare, prețuind avîntul războinic și spiritul de sacrificiu ale acestora și făurindu-și din răzeși o oaste puternică, capabilă să țină piept oricăror dușmani. Și comploturile boierești au fost suprimate fără cruțare: pînă și capul lui Isaia, cumnatul domnitorului, a căzut în momentul în care a fost dovedită vinovăția sa.

„Cel mai vestit general al vremii sale pentru știința militară“, cum îl numește cronicarul maghiar Panónius, Ștefan cel Mare și-a asigurat victoria în războaie printr-o concepție strategică proprie, la care s-au adăugat numeroase procedee tactice folosite pentru prima dată, ceea ce a făcut ca arta militară a moldovenilor să se deosebească de cea a statelor feudale din acele timpuri.

Dar pentru apărarea Moldovei, împotriva uneltirilor dușmanilor de tot felul, Ștefan cel Mare a organizat și un serviciu de informații pe care a știut să-l folosească cu multă abilitate.

Serviciu de informații pe timpul lui Ștefan cel Mare? Afirmatia nu este deloc exagerată, dacă ținem seama de acțiunile întreprinse de voievod în acest domeniu. Dealtfel există o serie de documente ale vremii în care este consemnată existența unei rețele de informații în

Moldova, pe timpul lui Ștefan cel Mare. Astfel, Grigore Ureche, relatind desfășurarea atacului de la Baia, utilizează și cuvintele : „unde avindu Ștefan Vodă știre și prinzindu limbă“. Există și o altă dovadă în acest sens : în scrisoarea adresată de Radu cel Frumos brașovenilor, la 6 martie 1470, voievodul muntean le reproșează acestora că „au pace și bună înțelegere cu același Ștefan voievod, îi țin spionii, îi vînd arme și tot ce-i place, ba chiar cît de multe i le dau în cînste“. Reamintind brașovenilor obligațiile pe care și le asumaseră, domnitorul muntean le cere să nu-i mai țină în cetate pe acei „spioni și făcători de rele“. Însuși Ștefan cel Mare, în scrisoarea adresată regelui Poloniei cu privire la lupta de la Baia, relatează că „vin la noi mulți oameni care spun că el, craiul, a și murit îndată, dar nu putem ști într-adevăr dacă trăiește sau a murit“.

„Ion Țamblac, sol strălucit al domnului Ștefan, voievodul Moldovei“, fiind trimis în 1477 la Veneția, nu poartă asupra sa scrisori din partea voievodului, deoarece exista pericolul ca ele să cadă în mîinile dușmanului pe drumurile nesigure ale Europei acelei perioade frămîntate, ci ia cuvîntul în Senatul Veneției, vorbind în numele domnitorului moldovean și menționînd că „acestea sînt lucrurile pe care le spun cu gura mea eu, Ion Țamblac, sol și unchi al domnului Ștefan voievod, *din partea lui*“. Existența textului acestei expuneri în departamentul „secret“ al Senatului (Deliberazioni Segrete del Senato) este o confirmare a rolului tainic îndeplinit de strălucitul sol al Moldovei.

Ciobanii care își purtau turmele pe coastele munților, negustorii autohtoni sau străini, „umblătorii“, străjerii plaiurilor de graniță și solii, care nu se bucurau totdeauna de imunitate diplomatică, erau incluși în serviciul de informații al domnitorului Moldovei, furnizîndu-i știri cu caracter militar, pe care Ștefan cel Mare le-a folosit cu dibăcie pentru a pune stavilă încercărilor repetate ale tuturor vecinilor de a cîștiga pămîntul Moldovei.

Ce l-a determinat însă pe Ștefan cel Mare să-și organizeze un serviciu de informații ? Pentru a răspunde la această întrebare este suficient să reamintim episodul în

care Petru Aron, unchiul viitorului domnitor moldovean, ajuns el însuși domnitor, l-a ucis pe Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare.

În acea noapte groaznică de 16 octombrie 1455, când în revărsatul zorilor, la Răusenii, „din jos de târgul Sucevii“, a căzut capul voievodului Bogdan al II-lea, Ștefan cel Mare a înțeles odată pentru totdeauna că atîta vreme cît va exista un pretendent la tron, va exista și trădare boierească, va exista neliniște în țară; tocmai de aceea, domnitorul de mai tîrziu a văzut necesitatea informării, a cunoașterii unor stări de lucruri din țară și de peste hotare, și-a dat seama cît de eficient poate fi un atac executat prin surprindere, răspunzînd cu aceeași monedă vicleanului său unchi.

Referindu-se la înlăturarea lui Petru Aron, Nicolae Iorga arată în lucrarea sa *Istoria românilor* că „nu e exclus ca năvălirea lui Ștefan să se fi făcut în înțelegere cu o samă de boieri care aveau în fruntea lor chiar pe mitropolitul Teoctist“¹. De aceea, nu întîmplător, primul act dat de Ștefan este întărit cu numele unor boieri vechi ai țării care făcuseră parte și din divanul lui Petru Aron. Printre aceștia figurează Cozma lui Șandru, Manoil, fost pîrcălab de Neamț, Oană al lui Julea, Costea Orăș, Hodcu al Crețului, Micu Craiu, Ștefan al lui Dămăncuș. Rînd pe rînd, boierii care îl însoțiseră pe fostul voievod în pribegia sa în Polonia sînt atrași de Ștefan, unii fiindu-i credincioși, iar alții pierzîndu-și mai tîrziu capul pentru același motiv al „hicleniei“. În scopul izolării și cunoașterii intențiilor lui Petru Aron, iscoadele lui Ștefan cel Mare îl urmăresc pas cu pas în Polonia, iar mai tîrziu în Ardeal; pe de altă parte, voievodul întreprinde atacuri fulgerătoare, mai întîi în Polonia pentru a-i constrînge pe polonezi să-l alunge din țară, iar după aceea în Ardeal, unde nu „a avut cine să-i iasă împotrivă“. Se pare, de asemenea, că Ștefan cel Mare nu este străin de răscoalele din Ardeal îndreptate împotriva lui Matei Corvin care îl ocrotea în acea perioadă pe rivalul său. Mai tîrziu, cînd polonezii își manifestă intențiile agresive față de Moldova, Ștefan cel Mare va iniția și va aprijini răscoala împotriva feudalilor polonezi, urmă-

rind să slăbească astfel puterea Poloniei. Muha, cel care pornește răscoala împotriva feudalilor polonezi, adunînd sub conducerea sa circa 10 000 de țărani moldoveni, polonezi și ucraineni, este, potrivit unei cronici rusești, moldovean de origine ; de asemenea, Cronica moldo-germană îl consideră ca un reprezentant al lui Ștefan. Printre conducătorii răscoalei se află și un alt moldovean, Andrei Borul, care era, probabil, tot în serviciul lui Ștefan. Chiar dacă răscoalele care au avut loc în anul 1490 nu au fost inițiate de Ștefan cel Mare, ele au fost totuși folosite de domnitorul Moldovei pentru slăbirea Poloniei și „pentru a-și pregăti propriile acțiuni îndreptate spre Pocuția“².

Este adevărat că după înfrîngerea răsculaților la Rohatyn de către oștirea castelanului de Liov, Muha a stat închis un an la Suceava, dar aceasta era singura modalitate de a-l salva pentru moment. Apariția sa ulterioară în fruntea țăranilor răsculați, care fuseseră conduși între timp de Andrei Borul, întărește și mai mult această ipoteză.

În ceea ce îl privește pe rivalul lui Ștefan cel Mare, Petru Aron, există și o altă scrisoare, descoperită mai tîrziu în arhivele din Brașov, căreia istoricii i-au dat interpretări diferite. Documentul datează din iulie 1468 și este semnat de numeroși boieri din divanul lui Ștefan : pîrcălabii Stanciu, Vlaicu, Buhtea, logofătul Toma, stolnicul Luca, vistierul Iuga, postelnicul Pașco, Zbierea, unchiul domnitorului, comisul Neagu, Toma Cîndea, la care se adaugă și numele vornicului Isaia, cumnat al voievodului, împreună cu paharnicul Negrilă și stolnicul Alexa. În această scrisoare este menționată o solie tainică a lui Iliaș, care poartă „însăși cuvintele lor“.

Misterul care înconjoară această solie, precum și scrisoarea tainică i-au determinat pe unii istorici să creadă că boierii ar fi încercat să-l trădeze pe Ștefan și să-l reîncăuneze pe Aron cu ajutorul brașovenilor. Nicolae Iorga susține că Ștefan cel Mare nu a știut de existența acestei scrisori, pentru că altfel „grozava pedeapsă ar fi pustiit sfatul domnesc“.

În ceea ce ne privește, considerăm că misterioasa scrisoare poartă girul lui Ștefan și a fost trimisă din inițiativa sa pentru a-l atrage în cursă, cu ajutorul brașo-

venilor, pe vicleanul călugăr. În primul rînd, conspirația ar fi fost prea evidentă pentru a nu putea fi descoperită de domnitor și chiar dacă el nu ar fi aflat despre existența acestui complot, prietenii și spionii săi din Brașov din acea perioadă, care erau direct interesați să afle rostul acestui misterios Iliș, l-ar fi informat și pe voievodul moldovean.

Dintre semnatarii acestei scrisori, doar ultimii trei și-au pierdut capul, dar abia după trei ani, în tîrgul Vasluiului, și pentru cu totul alte motive, fiind dovedită „hielenia“ lor față de Ștefan.

Historia Polonica prezintă în legătură cu moartea lui Petru Aron o versiune similară. „Tot atunci, se menționează în cronica poloneză, trimițînd scrisori și daruri la Petru ca din partea boierilor Moldovei, să vină și să ia domnia, prinse de viu pe renumitul său rival de domnie, care omorise pe tatăl său și pe care regéle Matia al Ungariei îl favorizează împotriva lui Ștefan, și aducîndu-l la sine, îi taie capul“³.

Cu toate că plasează această acțiune în anul 1469, cronica poloneză se referă, probabil, și la scrisoarea adresată brașovenilor înainte de prinderea lui Petru Aron, ceea ce denotă că această scrisoare a fost redactată din inițiativa lui Ștefan cel Mare.

Procurarea informațiilor a avut o mare importanță și în bătălia de la Baia, atît pentru Ștefan cel Mare, cît și pentru Matei Corvin, care fiind anunțat de un negustor maghiar că de jur împrejur pădurile gem de oaste moldovenească, a putut evita înfrîngerea totală a oștirii sale, căci altfel cei 7 000 „ale căror trupuri am pus pe oamenii noștri să le adune movilă“ ar fi sporit și mai mult.

Antonius Bonfinius, unul dintre martorii acestui eveniment, precizează chiar numele negustorului, Sythonius, care l-a informat pe Matei Corvin că „pe drum, nu departe de aici, a dat peste 12 000 de moldoveni care au de gînd să năvălească înainte de miezul nopții“. Negustorul, aflat cu treburi prin Moldova, „se grăbi să dea de veste, fiindu-i milă de neamul său, ca să nu atragă sfîrșitul alor săi prin tăcerea-i păcătoasă“⁴.

Se știe că însuși Matei Corvin, atîns de săgețile moldovenilor, a fost nevoit să facă cale întoarsă, pe tîrgă.

Cronica moldo-germană, relatînd bătălia de la Baia, subliniază că un rol important în evitarea de către Matei Corvin și oștirea maghiară a unei catastrofe totale l-a jucat și trădarea lui Isaia care „dacă i-ar fi fost cu credință lui Ștefan voievod (marele său vornic, Isaia) și ar fi călărit acolo unde i se poruncise atunci n-ar fi scăpat picior de acolo”⁵, iar Dlugosz arată că „regele Ungariei a scăpat din Moldova numai datorită unuia dintre moldoveni”⁶.

În concepția strategică a lui Ștefan cel Mare, cetățile de la Dunăre și Marea Neagră jucau un rol important în apărarea Moldovei. După o încercare nereușită, în anul 1462, Ștefan va cuceri fără eforturi, trei ani mai târziu, Chilia și Cetatea Albă. Astfel, Chilia este asaltată prin surprindere, pe timpul nopții, într-o miercuri spre joi din ianuarie 1465; se pare că în cetate se aflau oameni de-ai lui Ștefan, care și-au adus contribuția la obținerea de către moldoveni a unei victorii relativ ușoară, în numai două zile, dacă nu a existat chiar o înțelegere tainică între voievod și negustorii din Chilia, care voiau să-și pună ayerea și viața sub puternicul scut al lui Ștefan.

Referindu-se la acest episod, cronicarul polonez Jan Dlugosz arată că „deschizînd cu voia cetățenilor o poartă, dar așa ca să nu pară ca o trădare la mijloc, ocupă orașul în miez de noapte. Pe unul dintre cei doi căpitani ai cetății, care, invitați din întîmplare la o nuntă, chefulness mai mult, îl prinse, iar al doilea, deși scăpase în cetate, totuși îndemnat de frica morții ce-l amenința dacă ar fi căzut cetatea, îndemnat și de dragostea de viață și de nădejdea vreunor daruri, trecu cetatea în puterea lui Ștefan”⁷.

Se pare că mai târziu, aceste cetăți ajung sub ocupația turcească tot datorită unui act de trădare.

Contemporan cu Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, care se numără printre cei ce au știut să înfrunte cu succes puhoaițele otomane, ajunge de pe scaunul Țării Românești în temniță datorită unor falsuri grosolane săvîrșite de dușmanii săi. Scrisorile ticluite de negustorii brașoveni se remarcă prin absurditatea conținutului, o analiză temeinică a acestora dezvăluind groaznica plămînire.

Ele vor să demonstreze că Vlad Țepeș ajunge într-un interval de câteva săptămîni, după ce-i oferise cuceritorului Constantinopolului cel mai sinistru spectacol pe care sultanul l-ar fi putut vedea vreodată, și anume acela în care oastea otomană era aliniată în pădurea de țepi de lingă Tirgoviște, să-i propună condiții de pace și prietenie, ba chiar o alianță împotriva lui Matei Corvin, ca unul ce „cunoaște toată țara Ardealului și toată țara Ungurească și condițiile locurilor și lucrurilor“. Falsitatea acestor scrisori era evidentă pentru oricine, și cu atît mai mult pentru Matei Corvin dar, probabil, alte considerente de ordin politic îl determină pe regele Ungariei să nu scape prilejul de a-l arunca în închisoare pe Vlad Țepeș. Abia peste zece ani, fără ca totuși falsurile comise să fi fost date în vileag, Vlad Țepeș va fi ajutat de Matei Corvin să-și reocupe tronul pierdut în urma unor intrigi care s-au dovedit a fi mai puternice decît oastea celor 250 000 de ieniceri și spahii.

Încă înainte de a-și fi căutat adăpost în Ardeal, Vlad Țepeș se găsea într-un puternic conflict cu negustorii sași. Aceștia îl adăpostiseră pe unul dintre pretendenții la tron, Dan, găzduindu-i și pe unii boieri care făceau parte din tabăra ostilă domnitorului. Pentru a-i pedepsi pe negustorii brașoveni, Vlad Țepeș le interzice în 1459 și 1460 să facă comerț în Țara Românească, iar cei care îi calcă porunca fac cunoștință cu ascuțișul țăpilor sale; altor negustori, care fuseseră trimiși de brașoveni în tabăra sa pentru a „prinde limbă“, adică pentru a procura informații, le este hărăzită o moarte de un fel deosebit — arderea. Dar protejatul brașovenilor, coborît cu ajutorul sașilor în Țara Românească, este prins și ucis de Vlad Țepeș, domnitorul muntean dînd astfel o lecție usturătoare celor în rîndul cărora se înjghebase un cuib de dușmani. Minia domnitorului muntean nu s-a revărsat însă numai asupra sașilor; el se răfuiește și cu românii din Făgăraș, Amlaș, Tâlmăciu și de la Bran, cu toți cei care au fost gazde bune pentru dușmanii săi; pentru aceeași vină este pedepsit, printre alții, și preotul român din Amlaș. Toate aceste măsuri necruțătoare explică în parte motivul pentru care a fost creată o alianță atît de puternică împotriva lui Vlad Țepeș, menită

să-l compromită față de Matei Corvin, în timp ce pri-mejdia pe care o reprezentau forțele otomane a fost ne-glijată.

Mai târziu, Matei Corvin și Ștefan cel Mare își dau seama că singura soluție pentru atragerea Țării Românești în lupta comună împotriva otomanilor o reprezintă reînscăunarea lui Vlad Țepeș. Dar istoria se va repeta : trădarea, intrigile și uneltirile își vor spune din nou cu-vîntul, ducînd la curmarea vieții domnitorului muntean. Moartea lui Vlad Țepeș a rămas pînă astăzi o enigmă. Toate cercetările întreprinse și ipotezele emise converg către aceeași concluzie : domnitorul a căzut datorită trădării. Nu se cunoaște precis nici locul în care a fost ucis voievodul (probabil, undeva lingă București), nici locul unde i se află mormîntul. Acest deznodămînt tragic este prezentat de Nicolae Iorga, după o variantă preluată de la un cronicar austriac, variantă deosebit de interesantă, pe care o redăm în continuare : „El a fost omorît printr-un mare act de trădare, pe care l-au pre-gătît turcii, de mare dușmănie ce o aveau față de dînsul, pentru multele pagube ce suferiseră de la el. Căci un turc se băgase slugă la el ca să-l ucidă... de aceea era el tocmît de turci. Cum s-a și întîmplat cînd călăul i-a tă-
lat capul pe la spate și îndată a fugit la oastea tur-cilor“⁸.

Numai „pe la spate“ putea fi înfrînt și ucis acest vi-teaz voievod, cel mai de seamă domnitor al Țării Românești din secolul al XV-lea.

Ne-am oprit mai mult asupra unui episod din is-toria Țării Românești nu întîmplător acum, cînd vorbim despre Ștefan cel Mare, deoarece întreaga activitate desfășurată în această perioadă în Țara Românească este legată de numele domnitorului Moldovei. Cu excep-ția lui Radu cel Frumos, impus de turci. Ștefan cel Mare i-a înscăunat pe toți voievozii Țării Românești din a doua jumătate a secolului al XV-lea. O simplă enume-rare a acestora este concludentă : Basarab Laiotă, Basa-rab cel Tinăr-Țepeluș și Vlad Călugărul. Slab din fire, Basarab Laiotă își trădează protectorul, năpustindu-se în 1476 împreună cu oștile lui Mahomed al II-lea asu-pra Moldovei, dar în anul următor el este alungat de

Ștefan, drept pedeapsă, și înlocuit cu Țepeluș care avea, la fel ca și Vlad Țepeș, obiceiul de a trage în țeapă. Dar după înscăunare, Țepeluș va duce, de asemenea, o politică favorabilă Imperiului otoman.

Pentru a înțelege mai bine mentalitatea predominantă în acele vremuri, vom prezenta câteva fragmente din scrisori redactate de domnitori sau de boieri. Astfel, vornicul Neagu scrie că și-a tîrit bătrînețile „la Poarta domnului marelui împărat numai pentru binele vostru (al brașovenilor — n.a.) și și-a cheltuit domnul nostru visteria sa, pînă ce s-a îndurat marele împărat și i-a dat voie și poruncă să facă pace cu voi, precum ați văzut și voi porunca împărătească“, iar mai departe se arată „că turcii sînt mulți ca nisipul mării și nimeni nu le poate sta împotrivă“⁹.

Într-o altă scrisoare, relatînd brașovenilor despre tratativele purtate cu Ali-bei pentru a-l împiedica pe acesta să dea năvală în Țara Românească și în Ardeal, Țepeluș le spune că a reușit „dar să mă credeți că nu putem cu bărbăția, ci cu daruri, din ce putem da de la noi“.

Din aceste rînduri putem desprinde drama și totodată neputința unor voievozi de a ridica poporul împotriva puhoiului otoman, de a pune stavilă turcilor prin forța spadei. Pentru atitudinea sa lipsită de fermitate față de turci, pentru trădarea intereselor comune, Țepeluș Vodă va fi înlăturat de la domnie și va avea un sfîrșit tragic la Glogova, în cula cumnatului său Stanciu, unde își căutase adăpost. Și astăzi, după aproape cinci veacuri, se mai păstrează încă galeriile tainice în care s-a consumat drama lui Basarab cel Tânăr-Țepeluș. Urmarit de mehedințenii conduși de Danciu și Florea, sub ale căror lovituri de topor se clatină poarta masivă de stejar, Țepeluș se refugiază într-o ascunzătoare secretă. Dar un fost rob al surorii voievodului îi dezvăluie lui Danciu taina galeriei subterane, punîndu-i pe mehedințeni pe urmele pribeagului. În cele din urmă, el este prins și omorît, iar trupul său este purtat departe, la vale, de apele Motrului învolburat. Drama de la Glogova este relatată de Vlad Călugărul într-una din scrisorile sale adresate brașovenilor, cărora le dă „veste

bună, cum că pe vrăjmașul nostru l-au ucis meliedințenii în satul Glogova“.

Strădaniile lui Ștefan cel Mare de a-și asigura un aliat în Țara Românească împotriva otomanilor nu au fost încununate de succes, deoarece, de cele mai multe ori, cei pe care i-a ajutat i-au devenit dușmani, alindu-se cu turcii pentru a încălca hotarele Moldovei.

Se pare că în prima campanie întreprinsă de turci în Moldova, unul dintre munteni a jucat un rol important numărându-se printre spionii pe care Ștefan cel Mare reușește să-l strecoare drept călăuză a oștirii turcești și care, după conducerea turcilor în locul unde moldovenii stăteau ascunși la pîndă, trece de partea domnitorului moldovean. Într-o cronică grecească se arată că însuși domnul Țării Românești, unul Basarab, probabil Radu cel Frumos, l-ar fi înștiințat pe Ștefan asupra primejdiei pe care o prezentau turcii și s-ar fi învoit ca în momentul luptei să treacă de partea sa, însă prezența la curtea Moldovei a lui Basarab cel Tânăr ar fi stricat această învoială. Dacă ținem seama că, potrivit unei versiuni susținute printre alții și de Xenopol, Ștefan cel Mare era în acea perioadă ginerele lui Radu cel Frumos, pe a cărui gingașă fiică o luase prizonieră și o făcuse doamnă a Moldovei, putem admite existența unei legături tainice între cei doi voievozi, care și-au dat mîna peste vechea dușmănie.

Călăuza munteană care le fusese hărăzită turcilor era justificată, în primul rînd, de faptul că aceștia pătrundeau pentru prima oară pe teritoriul Moldovei.

După ce „puterea nebăgată în seamă a lui Ștefan voievod“ a strivit „puternicul dușman de care se îngrozea pămîntul“, voievodul Moldovei nu se culcă pe laurii victoriei, ci desfășoară o intensă activitate de pregătire pentru a putea face față unui nou atac turcesc pe care îl intuia. Fiind vasalul regelui Poloniei, îi trimite lui Cazimir 36 de steaguri cîștigate în luptă, iar solii săi ajung cu trofee la papa Sixt al IV-lea, la regele Matei al Ungariei și la alți puternici ai vremii cu care intenționa să realizeze o coaliție împotriva turcilor.

Potrivit unor mărturii ale vremii, Ștefan cel Mare realizează în această perioadă un fapt de nemaipomenită îndrăzneală. O solie moldovenească încărcată cu daruri ajunge chiar la Mahomed al II-lea pentru a-i aduce la cunoștință că „niște tilhari, izgoniți și surghiuniți“ au călcat hotarele Moldovei, pricinuind multe pagube populației, și că această ceată de hoți a fost nimicită. Dar solii lui Ștefan cel Mare mai cereau „ca pe cei care au mai rămas din acești tilhari, dacă cumva se vor fi refugiat prin părțile sultanului, să-i dea pe mîna lui ca să-i pedepsească cu aceleași meritate pedepse ca și pe ceilalți“.

Trimiterea solilor moldoveni pentru a îndeplini această misiune de mare îndrăzneală reprezintă o mărturie a inteligenței cu care era înzestrat domnitorul Moldovei, a subtilității cu care rezolva problemele delicate ce stăteau în fața țării, inclusiv aceea de a trimite daruri puternicului Mahomed al II-lea, nu pentru a-i cere iertare, ci sprijin în prinderea ienicerilor și spahiilor lui Soliman, care reușiseră să scape din măcelul de la Vaslui și pe care solia moldovenească îi știa de „tilhari“.

Solii moldoveni nu și-au găsit moartea la Constantinopol, nu au fost aruncați în Bosfor, ci s-au întors acasă, aducându-i lui Ștefan cel Mare vești despre „minia și despre oștile mari pe care le adună sultanul să le trimită asupra sa“. Jan Dlugosz notează în cronica sa că „Ștefan voievodul Moldovei, urmărind cu un zel foarte viu toate mișcările lui Mahomed împotriva sa și aflînd prin spioni că turcul e la Adrianopol și își adună toate puterile lui“, reinnoiește cererea de ajutor adresată lui Cazimir. Același cronicar mai informează că „soli și spioni de-ai lui Ștefan voievod, precum și toți negustorii Moldovei, găsiți la Caffa, în număr de 160, la porunca sultanului fură străpunși cu sabia“.

Infringerea lui Ștefan cel Mare, la 26 iulie 1476, la Valea Albă, nu se datorește atît slăbiciunii oștirii moldovene, cît mai ales aliaților, care în momentul de cumpănă l-au părăsit pe voievod. Ion Țamblac, reluînd vorbele lui Ștefan cel Mare, arată „că cele ce au urmat nu

i s-ar fi întâmplat, dacă ar fi știut că principii creștini și vecini cu dinsul au să se poarte cu el așa cum s-au purtat. Căci, deși avea jurăminte și învoieli cu dinșii, ei l-au înșelat și astfel a pățit ce-a pățit“¹⁰.

Încă în anul 1475 Ștefan cel Mare cunoștea intențiile sultanului de a reveni în Moldova. În scrisoarea adresată principilor creștini el subliniază: „auzind despre aceasta păginul împărat al turcilor și-a pus în gând să-și răzbune și să vină, în luna mai, cu capul său și cu toată puterea sa împotriva noastră și să supună țara noastră, care e poarta creștinătății“¹¹.

Și cei din Ardeal căutau în acea perioadă să se informeze asupra pregătirilor de război ale turcilor. În acest sens, documentele ardeleni relevă că Vlasie Magyar avea pretutindeni agenți, „în vederea celor ce puteau să vie de la turci“.

Modul în care s-a desfășurat lupta de la Valea Albă demonstrează că în perioada ce a precedat această luptă au fost cunoscute mișcările trupelor otomane și situația generală privind pregătirile pe care acestea le făceau împotriva Moldovei. Se știa, de asemenea, că domnul muntean poartă „un gând care nu e bun“, iar Ștefan cerea ardelenilor să nu dea muntenilor grîne „sau altele de mîncare pentru că ei doresc primejdia noastră și a toată creștinătatea și sînt supuși turcilor“¹². Informația este prețioasă, întrucît ea ne arată că Ștefan cel Mare a aflat din timp despre trădarea lui Basarab Laiotă, cel pe care el îl instalase pe tronul Țării Românești.

Polonezii, care întrețineau relații prietenești cu Ștefan cel Mare, vor încerca o mediere între voievodul Moldovei și sultan. Marciszus, stegar la Wroczimowice, „știutor de limbă turcă“, este trimis la Constantinopol, dar nu poate obține un rezultat favorabil Moldovei. În ajunul războiului din 1476, un alt sol, Martin Chorazicz, pornește din nou spre Constantinopol. Długosz notează că el a fost „trimes mai demult în solie la sultan, dar împiedicat de cîte toate și mai ales că din cauză că lui Ștefan i se părea solia puțin modestă și puțin folositoare“ nu a putut să ajungă decît după ce sultanul își pornise oștile asupra Moldovei, deci prea

tirziu. Considerînd medierea oferită de Polonia un amestec în treburile Moldovei, Ștefan nu o acceptă și caută prin toate mijloacele să o zădărnicească. Măsurile luate de oamenii lui Ștefan pentru a-l întîrzia pe solul polonez, Martin Chorazicz, sînt edificatoare în ceea ce privește modul cum voievodul Moldovei știa să se opună tuturor acțiunilor care sub diferite forme duceau la știrbirea independenței țării. De asemenea, fiind bine informat asupra celor ce se petreceau în Imperiul otoman, Ștefan cel Mare a știut încă înainte de plecarea solului polonez că acțiunea sa „era puțin folositoare“, intrucît el nu putea să accepte pretențiunile sultanului în schimbul promisiunii de a-l lăsa în pace pe voievod și țara Moldovei.

Turcii erau, de asemenea, bine informați asupra situației politice din Moldova acelei perioade: frămîntările interne, ridicarea unor boieri împotriva politicii de întărire a puterii centrale, încercarea unora dintre aceștia de a părăsi lupta etc. Într-un document redactat în limba polonă se arată: „Toată Moldova muștrînd pe domnul ei de tiranie și cruzime, n-a voit deloc să se grămădească în jurul lui; ba i s-a scos chiar de sub ascultare, zicînd că nu s-a purtat niciodată ca domn, ci ca un chinuitor și călău. Ceea ce simțind dușmanul a răspîndit pretutindenea că n-a venit cu atîta tărie contra poporului, ci contra unui așa de strașnic dușman al neamului moldovenesc“¹³.

În fața puternicei oștiri a lui Mahomed al II-lea, Ștefan cel Mare rămîne singur. Apusul nu-i oferă „nimic alta decît vorbe“. Papa îi trimite în dar mătase de Veneția, iar venețienii, un ambasador cu rolul de a-l opri de la încheierea unei înțelegeri cu turcii, și mai tirziu, cererea de a le restitui cei 200 de galbeni cheltuiți cu șederea, în cetatea lagunelor, a solilor moldoveni. Puternicul vecin, Matei Corvin, cu care Ștefan încheiase un tratat prin care cei doi voievozi se obligau să se ajute reciproc „dacă nu vom fi ținuți de trebi mai însemnate ale crăiei noastre“, avea într-adevăr „trebi însemnate“, pregătindu-se să se însoare, și de aceea nu-i oferă aliatului său nici un ajutor.

Dacă analizăm în acest context războiul din anul 1476, putem explica mai bine cauza insuccesului; dar înfringerea suferită la Valea Albă nu s-a dovedit decît momentană, deoarece adevăratul sfîrșit al acestei campanii otomane este cel descris de venețianul Emanuele Gerardo, care nota în Brașov că „sultanul a ieșit din țară cu oștile sale fără a fi luat o singură cetate și fără altă pagubă pentru Moldova decît prada ce a dus cu sine, iar Ștefan Vodă a ieșit din munți și călărește viteaz prin toată domnia lui”¹⁴.

Mai tîrziu, Baiazid al II-lea va pune stăpînire, în urma unei trădări, pe Chilia și Cetatea Albă. Vlad Călugărul, cel care a ocupat tronul Țării Românești cu sprijinul lui Ștefan cel Mare, după cum spune cronica, „a făptuit trădare față de domn pentru că a dat ajutor turcilor”, iar Așik-pașa-zade pomenește de vizita, în timpul asediului Chilieii din 1484, a unui pîrcălab la cortul vizirului, căruia i-ar fi spus: „Cetatea e a padișahului și noi, de asemenea, ne supunem padișahului”. Despre trădarea pîrcălabului de la Chilia amintesc și unele izvoare venețiene.

În ceea ce privește relațiile cu Polonia se conturează cîteva momente însemnate care demonstrează că și în acest caz domnitorul a știut să fie bine informat. Regele Cazimir se considera suzeranul lui Ștefan cel Mare și în repetate rînduri aștepta să i se prezinte omagiul, după ritualul feudal. În anul 1469, la Cracovia, regele Cazimir, împreună cu soția sa, Elisabeta, așteaptă 40 de zile sosirea voievodului Moldovei pentru a depune jurămîntul de fidelitate în fața sa, iar un an mai tîrziu îl va aștepta din nou, în zadar, la Camenița. Ștefan cel Mare invocă numeroase motive pentru a evita acel umilitor obicei medieval, mai ales că nu era sigur nici de prietenia regelui Poloniei care intenționa, probabil, cu acest prilej, să-i întindă o cursă. Într-adevăr, Colomeea reprezintă o cursă pentru Ștefan cel Mare, dar nu pentru a-l răpune, ci pentru a-l umili pe singurul domnitor care a obținut victoria în fața lui Mahomed al II-lea. Cronicarul polonez Bern Wapowski, care a trăit aceste eveni-

mente, arată că în anul 1485 „mare era puterea lui Bazazet, mai mare decât să-i poată sta în cale Ștefan, palatinul Moldovei, deși viteaz războinic“. Constrâns de puterea turcilor și de insistențele cu care timp de mai bine de două decenii Cazimir cerea să i se depună omagiul de fidelitate, Ștefan acceptă, în cele din urmă, acest lucru. Ioachim Cureus justifică acceptarea prin neputința voievodului moldovean de a pune stavilă pulhoiului otoman, pentru că „nu mai putea să se apere în fața puterii turcești“. Descriind cursa ce i-a fost întinsă domnitorului Moldovei pentru umilirea sa, Ioachim Cureus arată: „Imitîndu-se fapta împăratului Rudolf, care tot așa a făcut cu marele rege Ottokar al Bohemiei, pînzele cortului se prăbușiră în timpul depunerii jurămîntului și Ștefan — învingătorul atîtor regi — fu zărit la picioarele regelui Cazimir.“ Wapowski arată că „acest lucru s-a făcut pentru ca să se vădească tuturor și mai ales celor de față, supunerea și umilirea unui principe atît de mare¹⁵“.

În anii următori Ion Albert, urmașul lui Cazimir la tronul Poloniei, întreprinde un atac asupra Moldovei în cea mai mare taină. Acest lucru a fost posibil mai ales datorită pretextului invocat de regele Poloniei de a organiza o cruciadă împotriva turcilor. Înșiși colaboratorii apropiați regelui, cavalerii teutoni, aflați în tabăra sa, nu cunoșteau intențiile de cîmpire a Moldovei. În acest sens menționăm mărturia lăsată de locotenentul care a condus oștirea teutonă ce „nu știe de ce regele Poloniei care adunase o sută de mii de oameni și-a mutat expediția în Moldova“, iar un alt izvor teuton din acele timpuri menționează că „nu putem scrie deocamdată“ de ce regele „s-a ridicat cu oaste împotriva domnului și voievodului moldovenesc și a venit tare asupra lui“.

Cu toate măsurile luate de polonezi pentru a păstra această taină și a realiza astfel surpriza, Ștefan reușește să strîngă în jurul său una dintre cele mai mari armate din Moldova Evului Mediu și să primească, în timp util, ajutoare din Ardeal, prin Bartolomeu Dragffy, cu care se încuscrise, de la noul domn al Țării Românești, Radu cel Mare, și chiar o oaste de 2 000 de turci

care veniseră să lupte sub steagurile sale, pentru a zădărnici atacul mișelesc plănuit de Ion Albert.

Lupta de la Codrîi Cosminului, pregătirea pentru atacul final, pun în evidență concepția politică a lui Ștefan cel Mare, plină de înțelepciune, care consta în evitarea situației de a avea doi dușmani în același timp și în a face din dușmani prieteni atunci cînd interesele țării o cereau, în lupta pentru supraviețuire, în lupta pentru independență.

Considerăm că între Colomeea și Codrîi Cosminului este o strînsă legătură. La Codrîi Cosminului voievodul ingenuncheat la Colomeea se va ridica semet, biruitor, așa cum avea să rămîină peste veacuri, întotdeauna.

Și prietenii lui Ștefan, chiar dacă nu au fost mînați de gânduri vrăjmașe, au căutat să obțină informații cu privire la situația Moldovei, la puterea ei. În acest sens există numeroase exemple, dar cel mai semnificativ ni se pare raportul întocmit de medicul Matei de Murano în care sînt prezentate venețienilor informații cu caracter militar și economic. Medicul relatează că oastea Moldovei poate fi alcătuită din 40 000 de călăreți și 20 000 de pedestri, considerînd că țara este roditoare, plăcută, bine așezată, bogată în animale și în toate roadele. Raportul întocmit la 7 decembrie 1502 ni-l prezintă și pe Ștefan cel Mare, care „este un om foarte înțelept, vrednic de multă laudă și iubit mult de supuși, fiindcă este îndurător și drept, foarte veghetor și darnic, bine încă pentru vîrsta lui”.

Sînt doar cîteva file din marea epopee a poporului nostru, care demonstrează că „cea dintîi spadă a lumii” s-a folosit cu succes, în luptele purtate, nu numai de tăria brațelor, ci și de ascuțișul minții, reușind să cuie la timp informații care și-au dovedit utilitatea și eficacitatea într-o epocă plină de războaie

O mireasă și un pahar cu otravă

După o domnie de aproape o jumătate de veac, Ștefan cel Mare a lăsat în urmă o Moldovă prosperă, independentă, iar sabia sa, care a strălucit de atâtea ori în războaie, va continua să inspire și mai tirziu teamă dușmanilor țării. Urmașii săi promovează aceeași politică, încercând să păstreze neștirbită moștenirea primită de la Ștefan cel Mare.

Caracterizînd domnia lui Bogdan al III-lea, Grigore Ureche arată că asemenea unui „stejar în toate părțile priveghea, ca să nu se știrbească țara ce-i rămăsese de la tată-său“.

Fiul lui Ștefan cel Mare poartă războaie cu polonezii, muntenii, tătarii, iar cu turcii încheie pace prin logofătul Tăutu, care, cu prilejul acestui eveniment, ar fi sorbit pe nerăsuflăte dintr-o ceașcă cu cafea fierbinte, socotind ca fiind „o altă băutură“, odată cu urarea „să trăiască împăratul și vizirul!“

După cum arată cronica vremii, se pare că războaiele cu polonezii ar fi început din cauza unei mirese. Probabil că Bogdan, în intenția sa de a relua legăturile de bună vecinătate cu Polonia, de a atenua vechiul conflict de la sfîrșitul domniei tatălui său, trimite soli, de fapt pețitori, la curtea regelui Sigismund, „ce să poftască și pre sora lui crai, pre Elisaftea“, dar voievodul Moldovei este refuzat, deoarece, după cum explică Gri-

gore Ureche, nu-l voia „bătrîna, mama lui crai“, fiindcă „nu era de legea papei“.

Acest refuz a constituit un pretext de război împotriva polonezilor, ceea ce a generat o intensă activitate diplomatică în care a fost angrenat însuși papa. Într-o scrisoare papa îl muștră chiar pe Sigismund pentru acest refuz, încercînd să aplaneze conflictul. Luptele cu polonezii își au însă izvorul în conflictul mai vechi, izbucnit încă în timpul lui Ștefan cel Mare și legat îndeosebi de pretențiile de suzeranitate a Poloniei asupra Moldovei. În această perioadă a existat chiar tendința de a ocupa Moldova, iar un sol polonez, Gorecki, propunea în tratativele cu ungurii ca „toată românimea de acolo (Moldova — n.a.) să fie scoasă, pentru ca în hotarele ei să se așeze o «nouă colonie» din care să se poată vedea ce pregătesc păgînii ambelor regate“. ¹

Intențiile agresive ale celor doi vecini nu au avut sorti de izbîndă, deoarece Bogdan a știut cum să-și apere hotarele, a știut să organizeze o bună informare și să zădărnicească, printr-o politică înțeleaptă, aceste planuri de acaparare.

Numeroși pribegi care ridicau pretenții la scaunul Moldovei apar în această perioadă în Polonia, în Ardeal și chiar în Muntenia. Îndemnat de polonezi, Radu cel Mare, împreună cu unul din pretendenții la scaunul Moldovei, Roman Vodă, va încerca să-l răstoarne pe voievodul moldovean, dar încercarea sa nu va reuși, iar mai tirziu se va realiza o împăcare între cei doi mediată de călugărul Maximilian, fiul despotului sîrb Gheorghe Brancovici.

Pentru Elisabeta sau Elisafra, cum o numește cronicarul, s-au purtat cîteva lupte, mai mult de pradă și intimidare, a căror cauză principală o constituia însă Pocuția, ce a format obiectul unui îndelungat proces, în care rolul de judecători îl aveau ungurii. În cursul uneia dintre aceste lupte, care a avut loc în anul 1509, Bogdan a înaintat pînă la Liov, unde singur „au lovit cu sulita în poartă“. În același an, ca răspuns, polonezii năvălesc în Moldova, fiind conduși de un trădător, „un Vasco oarecarile de ai noștri“ care „sau închinat la leși, de i-au purtat pretutindirile“. Ca preț pentru această trădare de

țară, care este explicată de cronică prin setea de răzbunare a lui Vasco împotriva rivalului său în dragostea față de o femeie ce i se dovedise necredincioasă, primește de la polonezi în dar, pentru toată viața, satul Hotrița.

În acea vreme, Mihnea Vodă, domnitorul Țării Românești, se găsea în conflict cu vecinii de dincolo de Carpați pentru Țara Făgărașului, unde își cîștigase o seamă de susținători, ca Birsan din Uța, Sin din Cîrțișoara, Grozav din Arpaș, Solomon al Oancii din Șinca, în documente fiind amintită și o femeie, Anca din Uța, calificată drept „trădătoarea cea mai rea”². Împreună cu aceștia, voievodul Țării Românești intenționa să pună din nou stăpînire pe Țara Făgărașului. Cîțiva dintre susținătorii săi reușesc să treacă în Țara Românească, din care cauză li se confiscă averile.

Apelul polonezilor adresat lui Mihnea de a-l ataca pe Bogdan este întîmpinat de domnitorul muntean cu un refuz categoric.

În fața primejdiei pe care o reprezenta Polonia și ca urmare a atacului întreprins de tătari în anul 1510, Bogdan Vodă este nevoit să-și caute aliați mai departe de hotarele țării, care erau interesați să-i slăbească atît pe polonezi cît și pe tătari. Astfel, nogaii, deși din aceeași familie cu tătarii, dar dușmani de moarte ai acestora, sînt vizitați de solii lui Bogdan, în timp ce regele Poloniei se plînge că voievodul moldovean îi atîță pe crimleni împotriva sa. Moartea surorii sale Elena, care se afla la Moscova, îi oferă din nou un pretext pentru a trimite soli la țarul rușilor, iar polonezii, îngrijorați de aceasta, ajung la concluzia „că ar fi bine să se spioneze după ce umblă domnul Moldovei acolo”³.

Cu prilejul vizitei pe care solia lui Krupski o face la curtea voievodului Bogdan sînt relevate cîteva interesante acțiuni de spionaj și contraspionaj pe care le întreprinde domnitorul Moldovei. Regele Poloniei îl acuză pe Bogdan că acesta „punea să-i spioneze toate mișcările”, că nu l-a ajutat în luptele cu tătarii, deoarece, dacă s-ar fi aruncat asupra lor „la retragerea din Polonia, puțini ar fi scăpat” și că, în același timp, „împiedică trimiterea spionilor polonezi la Cetatea Albă”⁴. Krupski

consideră că Bogdan săvârșește aceste fapte din „cauza relor legături cu muscalul“, dindu-i de știre domnitorului Moldovei că îi va furniza plumb și cositor, dar că va aține calea solilor săi trimiși la Moscova, atit timp cit polonezii se aflau în război cu rușii.

În această perioadă Bogdan își asigură și liniștea cu tătarii prin medierea lui Selim, fiul sultanului, ce se pripășise la Chilia și Cetatea Albă în așteptarea preluării puterii supreme în Imperiul otoman și care avea, probabil, interesul să-și facă din Bogdan un aliat în împlinirea acestui scop.

În anul 1513, în timp ce la curtea domnească se făceau pregătiri febrile în vederea căsătoriei lui Bogdan cu Voica, fiica lui Mihnea Vodă, Moldova este atacată de tătari, care erau, evident, la curent cu pregătirile de nuntă, mizînd pe neglijarea apărării țării, pe scăderea grijii față de oaste. Primul atac al tătarilor, executat din trei direcții, îl găsește pe voievodul Moldovei nepregătit, dar acesta reușește, în scurt timp, să pună pe picioare o oaste capabilă să-i înfrunte pe dușmani. Împotriva crimlenilor și lui Selim, Bogdan ridică forțele de apărare ale Moldovei, încercînd chiar să obțină un ajutor din partea Moscovei prin solii săi care reușiră să străbată ținuturi întinse în acest scop. Cîteva luni mai tîrziu, Trifăilă, un alt pretendent la scaunul Moldovei, cu tot ajutorul primit de la Neagoe Basarab, este înfrînt de Bogdan, în februarie 1514, în apropiere de Vaslui, iar „ai noștri“, după cum spune Grigore Ureche, „i-au topit toată oastea lui și el au pierit, că prinzîndu-l viu, i-au tăiat capul“.

În timpul lui Ștefan cel Tânăr, copil nevîrstnic al lui Bogdan, Imperiul otoman începe să-și intensifice pregătirile pentru a cuceri noi teritorii. Astfel, Soliman Magnificul, imediat după preluarea puterii, organizează în ascuns o mare expediție împotriva Ungariei, avînd ca prim obiectiv cucerirea Belgradului. Totuși, prin solul trimis la Poartă, moldovenii află de la Piri-pașa, despre marea lovitură în curs de pregătire, aducînd acest lucru la cunoștința lui Ioan Zápolya, voievodul Ardealului. Deși situat destul de departe, Belgradul reprezenta pentru Moldova „o poartă închisă în fața păgînilor“,

pentru a cărei salvare moldovenii vor căuta să ofere ardelenilor, iar prin aceștia, regelui Ungariei, informațiile obținute din tabăra otomană.

În această perioadă, asupra Moldovei plana tot mai amenințător pericolul unei invazii otomane, mai ales că fusese respinsă ideea realizării unei colaborări cu turcii împotriva ungarilor și polonezilor. Rind pe rind, trimișii sultanului, veniți cu propuneri de colaborare imperative, erau cumpărați cu daruri și bani. Printre aceștia se află și Sinan-Celebi, moldovean de origină, căzut prizonier la turci pe vremea lui Ștefan cel Mare. Dându-și seama de politica de duplicitate pe care o ducea Moldova, el închide ochii pentru suma de 60 000 de aspri de argint. Pe de altă parte, prin daruri și bani, vornicul Iurie reușește să zădărnicească intenția sangeacului de la Silistra de a trece prin Moldova cu oastea sa, în drum spre Polonia.

Domnia lui Ștefan cel Tânăr cunoaște două perioade distincte. În prima perioadă, care durează pînă la majorat, se face mult simțită tutela mării boierimi care promovează o politică de prudență, urmărind chiar răsturnarea domnitorului în favoarea fratelui său, Petru, mai blajin și mai puțin ambițios. Cea de-a doua etapă începe odată cu majoratul, domnitorul debutînd zgomotos prin sfărîmarea unui complot boieresc. În aprilie 1523 cade, la Hirleu, capul hatmanului Arbore „pe carile zice să-l fi aflat cu viclenie, iară lucrul adevărat nu se știe”; în septembrie, o altă răzvrătire a boierilor împotriva domnitorului duce, în tîrgul Roman, la căderea capetelor pircălabului Costea, logofătului Ivanco și vistiernicului Sima sau Maxim. Cosma Șarpe pribegeste împreună cu alți boieri în Polonia, iar o parte din complotiști se refugiază la Brașov și Sighișoara.

Inconjurat din acest moment de boieri tineri, Ștefan năzuia, la cei 16 ani ai săi, să reinvie trecutul de glorie din vremea bunicului al cărui nume strălucit îl purta. În anul 1524, în momentul în care Imperiul otoman ajunsese la apogeul puterii, Ștefan nu se sfiește să atace o oaste turcească ce se întorcea din Polonia, cu toate că bănuia că va trezi mînia sultanului. Lupta de la Târsăuți împotriva turcilor a avut darul, după spusele voie-

vodului, să demonstreze polonezilor că puteau avea încredere în el în cazul unei acțiuni comune îndreptate împotriva Imperiului otoman.

Încă înainte de catastrofa de la Mohács (1526), Ștefan oferă ajutorul său regelui Ungariei, informându-l în același timp asupra pericolului pe care îl prezentau turcii, dar toate acestea nu au fost luate în seamă. În Ungaria slăbită de pe urma răscoalei lui Doja și lipsită de principala forță de apărare, țărănimea, nu putea fi constituită o armată care să se opună uriașei forțe a lui Soliman Magnificul. La 29 august 1526, la Mohács, regele Ungariei Ludovic al II-lea cade în lupta cu turcii și odată cu el scade considerabil forța de rezistență a țării. Cîteva ani mai tîrziu, steagul verde cu semilună va flutura pe zidurile cetății de la Buda, iar întreaga Ungarie va fi transformată în pașalic.

În ianuarie 1527, Ștefan cel Tânăr, „care intru totul semăna cu firea lui moșu-său, lui Ștefan Vodă cel Bun“, moare la Hotin. Potrivit unor surse, moartea lui Ștefan s-ar fi datorat soției sale Stana, una din fiicele lui Neagoe Basarab, care a răzbunat astfel cruzimile săvîrșite de soțul său în războiul din Muntenia purtat în scopul pedepsirii conspiratorilor moldoveni ce se aciuiseră la curtea lui Radu de la Afumați, de unde desfășurau o activitate ostilă voievodului moldovean. În cele din urmă, cei doi domnitori s-au împăcat, procedînd la un schimb reciproc de pîbegi. După moartea lui Ștefan cel Tânăr, Stana se călugărește, dorind să sublinieze parcă prin acest gest că se căiește amarnic de a fi turnat otravă în paharul propriului ei soț.

Misiunea lui Teodor Bubuiog

Ștefan cel Tânăr a fost un voievod îndrăzneț, dar încrezător în vorbe și făgăduieli, spre deosebire de urmașul său, Petru Rareș, om matur și cunoscător al lumii. Petru Rareș „primește și trimite solii, prezintă cereri, dar nu lasă a se vedea ce se găsește în sufletul său, care moștenise înțelepciunea adânc și îndelung chibzuitoare a lui Ștefan cel Mare și învățase de la amintirea acestuia că lucrurile menite să izbutească nu se strigă în vînt înainte de a le începe“. ¹

Într-o vreme cînd Imperiul otoman ajunsese la cea mai mare întindere, semiluna cuprinzînd Nordul Africii pînă în Algeria, cînd izbîndea în războaie pînă în India și cînd ienicerii reluau vechiul strigăt „La Roma!“, Petru Rareș este singurul cîrmuitor care încearcă să pună stavilă înaintării lui Soliman Magnificul. În negocierile purtate cu Ferdinand de Habsburg, voievodul Moldovei face următoarea propunere: „Dacă maiestatea lor vor voi să întreprindă expediția generală împotriva otomanilor, să trimită 15 000 de oameni, la care voi adăuga și eu, din țara mea, 80 000 de soldați aleși, iar din Transilvania 25 000, cu ajutorul cărora, și cu voia lui Dumnezeu, se va putea ajunge pînă la Constantinopol“. ²

Cu toate că, după cum el însuși constata, „din toate părțile sînt înconjurat de dușmani puternici, atît eu cît și țara mea“ ³, Petru Rareș își dădea pe deplin seama

de posibilitățile țării, precum și de puterea turcilor, fiind convins că aceștia nu erau invulnerabili. În scopul înlăturării planului său îndrăzneț, el caută, încă din primii ani ai domniei sale, să-și întărească poziția în Ardeal, asigurându-și în scurt timp stăpânirea Bistriței, Cetății de Baltă, Ciceului, Reteagului, Rodnei, Ungurașului și a peste o sută de sate din împrejurimi. Pentru Pocuția, vechiul măr al discordiei, duce lupte înverșunate cu leșii, pe care îi învinge, fiind, la rîndul său, învins de ei. În fața pericolului turcesc, Petru Rareș încearcă în repetate rînduri să încheie pace cu polonezii, dar regele Poloniei, care îl ațîțase pe Soliman împotriva Moldovei, nu a cedat pînă în ultima clipă.

În același timp, voievodul moldovean se dovedește a fi un diplomat desăvîrșit pentru acele vremuri. El s-a încadrat în contextul european, însușindu-și armele prefăcătoriei și vicleniei, proprii renașterii apusene, căroro le-a dat utilizarea impusă de condițiile epocii. Într-o confruntare cu un alt reprezentant al renașterii, Aloisio Gritti, Petru Rareș a dovedit că știe să utilizeze din plin aceste arme.

Aloisio, fiul bastard al bailului Veneției la Constantinopol și mai tîrziu doge al lagunei într-o epocă în care în capitala imperiului se aciuiau tot felul de paraziți, fără nici un fel de ocupație, va deveni deosebit de util sultanului prin talentul său artistic și mai ales prin abilitatea de care dădea dovadă în negocierile diplomatice întreprinse în favoarea imperiului. Spirit aventurier și plin de îndrăzneală, Aloisio Gritti încearcă să pună stăpînire pe țările române. În același timp, Ieronim Laski, trimisul lui Zápolya la Constantinopol, alt aventurier din acea epocă, ajunge repede la înțelegere cu Aloisio Gritti, promițînd să-i ofere Moldova, după ce el însuși ar fi devenit stăpîn al Ungariei. Laski destăinuie însă acest plan lui Zápolya care îi aduce imediat la cunoștința lui Petru Rareș pericolul ce amenința Moldova, folosindu-l în acest scop pe episcopul Statilius.

Încercarea lui Aloisio Gritti de a ajunge în Moldova a suferit un eșec lamentabil. Sigismund, regele Poloniei, îl trimite cu piră la Constantinopol pe panul Kartkowski, castelanul de Brest, acuzîndu-l pe Petru Rareș de tul-

burările de la graniță și obținind promisiunea că voievodul Moldovei va fi înlocuit de padișah sau alungat de polonezi. Marele vizir Ibrahim-pașa îl trimite pe Aloisio Gritti spre Moldova pentru a cerceta pira leșilor. Fiind informat de iscoadele sale că Aloisio Gritti intenționează să ocupe scaunul Moldovei, depășindu-și astfel atribuțiile cu care fusese investit, Petru Rareș îi pregătește o primire după merit. La rîndul său, Gritti află despre intenția voievodului Moldovei de a-l prinde și, pentru a-și salva viața, se îndreaptă spre Ardeal spre a nu lăsa impresia că fuge din calea lui Petru Rareș.

De prima vizită a lui Gritti în țările române pare să fie legată moartea voievodului Țării Românești, Vlad, gine-rele lui Petru Rareș, care s-a înecat în Dimbovița în împrejurări misterioase, în timp ce se afla la plimbare în satul Popești de lângă București.

În 1534, invocînd pretextul rezolvării unui conflict de graniță cu Ferdinand de Habsburg, Aloisio Gritti apare din nou în țările române, de data aceasta însoțit de o solie numeroasă formată din nu mai puțin de 3 000 de ieniceri și spahii. Iscoadele lui Petru Rareș află din nou intențiile reprezentantului padișahului și ale aventurierului, domnitorul moldovean folosind cu dibăcie chiar armele proprii adversarului, adică violența și prefăcătoria. Astfel, un sol al lui Petru Rareș îl întîmpină pe italian cu daruri la Tirgoviște, ca pe un prieten, iar în sprijinul acestuia sosește și logofătul Toader Bubuioș cu un pîlc de moldoveni, alăturîndu-se ienicerilor în apropiere de Brașov.

Toader Bubuioș primise o misiune tainică pe lingă aventurierul care dorea să realizeze un Ardeal turcesc și să-și instaureze fiii pe scaunele din Suceava și București. Despre misiunea lui Toader Bubuioș nu știa decît cel care i-o încredinșase, voievodul Moldovei; aceasta consta în supravegherea permanentă a aventurierului și în eventuala lui imobilizare, în cazul în care ar fi devenit primejdios pentru Moldova. Pe de altă parte, vornicul Huru pregătise 6 000 de moldoveni pentru a-i veni în ajutor, la nevoie.

Aloisio Gritti săvîrșește și unele greșeli pe care Petru Rareș nu întîrzie să le exploateze pentru a-și asigura noi aliați împotriva primejdiosului aventurier. La

îndemnul lui Gritti, vice-voievodul Ardealului Emeric Czibak este ucis prin trădare lângă Braşov, iar atitudinea arogantă a acestui aventurier, precum şi nelegiuirile săvârşite de ieniceri vor determina o răscoală a ardelenilor conduşi de Ştefan Mailat şi Gotthard Kün, care se pare că au fost încurajaţi de oamenii lui Rareş, ceea ce se explică prin evoluţia ulterioară a evenimentelor.

La Mediaş, unde Aloisio Gritti încearcă să opună rezistenţă atacului ardelenilor, logofătul lui Petru Rareş, la care se va adăuga ulterior oastea vornicului Huru, va da lovitura de graţie aventurierului ce visase să ocupe scaunul sacru al lui Ştefan cel Mare. Odată cu sosirea răsculaţilor, moldovenii lui Petru Rareş asediază cetatea, iar Aloisio Gritti este făcut prizonier. Pentru a-şi salva viaţa, acest „loctiitor al sultanului“ îi oferă vornicului Huru şi logofătului Toader nu mai puţin de 100 000 de galbeni (tributul Moldovei se ridica în acea perioadă la 30 000 de galbeni anual). Nici banii, nici ameninţările nu îi impresionează pe oamenii lui Rareş, care primiseră, după cîte se pare, o altă poruncă de la voievodul lor. Aventurierul este predat ardelenilor, care îl condamnă la moarte. Povestea spune că cel ce-i tăiasse capul, un cărulaş, s-ar fi ales doar cu ciubotele aventurierului, pe care le ceruse ca răsplată. Se vede treaba că „gidele“ de ocazie ştiuse bine ce plată să ceară, deoarece Aloisio Gritti îşi căptuşise cizmele cu pietre scumpe pentru a le ascunde de hoţi. Fiii lui Aloisio Gritti, care se şi văzuseră domni pe meleagurile noastre, au pierit la Suceava, primul înecîndu-se, iar celălalt fiind răpus de secura gidelui.

Din relatarea cazului lui Aloisio Gritti desprindem cîteva concluzii deosebit de interesante. În primul rînd, activitatea desfăşurată de Petru Rareş a avut o importanţă deosebită pentru zădărnicierea uneltirilor prin care duşmanii căutau să producă mari prefaceri în cele trei ţări române, prin înlocuirea voievozilor autohtoni cu oameni străini de interesele lor. Petru Rareş a acţionat în acest caz în strînsă colaborare cu voievodul Munteniei şi cu Ştefan Mailat, pe care l-a sprijinit ulterior în tentativa sa de a deveni voievod al Ardealului. Înălăturarea lui Gritti reprezintă şi un act de curaj, deoarece aventu-

rierul era reprezentantul puternicului sultan, iar zădărnicierea acțiunii sale i-ar fi putut supăra pe turci.

După ce ajunge voievod al Transilvaniei, Mailat îl trădează pe Petru Rareș și trece de partea lui Ion Zápolya care, la rindul său, se bucurase de sprijinul domnitorului moldovean în primii ani de domnie, dar care, ulterior, pentru a-și dovedi credința față de sultan, capturează un sol moldovean trimis spre apus, îi ia documentele și le expediază sultanului.

În anul 1538, o oaste turcească care se ridica la circa 200 000 de oameni intră în Moldova. Dar Petru Rareș este înfrânt nu de copleșitoarea oaste, ci pentru că „fusesse părăsit de toți boierii, și aceștia făcuseră așa încît nici țărani nu se strinseseră în jurul steagului țării”⁴. Cînd chelarul Hira îi aduse la cunoștință voievodului trădarea lui Milu și a celorlalți boieri care se înțeleseseră cu turcii, acestuia nu-i venea să creadă.

De la 16 pînă la 28 septembrie, Petru Rareș străbate munții, aproape de unul singur, pentru a ajunge la Ciceu unde se afla familia sa. Aici se găsesc alți trădători, ca pîrcălabul Dracșin și vlădica Atanasie, care se înțeleg să-l dea pe mina ungarilor ce începuseră să asedieze cetatea. De fapt, în octombrie, noul voievod al Moldovei, Ștefan, îi scrie lui Atanasie, episcopul de Vad, rugîndu-l să ajungă la înțelegere cu pîrcălabul Simion Dracșin pentru a-l prinde și a-l preda pe Petru Rareș.

După doi ani de asediu continuu a cetății Ciceu de către Ion Zápolya, Petru Rareș înfăptuiește un act de nemaipomenită îndrăzneală, luînd calea Constantinopolului, sosirea sa în acest oraș fiind precedată de o scrisoare expediată în mare taină. Iată cum povestește Gri-gore Ureche acest episod :

„Și știindu carte sîrbească Elena, domnia sa, au scris la împăratul cu mare jalbă și plîngere, poftindu ca să se milostivească, să-i ierte. Și au pecetluit-o și au dat-o la Petru Vodă, iar Petru Vodă o au slobozit-o pre o zăbrea din cetate de sus și au căzut jos, din afară lingă zidul cetății. Și decii au chematu pre o slugă a sa credincioasă, ce era sîrbu și i-au arătat cartea și i-au zis în taină să o ia și să o ducă la mina împăratului”⁵.

Limbajul atrăgător al cronicarului ne dezvăluie o acțiune de mare taină a voievodului săvârșită în vremea când era strimtorat și când cei pe care îi ajutase odinioară căutau să-l răpună dușmănește. În timp ce episcopul Verancich, un alt dușman al său, îi hărăzea o moarte „cu ajutorul unei otrăvi încete“, crezând în același timp creștinește că ar fi fost bine să-l fi mâncat fiarele când străbătea singur pădurile, Petru Rareș părăsea Ciceul și se îndrepta cu mult curaj spre Constantinopol. Datorită abilității și îndrăzelii care îl caracteriza voievodul moldovean reușește să-i înduplece pe marii dregători din Constantinopol și să fie „iarăși ceea ce am fost și încă mai mult de cât atît“. În reabilitarea voievodului un rol de seamă l-a jucat omul său din Constantinopol, Lufti-bei, fiind sprijinit în același timp, din motive necunoscute, de însăși fiica sultanului.

Revenit pe scaunul Moldovei, Petru Rareș face să cadă capetele multor boieri care l-au trădat, iar apoi trece în Ardeal, unde se răzbună pentru jignirile suferite pe vremea când se afla pribeag la Ciceu. Pe Mailat l-a înfrînt la Făgăraș și „l-au trimis la împăratul“. Nu-l iartă nici pe Zápolya care murise între timp, afirmînd că se va duce la Alba-Iulia pentru a dezgropa corpul trădătorului și a-l spînzura.

Vistiernicul său, Mateiaș, prizonier al făgărășenilor, este eliberat de teama represaliilor voievodului moldovean. Prezenți la dieta de la Orhei, solii lui Petru Rareș propun, după cum arată Nicolae Iorga, înfăptuirea unei adevărate uniuni dacice la care să participe și muntenii pentru apărarea acestor locuri.

În timpul celei de-a doua domnii Petru Rareș continuă să promoveze o politică independentă, ceea ce ne face să credem că nu se angajase în fața lui Soliman Magnificul decît la plata tributului.

În relațiile cu Polonia, lăsînd deocamdată în suspensie problema Pocuției, el încearcă să ducă tratative pentru restabilirea unei păci trainice și cere chiar un împrumut bănesc de la vechii săi dușmani, care îi este însă refuzat. În același timp, solii și spionii săi cercetează adeseori meleagurile Poloniei. După ajutoare și sprijin aleargă spre Moscova alți soli ai lui Petru Rareș care încerca astfel

să-l ridice pe țarul Ivan al IV-lea împotriva turcilor. În apus, unde Ioachim, electorul de Brandenburg, intenționa să organizeze o cruciadă, voievodul moldovean trimite în mare taină o solie secretă prin Iacob Fischer, oferind acestuia sabia sa în lupta împotriva turcilor și obligându-se în același timp să-l prindă pe sultan în mijlocul taberei sale.

Prin tratatul secret încheiat cu Ioachim de Brandenburg se urmărea „ca noi și urmașii noștri să scăpăm de această robie turcească”. Atît Iacob Fischer, cît și alți emisari folosiți de Petru Rareș furnizează electorului de Brandenburg numeroase informații privind situația din Imperiul otoman, culese de spionii cu care împînzise Balcanii pînă la Țarigrad. Chiar după ce fiul său, Iliș, fusese luat ostatec de turci, Petru Rareș continuă să promoveze aceeași politică de independență. Dar steagul de luptă nu va mai fi ridicat împotriva turcilor, deoarece pe plan extern au loc evenimente care nu îi mai îngăduie să ducă o luptă directă. Astfel, Buda este transformată în pașalic, de unde putea fi supravegheată activitatea desfășurată în țările române și care constituia o piedică în calea realizării legăturilor cu apusul. Cruciada lui Ioachim de Brandenburg este sortită eșecului din cauza intrigilor prinților apuseni, în timp ce Polonia îi rămîne pe mai departe ostilă.

Petru Rareș și-a închinat întreaga viață luptei pentru prosperitatea Moldovei, „țara și moșia sa ca un postav bun o socotea” și era „harnic să domnească țara”.

„Pedestrii, toți țărani, aveau o deosebită credință“

Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Theodosie, ne furnizează informații utile despre sistemul de securitate înființat de voievod, despre organizarea pazei în timp de pace sau de război, cuprinzând și o seamă de povești cu privire la modul de comportare a voievodului față de soli și față de boieri, slujitorii săi, la unele lucruri care trebuie păstrate în mare taină.

Importanța pazei domnitorului este prezentată metaforic, domnul fiind asemuit cu un deal înalt care, dacă are păzitori buni de-l păzesc și-l „curățesc de toate uscăciunile și secăturile“ și îl „păzesc de toate răutățile și primejdiile“, face un rod bogat și frumos, iar dacă nu este bine păzit, dacă-l părăsesc păzitorii, „el se pustiaște și nici locul nu i se cunoaște și numele lui piare și trece ca o umbră“¹.

Pentru paza voievodului, Neagoe Basarab propune înființarea unei gărzii formate din 60 de voinici care să nu aibă nici o altă atribuție decât să-i apere capul. Voinicii nu trebuie să se îndepărteze de domnitor pe cîmpul de luptă nici în caz de biruință, nici în caz de înfringere. Dacă bătălia este pierdută, iar domnitorul este nevoit să fugă, este necesar ca cei 60 de voinici din compunerea gărzii să-l urmeze și să-l apere de primejdie.

Cu toate că a trăit într-o vreme cînd în amintirea oamenilor mai dăinuiau faptele de arme ale lui Ștefan cel Mare, care se avîntase cu paloșul în mină printre

vrăjmași, și fiind contemporanul său, Bogdan de la Suceava, se năpustise de unul singur să împlinte lancea în poarta Liovului, domnitorul muntean recomandă multă precauție. El își sfătuiește urmașul ca în timpul luptei să nu stea în mijlocul oștenilor, „unde este oastea ta cea mare, adică unde este tăria curții tale, pentru că toată oastea străină cu armele cele cumplite aci vor năvăli, și toate loviturile și puștile și săgețile și toată furia oștirii, toate vor izbi în oastea cea mare domnească“².

Dar nici unul dintre înaintașii lui Neagoe Basarab nu procedase astfel în luptă, după cum nici urmașii săi, care au trăit în plină epocă a cavalerismului, nu i-au urmat pilda. Tocmai de aceea, la Obertyn, Petru Rareș se acoperă de răni, iar după aproape un secol, Mihai Viteazul, la Călugăreni, se află în fruntea oștilor, luptând cu apriga-l secure, aidoma unui oștean de rînd. În general, toți voievozii români nu au stat departe de lupte, ca simpli spectatori, dar au luat totuși măsuri de prevedere pentru a nu fi prinși de dușman.

Referindu-se la epoca lui Ștefan cel Mare, Nicolae Iorga arată că prezența domnitorului în toate războaiele reprezenta un „element de sănătate morală, de încredere și avînt în oastea Moldovei“³.

În secolul al XV-lea și în prima jumătate a secolului al XVI-lea, straja voievodului era alcătuită din elemente autohtone, tineri boieri, dintre cei mai credincioși voievodului. Mai tirziu, straja domnească, păzitorii curții voievodului vor fi recrutați dintre străini, plătiți după modelul curților apusene. Astfel, Petru Șchiopul recrutase pentru paza personală 400 de trabanți unguri, iar voievozii impuși de turci folosesc ieniceri în acest scop. Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, garda domnului este alcătuită, tot mai mult, atît în Țara Românească cît și în Moldova, din mercenari recrutați dintre secuî, cazaci, bulgari, sîrbi, ba chiar și suedezi și elvețieni.

Aron Vodă avea, de asemenea, o gardă personală alcătuită din unguri care îl vor trăda pe voievod și îl vor preda lui Sigismund Báthory.

Ion Vodă cel Cumplit era păzit, în timpul războiului purtat cu turcii, de cei mai credincioși dintre oștenii săi.

Gorecki face următoarea remarcă în cronică sa : „pedeștrii țineau pe Ion Vodă în mijlocul lor și nu-l lăsau să treacă la călăreți, fiind foarte îngrijorați de viața lui și temându-se nu cumva să-l înșele boierii și să-l dea viu pe mîna turcilor. Pentru că pedeștrii, toți țărani, aveau o deosebită credință și iubire pentru Ion Vodă“⁴.

În acest caz este vorba de o strajă alcătuită ad-hoc din țărani luptători care, intuind trădarea boierească pe timpul luptei, și-au asumat, se pare, singuri sarcina securității persoanei voievodului.

Revenind la *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, remarcăm că ele cuprind și indicații care se referă, într-un anumit sens, la lupta de rezistență. Voievodul muntean își sfătuiește fiul ca, în cazul în care va fi înfrînt, să-i adune pe cei ce i-au rămas credincioși și, fără a părăsi țara „să șadeți în hotarele voastre în locuri ascunse și de taină, unde vor fi prieteni de-ai voștri buni și adevărați“⁵ pînă se va ivi momentul prielnic pentru a duce din nou lupte în scopul alungării eventualilor impostori.

Deși a avut o domnie pașnică, în timpul căreia cultura din Țara Românească a cunoscut o puternică dezvoltare Neagoe Basarab a pus mult preț pe oaste, văzînd în ea tăria țării. Sfătuindu-și fiul să nu adune comori, el îi recomandă să „puneți avuția voastră pe oștenii voștri, ca să fie coroana voastră totdeauna vie și să aveți veselie în fața ochilor voștri“⁶.

Tot în acest tratat de diplomație, lăsat moștenire lui Theodosie și posterității, voievodul cărturar dă cîteva povețe izvorîte din experiența amară a relațiilor cu turcii. Astfel, el îndeamnă ca solii să fie primiți cu cinste și indestulați cu bucate și băutură, dar „să nu arăți din avuțiile tale, nici scule, nici să împodobești pe dregători tăi în fața lor, ci să te prefaci înaintea lor că ești neputincios și să nu te fălești cu nimic“⁷.

În ceea ce privește locul de cazare a solilor, voievodul recomandă, dintr-un spirit de prevedere ușor de înțeles, ca să „nu fie aproape de voi, nici de grădinile care vi primblați cu sfetnicii voștri“⁸. Era necesar ca domnitorul să memoreze cuvintele spuse de sol, în preajma că-

ruia trebuia să se afle doar oameni „vrednici, voinici, oameni frumoși și de folos“.

Pe de altă parte, solii proprii urmau să fie, de asemenea, aleși de voievod dintre oamenii cei mai demni de încredere, ținând seama exclusiv de capacitatea lor și pregătindu-i în mare taină înainte de a pleca la drum.

Referindu-se la familiile luptătorilor, indeosebi la copiii dregătorilor și ai țăranilor, *Învățăturile* subliniază că aceștia trebuie duși în locuri ferite, în spatele ostășilor, pentru a nu cădea în mâna dușmanului. Când copiii vor fi robiți, luptătorii îl vor părăsi pe conducător, conchide Vodă Basarab, și „vor merge pe urma copiilor lor“⁹.

Deplingînd soarta familiilor domnitorilor și ale boierilor care erau adeseori obligate să ia calea pribegiei, Neagoe Basarab arată că „iaste trai și hrană cu nevoie pribegia, și ești de toți oamenii dosădit, încă și de copii cei mici, și de carii sîntu mai răi“¹⁰, și ajunge la concluzia că „mai bună iaste moartea cu cinste, decît viața cu amar și cu ocară. Nu fireți ca pasărea cea ce să cheamă cucu, care-și dă oaolă dă le clocescu alte pasări și-i scot pul, ci fiți ca șoimul și vă păziți cuibul vostru“¹¹.

Aceste cuvinte ne mișcă prin patriotismul vibrant pe care îl emană, valoarea lor fiind cu atît mai mare cu cît aparțin unei epoci pașnice aflate la răscrucea unor vremuri furtunoase.

Păzirea cuibului, apărarea independenței și a libertății țării rămîneau de multe ori pe plan secundar pentru boierime, atunci cînd interesele de clasă sau cele de familie erau afectate. În epoca feudală întîlnim numeroase cazuri în care unii dintre boierii țării au pactizat cu dușmanii, furnizîndu-le informații, călăuzînd drumul oștilor cotropitoare și contribuînd astfel la știrbirea libertății și independenței țării.

Trădătorii țării au fost totdeauna pedepsiți fără cruțare de străbunii noștri. În Evul Mediu trădare de țară însemna înțelegere cu dușmanul, fugă în tabăra vrăjmașă, uneltire împotriva voievodului a cărui persoană se identifica în acele vremuri cu țara, precum și părăsirea de către conducător a cîmpului de luptă. Pentru trădare

străbunii noștri nu cunoșteau altă pedeapsă decît tăierea capului. Blindul voievod Neagoe Basarab își învață fiul să evite vărsările de sînge, dar atunci cînd este trădat, cînd slujitorul său se dovedește răuvoitor și hiclean, „este volnic să-l taie ca pe pomul care nu face rod bun“.

Ștefan cel Mare a fost aprig în războaie, dar în timp de pace nu a făcut vărsări de sînge boieresc. Dacă totuși au căzut capete de boieri și pe vremea lui Ștefan cel Mare, aceasta s-a întimplat numai atunci cînd ei s-au dovedit „hicleni“. Secura gidelui a fost necruțătoare în aceste cazuri ; ea nu a făcut deosebire între capul cumnatului voievodului și ale celorlalți trădători. În caz de război, de chemare sub arme, boierii și deopotrivă țărani erau datori să-și apere țara și să fie pregătiți pentru aceasta.

Luca Arbore și feciorii săi Toader și Nichita au fost pedepsiți fără cruțare de Ștefan cel Tânăr, cu toate că într-o vreme aceștia i-au fost sfetnici și l-au povățuit părintește, i-au fost credincioși. Însă în momentul în care voievodul a aflat că ei „hiclesesc“ în favoarea altuia, chiar dacă era vorba de fratele său, el s-a dovedit necruțător și i-a dat pe seama gidelui.

La rîndul său, Petru Rareș a pierdut lupta de la Obertyn datorită trădării boierilor care nu voiau să lupte, dar nu a pedepsit niciodată pe nimeni decît în momentul în care vinovăția era dovedită. Ezitînd să ia măsuri imediate împotriva boierilor trădători, aceștia ajung la înțelegere cu Soliman, îl părăsesc pe voievod și deschid turcilor porțile Sucevei. Dacă în prima sa domnie Petru Rareș a fost rezervat și nu a acționat cu energie, în timpul celei de-a doua domnii a învățat să fie necruțător și să-i dea pe trădători pe seama gidelui. Doar două săptămîni i-au fost necesare lui Petru Rareș pentru a-i găsi pe trădători, pe boierii hicleni. La 11 martie 1541 are loc sîngeroasa pedeapsă în Moldova, cînd cad capetele logofătului Toma, comisului Pătrașcu, medelnicerului Miron, postelnicului Sturdzea, Mihai, după cît se pare, șeful conspirației, ginerele voievodului, Trotușan, Cosma, Crasneș.

Reîntoarcerea lui Petru Rareș pe scaunul domnesc a constituit un prilej de mare bucurie pentru popor, care

vedea o ușurare chiar în aceste pedepse singeroase, „fiind apărat de boieri“.

De cele mai multe ori uneltirile îndreptate împotriva domnitorului nu se rezumau doar la o simplă conspirație internă, ci angajau forțe din afară, conspiratorii permîțînd amestecul străin în treburile interne ale țării. Astfel, cei din Țara Românească solicitau de obicei ajutor turcilor, ungurilor și ardelenilor, iar moldovenii își îndreptau privirile mai ales spre Polonia.

Boierii moldoveni care l-au omorît pe Ștefan Vodă, fiul lui Petru Rareș, prăvălind peste el cortul ridicat la Țuțora, solicitaseră în prealabil ajutorul lui Wladek, căpitan de Camenița.

Alexandru Lăpușneanu este considerat cel mai singeros dintre domnitorii Moldovei, deoarece a făcut să cadă 47 de capete de boieri. (Numărul boierilor uciși diferă de la o sursă la alta, dar se pare că în realitate a fost chiar mai mic.) Nu este însă mai puțin adevărat că toți acești boieri omoriți din porunca lui Lăpușneanu au fost trădători, meritîndu-și pe deplin pedeapsa. Desigur că faptele ni se par deosebit de singeroase, dar să nu uităm că ele au loc în Evul Mediu, într-o perioadă în care pretutindeni se proceda la fel. Să ne amintim, de pildă, de singeroasa noapte a Sfîntului Bartolomeu, cînd șanțurile Parisului, după cum spun mărturiile vremii, s-au umplut cu sînge.

Toate aceste fapte singeroase în care au căzut numeroase capete sînt justificate la noi prin atitudinea boierilor care nu s-au sfiit să-și trădeze țara, să înșele poporul în dorința lor de a-și satisface poftele meschine.

Ce pericol prezenta pentru țară „hiclenia“, ce consecințe putea să aibă trădarea? În lucrarea sa cu privire la Ion Vodă Viteazul, relatînd despre lupta de la Iezerul Cahulului, Ion Negoiu conchide că „de n-ar fi fost trădările marilor boieri prin care oastea moldovenească pierduse peste 10 000 de călăreți, bătălia de la Iezerul Cahulului din 10 iunie s-ar fi încheiat cu victoria deplină a lui Ion Vodă“¹², iar cronicarul Gorecki, referindu-se la acest moment, notează că pîrcălabul Ieremia „în loc să înceapă bătăia, așa precum era înțeles cu turcii, a poruncit stegarului de a lăsat steagul în jos și și-au luat pălăriile cu toții,

ridicindu-le în sus în sulite și săbii și plecându-și capetele la turci⁶ 13.

Dacă în cazul pircălabului Ieremia trădarea ne apare odioasă, fiind săvârșită pentru bani, de cele mai multe ori boierii nu au trădat din lăcomie pentru aur, ci pentru a scăpa de domnitorul autoritar, pentru a-l înlătura și înlocui cu un altul, fie chiar din aceeași familie, dar pe care sperau să-l tuteleze.

Într-o epocă în care nu se formase încă o conștiință națională, când țara era adeseori identificată cu interesele de clasă ale boierimii, ni se pare firesc ca boierii să fi procedat astfel, dar firească ni se pare și pedeapsa ce le-a fost hărăzită fie de țeapa voievodului Vlad Țepeș, fie de securea gidelui lui Petru Rareș, sau la ospățul oferit cu dărnicie, pentru ultima dată de Alexandru Lăpușneanu.

O altă pedeapsă barbară consta în tăierea nasului odraslelor domnești pentru a le scoate definitiv din rîndul претендентilor la scaunul voievodal. Astfel, Ion Neculce arată că Gheorghe Ștefan Vodă, după ce a obținut domnia prin răsturnarea lui Vasile Lupu, „pre Ștefăniță Vodă, pre fiul său, l-au însemnat la nas pușintel⁴ .

După cum se știe, însemnarea la nas nu era făcută dintr-o plăcere sadică, ci avea un rost bine definit. Obiceiul pămîntului nu admitea ca în rîndul conducătorilor să se afle oameni însemnați. Chiar lui Ștefan cel Mare i-a fost greu să-i lase scaunul Moldovei fiului său care fusese rănit de o săgeată ; cu atît mai mult celui însemnat prin tăierea nasului sau a urechilor i se răpea posibilitatea de a mai rivni la scaunul țării.

Sînt destul de numeroase cazurile în care odraslele domnești erau ciuntite pentru a nu mai putea emite pretenții la tron, dar în comparație cu alte măsuri sîngeroase, mai vechi, cînd pretendentul (Petru Aron, Hroiot, Trifăilă etc.) era suprimat prin tăierea capului, fără judecată și fără o altă vină decît aceea că dorea să ocupe scaunul domnesc, primele ni se par mai blinde. Mai tîrziu această pedeapsă va fi aplicată și în cazul unor boieri care se dovedesc hileni. Astfel, Nicolae Milescu Spătarul se numără printre aceștia, însă însemnarea nu l-a împiedicat să devină celebru prin călătoria pe care a întreprins-o,

prin calitățile sale de diplomat, de scriitor, de umanist al acelor vremuri. Istoria ne prezintă și un alt caz deosebit de interesant. Radu Șerban, prieten credincios și urmaș vrednic al lui Mihai Viteazul la scaunul Țării Românești, îi taie nasul fiului acestuia, Pătrașcu, care încercase să-l alunge cu ajutorul vrăjmașilor. Mai târziu însă Pătrașcu o cere în căsătorie pe fiica aceluia care poruncise să fie slujit, între cei doi încheindu-se o alianță.

Desigur că pedepsele consemnate în cronicile vremii ni se par înfiorătoare, dar ele își găsesc justificarea în spiritul epocii, în care își făceau tot mai mult loc trădarea, fățărnicia și lipsa de loialitate. Fără aplicarea unor asemenea pedepse aspre, fărîmițarea feudală ar fi dus la completa destrămare a acestor țări care au rezistat de-a lungul secolelor numai datorită unirii forțelor împotriva atîtor dușmani ce s-au încumetat să ne calce moleagurile.

Scrisoarea lui Neacșu, un edificator document informativ

Un mijloc eficient de informare între locuitorii din diferite regiuni ale țării îl constituiau, în perioada medievală, scrisorile. Ele erau purtate mai ales de negustorii care cutreierau cu treburi diferite orașe, dar de cele mai multe ori, când informațiile pe care le conțineau comportau urgență, erau folosiți curieri speciali, oameni care prezentau deplină încredere. Adeseori curierul era și mesagerul unor secrete care nu puteau fi încredințate scrisului. În acest sens, el avea împuterniciri speciale date în scris. Astfel, Vlad Dracul, trimițând în 1455 o scrisoare brașovenilor, le atrage atenția că „ceea ce vă va spune sluga domniei mele Dragomir, să-i dați credință că sînt vorbele domniei mele“, iar Vlad Țepeș dă aceeași împuternicire curierului său, în scrisoarea către Matei Corvin. Într-o altă scrisoare expediată de Pătrașcu cel Bun în anul 1555, domnitorul acordă credit total trimisului brașovenilor : „și toate ce va spune omul dumneavoastră, Dobre, de la noi către dumneavoastră, toate să i le credeți, că sînt vorbele noastre adevărate“.

Schimbul de informații între cele trei țări românești se efectua și cu ajutorul scrisorilor pe care le purtau curierii de ocazie : ciobani care își purtau turmele dintr-o regiune în alta, călători străini sosiți pentru a duce tratative, pentru a sonda orientarea politică a domnitorilor români, care îi cercetau deopotrivă pe toți, purtau co-

respondența între curțile feudale, între boierii celor trei țări românești.

Ce cuprindeau scrisorile boierilor, scrisorile domnești sau ale negustorilor? Cuprindeau ele oare informații cu caracter militar și politic?

Una dintre primele scrisori din acea epocă, redactată de Alexandru I Aldea pe teritoriul Țării Românești, la Buzău, în anul 1435, conține informații cu privire la turci și cheamă la organizarea unei conspirații îndreptate împotriva acestora. La conspirație urmau să participe timișorenii, cărora le este adresată scrisoarea, moldovenii și un pretendent turc, David Celebi, pretins fiu al lui Mahomed I, care se găsea în Ungaria. Domnitorul muntean scrie timișorenilor că turcii „sînt în oaste 70 000 și sã știți că nu sînt voinici de ispravă... nici jumătate nu sînt buni voinici“. Alexandru I Aldea subliniază cu durere în suflet că „turcii mi-au risipit toată țara după ce cu credință și cu jurămint s-au fost legat și credința au fost primit-o“, iar în continuare furnizează timișorenilor o informație prețioasă cu privire la proiectata expediție turcească în Ardeal, la care va fi nevoit să participe și domnitorul muntean, dar că, la momentul oportun, va fi alături de ei și se va întoarce împotriva turcilor: „cînd oastea voastră va veni, în acel ceas eu mă voiu da la o parte de oastea lor. De multe ori turcii m-au înșelat, acum vreau și eu tot așa să li fac; zău că din ei nici sămînță n-o să rămîie“¹.

Urmașul lui Aldea, voievodul Vlad Dracul, caută, de asemenea, sprijin în Ardeal pentru a putea duce cu succes lupta împotriva turcilor. După ce pune stăpînire pe cetatea Giurgiului, alungîndu-i pe turci, el îi informează pe brașoveni despre succesul obținut și le cere arcuri și săgeți, puști și silitră „ca să facem praf, să-l punem în cetate, căci este țaria și a voastră și a noastră și a toți creștinii“. Aceste cuvinte le întîlnim adeseori în scrisorile domnitorilor de mai tîrziu, care au înțeles însemnătatea Țării Românești în lupta împotriva turcilor, rolul ei în stăvilirea expansiunii otomane. Importanța cetății Giurgiului pentru Țara Românească este deosebit de plastic subliniată în raportul lui Walerand de Wavrin,

în care se arată că Vlad Dracul era conștient că această cetate reprezenta un puternic bastion de apărare, afirmând că dacă „îmi pot redobîndi întregă cetatea mea, pe care tatăl meu a pus să o ridice (este vorba de Mircea cel Bătrîn — n.a.) atunci chiar și femeile din Țara Românească, cu furcile lor de tors vor fi în stare să recucerească Grecia“².

După cucerirea cetății Giurgiului, voievodul muntean, precum și ceilalți creștini participanți la această expediție îi lăsaseră liberi pe ostașii turci din garnizoană, care se îndreptau acum liniștiți spre Nicopole, dar „ei nu au ajuns departe, că i-a prins în cursă pe neașteptate acel fiu al domnului Țării Românești (este vorba despre viitorul voievod, Vlad Țepeș — n.a.) și i-a ucis pe toți“³. Această încălcare a legilor războiului este justificată, deoarece tocmai conducătorul cetății Giurgiului era cel care îl trădase pe tatăl domnitorului și îl ținuse prizonier la Gallipoli „cu amîndouă picioarele ferecate în lanțuri“. Pîrgarii din Brașov primesc în anul 1448 vești despre lupta de la Kossovopolje, fiind îndemnați de Vladislav să nu acționeze pînă în momentul în care situația nu va fi clară, deoarece viața lui Iancu de Hunedoara se afla în pericol. Într-adevăr, în urma înfrîngerii de la Kossovopolje, Iancu de Hunedoara a fost, pentru puțin timp, prizonierul despotului sîrb Brancovici, neexistînd nici o veste despre soarta marelui conducător de oști.

Revenind la Vlad Țepeș, reamintim că el a ajuns în închisoare din cauza falsurilor ticluite de sașii din Brașov, care și-au primit dealfel pedeapsa meritată ; este însă mai puțin cunoscut faptul că nu Vlad Țepeș se face vinovat de înrăutățirea momentană a relațiilor dintre Țara Românească și Brașov. O scrisoare datată din 1456, anul urcării sale pe scaunul Țării Românești, este edificatoare în ceea ce privește intențiile voievodului muntean de a promova politica tradițională de luptă comună a ardelenilor și muntenilor. În această scrisoare domnitorul muntean îi numește pe brașoveni frați și vecini cu adevărat iubiți, realizînd cu ei o înțelegere privind lupta comună, înțelegere pe care Vlad Țepeș o apreciază ca fiind „pentru binele, apărarea și folosul“ său și al lor și afirmînd

că „precum ne ostenim și lucrăm pentru ale noastre, așa și mai mult, voim să ne ostenim și să lucrăm pentru ale voastre“. El cere brașovenilor un ajutor de „200 ori 100 ori 50 de oameni aleși“ (cît de puțini !). Scrisoarea din 10 septembrie 1456, întocmită la Tirgoviște, este semnată de Vlad Vodă al Țării Românești și herțeg de Făgăraș, „fratele și prietenul vostru întru toate“. Dar atunci cînd s-au ivit interese meschine, acest frate și prieten a fost învinuit de brașoveni ca trădător, fiind tîrit în închisoare.

Făcînd abstracție de acest incident și de cîteva altele care au avut loc mai tîrziu, între Brașov și Țara Românească au existat, în general, relații statornice de colaborare, de prietenie ; numeroase scrisori domnești, scrisori ale boierilor și negustorilor reprezintă o mărturie concludentă a luptei comune împotriva turcilor, a ospitalității de care s-au bucurat la Brașov foști domni și boieri nevoiți să pîrbească din cauza turcilor. Multe scrisori au circulat peste munți în toată această epocă, conținînd de fiecare dată și informații cu caracter militar privind pregătirile de război ale turcilor.

Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung, adresată în vara anului 1521 judeului Brașovului, primul document cunoscut redactat în limba română, a fost precedată, la începutul secolului al XVI-lea, de alte numeroase scrisori expediate din Țara Românească, ceea ce reprezintă o dovadă a existenței unor relații statornice încă de pe vremea lui Vlad Dracul. Între anii 1500 și 1521, din Țara Românească și Moldova spre Brașov s-au îndreptat numeroase scrisori. Astfel, în 1505, Radu cel Mare trimite judeului și juraților cetății Brașovului, „vecinilor noștri vrednici de cinste“, o scrisoare în care îi informează despre plecarea sa la Constantinopol, iar în 1510, Bogdan al III-lea cel Orb se adresează „căpeteniei orașului juzilor și juraților și celorlalți sași din părțile Ardealului, de orice stare, prieteni și vecini nouă cu adevărat“, rugîndu-i să-i trimită un ajutor de 600 de călăreți și 200 de pușcași.

De asemenea, Neagoe Basarab, în scrisoarea din 20 aprilie 1520, le amintește brașovenilor că de la urcarea sa pe tron „pînă astăzi știm că în pace v-am ținut cu toată prietenia și buna vecinătate, cum v-am fost făgă-

duit⁴. Odată cu invitația de a participa la festivitățile prilejuite de terminarea minăstirii de la Curtea de Argeș, el împărtășește brașovenilor planurile sale de luptă împotriva turcilor, la care este gata să participe cu o oaste de 40 000 de oameni. Pentru organizarea unor acțiuni comune împotriva dușmanilor, Neagoe Basarab îi roagă pe brașoveni să-i trimită „un om de credință din cetate... pentru că avem un gând ca acela“.

Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung nu se deosebește de scrisorile precedente, redactate în limba slavonă, conținând, de asemenea, informații cu caracter militar. În legătură cu această scrisoare în Istoria literaturii române se arată că „Neacșu știe slavonește și nu din neștiința slavonei a scris în limba română, ci pentru că în scrisoarea lui cu informații politice grabnice, despre mișcările turcilor, era nevoie de un instrument de comunicare corespunzător, simplu și rapid, nu savant și greoi“⁵. Citind scrisoarea lui Neacșu, ne dăm seama încă de la primele rînduri de scopul urmărit : „I pac dau știre domnie tale za (despre) lucrul turcilor“. Aceasta îl informează pe judele Brașovului, Hans Benkner, despre pregătirile turcilor pentru o nouă campanie. Orășeanul din Cîmpulung știe că sultanul a plecat din Sofia spre Dunăre, că au trecut și corăbii pe Dunăre în sus, fiind vorba despre „locul ceta strîmtu, ce știi și domnia ta“ (probabil, Porțile de Fier — n.a.), pentru care au fost aduși meșteri din Țarigrad (este vorba, probabil, de marinari încercați pentru pilotarea corăbiilor turcești). Neacșu este foarte bine informat despre situația militară a turcilor, dar și despre situația politică din Țara Românească. El știe, de pildă, că și Neagoe Basarab „are frică mare“... de acel Mahamet-beg care primise dezlegare de la sultan să-și treacă oștile prin Țara Românească și îl lasă pe judele Brașovului să înțeleagă că nici cetatea sa nu este ferită de un atac turcesc. Neacșu dă, de asemenea, relații privind sursele sale de informații : de la „un om din Nicopole, de mie mi-au spus că au văzut cu ochii lui“, de la „boiari ce sînt megilași de ginere-miu Negre“.

Informațiile precise deținute de Neacșu la sfîrșitul lunii iunie sau la începutul lunii iulie 1521 privind miș-

cările trupelor otomane și pregătirile lor de război sînt confirmate de atacul Belgradului, urmat de cucerirea cetății, la 29 august 1521, de către ienicerii și spahiii lui Soliman Magnificul.

În ceea ce-l privește pe Hans Benkner, judele Brașovului, acesta era de fiecare dată bine informat, ca urmare a organizării atît în Țara Românească, cît și în celelalte țări vecine a unei vaste rețele de informații. O scrisoare a domnitorului Pătrașcu cel Bun, adresată aceluiași Hans Benkner cu un sfert de veac mai tîrziu, dovedește din plin că pîrgarii Brașovului aveau tot interesul să fie preveniți la timp despre pericolul invaziei turcești, întreținînd în acest scop relații strînse în Țara Românească cu orășeni și boieri, cu însuși domnitorul țării, care era, la rîndul său, interesat să-și informeze vecinii pentru a le solicita un eventual ajutor.

Dacă primele scrisori din secolul al XV-lea erau redactate în limba slavonă, iar începînd din secolul al XVI-lea, în limba română, mai tîrziu ele au început să fie cifrate. În acest sens, Ioan D. Condurachi, referindu-se la scrisorile expediate în secolul al XVII-lea arată că „agentul muntean din acea epocă întrebuinta un fel de cifru, o criptografie, în care erau scrise părțile din raport care prezentau un interes deosebit și de mare secret”⁶.

În veacurile următoare corespondența din țările române devine mult mai voluminoasă și se referă la diferite aspecte ale vieții cotidiene, la numeroase probleme particulare, legate îndeosebi de afaceri negustorești.

Pericolul otoman, la care se adaugă mai tîrziu intențiile de cîmpire ale habsburgilor, a făcut ca problema procurării de informații să devină tot mai importantă, ceea ce i-a obligat pe domnitori, pe boieri sau pe negustori să includă în scrisorile lor și numeroase informații cu caracter politic, economic și militar.

Un aventurier în scaunul din Suceava

Străinii care s-au abătut prin părțile noastre s-au bucurat, încă din cele mai vechi timpuri, de ospitalitatea românească, fiind bine primiți la Tîrgoviște, Suceava, sau în cetățile din Ardeal. Ei au ajuns pe meleagurile românești fie ca războinici, soli sau negustori, fie ca medici chemați de voievozi pentru a le tămădui rănile primite în lupte. În decursul istoriei au existat însă și mulți străini, sosiți în țările române cu scopuri tainice, pentru a face spionaj în favoarea unor puteri străine. Dar de fiecare dată au fost luate măsuri menite să le îngreueze activitatea sau să le contracareze acțiunile. Astfel, unul dintre primii călători prin Moldova, Guillebert de Lannoy, spion al ducilor de Burgundia și al regelui Henric al V-lea al Angliei, ajuns în Moldova lui Alexandru cel Bun, a fost supravegheat, neputînd face nici un rău.

O activitate intensă a desfășurat pe vremea lui Alexandru cel Bun și episcopul catolic Ioan de Ryza. În acțiunile de răspîndire a catolicismului el s-a izbit de rezistența dîră a domnitorului Moldovei, care i-a adăpostit în repetate rînduri pe husiții prigoniți în țările apusene, acordîndu-le o favoare deosebită și încurajîndu-i. Într-o scrisoare adresată episcopului din Cracovia, Ioan de Ryza arată că domnitorul Moldovei a stabilit chiar o amendă împotriva celor care ar fi încercat să tulbure activitatea husiților. Reproducînd în această scrisoare o discuție purtată cu domnitorul, el se plînge că un oare-

care Iacob, probabil conducătorul husiților, ar fi profert cuvinte ireverențioase la adresa papei și a religiei catolice. Și alți emisari ai catolicismului au cutreierat Moldova și Țara Românească în această perioadă, dar acțiunile lor au rămas inefficiente, întâmpinînd o rezistență locală dirză.

Printre străinii care s-au îndeletnicit cu spionajul în Moldova, în adevăratul înțeles al acestui cuvînt, și care au lăsat documente scrise privind activitatea desfășurată în anii 1502 și 1503 la Suceava se numără și medicul venețian Matteo Muriano. El sosește în Moldova la invitația lui Ștefan cel Mare care era chinuit, în ultimii ani ai vieții sale, de o rană grea, contractată încă în tinerețe, pe timpul executării atacului asupra Chilie. Cu toate că era „doctor în arte și medicină“, Matteo Muriano, sosit la Suceava pe la începutul lunii august 1502, nu i-a fost de prea mare folos lui Ștefan cel Mare, deoarece el însuși era bolnav. Cu toate acestea, el a desfășurat o intensă și febrilă activitate de spionaj în favoarea venețienilor. Cele două rapoarte atribuite lui Matteo Muriano cuprind, pe lângă informații cu caracter politic și militar cu privire la Moldova lui Ștefan cel Mare, și relatări despre activitatea sa de spion la curtea domnitorului Moldovei. Spionul venețian era perfect informat asupra posibilităților militare ale Moldovei, asupra situației politice și economice din țară, posedînd, de asemenea, informații cu privire la starea politică și militară din răsărit, la conflictul ruso-polonez și la situația din Imperiul otoman. Aceste informații au fost expediate la Veneția sub forma a două rapoarte : primul, la 7 decembrie 1502, iar al doilea, în mare grabă, datorită unor informații importante, la 5 ianuarie 1503. În primul raport medicul-spion scrie în încheiere : „nu am altceva nou să aduc la cunoștința Înălțimii Voastre, dar cît timp voi sta prin aceste părți voi fi mereu cu luare aminte spre a da de știre Serenității Voastre despre lucrurile care mi se vor părea vrednice de a fi semnalate“¹.

Al doilea raport, redactat cu aproape o lună mai tîrziu, este trimis la Veneția printr-un „illustriosus Deme-trius“, însoțitor al unei solii rusești care se reîntorsese

din Italia, dar nu putuse ajunge la Moscova din cauza războiului ruso-polonez și se găsea de mai mult timp în Moldova. Pretextul trimerii lui Dimitrie la Venetia l-a constituit aducerea unor medicamente necesare domnitorului, iar acesta a fost, probabil, unul dintre agenții pe care Matteo Muriano a reușit să-i recruteze în Moldova, obligându-i să lucreze pentru el. Printre solii care se îndreptau spre Rusia se afla și Niccolo Leondari, prietenul doctorului Muriano, care știa „italienește, grecește și turcește și avea nevasta și copiii la Venetia”. Cum Ștefan cel Mare era tocmai vizitat de o solie turcească, Niccolo Leondari, om priceput și de încredere, a fost pus de medicul Muriano să facă spionaj pe lângă Sinan-bei, conducătorul soliei musulmane. Pentru a nu fi suspectat de nimeni, Leondari a solicitat să ia legătura cu turcii ca să se intereseze de rudele sale de la Constantinopol. Este uimitoare rapiditatea cu care el reușește să culeagă datele necesare: solia musulmană sosește la Suceava la 28 decembrie, iar agentul lui Muriano intră, numai după o săptămână, în posesia unor informații de mare importanță pentru Venetia. După ce află de la Sinan-bei amănunte cu privire la situația din Imperiul otoman și după ce se informează asupra efectivelor turcești de pe fronturile din Asia și Europa, asupra greutăților economice și victimelor pe care le făcea ciuma la Constantinopol și Adrianopol, Leondari află totodată că sultanul intenționa să încheie pace cu venețienii, dar că nu putea să accepte unele condiții impuse de aceștia. Se pare că Sinan-bei era foarte guraliv și lăudăros, deoarece a furnizat agentului venețian și numeroase date privind planurile viitoarelor expediții.

Iată, de pildă, ce a aflat Matteo Muriano, prin agentul său, de la Sinan-bei cu privire la intențiile războinice din primăvara următoare: sultanul pregătea o flotă puternică formată din galere mari și ușoare, din corăbii lungi și înguste și din vase mici de transport cu fundul teșit, dînd ordin să i se pună la dispoziție în Trapezunt un număr de 200 vase ușoare, iar Kemal se afla la Gallipoli în fruntea flotei și Erichi (corsar turc — n.a.) ieșise din strîmtori cu 25 de corăbii lungi și înguste „spre

dauna supușilor Senioriei Voastre și a celorlalți creștini”, și că orice s-ar întâmpla, stăpînul său va trimite flota în primăvară. Interesîndu-se apoi despre numărul de vase, i s-a răspuns că ar fi 300, la care se adaugă corăbiile lungi și înguste, precum și cele mici cu fundul teșit, ceea ce ar reprezenta, în total, 500 de catarge. În continuare, Sinan-bei a afirmat că stăpînul său intenționează să trimită această flotă la Corfu pentru a-l cucerii, deoarece, potrivit convingerii sultanului, „cînd va fi stăpîn pe Corfu va fi domn peste Răsărit și peste Apus”². Sinan-bei îi propune lui Niccolo Leondari să-și pună serviciile în slujba sultanului, iar Matteo Muriano îl îndeamnă să accepte și „să afle tot ce va putea și apoi să se întoarcă aici la mine”³.

Din tratatele de istorie cunoaștem că Matteo Muriano a fost medicul lui Ștefan cel Mare. Credem însă că această afirmație trebuie reconsiderată, în sensul că i se potrivește mai bine denumirea de spion la curtea lui Ștefan cel Mare, cu atît mai mult cu cît însuși voievodul moldovean îi vestește printr-o scrisoare (iulie 1503) pe venețieni că medicul nu i-a fost de nici un folos, anunțîndu-i că acesta murise. Că Matteo Muriano nu și-a pus în evidență talentele de doctor este confirmat și de cererea expresă a voievodului Moldovei, adresată venețienilor, de a i se restitui cei 400 de ducați plătiți compatriotului lor, care sub masca de medic se dovedise a fi un abil spion în favoarea cetății din lagună.

A știut oare Ștefan cel Mare că Matteo Muriano desfășura o activitate care nu avea nici o tangență cu medicina? Și dacă a cunoscut acest lucru, de ce nu a luat nici o măsură împotriva lui? Răspunsul este foarte simplu. Veneția ducea în acea perioadă o politică asemănătoare celei promovate la Suceava, iar medicul Muriano lucra indirect și pentru Moldova astfel că atît timp cît această activitate de informare și spionaj desfășurată de medic și de agenții săi Dimitrie și Niccolo nu au lezat interesele Moldovei, domnitorul nu a luat nici o măsură împotriva lor.

Secolul al XVI-lea se caracterizează și prin apariția în Ardeal și Moldova (Țara Românească se afla mai

demulti sub înfrîngerea turcească) a numeroși aventurieri care își făcuseră ucenicia la curțile pline de intrigi ale prinților apuseni. Aceștia sînt promotori ai renașterii, aducînd cu ei un aer de prospețime, dar nutresc în același timp gînduri de mărire, sînt călăuziți de mari ambiții și se lansează în afaceri politice deosebit de tenebroase. Necunoscînd realitățile din țările române și considerînd că școala apuseană căreia îi aparțineau este inegalabilă, ei riscă de cele mai multe ori să-și piardă capul pe aceste meleaguri, unde găsesc o „școală veche“, alimentată de necesitatea de supraviețuire a unui popor aflat într-o regiune în care se ciocneau interesele Apusului și ale Orientului.

De ce erau atrași străinii în această parte, ce căutau aventurierii în aceste ținuturi românești ? Într-o descriere a Moldovei acelor vremuri se arată : „În această țară nimic nu lipsește din cele care ar putea folosi oamenilor ; și pe lingă acestea este bogată în mine de aur, argint și sare ; de asemenea, e cu mult cea mai bogată în locuri de arătură, vii și vite, în lacuri și heleșteie, precum și în tot felul de pești aleși ; într-un cuvînt e plină din belșug de toate bogățiile“ și, conchide în încheiere cronicarul, „vrednică de toată luarea-aminte“⁴. Și în alte descrieri ale călătorilor străini din veacul al XVI-lea se fac referiri la bogățiile Transilvaniei sau Țării Românești unde se găsește aur, argint, „munți de sarea cea mai albă“, „munți de ceară neagră care picură din piatră“ și undeva, pe lingă Baia Mare, menționează unul dintre călători, se află chiar un izvor de vin, din care a gustat și „mi s-a părut a fi un vin bun, ales și mi s-au suît la cap fumuri de beție“.

Spre aceste bogății, despre care aflaseră din însemnările și povestirile altor călători, s-au îndreptat aventurierii Europei aidoma confrăților lor spanioli spre Eldorado. Veneau cu gînduri de pricopseală, veneau cu gînduri de mărire. Analizînd spiritul acestei epoci, Nicolae Iorga scria că „oricine are inteligență, inițiativă, o spolia de învățătură în sensul umanismului e, în această vreme, făcător de proiecte, un cetățean al oricărei țări, putînd urmări orice crede el că e în măsura puterilor sale și stîrnind prin succesul său întîmplător alte nă-

praznice ambiții, gata să urmeze aceeași cale⁵. Ambitiția aventurierilor a mers de la câștigul mărunț, realizat fără muncă, pînă la visul de a deveni stăpîn al țărilor române, voievod, unii dintre ei năzuind chiar la unirea acestora într-o mare Dacie. Pentru a-și realiza planurile, ei au recurs la intrigi, au încercat să organizeze conspirații și nu s-au dat înlături nici de la crimă în momentul în care au fost nevoiți să o facă pentru a se impune sau pentru a-și salva pielea. Îndeplinind de cele mai multe ori funcția de emisari străini, fiind în serviciul turcilor sau habsburgilor, polonezilor sau ungurilor, deoarece ambițiile lor nu cunoșteau nici limită, nici patrie, ei nu erau legați de aceste pămînturi românești, pe care le considerau primitive și barbare.

Pe vremea lui Aloisio Gritti, spre Transilvania, Moldova și Țara Românească și-au îndreptat pașii numeroși alți aventurieri. O succintă trecere în revistă a acțiunilor acestora este suficientă pentru a ne da scama de scopurile pe care le urmăreau și de mijloacele folosite pentru atingerea lor. Astfel, polonezul Ieronim Laski a lucrat pentru Ioan Zápolya și Gritti, pentru sultan și Ferdinand de Habsburg, pentru polonezi și domnitorul Moldovei, Ștefan Lăcustă, rîvnind să devină voievod al Transilvaniei, dar fiind de nenumărate ori aruncat în închisoare de ardeleni și de turci și scăpînd cu viață numai datorită unor miracole. Carol Quintul îl caracterizează ca fiind „repezit, neștiind să-și tăinuiească gîndul, nestatornic“. Se pare că moartea spionului și aventurierului Ieronim Laski s-ar fi datorat unei otrăvi cu acțiune lentă, pe care turcii i-ar fi administrat-o după eliberarea sa din captivitate. Un alt agent străin trimis la Petru Rareș și Radu de la Afumați cu misiuni tainice, încredințate de Ferdinand de Habsburg și îndreptate împotriva lui Zápolya, a fost Ștefan Glicic. O activitate asemănătoare desfășoară în țările române Tranquillo Andronico Andreias care ajunge pe meleagurile Transilvaniei pentru a îndeplini o misiune încredințată de papa Leon al X-lea. Găsind aici teren prielnic pentru a-și pune în evidență calitățile, el își oferă serviciile lui Zápolya și episcopului Statilius, dar fiind trimis la Poartă cu o misiune tainică, unde îl înfilnește pe Aloisio Gritti, el își trădează stăpîinii,

punindu-se în slujba aventurierului. Apoi îl însoțește pe Aloisio Gritti, îndeplinind funcția de secretar, în expediția întreprinsă de acesta în scopul cuceririi Ardealului și a Moldovei, dar nu a lipsit mult ca la Mediaș să împărtășească aceeași soartă cu stăpînul său. După ce episcopul Statilius îl salvează de la moarte, răscumpărîndu-l, el își găsește alți stăpîni, habsburgii, pe care, se pare, i-ar fi trădat în favoarea turcilor.

Și alți agenți ai spionajului străin și-au desfășurat activitatea în țările române. Este vorba de Andrei Mihailevich care a lucrat pentru Ferdinand de Habsburg, de Jan Ocieski, diplomat și spion polonez, de Ercole Dalmatul, prezent în anturajul lui Zápolya și al voievodului Petru Rareș, de Francisco della Valle, padovanul, sfătuitor și confident al lui Gritti. De fapt, Aloisio Gritti a adus în țara noastră numeroși aventurieri din Italia, printre care se numără Augusto Musco, Pietro din Cremona și alții.

Apariția în Moldova și Transilvania, în jurul anului 1558, a lui Ion Iacob Eraclid, purtat de aceleași ambiții de mărire pe care le avusese și Gritti, nu este întîmplătoare. Cel care va rămîne în istorie sub numele de Despot-Vodă străbătuse, înainte de a ajunge la Suceava, un drum lung și întortocheat prin Europa. Născut în insula Creta, Eraclid și-a început „cariera“ la curțile apusene, unde se dădea drept descendent al despoților de Samos sau chiar urmaș al lui Heracles, iar în Moldova „prințul de Samos“ și-a găsit, la nevoie, foarte ușor rubedenii. Astfel, frumoasa fiică a lui Petru Rareș și a Elenei Brancovici îi devine peste noapte verișoară, iar după ce se urcă pe scaunul Moldovei „facea totul pentru ca să-l creadă lumea pe deasupra și născut din sînge moldovenesc“. Știind să se adapteze perfect la situație, fiind un bărbat frumos, abil, dotat cu inteligență și cu „calități“ indispensabile unui intrigant desăvîrșit și fiind pe deasupra lipsit de scrupule, Eraclid a lăsat urme pe oriunde a trecut încă înainte de a deveni domn al Moldovei. În Spania cretanul lucrează ca meșter caligraf pentru limba greacă, în Franța, la Montpellier, devine student în medicină și trăiește pe seama unei văduve, Gillette d'André, nefiind, probabil, străin de accidentul care a cauzat moar-

tea copilului acesteia. Invinuit de crimă, el este nevoit să fugă din oraș, uitînd de medicină și părăsind-o pe frumoasa văduvă. La Paris, unde reușește să ajungă în cercurile înalte ale Franței, mai săvîrșește o crimă și, înspăimîntat, nu se oprește decît în Germania printre mercenarii lui Carol Quintul. Aici se ocupă de poezie, medicină și artă militară, reușind să cîștige încrederea unor nobili de seamă și chiar a împăratului. Carol Quintul îl încredințează scrisori care îl lansează la curtea ducelui Prusiei, de unde ajunge în Polonia. Perindîndu-se pe la curțile apusene, el nu a încetat o clipă să-și etaleze talentele de medic, de cărturar, a făcut paradă de cunoștințele sale privind „lucrurile turcești“ și de unele teorii cu privire la arta militară. Din anul 1558 este prezent în Transilvania, unde cîștigă încrederea brașovenilor și ajunge chiar la curtea reginei Isabella și a fiului ei Ioan al II-lea Sigismund Zápolya. Dar aici, în Transilvania, unde o regină ambițioasă se găsea în permanență în conflict cu marea nobilime și unde un fiu nevîrstnic, epileptic, nu era în stare să conducă, aventurierul nu găsește terenul prielnic pentru a-și împlini ambiția. De aceea, părăsind Transilvania, cretanul se aciuiază la curtea lui Alexandru Lăpușneanu, unde boierimea, nemulțumită de domnia autoritară a acestuia, l-ar fi putut ajuta în realizarea planurilor sale. Conjunctura internațională îi era favorabilă : habsburgii, dușmani neîmpăcați ai familiei Zápolya, fiind tentați să-l înlocuiască pe Alexandru Lăpușneanu care prin acțiunile sale dovedise credință turcilor, îi vor acorda sprijinul necesar, iar în Polonia vecină va găsi un tovarăș de acțiune, Albert Laski, palatin de Sieradz, așa că nu-i mai rămînea decît să pornească la acțiune pentru a da lovitura cea mare. Aceasta a fost pregătită cu multă grijă, pretinsul descendent al lui Heracles, al despoților din Samos și al Cantacuzinilor din Bizanț căutînd să-i apropie pe boierii ostili domnitorului și să urzească cu vecinii, îndeosebi cu Albert Laski, planuri diabolice. Se pare că nici Ruxandra, soția lui Lăpușneanu, presupusa sa verișoară, nu era străină de acțiunile „compatriotului“, urmînd să se căsătorească cu el după moartea soțului bolnav. Speranțele aventurierului se legau atît de suferința lui Lăpușneanu, a cărui boală

progresă rapid, cît și de alianța cu verișoara sa, în grățiile căreia reușise să intre. Pentru a îndepărta bănuielele voievodului moldovean, Iacob Eraclid nu va scăpa nici un prilej să facă paradă de legăturile tainice pe care le-ar fi avut cu personalitățile de seamă din Constantinopol, gata să-l ajute în momentul în care va porni la acțiune pentru eliberarea Greciei. Descoperit de Lăpușneanu, cretanul este nevoit să fugă din Moldova, dar nu-și găsește loc nici în Brașovul care îi acordase credit odinioară, fiind obligat să plece și de acolo în toiul nopții, după ce fusese „despuiat și prădat“. Ultimul asalt asupra tronului Moldovei este redat deosebit de sugestiv în cronica lui Simion Dascălul care se folosește în acest scop de izvoare poloneze. Referindu-se la perioada în care Despot s-a aflat la curtea lui Alexandru Lăpușneanu, cronicarul notează că acesta, după o înțelegere prealabilă cu Laski, a plecat în Moldova, unde, „fiindu om cu minte mare, umblîndu cu taină pre la boieri, pre toți i-au făcut prieteni. Mai apoi umblind cu înțelepciune mare s-au apropiatu de au grăit și cu Roxanda, doamna lu Alexandru Vodă, care i-a fost soră bună. Roxanda au spus lui Alexandru Vodă de dînsul și s-au rugatu să aibă socotință, nici Alexandru Vodă i-au frîntu voia, ci l-au primitu. Mai apoi după multă vreme prepuindu Alexandru Vodă pre Despot, l-au otrăvit pre ascunsu. Carile dacă s-au priceput într-acest chip otrăvit, s-au dat la doftori, de s-au păzit și nimic nu i-au fost“. În continuare, cronicarul povestește despre fuga lui Despot și apoi despre reîntoarcerea sa în fruntea unei oști alcătuite din aventurieri, înfrîntă repede de Alexandru Lăpușneanu, care fusese informat din timp și luase măsurile necesare pentru respingerea acestui atac. Urmează apoi descrierea „boli“ lui Iacob Eraclid, a „morții“ despotului, menită să-l inducă în eroare pe Alexandru Lăpușneanu. Prefăcătorul aventurierului și-a atins scopul, deoarece „fiindu acolo și iscoadile lui Alixandru Vodă și vîzîndu ei cu ochii lor cum Dispot au murit și l-au îngropat, de sirgu au alergat la Alixandru Vodă, ducîndu-i veste bună, cum Dispot au murit“. Cronicarul menționează că, aflînd despre moartea lui Eraclid, Lăpușneanu i-a încărcat cu multe daruri pe cei care îi aduseseră vestea și i-a lăsat pe

oșteni să plece pe la casele lor, dar în acest timp Despot și Laski „pre ascunsu cum putea vitejește se gătea“. În momentul intrării lui Despot și Laski, prin surprindere, în Moldova, Alexandru Lăpușneanu era complet nepregătit, iar cel care alergase într-un suflet ca să aducă la cunoștință voievodului vestea nu este crezut, ba mai mult chiar, își pierde nevinovat capul. Înainte de a înfrunta oștile aventurierului la Verbia, Alexandru Lăpușneanu o trimite pe doamna Ruxandra, soția sa, la Chilia, deținută de turci, fiindu-i teamă ca nu cumva aceasta să reia legăturile cu Despot, căruia, după cum se știe, îi purta o simpatie deosebită. La Verbia, arată cronicarul Grigore Ureche, „cei puțini de cei mulți și cei negata de cei gata n-au putut suferi ci au dat dosul“ și astfel Iacob Eraclid ajunge domn al Moldovei în ziua de 18 noiembrie 1561.

Ajuns pe scaunul Moldovei, urmașul despoților din Samos se autointitulează Ioan Vodă, dar în istorie este cunoscut sub numele de Despot Vodă. Ambițiile sale nu cunosc însă limite, noul domnitor năzuind să creeze un imperiu care să se întindă din Moldova și Țara Românească pînă în Grecia. Prin politica abilă promovată în relațiile cu Poarta, el obține recunoașterea turcilor care îi trimit, cu mare alai, un steag de domnie însoțit de o suită numeroasă. În același timp, el devine prietenul lui Petru cel Tânăr, voievodul Țării Românești, căruia îi oferă o alianță împotriva oricui (fie turci, fie habsburgi), plănuiind chiar o acțiune comună împotriva lui Ioan Sigismund. În relațiile cu habsburgii, față de care avea angajamente vechi, a promovat o politică abilă, nepermițându-le să se amestece în treburile Moldovei, în timp ce cu polonezii, îndeosebi cu vechiul său prieten, Albert Laski, a ajuns la conflicte urmate de lupte, iar tătarilor le-a trimis miera tradițională. În general Despot Vodă a căutat să întrețină relații cu toți vecinii, intenționind chiar să trimită un ambasador la Paris, dar cei doi ani de domnie nu i-au permis să ducă la îndeplinire toate planurile și gândurile care îl frământau. Promovind o politică internă contrară intereselor poporului, Despot Vodă a permis multor străini să se stabilească în Moldova, la curtea sa aciuindu-se tot felul de aven-

turieri care i-au fost de un real folos, dar de care era bucuros, la un moment dat, să se descotorosească, fără a renunța însă la serviciile altor venetici ce intenționau să realizeze o Moldovă fără moldoveni.

În politica externă Despot Vodă a repurtat succese deosebite, folosind cu abilitate metodele pe care și le însușise temeinic la curțile apusene. Printre aceste metode un loc de frunte îl ocupă spionajul și contraspionajul, în care scop au fost recrutați cu deosebită grijă agenți din Imperiul otoman, din Transilvania, Polonia sau din Țara Românească. Subliniem dibăcia cu care Despot Vodă reușea să-i atragă de partea sa pe agenții și solii străini, să-i facă să lucreze pentru Moldova, să obțină de la ei informațiile de care avea nevoie, să-i dezinformeze, prin aceștia, pe conducătorii celorlalte țări sau să descopere conspirații interne puse la cale de boierii ostili. Nu i-a fost greu să recruteze agenți nici la Poartă, fiind ajutat în acest scop de grecii din Constantinopol, precum și de unii turci cărora le-a oferit daruri din belșug. Ei au fost aceia care i-au înlăturat pe pretendenții la tronul Moldovei, au facilitat recunoașterea lui Despot Vodă de către sultan, în ciuda faptului că fusese sprijinit de magnații din Polonia și de habsburgi, dușmani ai turcilor, în momentul urcării pe scaun.

Deosebit de interesante ni se par relațiile lui Despot Vodă cu habsburgii caracterizate prin acțiuni de spionaj tipice. Astfel, Ioan Belsius și Martin Literatul, agenți a habsburgilor pe lângă Despot Vodă, sînt corupți de voievod să lucreze în favoarea sa, trimițînd stăpînilor lor scrisori ticluite. Primul, sosit în Moldova cu instrucțiuni precise ascunse sub oblîncul de la șa, cu cifrul secret pentru redactarea rapoartelor, este recrutat de Despot Vodă imediat ce ajunge la Suceava, îndeplinind rolul de agent dublu. După moartea lui Despot Vodă habsburgii refuză să achite agentului lor drepturile bănești promise pentru cei aproape doi ani „de spionaj în Moldova“, oferindu-i drept răsplată, doar un butoi de vin, deoarece aflaseră că fusese întreținut și răsplătit de voievodul moldovean, pentru serviciile aduse primind de la el daruri și cai moldovenești, pe care îi vinduse la Praga. Maximilian de Habsburg, stăpînul lui Belsius, nu

putea să înțeleagă prea mult din informațiile primite de la agentul său datorită stilului încilcit al rapoartelor. În general, rapoartele expediate de Ioan Belsius sînt redactate de domnitor, poartă amprenta nesincerității și minciunii, trec sub tăcere chestiuni importante, ocupîndu-se doar de fapte ne semnificative care nu contraveneau intereselor lui Despot Vodă. De cele mai multe ori, aceste rapoarte încearcă să justifice politica promovată de voievodul Moldovei. Iată, de pildă, ce scrie Belsius într-un raport adresat lui Maximilian, despre felul cum înțelege să-și procure informațiile și despre politica de duplicitate pe care o promovează domnitorul : „Așa l-am întrebat respectuos ce lucru nou aş putea scrie maiestăților voastre din partea sa. A răspuns că nimic altceva decît că «vor turcii ca să fiu dușman al maiestăților voastre». Voi fi totuși, a spus el, «un dușman favorabil» și cînd a spus favorabil, ceea ce nu înțeleg pînă acum, mi-a făcut semn cu ochiul și tot mai e nevoie de iscusință pentru pricepere”⁸ Revenind ulterior cu o explicație la rîndurile de mai sus, agentul comunică habsburgilor că atunci cînd Despot va participa cu armata sa la expediția turcească, el „va avea ceva însemnat de vestit”, subliniind necesitatea folosirii unui curier bun cu această ocazie. Prin urmare, Belsius se bucură de multă încredere la curtea lui Despot Vodă, ajungînd să citească chiar unele scrisori pe care le primea domnitorul, să treacă în revistă armata și să-i fie secretar în anumite probleme, ceea ce dovedește că se transformase din agent al imperialilor în slujitorul voievodului Moldovei. Deși habsburgii, nemulțumiți, renunță la serviciile lui Belsius, profitînd de plecarea sa din Moldova pentru rezolvarea unor probleme personale, și trimit un nou agent, Despot Vodă va continua să-l folosească cu toată opoziția habsburgilor. Dar chiar și rapoartele lui Martin Literatul, înlocuitorul lui Belsius, sînt redactate în același stil confuz pentru a-i dezinforma pe mai departe pe habsburgi și a prezenta în mod favorabil activitatea domnitorului. Prin urmare, cei doi agenți ai habsburgilor au jucat un rol dublu, apărînd interesele stăpînilor lor în această parte a lumii, dar mai ales pe cele ale lui Despot Vodă. Francisc Zay, comandantul armatei din

Ungaria superioară, analizind calitățile și defectele lui Belsius, precum și rolul pe care el l-a jucat în Moldova, subliniază necesitatea trimiterii în această țară a unor agenți care, pe lângă calitățile comune tuturor celorlalți agenți (corespunzător, grijuliu, harnic, cunoscător al limbilor străine), să posede și „alte calități, deoarece din „cauza firii românilor ... acest post cerea ca cel în slujbă să fie cu experiență și cumpătat, și în toate împrejurările vigilent și să știe să facă observațiile cuvenite chiar și domnului Despot“.

Despot Vodă organizează o vastă rețea de agenți și iscoade în toate țările vecine. Astfel, la Constantinopol, lucrează pentru el prietenii săi greci, dar trimite, sub diferite pretexte, și reprezentanți personali, din Moldova sau de aiurea, ca boierul Stircea, Ioan Stroici, căpitanul francez Pierre Rossel, în timp ce un ban de Craiova, pe nume Armega, fiind trimis la Despot de Petru cel Tânăr, consimte să lucreze și pentru voievodul Moldovei; în Ardeal sînt trimiși ca soli și iscoade Nicolae Vornicul, un oarecare Vrînceanu, apoi un secuî pe nume Paul cu misiunea de a-i atrage pe secuî de partea lui Despot; la curtea habsburgilor se afla un spaniol, Anton Mora, care lucra, probabil, pentru Despot Vodă, din moment ce Belsius îl previne pe Maximilian scriindu-i „să se observe dacă Despot plătește pe cineva în taină la curtea maiestăților voastre“.

Deși străin, Despot Vodă ia măsuri severe pentru apărarea hotarelor Moldovei. Hotinul, pe care îl dăduse drept răsplată lui Albert Laski pentru ajutorul acordat la cucerirea tronului, este recucerit prin forța armelor, cu Ioan Sigismund se află în dușmănie permanentă din cauza vechilor posesiuni ale Moldovei în Transilvania, la care nu renunță, iar la Dunăre paza era asigurată de straja lui Iacov Bole. Ajuns pe tronul Moldovei, Despot Vodă, fără a renunța la vechea-i obîrșie, descoperă dintr-o dată că este și descendent al lui Ștefan cel Mare. Într-o scrisoare adresată lui Ioan. Stroici și altor boieri își mărturisește planurile veleitare de eliberare a popoarelor de sub jugul otoman, de făurire a unui mare stat care să cuprindă toate aceste popoare pentru a fi „cunoscuți lumii întregi adevărații români și coboriți din aceia și

numele vostru va fi nemuritor". Cu sprijinul habsburgilor și al celorlalți prinți creștini el speră „a dobîndi iarăși locurile Moldovei mele, pe care le ține păgînul : adică malul Dunării și nu numai acela, dar și Țara Românească și apoi toată Țara Grecească" ?.

Cîte visuri pentru aventurierul din Creta, ajuns pe scaunul de la Suceava ! Dar acestea nu au fost împlinite, deoarece domnitorul nu a înțeles să se apropie de pămînteni, nu a organizat o oaste autohtonă, apelînd doar la mercenari și aventurieri atrași de promisiuni, în timp ce moldovenii, cu toate că la ungerea lui ca domn au luat parte trei vlădici, nu au văzut în el decît un străin pe care l-au suspectat în fiecare clipă. Acțiunile pregătitoare în scopul dobîndirii Bugeacului deținut de turci și cuceririi Țării Românești, a fostelor teritorii din Imperiul bizantin pînă în Grecia, precum și a Ardealului au constatat doar din tatonări diplomatice, din trimiterea și împînzirea acestor teritorii cu agenți și spioni — români, greci, unguri și de alte naționalități — pe care a știut să-l cîștige de partea sa prin promisiuni, daruri, bani și numeroase alte favoruri.

La rîndul său, Despot Vodă a fost spionat de turci, habsburgi, polonezi etc., dar a reușit de fiecare dată să-i atragă pe spioni de partea sa, dacă i-au fost necesari, sau să-i lichideze. Un oarecare Vauryn, trimis de Alexandru Lăpușneanu, este aruncat în închisoare, iar alte iscoade ale fostului domnitor împărtășesc o soartă mai tristă, pierzîndu-și viața. Andreica, fost stolnic al lui Lăpușneanu, care voia să ajungă domn, este străpuns cu lancea, iar pretendentul polonez Dimitrie Wisniewiecki, venit cu oaste de peste Nistru, este alungat de oamenii lui Despot Vodă. Un caz aparte îl reprezintă agentul Wolfgang Schreiber, care sosește în Moldova ca reprezentant al baronului Ungand, pentru a-i converti pe ortodocși la religia protestantă, oferindu-se în acest scop să tipărească cărți religioase pentru români. Deoarece, înainte de a ajunge în Moldova, emisarul religiei protestane făcuse un popas la curtea lui Zápolya, dușmanul de neîmpăcat al lui Despot, el este cercetat cu multă atenție de oamenii domnitorului, fiind supus de medicul acestuia unui amplu interogatoriu și obligat să dea de-

clarații. În cele din urmă Schreiber este declarat spion al habsburgilor și al lui Zápolya, mai ales că asupra lui a fost găsit și un cifru. Din acest motiv el este predat turcilor — o dovadă de netăgăduit și necesară în conjunctura politică din acele timpuri că domnitorul Moldovei era credincios Porții. Cei care s-au ocupat de viața lui Schreiber sînt înclinați să creadă că el a fost sacrificat fără a fi vinovat, activitatea sa în Moldova rezumîndu-se doar la cea religioasă. În ceea ce ne privește, considerăm că pentru răspîndirea „sfintei învățături“ emisarul lui Ungand nu avea în nici un caz nevoie de scrisorile lui Maximilian, de cifrul lui Sigismund Zápolya, de expresia tainică de recunoaștere *arborele nu este doborît dintr-o lovitură*, pe care o folosește într-o scrisoare trimisă lui Maximilian din temnița turcească. Dă, Schreiber a fost spion, iar Despot Vodă a avut dreptate, chiar dacă nu a procedat cîstit, dîndu-l pe mîna turcilor.

În scurta sa domnie Despot Vodă a ținut seama de factorii externi, promovînd o politică abilă în care a folosit intriga, spionajul și dezinformarea, darurile și corupția pentru a crea o conjunctură favorabilă conducerii Moldovei. De un lucru nu a ținut însă seama: de moldoveni, de situația specifică a țării pe care aventurierul a ajuns să o conducă. A înăsprit dările țărănilor, iar aceștia s-au ridicat la luptă, a jefuit bisericile și și-a atras ura clerului, a adus străini cărora le-a dat slujbe, dar și-a atras antipatia boierilor. Revolta țărănilor, răscoala boierilor sub conducerea hatmanului Tomșa, precum și nemulțumirile mercenarilor săi unguri i-au fost fatale. Sub pretextul alungării tătarilor, hatmanul Tomșa, în fruntea unei oști numeroase, după ce frînge aripile altui aventurier care năzuia la tronul Moldovei, Dimitrie Wisniewiecki, sosit cu ajutor de la cazacii de peste Nistru, se îndreaptă spre Suceava, asediîndu-l pe domnitor în cetate. Trădat de mercenari și de străini, care erau bucuroși să-i ia odoarele adunate și apoi să se lepede de el, Despot Vodă se predă lui Tomșa, care, atingîndu-l cu buzduganul, îi semnează condamnarea la moarte. Cronicarul Grigore Ureche scrie că „l-au lovit cu buzduganul și decii toată oastea s-au lăsat la dînsul,

unde acoperindu-l mulțimea, cu multe rane i-au pătruns trupul. Și așa au fost sfârșitul lui Despot Vodă...”

În această acțiune buzduganul lui Tomșa vrea să simbolizeze un avertisment al oamenilor de pe aceste meleaguri la adresa aventurierilor care nu au fost niciodată acceptați, indiferent de masca pe care o purtau.

În istoria noastră multiseculară vom întâlni și alți aventurieri, atrași de aceeași poftă de căpătuială, convinși fiind că vor putea să se impună fără dificultăți într-o țară despre care aveau o imagine falsă. Dar poporul nostru a opus acestor venetici propria sa experiență dobândită în decursul veacurilor în lupta împotriva atîtor dușmani, inteligența sa care s-a dovedit mai puternică decît școala apuseană pe care o avusese Despot, decît viclenia altor aventurieri minăți de aceleași ambiții, de aceleași gânduri. Poporul nostru nu a acceptat jugul străin sub nici o formă și i-a respins întotdeauna pe aventurieri.

Fiica lui Rareș, o celebră spioană în seraiul sultanului

Pină în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, femeile nu au jucat la noi un rol important în activitatea de cercetare. Conform obiceiului și tradiției feudale soțiile domnitorilor și boierilor nu participau la viața politică și militară a țării. Chiar dacă în unele cazuri ele s-au amestecat în viața publică, activitatea lor a fost umbrită de cea a soților, voievozi și comandanți de oști, ale căror fapte erau consemnate cu prioritate în documentele vremurilor. Este adevărat că în vechile cronică întâlnim și mai multe nume de doamne și domnițe, dar aceste consemnări au fost făcute pentru a marca relațiile existente în diferite perioade istorice între țările române și vecini, la a căror cimentare au contribuit substanțial și legăturile de familie. Exceptând activitatea desfășurată în scopul răspîndirii catolicismului, soțiile domnitorilor sau cele ale boierilor români, originare din Polonia sau Ungaria, nu s-au amestecat decît arareori în viața publică.

Începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, la viața politică a Ardealului, Moldovei și Țării Românești iau parte activă cîteva femei, la loc de frunte situîndu-e Isabella Zápolya, Elena, doamna lui Petru Rareș, Ruxandra Lăpușneanu și nu mai puțin celebra doamnă Chiajna, sora ei vitregă.

Condițiile istorice proprii acestui secol, amestecul tot mai pronunțat al turcilor în treburile țărilor românești, anarhia feudală generatoare de dezbinări între forțele autohtone, apariția a tot mai mulți pretendenți la sca-

unul domnesc, toate acestea au dus la izolarea, uneori totală, a voievozilor. Soțiile lor, doamnele uitate pînă nu de mult lingă gherghef și cărțile sfinte, se avintă în luptă, folosind arme specifice pentru a-și apăra soții și drepturile copiilor.

În zilele grele ale asediului cetății Ciceu unde se refugiase împreună cu familia, Petru Rareș o simte alături pe soția sa, Elena, cu care împarte tristețea momentului și care îl ajută în elaborarea planului menit să-l aducă din nou pe scaunul Moldovei. Elena este aceea care redactează scrisoarea către sultan, pe care apoi o expediază, după cum știm, din Ciceul asediat.

Fiica sa, Ruxandra, se face remarcată în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu, dar mai ales după moartea acestuia, cînd este nevoită să lupte pentru a apăra tronul fiului său, Bogdan.

De asemenea, Isabella Zápolya va juca un rol important în istoria Transilvaniei după moartea soțului, cînd va folosi toate mijloacele posibile pentru a-l impune pe Ioan Sigismund, fiul său nevirstnic și epileptic, împotriva voinței nemeșimii din Transilvania.

Pînă în ultimele zile ale vieții sale Isabella a condus efectiv Transilvania în lupta împotriva nemeșimii, a întreținut relații cu polonezii și turcii și s-a opus ofensivei habsburgilor, recurgînd adeseori la acțiuni de spionaj pentru a-și atinge scopurile propuse.

Cea mai celebră dintre personajele feminine ale secolului al XVI-lea este, fără îndoială, doamna Chiajna, Alexandru Odobescu ne-a lăsat o imagine denaturată a doamnei Chiajna, iar istoriografia română și străină a relevat îndeosebi părțile negative ale caracterului acestei aprige femei.

Chiajna, fiica lui Petru Rareș din prima căsătorie, cu Maria, o boieroaică pămînteană, a ajuns Doamnă a Țării Românești în vara anului 1546, căsătorindu-se cu Mircea Ciobanul. Timp de opt ani Chiajna a dus o viață obișnuită pentru o doamnă a țării, fără a se amesteca în treburile soțului ei. La uciderea boierilor hicieni nu a fost decît o simplă spectatoare și nu a luat parte nici la luptele duse pentru alungarea lui Ilie-Haidăul, care se urcase pe scaunul Țării Românești, înlăturîndu-l pen-

tru cîteva luni pe Mircea Ciobanul. Cu ajutorul turcilor, ultimul reocupă scaunul Țării Românești, pentru ca în mai puțin de un an să fie mazilit de Poartă și obligat să ia, împreună cu doamna Chiajna și cu copiii, drumul Constantinopolului. Începînd din anul 1554, fiica lui Petru Rareș desfășoară o intensă activitate pe țărmurile Bosforului pentru a recăpăta scaunul în favoarea lui Mircea Ciobanul. Dacă pînă atunci cei care doreau să revină pe tron apelau de obicei la punga cu galbeni, pe care o făceau să zornăie în auzul marilor viziri și demnitari cu influență în serai, doamna Chiajna, fără a abandona definitiv vechiul obicei, va utiliza cu multă abilitate intriga feminină. Ochii săi frumoși, zîmbetele ispititoare îi fermecau pe demnitarii turci, și chiar pe sultan, care îi permise să stabilească legături de prietenie cu cadînele sale, sursă sigură de informații utile. Și astfel haremul a început să lucreze pentru doamna Chiajna. După patru ani, cînd boierul Socol se va proclama domn în Țara Românească odată cu moartea suspectă a lui Pătrașcu Vodă cel Bun, otrăvit, probabil, chiar de acest boier, Chiajna va obține din nou firman turcesc pentru soțul său. Ajunsă iarăși doamnă, Chiajna a știut să le răsplătească cu generozitate pe cadînele care o ajutaseră și care îi vor rămîne în continuare credincioase, furnizîndu-i informații prețioase cu privire la acțiunile plănuite de turci și ajutînd-o să-l mențină în scaun pe fiul său, împotriva căruia se ridica boierimea ostilă și pretendenți sosiți cu oști din Ardeal. La Românești, Chiajna este învinsă de oștile superioare ale pribegilor, dar cu ajutorul primit imediat de la turci ea îi înfrînge în luptele de la Șerpătești și Boiani. În toamna anului 1559, doamna Chiajna își conduce cu pricepere oștile în luptă. Acesta este primul caz în istoria românilor cînd o femeie se află pe cîmpul de luptă în calitate de conducător. Aici Chiajna este aprigă, dîrză, apărînd pămîntul românesc și drepturile copiilor, moștenirea lăsată de Mircea Ciobanul. Fiul ei, Petru, bolnăvicios din fire, nu era capabil să se ocupe de treburile țării, care fuseseră lăsate tot pe seama mamei sale. Și de data aceasta, un rol important în obținerea firmanului turcesc pentru fiul său, Petru, l-a jucat haremul sultanului. N. Gane

notează : „Nurbi, evreica și Safigi, venețiana, cadine imperiale, se înfruptară din dărnicia Chiajnei și în nopțile fermecate ale Bosforului șoptiră la urechea bătrînului Suleiman că Petru, fiul Chiajnei, este un copil deștept iar mamă-sa o femeie destoinică. Iar marele Suleiman convins și prin farmecele cadinelor și prin argumentul galbenilor, trimise pe Chiajna și pe fiul ei din nou la București cu o armată destul de numeroasă de data aceasta, pentru a ști să impună respect răzvrătiților boieri valahi“¹.

În cei șapte ani de domnie ai fiului nevîrstnic, Chiajna a fost stăpîna de necontestat a țării ; ea a condus cu competență treburile interne, lupta împotriva boierimii ostile, dar s-a ocupat și de relațiile cu vecinii, de aventurierul de pe scaunul Moldovei care avea pretenția să ajungă domn și în Țara Românească, căutînd totodată să pună stavilă lăcomiei turcilor, care nu mai cunoștea limită. În această activitate politică doamna Chiajna a împletit dibăcia tatălui său, Petru Rareș, cu mîndria insuflată de mama sa vitregă, Elena Brancovici. Relațiile sale cu Ioan Sigismund erau relații de dușmănie, mai ales după ce acesta o reclamase la Poartă, acuzînd-o că apelează adeseori la serviciile grecilor. După urcarea sa pe tronul Moldovei, în 1561, Despot Vodă se logodește cu una din fiicele Chiajnei, dar logodna nu durează mult, deoarece aceasta află, prin spioni trimiși la Suceava, că vecinul său intenționează să-i răpească tronul în favoarea unui frate adoptiv, Dumitru. Dar odată cu înlăturarea lui Despot Vodă, acest pretendent este prins de oștenii lui Alexandru Lăpușneanu și ajunge în mîinile Chiajnei ca dar de la cumnatul său. Se pare că scena groaznică a aducerii capului nefericitului pretendent la masa unde se desfăta Chiajna s-a petrecut aieva. Mai tîrziu, Dobra, fiica Chiajnei, fosta logodnică a lui Despot, se va mărita cu sultanul Murad. Peripețiile prin care a trecut sora ei, Marina, l-au inspirat în mare măsură pe Alexandru Odobescu în nuvela sa intitulată „Doamna Chiajna“. Fata îi fusese făgăduită lui Ion Cantacuzino, un grec bătrîn care se bucura de multă influență la turci, dar de care tînăra logodnică avea oroare. De aceea, în drum spre Constantinopol, viitoarea mireasă

este răpită de oamenii Chiajnei, care își țin în felul acesta făgăduiala, dar împiedică totodată o nuntă ce nu convenea fiicei sale. Mărina se va căsători puțin mai târziu cu Stamate Paleologul, nepot al patriarhului Iosif.

Doamna Chiajna și-a folosit propriile sale fiice ca unelte în lupta pentru putere, în combinațiile politice urzite în interesul fiilor pe care dorea să-i vadă domni puternici. Dar răpirea Marinei, pusă la cale chiar de Chiajna, i-a fost fatală. Ion Cantacuzino, bătrînul logodnic, jignit în demnitatea sa, devine cel mai periculos dușman al acesteia. Cu sprijinul fratelui său, Mihai Șaitanoglu, poreclit Fiul Dracului, care, în calitate de furnizor al seraiului, se bucura de multă trecere printre fruntașii turci și chiar la sultan, el reușește să obțină în anul 1568, maziirea lui Petru, fiul Chiajnei.

În toată această perioadă Chiajna a fost stăpînul autoritar al Țării Românești. De fiecare dată numele ei este consemnat de cronicar alături de cel al lui Petru sau chiar înaintea acestuia. Astfel, în letopisețul Țării Românești se vorbește despre „Doamna Chiajna a Mircii Vodă și fiul său Pătru Vodă“, și „chiar a venit doamna Chiajna cu fie-său Pătru în București“, „adus-au la bir Pătru Vodă cu mumă-sa“². Un călător străin din acele vremuri, Giovano Andrea Oromi, relatează de asemenea că Țara Românească era condusă efectiv de Chiajna, subliniind că în fruntea treburilor se află „un tînăr de vreo 22 de ani sau mai bine zis, mama lui, înzestrată cu fire bărbătească și care îl ține pe fiul ei în ascultare ca pe orice supus“³.

Ajunsă la Constantinopol, doamna Chiajna începe o activitate febrilă pentru a zădărnici acțiunile dușmanilor adică ale boierimii ostile și ale puternicei familii a lui Șaitanoglu. Prin uneltiri, intrigă și spionaj, ea reușește să obțină firman pentru un alt fiu, Alexandru; la tronul Țării Românești. Era o victorie a energicei Chiajna, obținută însă de data aceasta cu sacrificii: doi fii ai săi rămîn ostateci la Constantinopol, iar ea este obligată să ia drumul exilului. Ajunsă la Alep, locul exilului, Chiajna desfășoară o intensă activitate pentru a-i salva pe Mircea și Radu, cei doi fii ostateci, pentru a-și recăpăta averea pierdută. La Constantinopol, mulți greci și turci, precum

și cadine din haremul sultanului continuau să lucreze pentru Chiajna, cu toate că fosta doamnă nu mai avea cu ce să-i răsplătească. Ea află din timp că viața ostătilor este în pericol și își îndeamnă fiii, aflați în închisoare, să îmbrățișeze credința mahomedană, singura posibilitate de a-și salva viața.

Dar principală preocupare a Chiajnei rămâne în continuare de a face și desface domnii. Boierimea reușește să-i impună exilul, cu toate că Alexandru, cel care îl înlocuise pe Petru cel Tânăr, era fiul ei vitreg. În anul 1574, Chiajna reușește să-l instaleze din nou pe tron pe fiul său Petru, de data aceasta la Suceava. După ce Petru este mazilit, ea îl instalează pe scaunul Moldovei pe Iancu Sasul, copil din flori al lui Rareș, fratele ei după tată. Dobra, una dintre fiicele Chiajnei, fosta logodnică a lui Despot Vodă, ajunge cadină imperială, nu înainte însă de a fi pețită de domnul de Grandchamp, ambasadorul Franței la Constantinopol, dar ambițiile mamei ținteau mult mai departe. Fiul sultanului, Murad, care se afla în Asia Mică, la Magnesia, îi devine ginere, pentru ca mai apoi, ajuns el însuși sultan, să-i deschidă din nou porțile Constantinopolului. Chiajna, care îndurase la Alep multă mizerie, fiind nevoită să facă chiar comerț ambulant, după cum nota un martor ocular, se va bucura din nou de mare trecere în Imperiul otoman. Fiii săi, Mircea și Radu, își așează turbanul pe cap și devin mufeturiagi ai sultanului, salvându-și viața și oferind Chiajnei posibilitatea de a-și desfășura în voie activitatea de urzeli și uneltiri pe țărmurile Bosforului. Mama lui Murad îi trimitea carita și o impresionantă suită pentru a o aduce la harem, iar Chiajna știa să profite din plin de situația privilegiată în care se afla, impunându-se la Constantinopol într-o perioadă cînd Imperiul otoman ajunsese la apogeul puterii.

Dacă mai înainte doamna Chiajna rezolvase multe probleme împărțind în dreapta și în stînga pungi cu galbeni, acum ea își impune voința prin inteligență, prin intrigi, reușind să cunoască în detaliu moravurile turcești, viața din serai și problemele politice care frământau Imperiul otoman. Folosindu-se cu abilitate de informațiile obținute, ea hotărăște soarta scaunului din Țara Româ-

nească și chiar a celui din Moldova, apără interesele familiei și, într-o perioadă de grea cumpănă, de acolo de departe, de pe țărmurile Bosforului, contribuie prin toate mijloacele la păstrarea ființei naționale a țării. Spre sfârșitul vieții reușește să-l căsătorească pe Vlad, nepotul lui Petru Șchiopul al Moldovei, cu o nepoată a sa, iar mai târziu, cu sprijinul Porții, obține pentru acesta, timp de câteva luni, tronul Țării Românești. Este ultima din izbinzile Chiajnei pe plan politic și diplomatic.

În nuvela sa Alexandru Odobescu ne prezintă o Chiajnă aprigă și neîndurătoare, o doamnă crâncenă. Dar ea s-a dovedit, în același timp, capabilă să renunțe la multe plăceri, să facă sacrificii incredibile, să lupte cu înverșunare sau să aștepte cu resemnare momentul favorabil declanșării unei noi acțiuni.

Cîteva din secretele succeselor și insucceselor lui Mihai Viteazul

În convorbirea pe care Mihai Viteazul o poartă la București, la 27 iulie 1595, cu solul polonez Lubieniecki, înainte de a porni în întîmpinarea lui Sinan, care se pregătea să treacă Dunărea pe la Giurgiu, domnul Țării Românești dovedește o temeinică cunoaștere a situației în care se afla, a forțelor pe care să se sprijine, dar mai ales a armatei turcești. Toate aceste informații îi parveniseră de la agenții săi aflați în capitala Imperiului otoman. Dealtfel, în convorbirea cu Lubieniecki, Mihai Viteazul se referă la sursele sale de informații, adresîndu-se solului cu următoarele cuvinte: „Despre tătari vreau eu să aflu de la tine, fiindcă nu am nimic sigur de la iscoadele mele. Că turcii s-au adunat unii la Rusciuc iar alții la Silistra, mi-au dat de veste iscoadele mele din diferite locuri“¹.

Iscoadele îl informează pe Mihai că turcii din Rusciuc trec Dunărea și tot ele îl anunță că Ferhat a fost înlocuit cu Sinan, că efectivul trupelor otomane se ridică la circa 120 000-160 000 de ostași, că turcii dispun de 160 tunuri, dar „mărimea oștirii turcești nu se poate afla nici de la cercetași nici de la prizonieri“. Printre prizonierii aduși de cercetașii lui Mihai Viteazul se numără și bucătarul unui pașă, care cunoștea multe amănunte în legătură cu efectivele armatei otomane și pe care le divulgă, fiind silit de oamenii domnitorului.

Cu solul polonez Mihai Viteazul discută fără interpret, deoarece nu are încredere în cei care îl înconjoară ; mai

mult chiar. convorbirea are loc numai după ce interlocutorul său depune „jurămint de tăcere și credință” iar voievodul îi spune : „ca să ocolim primejdia, nu-ți dau nici o carte”, cerindu-i să-l „asculte cu grijă”.

Cunoașterea situației din tabăra vrăjmașă, procurarea de informații privind nu numai efectivele și mijloacele tehnice ale dușmanului ci și moralul ostașilor, reprezenta pentru Mihai Viteazul o necesitate vitală. El nu putea să opună puhoiului otoman decât o oaste modestă, iar celor 160 de tunuri turcești nu le stăteau în față decât 12 guri de foc, de care nu era sigur nici domnitorul. Pe de altă parte, reticenta de care dă dovadă în convorbirea cu solul polonez se explică prin aceea că Mihai Viteazul îi includea în forțele ostile țării nu numai pe turci, ci și pe alții, ca voievodul Ardealului, Sigismund Báthory, și numeroși boieri autohtoni, care numai cu două luni în urmă, cu prilejul încheierii tratatului de la Alba-Iulia, își arătaseră colții, când „se apucară unii din acei boieri mai tare să facă vrajbă decât pace ; cum să scoată pre Mihai Vodă den țară”².

Dealtfel, lui Mihai Viteazul îi era cunoscut și cazul lui Aron Vodă, aliatul său, care, datorită uneltirilor lui Sigismund Báthory, „a fost despoiat de domnia sa” și întemnițat la Vinț, iar oamenii acestuia îi pregătiseră și o cupă cu otravă. Fără să știe că la acea dată fostul său aliat nu mai era în viață, voievodul român își exprimă totuși temerea în discuția cu solul, afirmind : „eu mă tem acum să nu fie tăiat de tot”.

În timp ce la București, la curtea lui Mihai Viteazul, se afla solul polonez Lubieniecki, în Polonia sosise Petru Grigorovici-Armeanul, agent diplomatic al voievodului, cu misiunea de a obține de la hatmanii leși un ajutor urgent, chiar neînsemnat, ceea ce ar fi contribuit la creșterea moralului oștenilor săi, iar „turcii s-ar teme să iasă în fața noastră, socotind că se găsește o oaste mare a polonezilor la Dunăre”³.

În momentul în care s-a urcat pe tronul țării, Mihai Viteazul avea multă experiență în treburile domniei. Îndeplinind o seamă de funcții în timpul domniei predecesorilor săi, el s-a inițiat pe deplin în tainele cîrmuirii Țării Românești. Printre dregătorii deținute de

Mihai a fost și aceea de mare postelnic, pe timpul lui Ștefan Surdul, „purtător al toiagului de argint, mareșal al micii curți a voievodului, vorbitor înaintea domnului, judecător al curtenilor, aprozilor și turcilor, a căror limbă trebuia să o cunoască, și tălmăci în limbi străine câte le cunoștea”⁴. Din toate acestea rezulta că voievodul cunoștea temeinic treburile interne și relațiile cu vecinii, îndeosebi cu turcii, și de aceea, imediat după preluarea puterii, el organizează, nu întâmplător, un serviciu diplomatic și de taină pentru a se ocupa și de relațiile cu turcii și cu ceilalți vecini, precum și de relațiile cu țări mai îndepărtate, de la care năzuia să obțină sprijin în înlăptuirea năzuințelor sale.

Atît în Balcani, cît și la Constantinopol, Mihai Viteazul trimise oameni de încredere care îi reprezentau interesele pe lingă Poartă, iar în caz de primejdie, de război, îi ofereau informațiile necesare. Iată doar cîțiva dintre cei care au slujit astfel cauza voievodului și a Țării Românești. Dionisie Rali Paleologul, mitropolitul de la Tîrnova, l-a informat fără întrerupere pe Mihai Viteazul cu privire la situația din Imperiul otoman și l-a îndemnat să lupte, găsindu-și la rîndul său, adăpost în Țara Românească cînd a fost gonit și urmărit de turci. La Constantinopol, raguzanul Niccolo di Luca Lovicali și grecul Dimo Celebi, împreună cu fratele său, au adus servicii importante voievodului muntean, dovedindu-i credință. Dimo Celebi se află în serviciul lui Mihai Viteazul pînă în toamna anului 1600, cînd turcii, „după ce îl schingiuesc groaznic, tăindu-i nasul și urechile, îl împușcă din milă”⁵. Prin Constantinopol „mișunau spioni creștini”, iar turcii, de teama unei rebeliuni și din dorința de a se debara de spioni, au luat măsura evacuării din oraș a tuturor străinilor „care s-au stabilit în ultimii cinci ani”⁶ ceea ce a făcut ca numărul emisarilor aflați în slujba voievodului muntean să scadă, reducîndu-se totodată și sursele de informații.

Andronic Cantacuzino, fiul lui Șaitanoglu, cel care îl ajutase cu bani pe Mihai Viteazul pentru a ajunge pe tronul Țării Românești, conducător al unei puternice organizații grecești pentru eliberarea de sub jugul otoman, avea tot interesul ca răscoala lui Mihai Vitea-

zul să fie incununată de succes și de aceea nu l-a părăsit în vremurile de grea cumpănă. Un alt grec, Stavrinós, de la care ne-a rămas o lucrare literară despre vitejiile voievodului muntean, se numără, de asemenea, printre emisarii săi la Constantinopol. Dacă ar fi să dăm crezare spuselor lui Sinan-pașa, chiar marele vizir Ferhat, rivalul său, era omul lui Mihai Viteazul, fiind acuzat „că în fundul inimii sale e ghiaur și că are relații secrete cu Mihai Vodă, silind împreună spre a prăpădi cu totul armia mahomedană”⁷. De un real folos în obținerea informațiilor s-au dovedit și fugarii din Balcani, care s-au adunat sub steagul voievodului muntean. Aceste informații se refereau la mișcările trupelor otomane, la efectivele și moralul oastei padișahului, precum și la starea de spirit a conducătorilor din Constantinopol.

Cunoașterea precisă a efectivelor și a moralului oștilor turcești, a armamentului de care dispuneau i-a permis lui Mihai Viteazul să obțină victorii răsunătoare prin atacuri executate de cele mai multe ori prin surprindere. Chiar alegerea datei la care a început războiul împotriva turcilor (noiembrie) dovedește o bună cunoaștere a situației din Imperiul otoman, a greutăților ducerii luptei în prag de iarnă.

Înainte de confruntarea de la Călugăreni, voievodul muntean a dus și o politică de infometare a Constantinopolului și a oștirii sultanului. Din momentul începerii luptei, Constantinopolul nu mai primea cele douăzeci de mii de oi și caii făgăduiți, iar cele zece mii de măsuri de grâu și alte produse nu mai intrau în camera padișahului; nu se mai scurgea nici din țările vecine tributul datorat, fiind instituită o adevărată blocadă economică. La Constantinopol lipsa de hrană a dus la dezordini, la scumpirea vieții și chiar la răscoale ale ienicerilor, iar panica se accentua odată cu creșterea prețurilor. Fiind bine informat asupra situației din Imperiul otoman, Mihai Viteazul întreprinde atacuri ușoare în scop de pradă, care duc la creșterea panicii, la întărirea focului ce mocnea.

Pe de altă parte, turcii se străduiesc din răspuțeri să-l prindă pe voievodul muntean, să-l înlăture pe acela care le pricinuia pagube și instiga la răscoală popoarele din

Balcani, căutînd și găsînd în acest scop suficienți trădători.

În perioada premergătoare luptei de la Călugăreni, Sinan recrutase din rîndul boierilor oameni capabili de trădare, ca vistierul Dan și logofătul Mirisilău, care, se pare, că l-au atras de partea lor, un anumit timp, și pe Albert Kiraly. În cronică sa Stavrinou relatează că Sinan, plînuind să-l prindă pe Mihai Viteazul prin vicleșug, afirmase : „dacă făgăduim galbeni, ușor îl învingem. Dacă boierilor le făgăduim galbeni, ei îl părăsesc ; iar dacă le dăm, ei ni-l predau“⁸. Din aceste cuvinte desprindem un adevăr trist pentru acele timpuri : mulți dintre boieri erau lacomi și hrăpăreți, capabili să sacrifice interesele țării pentru înfăptuirea unor scopuri egoiste, meschine, gata oricînd să se pună, în schimbul unei pungi cu galbeni, în slujba oricărui dușman. Dar pe timpul domniei lui Mihai Viteazul lăcomia boierilor a fost înfrînată, deoarece voievodul „nu a scăpat nici un prilej, toate le prevedea după chipul unui comandant vigilant, le cerceta și le preîntîmpina“⁹. Multe încercări de a-i întinde curse domnitorului muntean au făcut fie turcii, fie tătarii încă înainte de bătălia de la Călugăreni, precum și în perioada imediat următoare, însă de fiecare dată ei au suferit eșecuri lamentabile. Una din aceste curse, încununată de succes, a fost îndreptată împotriva generalului său, Aga Farcaș. Acesta este indus în eroare de două străji române, cumpărate de turci cu 2 000 de aspri, care îi furnizează informații false cu privire la forțele apărătorilor cetății Vidin ; în încheștarea singeroasă în care s-a angajat pe baza informațiilor primite de la cei doi trădători, generalul Aga Farcaș a suferit pierderi însemnate, reușind cu greu să scape cu viață.

În relațiile cu turcii Mihai Viteazul încearcă să organizeze un serviciu de informare, folosindu-se pentru aceasta de capuchehaiele de la Constantinopol, de iscoadele ce străbăteau Balcanii, de cete cu efective puțin numeroase destinate să facă incursiuni rapide în scopul dezorganizării aprovizionării inamicului și să captureze prizonieri, precum și de la fugarii ce se alăturau oștirii sale. Toate aceste informații erau confruntate cu multă atenție și utilizate apoi în lupta împotriva dușmanului.

Dar voievodul muntean s-a dovedit cel puțin tot atât de dibaci și în ceea ce privește utilizarea mijloacelor de dezinformare a inamicului. Tocmai de aceea, în scrisoarea pe care o trimite la Constantinopol, Sinan îl informează pe sultan „că s-au arătat pe celălalt țărm creștini fără număr, poloni, transilvani, moldoveni și alte neamuri“, iar un bătrîn capturat de turci îi vestește că oastea lui Mihai, care cuprindea peste 100 000 de oșteni, s-a retras spre București. Comentînd acest fapt, Ion Sîrbu conchide : „E ușor de înțeles că moșneagul era pus anume de Mihai să dea turcilor vești ca acestea, îngrozitoare. Și tot așa de bine înțelegem că acesta era un chip de a muia marșul dușmanilor“⁴⁰.

Pentru Mihai Viteazul, activitatea de informații și contrainformații desfășurată în Balcani și la Constantinopol reprezenta o chestiune fundamentală, de viață și de moarte, de existență, de afirmare a libertății și independenței micii țări, pentru ale cărei destine purta o mare răspundere. Dar scopul acestei activități consta în apărarea țării, în asigurarea unei vieți tihnite acestui popor atât de încercat, în organizarea luptei menite să pună stavilă ofensivei otomane la Dunăre, să zădărnicească încercarea de a anexa și a transforma Țara Românească în pașalic, hărăzindu-i aceeași soartă ca Ungariei care își pierduse independența încă din anul 1541.

Activitatea lui Mihai Viteazul nu s-a rezumat însă numai la relațiile cu Imperiul otoman ; el a căutat să cunoască și situația din țările vecine, intențiile conducătorilor unor state de la care spera să obțină ajutor în lupta împotriva turcilor. Deși conducătorii acestor țări își dădeau seama de pericolul pe care îl prezenta expansiunea otomană pentru propriile lor popoare, totuși, în schimbul ajutorului acordat, ei impuneau anumite condiții a căror acceptare ar fi dus la știrbirea independenței Țării Românești, obținută cu atîtea jertfe și sacrificii de Mihai Viteazul. Astfel, Sigismund Báthory, profitînd de situația grea în care se afla Mihai Viteazul, îl obligă pe acesta, la 20 mai 1595, să accepte un tratat înrobitor, vinovații principali fiind boierii trădători care încalcă instrucțiunile domnitorului. La fel procedează și habsburgii sau polonezii, care nu acceptă să-și ofere serviciile decît

cu prețul vasalității sau al unui tribut substanțial, pe care dealtfel Mihai Viteazul îl promite Poloniei în ajunul bătăliei de la Giurgiu, când avea mare nevoie de ajutor.

Pentru a zădărnici acțiunile agresive ale vecinilor, voievodul muntean se simte obligat să cunoască planurile „aliatilor săi creștini“. În acest scop, el organizează o rețea vastă de soli și spioni, cu care împinzește drumurile Europei. „Aceste itinerarii diplomatice afirmău, în condițiile epocii, drepturile poporului român în marea familie a libertății și independenței europene“¹¹.

Dar în acele timpuri solii nu aveau rosturile și sarcinile diplomaților de astăzi, ei nu se bucurau de imunitate; în cele mai multe cazuri, ei îndeplineau misiunea de observatori, de informatori în treburile domniei și ale țării. Drumurile străbătute de ei nu erau lipsite de primejdii; tocmai de aceea, pentru a duce la îndeplinire misiunile primite, ei se strecurau, de cele mai multe ori pe cărări tainice, evitând aglomerațiile.

În activitatea de culegere a informațiilor Mihai Viteazul s-a folosit de agenți și emisari străini, dar și-a format și un serviciu diplomatic și de informații propriu. Teodosie Rudeanul, Stoichiță Vistierul din Strimba, Buzești, Radu Calomfirescu, precum și alți sfetnici apropiați, deși de alt neam, l-au servit pe voievod cu sabia și iscusința minții, fiind credincioși cauzei sale. Printre aceștia se află banul Mihalcea, armeanul Petru Grigorovici, născut la Liov, Marcu Iovan, Dobrovici, Baba Novac și alții. Ca soli și agenți ai lui Mihai Viteazul, aceștia au purtat cuvintele sale de taină în Ardeal, Moldova, Imperiul habsburgic, la Poartă, în Polonia și în alte țări.

Preda, Radu și Stroe Buzescu i-au adus lui Mihai Viteazul servicii importante în relațiile cu Poarta, în Ardeal, Moldova și Polonia; Buzești, care datorită prigoanei din partea unor domnitori, ca Mircea Ciobanul, Alexandru, Mihnea, au fost nevoiți să-și petreacă o parte din viață în Ardeal, au ajuns, după cum constată Nicolae Iorga, „a cunoaște limbile străine și meșteșugul negocierilor cu aceia care le vorbeau“¹².

Pentru realizarea unei alianțe trainice împotriva turcilor, voievodul muntean îi folosește pe Buzești — rude cu soția sa, Stanca — și pe cei mai credincioși dintre

boierii săi. În Ardeal „Radu venea ca un trimis particular și secret al lui Mihai care nu se înțelegea cu țara și cu boierii pentru răscoală”¹³. Cu aceeași misiune plecase în Moldova, la Aron Vodă, fratele său Stroe. Radu și Stroe Buzescu încheie cu Sigismund Báthory și Aron Vodă alianțe secrete, necunoscute nici chiar de unii boieri filoturci din divan, care nu îndrăzneau să se ridice la luptă împotriva „stăpînilor” cu care se obișnuiseră. De la bun început remarcăm activitatea tainică pe care aceștia o desfășoară și care depășește limitele diplomației. Astfel, Radu Buzescu îl întâlnește în Ardeal pe Giovanni de Marini Poli-Giva, pe care îl cunoștea, probabil, mai de mult, și realizează o legătură secretă cu habsburgii, fără să fi primit în acest sens instrucțiuni precise sau cel puțin dezlegare de la domnitor, care nici nu fusese informat despre sosirea în această țară a agentului imperial în scopul tatonării posibilităților de acțiune împotriva turcilor.

În ajunul luptei de la Călugăreni Stroe Buzescu pleacă din nou în Ardeal, împreună cu Radu Calomfirescu, fiind trimis, de data aceasta, de Mihai Viteazul pentru a participa la oficierea căsătoriei dintre Sigismund Báthory și arhiducesa Maria Cristina. Trimiterea lui Stroe nu ni se pare întimplătoare; cei doi frați ai săi, Preda și Radu au făcut parte din delegația boierească oficială care a semnat tratatul din 20 mai 1595 de la Alba-Iulia. După câte se pare, ei au fost acei care s-au opus actului de închinare, însă, copleșiți de majoritatea boierilor între care intrase „învrăjbitoriul, diavolul”, după cum notează în cronică lor, au fost nevoiți să accepte acel tratat prin care era știrbită independența țării. Stroe nu se afla printre semnatarii acestui act și continua să prezinte pentru voievod deplină încredere, așa că astfel se explică trimiterea sa, de astă dată, în Ardeal. El avea misiunea de a obține ajutorul de care Mihai avea nevoie în lupta desfășurată în acele zile pe Dunăre, în lupta cea mare de la Călugăreni.

La Călugăreni, Mihai Viteazul a înscris una din cele mai glorioase pagini din istoria poporului nostru. Acolo au ieșit în evidență calitățile deosebite, de mare general, ale lui Mihai Viteazul care a știut să-și procure din timp, prin iscoade, informații extrem de utile cu privire la si-

tuția din Imperiul otoman, la mișcarea trupelor turcești, ceea ce i-a permis să acționeze în momentele cele mai favorabile și să utilizeze tactica de luptă optimă. Retragerea oștilor muntene, după ce balanța se înclinase la Călugăreni în partea sa, este încă o dovadă de înțelepciune a voievodului care primise între timp informații despre noile forțe vrăjmașe ce se îndreptau spre cimpul de luptă pentru a veni în ajutorul lui Sinan-pașa și care descoperise din vreme un complot urzit de o parte din boierii săi. Dar și pe timpul retragerii domnitorul primește fără întrerupere vești de la oamenii săi despre armata turcă, ceea ce îi permite să aleagă cele mai bune soluții. De aceea, el nu rămâne la Tîrgoviște, unde pentru fortificarea cetății avea nevoie de timp îndelungat, cu atât mai mult cu cât primise vești de la iscoadele sale potrivit cărora oștile turcești s-ar fi aflat în drum spre vechea capitală a țării. Aceasta îl determină să aleagă o poziție favorabilă, în munți, la Stoenеști. După cum putem constata, începînd de la luptele de hărțuială pînă la bătălia decisivă de la Giurgiu, Mihai Viteazul s-a folosit în permanență de informații pe care a știut să le procure pe diferite căi, în timp util. În acest scop, el folosește iscoade speciale, ascultă cu luare aminte știrile aduse de țărani alungați de turci din satele căzute pradă, acordă atenție știrilor smulse de la luptătorii turci căzuți prizonieri în cursul atacurilor de hărțuială.

Prezentăm mai jos două episoade deosebit de interesante care atestă dibăcia cu care voievodul muntean își procura informațiile necesare și iscusința cu care le folosea imediat în luptă.

După victoria de la Călugăreni, chiar în noaptea următoare, Mihai Viteazul primește informații cu privire la efectivele turcești angajate în luptă și la cele care aflau dinspre Giurgiu. Aceste informații îi sînt furnizate de iscoadele sale, dar și de un turc pe care voievodul îl cunoștea mai de mult. După prezentarea informațiilor de care dispunea, turcul își permite să facă următoarea observație, rămasă celebră : „De-ar ști turcii astăzi una ca asta, și numai cu caii ți-ar călca oastea în picioare“, referindu-se, evident, la puterea lui Mihai, la efectivele re-

duse ale oştirii sale, ceea ce ne îndreptăţeşte să tragem concluzia că Sinan-paşa nu-şi putuse procura informaţiile necesare şi, în consecinţă, nu a fost capabil să-şi angajeze judicios forţele în bătălia decisivă.

Un alt caz în care Mihai Viteazul obţine informaţii preţioase de la un prizonier turc este relatat cu lux de amănunte de Nicolae Bălcescu : „A doua zi după luarea Tîrgoviştei (9/19 octomvrie), generalii creştini se adunară la sfat de război şi porunciră a le aduce înaintea pe Ali paşa, pe care îl siliră prin făgăduieli şi ameninţări a arăta ceea ce ştie despre planurile şi numărul ostaşilor lui Sinan, întrebîndu-l încă cum a îndrăznit el a se împotrivi în cetatea cu aşa de puţină oaste la o armată atît de numeroasă. L-aceste întrebări Ali răspunse cu respectul cuvincios, dar cu multă netemere şi fără a-şi schimba faţa, că «Sinan n-avea cu dînsul fără numai de la douăzeci şi opt la treizeci mii ostaşi, fiindcă şi-a risipit oastea prin oraşele şi cetăţile ţării şi îi e peste putinţă ca s-o poată aduna în puţină vreme ; că dacă hanul cu tătarii ce se aşteaptă din zi în zi nu-i va veni într-agiutor, el crede că Sinan, aflînd luarea Tîrgoviştei, va părăsi Bucureştii şi se va trage spre Giurgiu ca să treacă Dunărea îndărăt ; în sfîrşit, că de vor creştinii a pune mîna pe dînsul, trebuie să se grăbească a coprinde şi a sfărîma acel pod dupe Dunăre. Sinan — urmă Ali — plecînd, îmi lăasă numai puţine oşti pentru apărarea Tîrgoviştei, dar mă făcu să nădăjduiesc că Ieremia, domnul Moldovei, va băga în cetate un agiutor de cinci mii ostaşi, afară din zece mii ce îmi făgăduia el însuşi, zicînd că are să vie mai apoi să gonească pe oreştini de lîngă cetate. El mă asigură încă că armia creştină nu este numeroasă ; că cei mai mulţi ostaşi sînt săcui, pe care azi-mîine e sigur să-i întoarcă în partea sa. Blestematul ! m-a înşălat şi m-a expus la o moarte mai de tot sigură. O vrăjmaşie veche e pricina ce l-a făcut a se purta astfel cu mine. Sinan a fost vrăjmaş de moarte tatălui meu, care s-a arătat cu slujbe mari împărăţiei ; dar fiindcă tatăl meu n-avea nici o temere de dînsul şi el nu-i putea face nimic, trădătoriul s-a folosit de această ocazie ca să verse asupra nenorocitului fiu ura ce purta tatălui»¹⁴

Informațiile astfel obținute își dovedesc pe deplin utilitatea în zilele următoare când oștile unite ale muntenilor și ardelenilor dau lovituri nimicitoare lui Sinan.

Mihai Viteazul a știut să tragă multe foloase de pe urma războiului din 1595, denunțînd, în primul rînd, tratatul înjositor de la Alba-Iulia și obligîndu-i pe turci să-l recunoască ca domn al Țării Românești și să-i ofere steagul de domnie, fără a da nimic în schimb.

Din 1596 pînă în 1599 Țara Românească cunoaște o perioadă de pace relativă, luptele purtate de voievod rezumîndu-se la unele ciocniri cu caracter local, cu turcii sau cu tătarii. În schimb, în această perioadă se desfășoară o intensă activitate diplomatică și de informare, în care solii și agenții lui Mihai Viteazul își dovedesc din plin abilitatea și inteligența. Însuși voievodul muntean dă dovadă de multă clarviziune, știind să speculeze cu iscusință contradicțiile existente în sinul Imperiului otoman, dar și între aliații săi creștini. Solii lui Mihai Viteazul cutreieră drumurile Europei pentru a încheia alianțe, pentru a sonda planurile principilor creștini din Ardeal sau Polonia, de la Praga sau Viena și chiar de mai departe, de la Roma sau de la Paris și Madrid. Această activitate diplomatică îi permite eroului de la Călugăreni să se impună printre conducătorii Europei acelor timpuri ca unul dintre principalii animatori ai luptei antiotomane, făcînd totodată cunoscută Țara Românească la cancelariile principalelor puteri europene.

Unii istorici, printre care cronicarul maghiar Spon-toni, Bălcescu și Ion Sirbu, consideră că după cîștigarea bătăliei de la Giurgiu, în noiembrie 1595, nu ar fi fost greu să se facă un salt de la Dunăre pînă pe țărmurile Bosforului, la Constantinopol. Într-adevăr, cetele rătăcite și înpăimîntate ale lui Sinan puteau fi ușor urmărite, deoarece în situația creată, ele nu mai reprezentau o oaste, dar alte considerente de natură politică nu îi permiteau lui Mihai și lui Sigismund să exploateze acest succes. Din Polonia, hatmanul Ion Zamoisky a coborît cu oștile în Moldova, instalîndu-l pe scaunul de la Suceava pe Ieremia Movilă, care nu-și ascundea ostilitatea față de voievodul muntean, fiind în același timp credincios turcilor. Datorită informațiilor primite de la iscoadele sale

din Moldova și Polonia, Mihai Viteazul a reușit să evite o greșeală care ar fi putut să-i fie fatală, în sensul că în timp ce s-ar fi aflat în Balcani, polonezii i-ar fi încălcat hotarele și l-ar fi înlăturat de pe scaunul Țării Românești pentru a-l instala pe Simion Movilă. După lupta de la Călugăreni, în Moldova se refugiază și boierii care încercaseră să-l trădeze pe Mihai Viteazul, să-l predea lui Sinan, printre aceștia numărându-se vistiernicul Dan și clucerul Vintilă. Iată dar una din principalele cauze care nu au permis oștirilor românești, învingătoare ale puternicului Sinan, să profite de victorie, să o fructifice din plin.

În anul 1596, voievodul muntean își dovedește dibăcia și în zădărnicierea unor comploturi organizate de boieri în scopul îndepărtării sale de pe scaunul Țării Românești. Cronicarul turc Mustafa Seleniki relatează în lucrarea sa *Tarih* că în vara aceluia an „fețe boierești“, scăpate de săbii, „cereau pe Mihnea oğlu Radu“ și, citind din scrisoarea lor, arată că boierii doreau chiar pieirea lui Mihai : „Sintem siguri, scriau ei, că în scurt timp și el va intra prin lovituri în mîna mării sale padișahul cel fericit și va fi nimicit de sabia distrugătoare“¹⁵. Complotul este însă descoperit la timp, fiind interceptate scrisorile fugarilor din Moldova prin care aceștia dădeau instrucțiuni privind organizarea lui și îi informau despre sprijinul acordat de polonezi și de Ieremia Movilă. Vornicul Mitrea și logofătul Chisăr, împreună cu fiul său, sînt prinși de Mihai și uciși. Dintr-un document redactat în noiembrie 1595 aflăm și numele altui boier trădător, „Ia-nache postelnic, feciorul jupînesii Dobrii, călugăriței care s-au viclenit pe domnia mea și țara domnii mele“¹⁶. Din acești ani datează și actele de danie ale lui Mihai Viteazul pentru unii boieri, ca marele dvornic Ivan, al doilea paharnic Lupul, al doilea logofăt Stoica și alții „pentru credincioasa slujbă și dreapta slujbă și vărsare de sînge, care au vărsat pentru domnia mea, cînd m-am bătut domnia mea cu păgînii turci“¹⁷.

Prin urmare, Mihai Viteazul nu a ezitat să-i dea pe seama gîdelui pe acei boieri care s-au făcut vinovați de uneltiri împotriva sa și a țării, înțelegîndu-se fie cu tur-

cii sau cu polonezii, fie cu fugarii trădători ce se aciua-seră la curtea lui Ieremia Movilă, dar i-a răsplătit cu danii pe cei ce i-au dovedit credință. În acest scop, au fost împărțite moșiile boierilor trădători sau chiar o parte din moșiile pe care le deținea domnitorul, ca în cazul daniei făcute lui Lupu, care a primit o moșie în Mehedinți, proprietate a lui Mihai Viteazul încă de pe vremea când voievodul ocupase aici dregătoria de ispravnic.

Boierii refugiați în Moldova vor continua să desfășoare și mai târziu o activitate îndreptată împotriva Țării Românești. O scrisoare din 1599, adresată lui Ion Zamoisky și semnată de vistierul Dan și clucerul Vintilă, este semnificativă în ceea ce privește perseverența cu care aceștia urmăresc să-l răpună pe Mihai Viteazul, dar relevă în același timp existența unei conștiințe a unității pămînturilor românești chiar în rîndurile boierilor trădători. Tocmai de aceea ei cer ajutorul Poloniei pentru a-l urca pe tronul Țării Românești pe Simion Movilă, arătînd „căci sîntem toți de o limbă și de o lege (este vorba de Țara Românească și Moldova — n.a.) și în vremurile de odinioară astfel domnul moldovenesc ajungea domn muntean și domnul muntean, domn moldovenesc.“ Referindu-se la dîrzenia lui Mihai Viteazul, autorii scrisorii își exprimă convingerea că acesta va continua să lupte împotriva turcilor, fiind dușmanul lor de neîmpăcat : „Chiar dacă ar rămîne doi turci și Mihai Vodă al treilea, nu ar fi pace între ei“¹⁸, se arată în scrisoare.

Nu întîmplător se adună în Moldova în această perioadă numeroși fugari care uneltesc împotriva Țării Românești. Ieremia Movilă, un domnitor slab, s-a închinat polonezilor, care îl ajutaseră să obțină scaunul țării, fiind totodată fidel și turcilor, cu care protectorii săi se găseau în relații amicale în acel timp. Expedierea la Constantinopol a capului fostului domnitor Răzvan Vodă, chiar în primul an de domnie, este o dovadă că Ieremia Movilă urmărea să cîștige încrederea turcilor. Numeroase alte documente atestă că Ieremia Movilă a rămas un neîmpăcat adversar al lui Mihai Viteazul, urmărind înlăturarea lui și acordînd în acest scop sprijin turcilor și tătarilor.

De aceea voievodul Țării Românești l-a supravegheat îndeaproape pe Ieremia Movilă, un adversar primejdios,

căutînd să-i intercepteze scrisorile expediate la Constantinopol. În 1596, el este informat că „solii închinării din mai“, logofătul Dumitru și vornicul Chisăr, fac pregătiri în Moldova pentru „răsturnarea domnului lor“, scrisorile acestora fiind interceptate de ostașii lui Mihai. Mai tîrziu, în 1599, este interceptată o altă scrisoare, trimisă de Ieremia Movilă către turci, pe care se afla o însemnare în limba română, „au făcut Irimia tocmeală“, ceea ce denotă că scrisoarea a ajuns în mîinile domnitorului muntean, iar unul din grămăticii sau boierii săi a făcut această însemnare. Tot Ieremia Movilă este acela care, în toamna anului 1596, mijlocește cu perfidie tratativele purtate de hanul tătarilor cu Mihai Viteazul, căutînd să-l liniștească astfel pe voievodul Țării Românești, pentru ca acesta să poată fi atacat apoi prin surprindere. În scopul evitării unor ciocniri sîngeroase cu tătarii, Mihai Viteazul consimte să încheie pace cu ei, primind ca garanție doi ostatici și jurăminte fătarnice. După încheierea păcii, domnitorul dă drumul oștilor sale pe care, din lipsa mijloacelor financiare, nu le putea întreține, și începe să se ocupe liniștit de reconstrucția țării. Dar în momentul în care totul intrase în normal, iar paza Țării Românești era asigurată doar de cîteva sute de cazaci, tătarii, călcîndu-și jurămintele, năvălesc ca un iureș, străbătînd îndeosebi locurile ce scăpaseră de pîrjolul din vara anului 1595. În aceste împrejurări cazacii îl părăsesc pe Mihai care rămîne singur în calea năvălitorilor. Cronicarul silezian Baltasar Walter descrie astfel situația în care se găsea voievodul Țării Românești : „Oare eroul nostru, care a cîștigat vitejește atîtea lupte, care a ocolit cu prudență atîtea curse îndreptate (împotriva) vieții, înșelat (acuma) cu atîta mișelie dintr-o singură dată de cei doi (pretinși) prieteni ce se prefăceau cu (atîta) nelegiuire — tătarii și cazacii — lipsit prin viclenie de oaste, dezarmat de armele hotărîte (pentru apărarea) patriei, incurcat în greutatea mai mari în urma acestui pericol pe atunci neașteptat și neprevăzut pentru sine și ai săi, și a devastării Țării Românești, oare era el înspăimîntat de acele veste, nespuse de mari-oști ale lui Sinan Pașa ? Lăsăm acest lucru spre a fi socotit de judecata și dezbaterea unor bărbați înțelepți și cunoscători ai cumpenelor omenești. Ce

să facă el (Mihai) acum ? Încotro să se întoarcă ? Cum să respingă un dușman neîntrecut prin mulțimea oastei, viclenia și iuțea sa ? Ce apărare să aducă el nenorociților supuși care mai rămăseseră (în viață) ? Banii lipseau, dușmanii amenințau și nu se putea aduna repede o oaste îndestulătoare pentru a ține în friu cotropitori atît de puternici. Între timp, țara toată e pustiiată, însuși domnitorul său (stă) să fie prins, sau, lipsit de supuși și de prieteni, nu-i rămînea decît să ducă o viață prea amărită".¹⁹

În această situație tragică Mihai Viteazul a găsit totuși suficiente resurse interne pe care le-a mobilizat în timp util pentru a opune rezistență hanului perfid, ce își călcase jurămintul. Încrederea prea mare în vorbele adversarului, în jurămintele sale false și mincinoase l-a adus pe voievod în situația de a fi complet nepregătit pentru luptă. Considerăm că aceasta se datorește și lipsei de informații cu privire la mișcările tătarilor, la intențiile lor. Să ne amintim că, în urmă cu un an, în preajma bătăliei de la Călugăreni, Mihai Viteazul mărturisea solului polonez că este deficitar în ceea ce privește informațiile despre tătari. Cronicarul silezian arată că, după această întâmplare, domnitorul muntean „se hotărî a nu mai da în viitor nici o crezare, nici tratativelor, nici promisiunilor, scrisorilor și jurămintelor unor astfel de dușmani”²⁰.

Pe de altă parte, s-a vorbit mult despre relațiile lui Mihai Viteazul cu turcii, s-a făcut caz de recunoașterea sa de către sultan, de înțelegerea dintre voievod și Poartă. În ce a constatat această înțelegere ? A fost oare știrbită independența țării, cîștigată cu sîngele vărsat în apele Neajlovului ? De ce a fost necesară o înțelegere cu dușmanii ?

Cronicarul turc Mustafa Seleniki consemnează că în 1596 „a sosit îndată de la afurisitul de crai al Transilvaniei o mică scrisoare (kiagît) trimisă cu captivul Ceavuș”. În scrisoare se spune printre altele : „știrile care vor fi transmise de el prin viu grai sînt adevărate, să aveți încredere”²¹. Prin urmare, rezultă că inițiativa negocierilor cu turcii aparține lui Sigismund Báthory. Deoarece în acel moment principele Transilvaniei era singurul aliat al lui Mihai Viteazul, iar Moldova lui Ieremia Movilă și Polonia îi erau ostile, considerăm că domnitorul muntean

a procedat just ducînd tratative cu turcii pentru încheierea păcii nu în termeni umilitori, ci în condiții impuse acestora pe calea armelor. Incursiunile frecvente întreprinse în Balcani de căpitani Baba Novac, Deli Marcu, Velico au avut un cuvînt hotărîtor în stabilirea condițiilor de pace cu turcii. Dar cu toate că fusese încheiat un tratat de pace, constatăm că în perioada anilor 1595—1599 au continuat luptele conduse de Mihai sau de generali săi încercați. La 16 octombrie 1598 Mihai Viteazul scria din Caracal arhiducelui Maximilian despre încheștările cu turcii, începînd din luna august, în care a înfrînt o armată de 13 000 de ostași la Nicopole, o altă armată la Vidin, despre luptele purtate la Plevna, Vrața, Rahova, cînd au fost curățate de turci toate localitățile pînă la Sofia. Și totuși, în această perioadă au avut loc în permanență negocieri între Mihai și sultan. Mustafa Seleniki consemnează că Mihai Viteazul a purtat tratative cu sultanul prin Hasan-pașa, beilerbegul Rumeliei și Satirgi Mehmet-pașa, care erau însărcinați cu paza și supravegherea Dunării, unul la Vidin și celălalt la Silistra și că sultanul i-ar fi răspuns domnitorului muntean : „vei rămîne în postul tău de voievod. Să te potolești. Dacă vei fi fără gînduri ascunse, atunci demnitarii împărăției nu te vor ataca. Așa să știi“²².

Cu toate acestea, Mihai ia o serie de măsuri pentru zădărnicierea planurilor Imperiului otoman, fiind ținut la curent de iscoadele sale din Balcani și de la Constantinopol în ceea ce privește pregătirile de război ale turcilor, intențiile lor. Prezintă interes în acest sens scrisoarea lui Dionisie Rali Paleologul, mitropolit de Tirnovo, în care acesta se face ecoul popoarelor asuprite din Balcani, îndemnîndu-l pe Mihai să continue lupta și sfătuindu-l să nu accepte pacea cu turcii, împăcarea cu dușmanii : „poate vreți să vă împăcați cu păgînii ; pentru Dumnezeu, rugăm pe Măria ta să nu crezi nimic vorbelor frumoase ale turcului, nici Măria ta, nici craiul Ardealului“. După ce îl informează pe voievod despre situația de la Constantinopol și despre cea din Balcani, unde popoarele asuprite se pregăteau pentru luptă, scrisoarea se încheie astfel : „Nu scriu aceste Măriei Tale pentru aceea că Măria Ta să-mi trimiți bani sau alte daruri, ci con-

știința mea mă silește la aceasta, ca să servesc de acum înainte Măriei Tale și nu cer nimic de la Măria Ta decât să aibă inimă bună față de mine" ²³. Într-o altă scrisoare trimisă voievodului, mitropolitul îl informează că un turc de seamă i-ar fi spus că „Mihai Vodă se preface cu noi și ne ține în vorbe dulci; dar de ni va cădea în mină o să lămurim noi prietenia dintre noi" ²⁴.

Acțiunile întreprinse de Mihai Viteazul în Transilvania au constituit o surpriză totală pentru turci. În anul 1599, voievodul este vizitat de Kükük Osman-aga, chehaia de capugii, și de Satır Mustafa-aga, pe care i-a primit cu „respectul cuvenit și cu onoruri” și care au stat „timp de mai multe zile lângă el, împreună cu supraveghetorii lui” (ai lui Mihai Viteazul — n.a.) ²⁴. Aceștia află că raialele din Țara Românească se pregătesc să-l înlăture pe Mihai, iar un alt turc, Mahmud-pașa, trimite veste la Constantinopol că se cere un nou domn pentru această țară fiindcă „luindu-și suita, el (Mihai) a fugit și nimeni nu știe unde s-a dus” ²⁵.

În timp ce se făceau pregătiri pentru numirea unui voievod din „partea Porții fericirii, a sosit pe neașteptate o scrisoare amănunțită tot din partea măriei sale Mahmud-pașa, adresată demnitarilor împărăției, în care el scria și făcea cunoscut starea afurisitului de Mihai”. Se pare că Mihai i-a trimis o scrisoare în care îl înștiințează că : „Împreună cu oastea de lângă noi și luind și oaste căzăcească, ne-am repezit asupra afurisitului de principe (hakim) al Transilvaniei și nedindu-i răgaz, l-am atacat. Dând lupte crâncene, am luat capitala Bălgrad (Alba Iulia) și aceasta se află în stăpînirea noastră” ²⁶.

Din aceste citate desprindem discreția cu care a acționat Mihai Viteazul pentru a evita un eventual atac al turcilor îndreptat asupra sa în perioada în care oastea munteană era angajată în Ardeal împotriva lui Andrei Bathory. Constatăm, de asemenea, că voievodul muntean a reușit să înlăture orice bănuială și să-i inducă în eroare pe chehaiaua de capugii, pe Satır Mustafa-aga, Mahmud-pașa și pe spionii turci, care se interesau îndeaproape de soarta sa; totodată, în toamna anului 1599 nici unul dintre trădători nu a îndrăznit să-i informeze pe turci despre acțiunile lui Mihai.

În relațiile cu habsburgii, pe lângă schimbul obișnuit de solii, un rol de seamă revine spionajului promovat de imperiali. În această perioadă pentru habsburgi a acționat pe meleagurile noastre un spion deosebit de versat, pe nume Giovanni de Marini Poli-Giva. Căsătorindu-se în anul 1586, în timpul domniei lui Mihnea Turcitul, cu o rudă a domnitorului, el a devenit unul dintre colaboratorii săi cei mai apropiați. Împreună cu fratele său, Pascal de Marini Poli, el a lucrat pentru Mihnea Turcitul, îndeplinind diferite misiuni la Constantinopol și în Italia. Se pare că de activitatea lui Giovanni de Marini Poli este strâns legată asasinarea de către turci a lui Petru Cercel. O scrisoare a fratelui său adresată Mărioarei Valagra la Veneția, sora doamnei lui Mihnea, este edificatoare în ceea ce privește activitatea desfășurată de agentul venețian pe lângă Mihnea. „Cum îi este firea (se referă la fratele său — n.a.) vei fi văzut acolo la Veneția în negocierile lui cu fugarul (Petru Cercel — n.a.) cel mai mare vrăjmaș al său, ce l-a avut vreodată, căci nu numai că cere această țară, dar pe vremea lui, când a fost aici, a plănuț pînă și moartea lui Ioan (Giovanni de Marini Poli — n.a.). Dar Ioan om bun cum este și doritor să facă îndatorire pre-strălucitului domn Mihnea, cum a și făcut pe deplin, cît îl privește pe dînsul și cum i-a dat poruncă de aici, a negociat sincer și cuminte pînă la urmă în slujba domnului Mihnea și n-a făcut rău vrăjmașului... Desigur de s-ar fi făcut după sfatul lui Ioan, acela (Petru Cercel — n.a.) ar fi încă la Veneția și nu încă în închisoare și în lanțuri la Constantinopol, și domnul Mihnea n-ar avea de ce să cheltuiască pentru dînsul sute și sute de mii de galbeni“. În continuare, Pascal de Marini Poli arată în scrisoare că „Domnul Mihnea a fost înștiințat de toate cele ce se întimplau, totdeauna cu cea mai mare repeziune și sirguință. Cea din urmă știre a lui Ioan, foarte plăcută domnului Mihnea, a venit în trei săptămîni la Dunăre, în Țara Românească, așa că despre partea lui Ioan nu s-a călcat cîtuși de puțin datoria adevărată și a lucrat totdeauna întocmai după poruncile ce le avea de aici“ 27.

Cheltuielile „de sute și sute de mii de galbeni“, făcute de Mihnea cu ajutorul lui Giovanni de Marini Poli pentru

un om închis și ferecat în lanțuri la Constantinopol, au dus, în cele din urmă, la suprimarea de către turci a adversarului său. După cum se știe, domnitorul Petru Cercel, „omul frumos, cu ochi mari și plete lungi“, poetul și cărturarul voievod, pelerin pe drumurile Europei, ajuns la Constantinopol pentru a-și recăpăta tronul, a fost înecat de turci în apele Bosforului ca urmare a uneltirilor lui Mihnea și ale agenților săi în frunte cu Giovanni de Marini Poli.

După înlăturarea lui Mihnea de pe scaunul Țării Românești, cei doi frați trec în Moldova lui Petru Șchiopul, unde arendează vămile, ceea ce creează o situație deosebit de favorabilă pentru domnitor. Mai târziu, când Petru Șchiopul ajunge în exil la Tirol, el este ținut în procese umilitoare de cei doi frați care intenționau să-l stoarcă de bani. Chiar după ce au pierdut procesele, aceștia îl supun pe voievod la fel de fel de șicane și umiliri. „În acel timp, scrie Nicolae Iorga, începea împotriva-i o spionare de fiecare clipă, o bănuială pe atât de chinuitoare pe cât de nedreaptă, bănuială care, cu toate protestările calde și mișcătoare ale bătrînului, apasă asupra-i pînă îl ucide“²⁸.

Pe timpul domniei lui Mihai Viteazul cei doi frați, intrînd în slujba împăratului Rudolf al II-lea, se reîntorc în țările române, ca agenți ai habsburgilor, avînd misiunea să încheie o alianță împotriva turcilor. În 1594, Radu Buzescu îl întilnește pe Giovanni de Marini Poli în Ardeal și duce cu el tratative secrete. Acesta încearcă să ia legătura directă cu Mihai Viteazul, iar în cursul aceluiași an, într-o scrisoare expedită de Ștefan Răzvan se vorbește de prezența în Moldova a lui Ioan de Marini, care duce tratative cu moldovenii în favoarea imperiilor, bucurîndu-se de încredere deplină din partea domnitorului. De asemenea, nu este exclus ca banul Mihalcea, care a întreținut pe timpul lui Mihnea Turcitul relații cu Mărioara Valagra de la biserica San Maffio din Murano (Veneția), să-l fi cunoscut pe Giovanni de Marini Poli și să fi dus tratative cu el în favoarea lui Mihai, căruia i-a fost oștean și diplomat credincios. Giovanni de Marini Poli, spion imperial în țările române, bine cu-

noscute de oamenii lui Mihai, este folosit de voievodul Țării Românești, după cucerirea Ardealului, ca interpret pe timpul desfășurării unor negocieri de mai mică importanță cu habsburgii, deoarece nu se bucura de suficientă încredere datorită activității sale anterioare.

Considerăm că cel care a contribuit mult la evitarea unei apropieri în relațiile dintre Mihai Viteazul și acest primejdios spion aflat în slujba imperialilor a fost banul Mihalcea Caragea, unul dintre vechii colaboratori ai lui Giovanni de Marini Poli. Mihalcea Caragea, grec din Chios, s-a afirmat în viața politică a Țării Românești în perioada lui Mihnea Turcitul, îndeplinind diferite slujbe, printre care și aceea de ban al Craiovei.

Se pare că Mihalcea Caragea a devenit prieten și colaborator apropiat al lui Mihai Viteazul cu mult timp înainte de urcarea acestuia pe scaunul Țării Românești și i-a rămas credincios până la moarte, ocupînd în trei rînduri funcția de mare ban al Craiovei. Fiind un oștean iscusit și viteaz și unul dintre cei mai de seamă diplomați ai lui Mihai Viteazul, banul Mihalcea desfășoară totodată o intensă activitate de informare, îndeosebi în relațiile cu habsburgii. Cunoscător al limbilor turcă, greacă, italiană, banul Mihalcea se dovedește deosebit de util în rezolvarea problemelor de politică externă în perioada lui Mihai Viteazul. El îndeplinește diferite misiuni de informare în Ardeal, la Viena și Praga, ținînd, prin grecii din Constantinopol, o strînsă legătură cu agenții voievodului muntean aflați în Imperiul otoman. La Praga și Viena, unde este trimis pentru a reprezenta interesele Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei se dovedește incomod pentru habsburgi, fiind intransigent, abil în tainele diplomației și dîrz susținător al lui Mihai Viteazul.

Din solia trimisă la Praga și la Viena face parte și un alt diplomat de seamă al lui Mihai Viteazul, Stoica din Strîmba, boier gorjan, inițiat în diplomație, care îl însoțește pe banul Mihalcea. „Cinstiților dregători“, banului Mihalcea și jupînului Stoica, mare vistier, Mihai Viteazul le trimite, la 26 ianuarie 1600, o scrisoare prin care îi povățuiește cum să-și îndeplinească misiunea, arătînd că „pohta domniei lui este ca Țara Românească și Țara Ar-

dealului să-i fie moșie lui, și cine se va ține den feciorii lui“.

Stoica din Strimba sau Stoichiță, cum i se mai spune, s-a ridicat în perioada lui Mihai Viteazul de la rangul de logofăt al doilea, pe care îl deținea în 1595, la acela de logofăt, în 1597, și apoi la rangul de vistier. Mai târziu, în perioada alipirii Transilvaniei, Mihai Viteazul îl numește mare postelnic. Cunoscător al multor limbi străine, Stoica din Strimba îndeplinește diferite misiuni în Ardeal și la curtea imperialilor, obținând de la aceștia, împreună cu Petru Grigorovici-Armeanul, consimțămîntul pentru cucerirea Transilvaniei. Sfetnic apropiat al lui Mihai Viteazul, postelnicul se pronunță în favoarea păstrării Ardealului, făcînd în acest sens demersurile necesare la Viena și la Praga. După moartea lui Mihai Viteazul, boierii îi oferă scaunul Țării Românești, dar marele postelnic, la fel ca și Stroe Buzescu, refuză să-și asume această mare răspundere pentru acele vremuri tulburi.

În relațiile cu habsburgii, Mihai Viteazul s-a folosit și de frații Buzești, de Petru Grigorovici-Armeanul, de sasu Marcu Schonkebonk, de un alt ardelean, Petnehazi, de raguzanul Aloisio Rodibrati, iar în relațiile cu Roma, de cipriotelul Hector Vorosi, care a îndeplinit și misiuni secrete la Praga. O mare victorie a diplomației voievodului muntean în relațiile cu habsburgii constă în aducerea la Tîrgoviște, în iunie 1598, a comisarilor imperiali și în încheierea tratatului de la Minăstirea Dealu, prin care cele două părți se obligă să colaboreze în lupta comună împotriva turcilor. Pe de altă parte, Rudolf își asumă prin acest tratat obligația de a plăti subsidii pentru întreținerea oștirii muntene și recunoaște caracterul ereditar al domniei lui Mihai Viteazul.

Ca urmare a pretențiilor lui Sigismund Báthory de a anexa Țara Românească, a lipsei sale de loialitate și a politici de duplicitate pe care o promova, Mihai Viteazul a fost nevoit să ia măsuri de precauție pentru a nu avea surprize din partea vecinului său. Informațiile privind situația din Ardeal erau culese de soli munteni, dar mai ales de iscoade trimise în mare taină. Adescori informațiile erau furnizate chiar de unii nobili din Ardeal, ale

căror interese politice coincideau cu cele ale voievodului muntean.

Cancelarul Iosika, unul dintre frunțașii ardeleni care condamnase inițial politica promovată de voievodul muntean, își schimbă radical atitudinea, intenționând chiar să realizeze o căsătorie a fiicei sale cu Nicolae Pătrașcu, pentru a-și asigura astfel un aliat de nădejde în încercarea de a deveni principe al Transilvaniei. Dar tentativa ambițiosului Iosika de a-și pune în aplicare planul l-a dus la pierzanie. El a fost condamnat la moarte în anul 1598, pe timpul stăpînirii habsburgilor, de această soartă tragică nefiind străin nici agentul imperial Giovanni de Marini Poli.

Deoarece știrile cu privire la situația din Ardeal erau la un moment dat extrem de contradictorii, Mihai Viteazul, însoțit de Radu Buzescu și banul Mihalcea, întreprinde, la sfîrșitul anului 1596, o călătorie la Alba-Iulia pentru a se convinge în realitate de politica promovată de aliatul său. În această călătorie voievodul muntean află despre tratativele tainice pe care Sigismund și imperialii le purtau cu turcii în scopul încheierii păcii și trimite de urgență o solie la imperiali pentru a se edifica asupra acțiunilor întreprinse în acest sens.

Vara anului 1598 cunoaște un reviriment al activității diplomatice a agenților, solilor și iscoadelor lui Mihai Viteazul, datorită noii conjuncturi politice — conflictului dintre tătari și turci — de pe urma căruia voievodul încearcă să tragă foloase. El trimite în tabăra tătarilor o solie formată din George Raț și Bernardoffi, care revine la Tîrgoviște însoțită de doi soli ai acestora (un agent grec. Alexandru Paleologul, și un frunțaș tătar, Seferșaf) împuterniciți să încheie pace cu Mihai Viteazul; la rîndul său, voievodul Țării Românești mijlocește tătarilor încheierea păcii cu imperialii, în care scop dirijează delegația tătară spre Praga împreună cu oamenii săi de încredere. George Raț și Ion Pojon. Delegația este reținută în Ardeal de evenimente care îi surprind atît pe imperiali, cît și pe Mihai Viteazul. Sigismund Báthory, care în urmă cu două luni renunțase la tronul Ardealului în favoarea arhiducelui Maximilian, se reîntoarce pe neașteptate și, cu sprijinul unor nobili credincioși lui, îi alungă pe co-

misarii imperiali și reocupă Transilvania. În aceste împrejurări, agentul imperial Giovanni de Marini Poli care se afla în Ardeal desfășoară o intensă activitate în scopul înlăturării lui Sigismund prin forța armelor. Considerându-l pe Sigismund un „copil care își bate joc de Rudolf“, el încearcă să-l determine pe Mihai Viteazul să dea o replică binemeritată acestui îndrăzneț. Totodată agentul imperial încearcă să demonstreze stăpînilor săi că numai Mihai Viteazul, împreună cu oștenii munteni și cu ajutorul secuilor și sașilor, este capabil să ducă la îndeplinire această misiune. Dar pentru a obține sprijinul secuilor era necesar ca imperialii să le redea vechile privilegii răpite de familia Báthory, tratativele putînd fi înlesnite de Mihai Viteazul, care îi adăpostea în Țara Românească pe „părinții din minăstirea din secuime, prin mijlocirea căroră orice lucru se va încheia cu siguranță“²⁹. Această împrejurare îl obligă pe voievodul muntean să intre în legătură directă cu agentul imperial. Giovanni de Marini Poli îl informează pe Maximilian că i-a trimis lui Mihai Viteazul o scrisoare cifrată, ceea ce reprezintă o dovadă evidentă că imperialii utilizau un cifru special în corespondența lor cu voievodul român. Precipitarea evenimentelor din Transilvania îl determină pe Mihai să trimită solii tainice la imperiali, la intervale foarte scurte. Întrucît George Raț și solia tătară fuseseră opriți de Sigismund în Transilvania, Mihai ia legătura cu imperialii prin Ștefan Petnehazi, un ungur de încredere care se afla în serviciul său, îndeplinind funcția de comis (mai marele grajdurilor voievodului). Din tabăra de pe Jiu (aproape de Dunăre) el este trimis la Praga, deoarece era singurul care cunoștea bine drumurile Ardealului și era capabil să se strecoare neobservat fără a putea fi capturat de oamenii lui Sigismund. Mai tirziu, o misiune asemănătoare primește și Petru Grigorovici-Armeanul, un diplomat deosebit de abil aflat în slujba lui Mihai Viteazul, dar solia sa cade în mîinile lui Sigismund Báthory. Principele Ardealului încearcă să-l corupă pe solul lui Mihai, oferindu-i daruri bogate în schimbul destăinuirilor, dar acesta, bine instruit la plecare de voievod, păstrează taina cu deosebită grijă, afirmînd că drumul său nu duce la Praga, ci la cazaci, pentru a le solicita sprijinul în favoarea

Țării Românești. Aflind că solul său este reținut de oamenii lui Sigismund, Mihai Viteazul trimite acestuia vorbă să-l elibereze imediat, deoarece, în caz contrar, se va ridica împotriva sa, iar de va mai ține ambasadorii „va fi spre paguba țărilor amîndorura“ ; în același timp, principele Ardealului este avertizat că de va face pace cu turcii, după cum dădeau de știre oamenii care lucrau pe „lingă vizirul turcesc și hanul tătar“ și care îl înțilniseră la vizir pe Ștefan Ovary, delegatul lui Sigismund, „atunci îi voi fi eu în locul lor păgîn și ture deajuns“³⁰.

Înainte de a-l elibera pe Petru Armeanul, Sigismund îi dictează acestuia o scrisoare către Mihai în care sînt subliniate bunele intenții ale principelui ardelean față de domnul Țării Românești. Dar iscusitul sol reușește să strecoare în această scrisoare, în limba armeană, cuvintele „că are doi ochi și două urechi“, lăsînd să se înțeleagă că depeșa fusese scrisă după cum o dictase Sigismund. În raportul privind vizita lui Petru Armeanul la Maximilian este menționată și misiunea pe care el o îndeplînise cu cîteva săptămîni în urmă, la Kiev și în Polonia, unde regele îi făgăduise chiar cîteva moșii în Lituania. Probabil că polonezii doreau să-l cointereneze pe diplomatul lui Mihai pentru a-l obliga să le facă concesii, să-i ajute în dezlegarea propriilor lor probleme. După îndeplinirea misiunii încredințate, Petru Armeanul se înapoiază în Țara Românească, purtînd asupra sa două scrisori din partea arhiducelui Maximilian către voievodul muntean : o scrisoare secretă care cuprindea esența tratativelor purtate și în care lui Petru Armeanul i se dă dezlegarea să expună verbal rezultatul acestora și o altă scrisoare menită să-l inducă în eroare pe Sigismund în cazul în care solul muntean ar fi ajuns din nou în mîinile sale. În această perioadă Mihai Viteazul, fiind angajat în campania antiotomană începută în august, se găsea mai mult în tabără, fie pe cîmpul de luptă în Bulgaria, fie la Craiova sau Caracal, de unde, prin reprezentanți speciali, coordona lupta împotriva turcilor ; printre acești reprezentanți se numără și căpitanul George Kiraly, care, fiind împresurat de o oaste turcească, cade vitejește în luptă, la sfîrșitul lunii octombrie. Legătura tainică dintre cei doi luptători era asigurată prin oșteni de

rind care treceau neobservați printr-un Ardeal devenit ostil. Pe de altă parte, Sigismund Báthory trimite lui Mihai Viteazul o știre falsă cu privire la căderea cetății Oradea pentru a-l tempera astfel pe voievod și a-l face să înțeleagă că el, principele Ardealului, va putea de-a-cum înainte oricând să apeleze la sprijinul turcilor, care îi deveniseră vecini.

În acțiunile întreprinse în Ardeal, Mihai Viteazul se dovedește intransigent și numai șovăiala imperialilor a dus la înlăturarea cu întârziere de un an a lui Sigismund care începuse să-și bată joc de toată lumea.

Dacă pînă la cea de-a doua renunțare a lui Sigismund la Transilvania, relațiile cu acesta, deși au purtat amprenta nesincerității, au rămas, în general, cordiale, odată cu venirea la putere a cardinalului Andrei Báthory relațiile cu Ardealul se vor înrăutăți considerabil. Chiar din primele zile Andrei Báthory promovează o politică favorabilă turcilor, polonezilor și lui Ieremia Movilă și ostilă lui Mihai Viteazul. Pe un document redactat de Andrei Báthory — copia instrucțiunilor date solilor săi către Poartă — se află și însemnarea, în limba română, a voievodului muntean „ce aci trimis batăr Andreiu la paratul turcesc pentru pace“, ceea ce dovedește încă o dată dibăcia cu care oamenii săi știau să intre în posesia documentelor secrete. Este de asemenea posibil ca acest document să-i fi fost trimis lui Mihai Viteazul chiar de la cancelaria lui Andrei Báthory, unde voievodul reușise să infiltreze un om al său sau să cîștige de partea sa pe unul dintre grămăticii ardeleni. Instalat în Transilvania cu sprijinul Poloniei și Moldovei, Andrei Báthory promovează chiar de la început o politică favorabilă Porții, unde trimite numeroase solii pentru a încheia pace cu turcii. Mihai Viteazul nu era străin de politica promovată de Andrei Báthory în relațiile cu turcii, după cum îi era cunoscut și faptul că prin alianța cu polonezii și cu Ieremia Movilă cardinalul urmărea să-l înlăture de pe scaunul Țării Românești. Tocmai de aceea în tabăra ostilă mai apare un pretendent la scaunul Țării Românești, și anume fratele cardinalului, Ștefan Báthory, rămînînd în continuare valabilă și candidatura mai veche a fratelui domnitorului Moldovei, Simion Movilă. Încă din anul

1598 Mihai Viteazul își exprimase dorința de a ocupa atît Transilvania, cit și Moldova pentru a le uni sub scutul său puternic și a le apăra împotriva primejdiilor din afară, pentru a continua cu forțe sporite lupta împotriva turcilor, pe care o ducea fără răgaz începînd din toamna anului 1594. La toate acestea se mai adaugă chemarea iobagilor români din Ardeal, asupriți de veacuri, care, aidoma popoarelor din Balcani, vedeau în domnul Țării Românești pe eliberatorul lor de sub jugul asupritorilor ; îl chemau în Ardeal secuii iubitori de libertate, pe care nemeșimea maghiară și familia Báthory îi privaseră de drepturi, îl chema conștiința unității naționale, care în această perioadă cîștiga tot mai mult teren în toate cele trei țări românești. Despre o Dacie unită vorbeau și Andrei Báthory și boierii trădători din Moldova, iar vechea Dacie era prezentă și în mintea și inima lui Mihai Viteazul, care năzuia să o înfăptuiască în numele idealului de libertate al popoarelor asuprite, în numele luptei anti-otomane.

Pentru înfăptuirea acestui vis, Mihai Viteazul desfășoară încă de pe vremea lui Sigismund Báthory o intensă activitate de pregătire. El avea nevoie, în primul rînd, de o armată puternică care să țină piept dușmanilor, iar în al doilea rînd, de o conjunctură externă favorabilă pentru ca actul său temerar să poată fi dus, fără riscuri prea mari, la bun sfîrșit.

Din partea turcilor și tătarilor domnitorul muntean se putea aștepta la orice, dar cu toate acestea a încheiat cu ei un armistițiu, reușind să-și ascundă perfect intențiile. Tatonările făcute în Polonia, prin Petru Grigorovici-Armeanul, s-au dovedit infructuoase ; singurele promisiuni de ajutor îi sînt făcute de ruși, în timp ce Moldova și Ardealul îi erau ostile, așa că toate speranțele sale s-au îndreptat spre habsburgi. Activitatea diplomatică desfășurată în vara anului 1598 a jucat și în acest caz un rol deosebit de important : numeroși soli și agenți străbat în vara acestui an drumurile pline de primejdii ale Ardealului și Banatului spre Viena, Praga și Cracovia, ținînd legături strînse cu împăratul Rudolf, arhiducele Maximilian și generalul Basta, pentru a obține asentimentul și sprijinul lor în cucerirea Ardealului. În aceste acțiuni se

remarcă vistierul Stoica, banul Mihalcea, Petru Armeanul, George Raț, Grigore Balogh, Giovanni de Mariari Poli, Aloisio Rodibrati și alții. În același timp, Mihai Viteazul caută să-și cîștige aliați chiar în Ardeal. Astfel, comandantul garnizoanei din Satu Mare, Mihai Székely, se alătură cauzei voievodului Țării Românești, trimițînd acestuia pe unul din cei mai destoinici și credincioși oameni ai săi, Ion Darahi, care îndeplinește, pînă în decembrie, funcția de secretar al voievodului muntean. Pe de altă parte, la întoarcerea sa de la Praga, vistierul Stoica își face drum prin secuime pentru a o îndemna la răscoală împotriva asuprașilor.

În acest timp, Andrei Báthory, lipsit de simțul realității, trimite o solie condusă de Toma Csomothány, socru lui Ieremia Movilă, cerîndu-i lui Mihai Viteazul să-și părăsească țara. Ultimatumul prezentat de trimisul lui Andrei Báthory suna limpede, după cum îl redă chiar Mihai Viteazul : „Altfel nu este și nici nu poate fi, numai cît dumneata să pleci din țară“. Așa voia cardinalul, așa voia socru lui Ieremia Movilă „ca să ies din țară și din pămîntul acesta“³¹. Nu ne putem da seama care a fost logica trimiterii acestei solii, dar sîntem siguri că nu a fost logica celui mai tare, deoarece Mihai Viteazul dovedise pînă atunci că nu poate fi înfrînt ; numai îngîmfatul cardinal Andrei Báthory era capabil să-și închipuie că un conducător de talia lui Mihai Viteazul ar fi putut fi făcut inofensiv printr-o solie cu un asemenea mesaj. Solia lui Toma Csomorthány nu a făcut decît să precipite evenimentele, i-a arătat lui Mihai că singura cale de urmat este calea luptei. Tratatul de alianță încheiat de Mihai și Andrei Báthory, prin trimișii acestora, George Ravazdy și Nicolae Viteaz, oferă voievodului Țării Românești cîteva clipe de răgaz, de noi pregătiri, nefiind luat în considerare tocmai datorită nesincerității vecinului său, datorită condițiilor înjositoare pe care acesta încerca să i le impună.

În scopul înfăptuirii visului său îndrăzneț, Mihai Viteazul ia măsuri de pregătire minuțioasă a acțiunilor. Oastea țării și mercenarii sînt instruiți în corpuri mici, în tabere instalate în diferite localități pentru a înlătura orice suspiciune, iar serviciul de informații al domnito-

rului tatonează posibilitățile și intențiile lui Andrei Báthory. De un real folos în culegerea informațiilor sînt românii ardeleni și indeosebi preoții ortodocși, la care conștiința latinității, a unității celor de aceeași limbă era mai pregnantă. În anul 1597, Mihai ridică la Alba-Iulia o biserică ortodoxă, în jurul căreia se concentrează activitatea fruntașilor români din Ardeal. Preoții români din Ardeal, aflîndu-se în situația de iobagi și fiind lipsiți de drepturi, se ridică la luptă, însuflețiți de idealul de libertate pe care îl întruchipa Mihai Viteazul. Referindu-se la biserica românească din Alba-Iulia, episcopul maghiar Napragy arăta că „monahii din această minăstire făceau acte de spionaj pentru sfetnicii domnești” și că în „minăstirea românească se găseau adăpostiți diverși călugări din Țara Românească și Moldova, care culegeau în taină informații politice, pentru a se reîntoarce apoi cu ele în țările lor”³². În aceste acțiuni de spionaj sînt antrenati vlădica Ioan din Alba Iulia, popa Toader din Sîngeorz, țărani din părțile Săcelelor, din Satulung și Cernat. Soliile care treceau adeseori spre Praga și Viena, precum și recrutările de cazaci și secui pentru oastea lui Mihai îl pun pe gînduri pe Andrei Báthory, care încearcă să se convingă de realitate, trimițînd iscoade în Țara Românească. Astfel, Toma Csomorthány este trimis din nou la curtea voievodului muntean ca „să spioneze de aproape pe Mihai Vodă, nu numai după ce zice, ci și după ochi și după înfățișarea lui”³³. La înapoiere, Toma Csomorthány aduce principelui vești liniștitoare, dar un nobil secu, Ion Beldi, ale cărui moșii se învecinau cu Țara Românească, unde trimisese agenți pentru a-l spiona pe voievodul muntean, îl informează pe cardinal despre pregătirile acestuia de a trece în Ardeal. Spre a se convinge, Andrei Báthory îl trimite în Țara Românească pe unul dintre comandanții oștirii sale, Gaspar Kornis, iar mai tîrziu, pe senatorul și mareșalul Curții, Pangratie Sennyei, care cunoșteau bine această țară unde îndepliniseră diferite misiuni sau participaseră la lupte. Și aceștia se înapoiază cu vești liniștitoare, menite să tempereze activitatea războinică de la curtea lui Andrei Báthory. Gaspar Kornis aflase, de pildă, că în paza voievodului muntean

nu se aflau decât vreo trei sute de ostași și nu observase, pe timpul deplasării prin Țara Românească, nici un fel de pregătiri de război, ceea ce afirmă și Pangratie Sennyei în cuvîntarea pe care o rostește în Dietă. Tot în acest timp sosesc la Alba-Iulia și solii lui Mihai Viteazul, banul Mihalcea și George Raț, care îl pun în mare încurcătură pe principe, întrebîndu-l cu mirare ce intenționează să facă cu atîta oaste adunată la un loc. În momentul în care sosesc vești din Brașov cu privire la pregătirile lui Mihai Viteazul, Kornis îl liniștește pe cardinal, afirmînd că acestea provin de la sași și deci nu pot fi luate în seamă, iar cînd Beldi îi prezintă noi informații, Andrei Báthory, după cum consemnează Szamosközy în cronica sa, îi răspunde : „Nu crede dumneata, domnule Ioane, doar acum a venit de acolo Pangratie Sennyei și mi-a spus că voievodul e cu inimă bună față de noi“. Abilitatea cu care voievodul muntean își desfășoară activitatea de dezinformare îl determină pe cardinal să permită oștenilor să plece la culesul strugurilor, rămînînd practic fără pază. Pe de altă parte, oamenii lui Mihai Viteazul acționează în mare taină. Unul dintre solii săi, probabil vistierul Stoica sau Petnehazi, asupra căruia se afla un document important de la arhiducele Maximilian pentru Mihai Viteazul, fiind prins de oamenii lui Andrei Báthory și neavînd altă posibilitate de a distruge scrisoarea sau de a o ascunde, din cauza „păzitorilor, a mincat-o pe drum“, iar un alt curier „cu uimitoare șiretenie a putut ascunde scrisoarea Majestății sale (Rudolf — n.a.) și a adus-o la voievod“³⁴. Pe de altă parte, nici chiar spionul lui Andrei Báthory, care reușește să se infiltreze la cancelaria lui Mihai Viteazul nu este în stare să afle lucruri importante ce l-ar fi putut interesa pe cardinal. Iată ce-i scrie acesta lui Andrei Báthory : „Delegații domnului meu au venit de la Împăratul Romanilor (Rudolf — n.a.) dar nu știu cu ce ispravă, căci mie nu-mi împărtășește nimica, cum avea obiceiul mai înainte... De aceea Serenitatea Voastră să se păzească bine din amîndouă părțile, cu deosebire însă să aibă grijă din partea nemților căci dincoace eu voi veghea totdeauna. Să credeți hotărît că Împăratul Romanilor are anumite mestecături cu voievodul împotriva Serenității Voastre... Pe delegații

și curierii Domnului meu — pe Grigore Balogh, Petru Armeanul, Ștefan Petnehazi, Ion Székely, Matei Pribek — oricînd și oriunde s-ar putea să porunciți a-i prinde căci sînt cei mai ascunși vînzători ai Serenității Voastre și ai Transilvaniei și să-i pedepsiți după cuviință. Iar la mine să trimiteți cit mai degrabă un delegat de încredere prin care să vă pot vesti lucrurile toate cu graiul“³⁵. Scrisoarea trădătorului nu ajunge la destinație, fiind descoperită de oamenii lui Mihai, iar trădătorul este pedepsit „după cuviință“. Totodată, din scrisoare deducem că existau mai de mult bănuieli asupra activității desfășurate de acest spion periculos, întrucît oamenii lui Mihai nu îi mai acordau creditul necesar.

Toate acestea demonstrează iscusința cu care Mihai Viteazul a știut să pregătească campania din Ardeal, reușind să creeze, prin serviciul său diplomatic și prin cel de informații, condiții favorabile pentru ducerea acțiunilor și reputarea victoriei. Lupta de la Șelimbăr, cîștigată de voievodul Țării Românești numai în cîteva ore, a demonstrat din plin eficacitatea acțiunilor sale pregătitoare. La aceasta se mai adaugă și faptul că Mihai Viteazul și-a asigurat din timp sprijinul larg al populației din Ardeal, în primul rînd, al românilor animați de cauza sacră a libertății lor naționale și sociale și, în al doilea rînd, al secuilor atrași de același ideal de libertate. De atragerea secuilor la această luptă s-au ocupat, printre alții, vistierul Stoica, călugării români și secuii trimiși special în rîndurile populației, precum și secuii care făceau parte din oastea voievodului. Dar lucrurile nu au mers atît de ușor, deoarece fruntașii secuilor, neîncercători, amăgiți în repetate rînduri și înșelați de familia Báthory, doreau ca împăratul Rudolf să le dea o diplomă prin care să le fie garantate vechile privilegii; cum însă Mihai Viteazul nu poate obține asemenea diplomă de la imperiali, el dă poruncă lui Ion Darahi și Petru Armeanul, fost odinioară pictor de icoane, să realizeze o „diplomă împărătească“ cu peceti și sigilii, care este purtată prin secuime de Ștefan Hamar, un nobil secuie aflat în slujba voievodului muntean. După ce ajunge stăpîn al Transilvaniei, Mihai Viteazul îi răsplătește pe

secui pentru faptele lor de vitejie, acordându-le libertățile promise.

Oștenii care au pornit, la sfârșit de octombrie, spre Ardeal pentru a elibera pământul românesc, au fost pregătiți la Ploiești, Tîrgoviște, Gherghița și în Oltenia, „răsfirați prin sate, încît nici singuri nu știau unii de alții, numai ca să nu li se poată duce vestea mulțimei”³⁶.

Înainte de a porni spre Ardeal, în fruntea oștirii sale, Mihai Viteazul dă încă o dată dovadă de mult curaj și îl trimite pe neînfricatul ban Mihalcea cu solie la Andrei Báthory pentru a-i aduce la cunoștință că voievodul muntean a hotărît să-i îndeplinească dorința... părăsind țara.

În cîteva ore, la Șelimbăr, în ziua de 18/28 octombrie 1599, Mihai Viteazul repurtează o victorie de răsunet, în urma căreia numele său cutreieră Europa, fiind legat de cel al marelui împărat Alexandru Macedon, cu care este asemuit chiar de Rudolf.

Banul Mihalcea și vistierul Stoica joacă din nou un rol important în recunoașterea de către imperiali a lui Mihai Viteazul ca domn al Transilvaniei. Ei reușesc să obțină la Praga și la Viena satisfacerea tuturor dorințelor exprimate de voievod verbal, precum și în instrucțiunile scrise, trimise ulterior. În această perioadă, în Transilvania își desfășoară activitatea în favoarea imperialilor și împotriva lui Mihai Viteazul trimisul papei, nunțul Melsapina. Într-o discuție purtată cu Melsapina, Mihai Viteazul temperează zelul acestuia, apostrofîndu-l : „pe tine te-a trimis Sfîntul Părinte pentru treburile duhovnicești, iar nu pentru cele vitejești și te sfătuiesc să-mi părăsești tabăra fără răgaz ; de nu, vei fi păzit de 200 de pedestri, atîta vreme pînă ce îmi voi ocupa țara”³⁷.

Și înainte de a intra în Moldova, Mihai Viteazul se pregătește intens, culege informații cu privire la posibilitățile de apărare ale lui Ieremia Movilă și la atitudinea Poloniei. Ni se pare semnificativ pentru reușita acțiunii faptul că, în timp ce își îndrepta oștile spre trecătoarele Carpaților Orientali, Mihai Viteazul trimite pețitori la Ieremia Movilă și la Sigismund Báthory care se adăpos-tise în Moldova, îmbiindu-l pe primul să-și căsătorească

fata cu fiul său Nicolae Pătrașcu, iar pe al doilea să-i fie ginere. Evident, prin acești „pețitori“ voievodul muntean urmărea, în primul rînd, să-i liniștească pe cei doi adversari ai săi.

Moldova este cucerită în luna mai 1600, numai în cîteva zile, ceea ce îi surprinde total pe vecini și mai ales pe Ieremia Movilă, care visase încă în 1595 să-l înlătore pe Mihai Viteazul de pe scaunul Țării Românești. În cele mai multe cazuri, oștile lui Ieremia Movilă au cedat fără luptă și s-au alăturat muntenilor și ardelenilor, oștenii fiind animați de același nobil sentiment al unității naționale. Dar Moldova este ocupată fără consimțămîntul habsburgilor, ba chiar împotriva voinței lor, Mihai Viteazul fiind acela care comunică împăratului Rudolf despre împlinirea acestui act. Într-o scrisoare redactată „în lagărul nostru, la hotarele Moldovei, lângă cetatea Hotinului, pe apa Nistrului, 20 maiu 1600“³⁸, Mihai Viteazul *anunța întregii lumi că s-a împlinit unirea românească și că el este domn al Țării Românești, al Ardealului și Moldovei.*

La cîteva luni după înfăptuirea celui mai important act din istoria medievală a poporului român are loc o răscoală a nemeșilor din Ardeal. Nobilimea maghiară îl recheamă din Polonia pe Sigismund Báthory și se ridică la luptă împotriva lui Mihai. Explicînd acest lucru, Mihai Viteazul arată că nemeșii „rămăseseră tot în strămoșeasca lor viclenie. Cît de înrădăcinat la ei este gîndul de trădare, o știe toată lumea, căci nu unul ori altul, ci o mulțime de părinți și domni de ai lor fură trădați de către dinșii“³⁹. Cu toate că a cunoscut din timp uneltirile unor nobili maghiari, Mihai Viteazul nu a luat măsurile cunecate pentru a înlătura primejdia și de aceea, la 18 septembrie 1600, la Mirăslău, este pentru prima dată înfrînt de o oaste lipsită de importanță. În această luptă, Mihai Viteazul este trădat de aliatul său, Basta, care sosisse cu intenția de a-i acorda sprijin, dar în ultima clipă, determinat de nobili, el se alătură nemeșimii răzvrătite, ridicînd sabia împotriva voievodului muntean. Cu toate acestea, Mihai Viteazul nu ar fi pierdut bătălia, dacă ar fi luptat cu

dirzenia-i obișnuită, dar „eu creștin fiind, și neînvățat a mă bate împotriva creștinilor, deși eram împins de nevoie, nu mă luptam după cum eram deprins ca împotriva dușmanului firesc, aprinzînd pe ai mei cu pilda și cuvîntul meu și sprijinind însumi cea dintîi lovire a dușmanului, ci văzînd înainte-mi oastea creștină și dîrîndu-mă de vărsarea de sînge nevinovat, pentru nestatornicia unor necredincioși, mi se muie inima și nu sprijinii, după datina mea, cea dintîi năvală, ci mă retrăseî înăpoi, nu pentru că aveam oaste mult mai mică, nici pentru că aș fi pierdut încrederea, ci pentru că mă oțeream a muia în sînge creștinesc o sabie ce băuse pînă atunci atîta sînge de păgîni. Și așa ostașii mici deprinși a mă vedea în luptă totdeauna în fruntea lor, se umplură de neîncredere și deteră spatele nu de frică, ci temîndu-se ca să nu mi se fi întîmplat cumva mie personal vreo nenorocire. Acesta a fost rostul ciocnirii între mine de o parte și ardelenii cu Basta de altă parte“ 40.

În această înfruntare Mihai Viteazul a neglijat, în primul rînd, să se informeze asupra intențiilor „prietenu-lui“ și „aliatului său“, Basta, care trebuia să lupte cot la cot cu el împotriva nemeșimii lui Sigismund. Dar, după cum afirmam mai sus, voievodul muntean nu și-a suspectat niciodată aliații, iar uneori chiar trădarea a pedepsit-o cu blindețe, fiind pătruns de sentimentul de dreptate, de încredere cavalerescă, de cinste, indiferent dacă era vorba de prieteni sau de dușmani perfizi. Tot așa a procedat și în cazul generalului Basta, uitînd după un an de trădarea acestuia în lupta de la Mirăslău și acordîndu-i din nou încredere deplină. Aflîndu-se în tabără, nu departe de Turda, și neavînd nici cea mai mică bănuială în privința lui Basta, Mihai Viteazul nu a luat nici o măsură de apărare, de securitate, și-a lăsat cortul fără pază. Valonii trimiși de Basta cu misiunea de a-l ucide pe voievod îl găsesc pe acesta singur în cort, neînarmat, neputînd evita glonțul tras pe la spate; așa căzu „trupul lui cel frumos ca un copaci“, după cum spunea cronicarul, și așa a fost răpusă viața celui mai viteaz comandant din acele timpuri.

Mihai Viteazul a căzut la Turda, la 9/19 august, răpus mișelește din cauza trădării aliatului său, a uncltirilor generalului Basta, pe care nu le-a prevăzut și despre care nu s-a informat la timp. Considerăm că moartea voievodului se datorește și încrederii prea mari acordate vorbelor, precum și ezitării sale de a se informa despre acțiunile desfășurate de aliați. Remarcăm, de asemenea, că rezultatele defavorabile ale celor două lupte, din care prima a dus la pierderea unității țărilor române, iar a doua, la curmarea vieții înfăptuitorului acestei unități, se datoresc, în mare măsură, și lipsei de informații în această perioadă, absenței din preajma lui Mihai Viteazul a celor mai credincioși dintre luptătorii săi. Astfel, Stroe Buzescu se afla în închisoarea din Huszt, fiind imobilizat de nemeșimea răsculată în timp ce se îndrepta spre Polonia, iar frații săi erau în Țara Românească; tot în Țara Românească se afla și viteazul Baba Novac care, deși chemat de Mihai, nu a putut să ajungă la timp în Ardeal. O cronică a vremii consemnează că după bătălia de la Mirăslău, „muștrat-a Baba Novac la Brașov pe Mihaiu Vodă, de ce te-ai luptat cu ei... Știi că ți-am scris să mă aștepți căci eu știam că stai la rău...” Departe de Mihai se aflau în acest timp banul Mihalcea și banul Udrea, precum și alți viteji și credincioși ai săi.

Cu toate scăderile și greșelile despre care am vorbit, Mihai Viteazul rămâne un conducător iscusit, curajos, deosebit de activ, care înfăptuiește unul din visurile seculare ale poporului român, dînd în același timp un puternic imbold generațiilor viitoare în lupta pentru eliberarea națională și socială.

Subliniem încă o dată măiestria cu care domnitorul muntean și-a procurat informațiile necesare, formînd și crescînd în acest scop agenți proprii sau apelînd la agenți străini greci, armeni, maghiari, secui, sași, pe care a știut să-i folosească din plin, dar și să-i răsplătească cu dărnicie pentru serviciile aduse.

În activitatea diplomatică Mihai Viteazul se face remarcant, printre altele, prin metodele ingenioase folosite

în scopul procurării, dar mai ales al verificării informațiilor obținute.

Fiind un iscusit purtător al războiului din umbră, îmbinând armonios arta informațiilor cu arta militară, la care adaugă propria-i vitejie, Mihai Viteazul rămîne în istoria poporului nostru unul dintre cei mai destoinici conducători, un simbol de înalt patriotism, înfăptuitorul unității naționale, „domn al Țării Românești și Ardealului și a toată țara Moldovei“.

Capuchehaia în Țarigrad

În secolul al XVIII-lea au loc modificări structurale în relațiile dintre țările române și Poartă. Dacă pînă atunci problemele de interes comun erau rezolvate prin solii special destinate în acest scop, începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea constatăm o permanentizare la Constantinopol a unor reprezentanți ai domnitorilor țărilor române, care poartă numele de capuchehaie. Noțiunea este de origine turco-persană și în traducere românească înseamnă „stăpînul casei“, dar cu timpul acest cuvînt a căpătat semnificația de locțiitor al domnitorului. Înțelesul contemporan al acestei noțiuni în limba turcă este : „kapu“ — poartă, iar „kehaia“ — stăpîn, deci șef al agenției de la Poartă.

Rezultă, prin urmare, rolul important pe care îl avea capuchehaia, acela de reprezentant al domnitorului în Imperiul otoman. În mod obișnuit, în funcția de capuchehaie erau numiți oamenii apropiați domnitorului, bine pregătiți, întreprinzători, fiind recrutați dintre boierii pămînteni sau dintre grecii cu influență la Constantinopol. Capuchehaiele erau, prin urmare, niște reprezentanți cvasi-diplomatici permanenți, delegați pe lîngă sultan ai domnitorilor munteni și moldoveni.

Capuchehaia nu se bucura întotdeauna de imunitate diplomatică. În capitolul anterior arătam că reprezentantul lui Mihai la Poartă, grecul Dimo Celebi, a fost ucis de turci, fiind acuzat de activitate de spionaj desfășurată

În favoarea voievodului român. Faptul a stîrnit indignarea unor reprezentanți diplomatici la Constantinopol ai țărilor apusene, dar turcii au căutat să explice că de fapt Dimo Celebi nu avea o calitate oficială, nu era un reprezentant al domnitorului muntean, ci un spion, un agent, afirmație care contravine realității, deoarece acesta fusese recunoscut anterior de turci și purtase tratative cu ei în numele lui Mihai Viteazul.

Nici diplomații din alte țări nu se bucurau de mai multă considerație, cînd erau în joc interesele Imperiului otoman. Astfel, în 1593, pe vremea cînd Mihai Viteazul se afla la Constantinopol pentru a obține tronul Țării Românești, turcii se pregăteau să reînceapă ostilitățile cu habsburgii. În schimbul renunțării la aceste planuri, turcii solicitau împăratului Rudolf să trimită sultanului și altor demnitari ai Porții numeroase daruri după o listă alcătuită în prealabil. Darurile variau între 90 000 de taleri pentru sultan și 300 de taleri cu care se mulțumea beiful din Strigoniu; la aceste sume se mai adăugau 144 040 de taleri pentru viziri, pași și ofițeri, precum și numeroase obiecte de argint, ceasuri, stofe etc. Nu era tributul pe care obișnuit îl plăteau țările române... ci daruri pe care era obligat să le trimită demnitarilor turci Rudolf al II-lea, puternicul împărat al Imperiului romano-german. Cum însă darurile întîrziiau să sosească, turcii se răzbună cu sete pe reprezentantul împăratului, pe care îl aveau la îndemînă. Casa ambasadurului este devastată, iar acesta împreună cu dragomanul său, sînt puși în fiare și închiși, fiind apoi țirîți după Sinan pașa pe cîmpul de luptă. Alți doi trimiși imperiali, soli oficiali, au fost prinși în aceeași perioadă și uciși de turci, iar scrisorile găsite asupra lor au fost confiscate. Este evidentă, prin urmare, primejdia la care erau expuși reprezentanții diplomatici ce își desfășurau activitatea în Imperiul otoman. Cu toate acestea, în secolul al XVII-lea domnitorii români au avut în permanență reprezentanți diplomatici pe lîngă Poartă, deoarece în această perioadă relațiile cu Imperiul otoman au îmbrăcat forme din ce în ce mai variate, fiind necesară rezolvarea operativă a problemelor.

În ceea ce privește reprezentanții români în Imperiul otoman, aceștia erau numiți de domnitori, ca o garanție a

credinței față de Poartă, dintre persoanele cele mai apropiate, care rămăneau ostateci la Constantinopol. Printre acești ostateci se numără și Vlad Țepeș, fratele său Radu cel Frumos, ca și Petru Rareș, care au fost trimiși la Constantinopol pentru a oferi turcilor garanția că domnitorii Țării Românești și ai Moldovei nu se vor ridica la luptă împotriva lor. Ostatecii erau supravegheați îndeaproape de turci, fiind împiedicați să se îndeletnicească cu treburi care ar fi fost utile pentru țară. La Constantinopol ei se inițiau însă în tainele științei și culturii, învățau limbi străine, iar contactul direct cu turcii le oferea posibilitatea să le cunoască obiceiurile, să deslușească taina negocierilor cu aceștia. Tot aici fiii domnitorilor și boierilor români veneau în contact cu învățații greci, de la care dobândeau cunoștințe importante. Domnitorul poet, marele om de cultură din acele vremuri, Petru Cercel, a fost trimis ostatec la Constantinopol pe când avea 10 ani și a rămas în Imperiul otoman „tot în pază mare, necăjit și chinuit patrusprezece ani“. Tot așa stau lucrurile și cu Dimitrie Cantemir care este trimis la o vîrstă fragedă la Constantinopol, unde începe să-și desăvîrșească studiile. Evident, din cauza vîrstei ostatecilor și a „pazei mari“ de care erau înconjurați, aceștia nu au adus (și nici nu puteau aduce) servicii de seamă țărilor române pe timpul șederii lor la Constantinopol sau în alt oraș al Imperiului otoman.

Pe de altă parte, toți solii sau trimișii speciali erau supravegheați din momentul intrării lor pe teritoriul turcesc, iar de cele mai multe ori erau chiar însoțiți, astfel că informațiile culese prin observații directe erau sărace. Totuși întoarcerea solilor era așteptată de domnitori cu interes deosebit, deoarece, înfruntînd adeseori mari primejdii, ei obțineau de la turci de obicei numeroase informații, chiar mai numeroase decît le permitea calitatea lor oficială. Soliile erau ocazionate de achitarea tributului, de trimiterea unor daruri către bairamul turcesc cu prilejul nunților de la curțile domnești sau al urcării pe scaun a unor noi domnitori. Totodată și boierii trimiteau uneori soli pentru a-i pîri pe domnitori, pentru a recomanda turcilor și a susține în fața Porții alți candidați la domnie. În general, solii se bucurau de imunitate diplomatică, ceea ce

era recunoscut și de domnitorii români, care respectau aceste uzanțe. Astfel, într-o scrisoare adresată în anul 1474 brașovenilor, domnitorul Țării Românești îi acuză pe aceștia că i-au reținut solii, arătând cu indignare că „așa obiceiul n-am văzut nici la turci”¹, nici în alte țări.

Solii se bucurau de imunitate doar în timp de pace, iar în momentul izbucnirii conflictelor, fie chiar și nearmate, aceste reguli încetau de a mai fi respectate.

O altă categorie de oameni, cărora le-a revenit un rol important în secolul al XVII-lea în viața politică a țărilor române, este cea a protectorilor. Numărându-se printre oamenii de vază ai Imperiului otoman sau printre grecii cu mare putere economică, pentru care porțile seraiului erau deschise datorită serviciilor aduse sultanului sau altor mari demnitari turci, ei aduceau anumite servicii și domnitorilor români, fie în schimbul unor daruri sau unor importante sume de bani, fie ca urmare a unor promisiuni de înrudire prin căsătorie sau a altor făgăduieli. Protectorii aduceau servicii de seamă atât în obținerea domniei, cât și în menținerea ei, intervenind ori de câte ori tronul era în pericol, avansând sume de bani, evident, în contul domnitorului. Uneori acești protectori se dovedeau a fi primejdioși pentru domnitorul protejat, mai ales în momentul în care un alt pretendent sau rival la domnie oferea o sumă mai mare. Așa s-a întâmplat, de exemplu, în cazul lui Curt Celebi, care îl ajutase inițial pe Vasile Lupu în obținerea tronului, pentru ca mai târziu să treacă în slujba lui Leon Tomșa. Dar datorită uneltirilor lui Vasile Lupu acest protector, devenit periculos, este suprimat de turci. Un alt protector, Antonio Grillo, venețian de origine, care era prim dragoman la Poartă a devenit agent dublu, servindu-l atât pe Vasile Lupu, cât și pe Matei Basarab. După cum mărturisea el însuși, a primit mulți bani de la Matei Basarab, dar după căderea lui, Curt Celebi a intrat și în serviciul lui Vasile Lupu, domnitorul Moldovei, care își căsătorește fiica cu fiul dragomanului. Pe timpul unei vizite în Moldova, Grillo, maestru al intrigilor, încearcă să uneltească împotriva cuscruului său, dar este descoperit și aruncat imediat în închisoare. În cele din urmă, domnitorul Moldovei îl iartă, dar venețianul, reîntors la Constantinopol, inițiază o puternică campanie împotriva lui Vasile

Lepu. Agenții domnitorului Moldovei se conformează indicațiilor primite de la acesta, luînd legături cu dușmanii lui Grillo și suprimîndu-l pe venețianul trădător.

Din exemplele de mai sus desprindem nesiguranța pe care o prezentau pentru domnitorii noștri acești protectori, străini de interesele țărilor române, de interesele popoului, dar constatăm în același timp că meseria de protector nu era o treabă lipsită de primejdii.

Nu putem contesta rolul important pe care l-au jucat solii și capuchehaiele în activitatea de informare desfășurată în interesul domnitorilor noștri. În primul rînd, atît solii cît și capuchehaiele, fiind aleși de cele mai multe ori dintre boierii pămînteni, credincioși domnitorului și țării, erau mai puțin susceptibili de trădare. Chiar dacă treceau uneori în tabăra adversarilor, ei schimbau doar stăpînul, interesele țării nefiind, în cele mai multe cazuri, afectate.

Un sol renumit și capuchehaie în același timp, care își desfășoară activitatea la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea este aga Caraiman, cel mai de seamă negociator în treburile încîlcite ale diplomației Movileștilor și un remarcabil spion al acelor vremuri. El își începe activitatea pe vremea lui Mihai Viteazul, făcînd parte din tabăra ostilă acestuia. În anul 1599 este trimis în Ardeal, la Andrei Báthory, însoțind o delegație turcească, pentru a duce tratative îndreptate împotriva lui Mihai Viteazul. Chiar dacă uneltirile paharnicului Caraiman îndreptate împotriva voievodului muntean nu au fost încununate de succes, totuși, el devine mai tîrziu unul dintre cei mai cunoscuți agenți ai domnitorului Moldovei, mai periculos decît toți ceilalți diplomați din imperiu. Astfel, într-un raport venețian din 15 octombrie 1609 se arată că principele Ardealului, intervenind pe lingă Poartă pentru înlocuirea lui Constantin Movilă, îl sfătuia pe marele vizir că trebuie să-l „cîștige pe Caraiman-aga, agentul actualului domn moldovean, care e acolo (la Constantinopol — n.a.), rădăcina tuturor relelor.“ Într-adevăr, paharnicul Caraiman dovedește în repetate rînduri că poate obține de la Poartă tot ce dorește. El luptă împotriva agenților lui Radu Șerban la Constantinopol, reușind să impună turcilor arestarea lor, obține recunoașterea unor domnitori ai Moldovei din rîndul Movileștilor (Simion,

Constantin), își asigură sprijinul unor reprezentanți străini, printre care se numără ambasadorul Angliei, reușește să zădărnicească intrigile și pretențiile agenților lui Gabriel Báthory, principele Ardealului, precum și ai altor pretendenți la tronul Moldovei. Activitatea desfășurată de paharnicul Caraiman la Constantinopol nu avea darul să-i mulțumească pe toți. De aceea, un pretendent la tronul Moldovei, Ștefan Bogdan, îl atrage de partea sa pe ambasadorul Angliei, ajunge la înțelegere cu câțiva boieri moldoveni pribegi și potrivnici lui Caraiman și organizează o acțiune de intimidare a paharnicului. Aga Caraiman este prins și bătut crunt, ceea ce dă naștere unui mare scandal diplomatic. Peste un an, când în urma refuzului lui Constantin Movilă de a-și căsători fiica cu Gabriel Báthory se iscă un conflict între Moldova și Ardeal, paharnicul Caraiman reușește cu multă abilitate să evite declanșarea unui război între cei doi voievozi. Această acțiune dezlănțuită în schimb ura rivalilor săi din Constantinopol, îndeosebi a pretendentului Ștefan Bogdan, care reușește să-l suprimă, găsindu-și apoi adăpost la sediul ambasadorului Angliei pe lângă Poartă pentru a scăpa de urgia turcilor.

Dintre celelalte capuchehaie mai de seamă pe care Moldova le-a trimis în secolul al XVII-lea la Poartă se numără un oarecare grec Dumitrache care se încuscrise cu Toma Cantacuzino, apoi vornicul Pălădie, vistiernicul Iorga, un oarecare Pavlachi care visa să se urce pe tronul Moldovei, dar care, fiind descoperit de Vasile Lupu, este omorât în plină stradă de câțiva ieniceri turci.

Multe dintre capuchehaiele Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea reușesc să urce pe tronul țării datorită relațiilor pe care și le creau la Poartă și dibăciei cu care acționau în momentele favorabile.

În letopisețul său, Miron Costin descrie plastic ascensiunea la scaunul Moldovei a lui Gheorghe Ghica. Cronicarul consemnează că „fiind capichilhaia la Poartă, au ieșit la domnie. Era aicea în țară den zilele altor domni, negușitorii fiindu pînă la domnia lui Văsilie-vodă. Fiindu-l de un neam cu dînsul arbonaș (albanez — n.a.) l-au trasu-l Vasilie-vodă la curte și deodată la boierii mai mărunte, apoi la vornicia cca mare din Țara de Giosu au

agiunsu. Și știindu-l Vasilie-vodă de credință, l-au trimis la Poartă capichihăia, văzându-l și om cuntenit la toate și scumpu, cum se cade hiecîndu capichihăiei să hie“². Urmașul lui Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan, îl va menține pe Ghica la Constantinopol, socotind că „este un om de capichihăie, neavîndu gîndu să poată să iasă unul ca dînsul la domnie“³. În continuare, cronicarul arată că „Ghica-bătrînul l-au trimis iară la capichihăie, la Poartă, și au fostu pre trebile lui Ștefan Vodă, pînă ce i-au venit maziliia“ și turcii „au dat Ghicăi vornicului domniia țării“⁴.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea la Constantinopol se aflau, de regulă, mai multe persoane care îndeplineau rolul de capuchehaie, ceea ce contribuia la ameliorarea activităților desfășurate și la creșterea operativității. În același timp, erau create condiții pentru asigurarea continuității în activitatea agenților, pentru instruirea lor. Mai tîrziu, în secolul al XVIII-lea existau numeroși asemenea agenți în orașele din Balcani, care furnizau informații prețioase cu privire la situația din Imperiul otoman.

Pentru a ne da seama de condițiile pe care trebuia să le îndeplinească o capuchehaie prezentăm mai jos un fragment dintr-o scrisoare de dată mai recentă, dar al cărei conținut este valabil și pentru perioada anterioară; în această scrisoare, redactată în anul 1822, Ion Sandu Sturdza îl roagă pe Costachi Conachi să recruteze un om care să îndeplinească funcția de capuchehaie. „Să socotești pe cine să orînduim capuchihăie la Țarigrad; chemînd pe Bosiecești să li zici de venirea aici la Țarigrad ca să se puie la cale pentru ale casei lor, și acareturi și venituri — pentru că știe turcește și a și mai fost la Țarigrad. Înștiințîndu-mă și de străini și mișcările împrejuratelor megieșii“⁵.

Prin urmare, pe lângă încrederea deplină de care trebuia să se bucure, capuchehaia mai trebuia să cunoască limba turcă și să fie la curent cu treburile din Imperiul otoman. De obicei, înainte de a i se încredința o asemenea misiune permanentă, acesta făcea parte din diferite solii trimise ocazional la Constantinopol. Semnificativă este sarcina deosebită pe care era obligat să o îndeplinească capuchehaia și anume aceea de a procura informații atît

cu privire la acțiunile turcilor, cit și ale vecinilor, intrînd în legătură cu solii și ambasadorii străini aflați în Imperiul otoman.

De regulă, informațiile erau expediate prin scrisori sau erau încredințate unor trimiși speciali pentru a fi transmise prin viu grai ; totuși, pentru ca informațiile importante să nu cadă în mîini străine, în această perioadă se folosește și cifrul. Însuși domnitorul Vasile Lupu folosește o frază cifrată într-o scrisoare adresată lui Gheorghe Hatmanul, în timp ce acesta se afla în închisoarea de la Constantinopol.

Știrile furnizate de capuchehaiele se caracterizează prin marea lor diversitate. Rapoartele venețiene îl consideră pe Caraiman cel mai bun informator al domnitorului în treburile turcești, cel mai abil om politic, intrigant împotriva agenților străini. Începînd cu domnia lui Vasile Lupu, capuchehaia de la Constantinopol indeplinește și sarcina de a-l supraveghea pe patriarhul bisericii ortodoxe, fiind în același timp și reprezentant al domnitorului în treburile bisericești.

Un raport al agentului Ienachi Prophyrita, capuchehaie a domnitorului Țării Românești, Șerban Cantacuzino, relevă cîteva aspecte interesante privind activitatea de procurare a informațiilor. După ce arată că banii trimiși de domnitor nu sînt suficienți, după ce vorbește de ciuma care bîntuie în oraș și este gata să pătrundă chiar în seara vizirului, capuchehaia relatează că „Părintele Dionisie încă au venit alaltăseară, marți, și am mersu de m-am împreunat cu iel la Kutzukkioi. Numai atît că n-ar fi trebuit să vină totdeodată drept aice, ci să fi stătut mai departe la un sat. Iel au venit drept, cum ne caută a-l ascunde undeva pînă vom vede ce vom putea face, dînd cartea Măriei Tale la Kihaiao, — că ieri și astăzi nu o am putut da, avînd Kihaiao alte trebi, fiind tot oaspetele împăratului“⁶. Apoi raportul se referă la pregătirile turcilor pentru noi campanii și la politica promovată de unii vecini, despre care capuchehaia află de la agenții străini : „Și iei au făcut ca să meargă la Odrii. Au chemat pe Tzaki (agentul Transilvaniei — n.a.) și pe ceilalți și le-au zis să șază bine că nu le este vremea. Ci pe seamne pe Apafi iar îl tămeiază, că au griji dintr-alte locuri, ce poate

fi că au socotit să nu mai scormonească și acii. Ce le-ai trimis Măria Ta (turcilor — n.a.) da-le-voi, că mare po-mană este. Și, cum va mai fi, iar voi mai scrie Măriei Tale. De se va întâmpla a veni niscai soli de la Apafi (Mihail Apafi I, principele Transilvaniei — n.a.) într-acoace, fă-le Măria Ta cinste, că nu strică ; și de acolo de la oaste, ce se va mai învoi, scrie-ne Măria Ta și noao. Turcii au mari musaverele în toate zilele. Ce va răsufila, vom vedea. De Odrii gătescu tare dupe bairam să meargă. Vizirul mare, puternic“⁷.

Raportul capuchehaiei este deosebit de semnificativ în ceea ce privește știrile pe care acești reprezentanți le trimiteau voievozilor. În primul rînd, în raport se arată că trimisul voievodului, părintele Dionisie, a procedat greșit venind la Constantinopol fără să-și fi luat vreo măsură de prevedere, că turcii se pregătesc pentru o campanie îndreptată împotriva Transilvaniei, dar caută să-l inducă în eroare pe agentul principelui, lăsindu-l să înțeleagă că ei ar avea alte probleme mai importante de rezolvat, însă, în realitate, nu așteaptă decît trecerea bairamului pentru a începe campania împotriva habsburgilor și a Transilvaniei. La sfîrșit, agentul adaugă că „vizirul este puternic“, ceea ce înseamnă că se bucură de trecere pe lîngă sultan și, prin urmare, domnitorul trebuie să-i poarte de grijă.

Pe de altă parte, domnitorii se foloseau de capuchehaiele pentru a transmite turcilor știri cu privire la intențiile vecinilor. Astfel, în timpul domniei lui Vasile Lupu, cînd turcii duceau tratative în problema Azovului, domnitorul Moldovei le transmitea informațiile necesare, îndeplinind chiar rolul de mediator. Neacordînd credit total știrilor primite de la domnitorul Moldovei, marele vizir îl amenințase că în cazul în care știrile vor fi false, el nu va reuși să se ascundă de prigoana și răzbunarea sa nici în Moldova, nici în altă parte. Prin agenții săi Vasile Lupu a transmis turcilor știri despre înfrîngerea suedezilor, despre greutățile prin care trecea Rákóczi al II-lea, a cărui tabără era înfometată și se afla în pragul răzvrătirii, precum și alte știri care prezentau importanță pentru turci, fără a afecta însă interesele Moldovei.

Capuchehaiele au jucat și mai tîrziu un rol de seamă în viața țărilor române. Datorită informațiilor culese și

transmise la timp din Constantinopol și din Balcani au fost salvate numeroase vieți ale domnitorilor români care fuseseră maziliți de turci.

Totuși soliile au continuat să rămână și în această perioadă o formă importantă de desfășurare a negocierilor cu turcii, precum și de obținere a informațiilor.

Unul dintre cei mai de seamă soli ai secolului al XVII-lea a fost marele logofăt Miron Costin, cronicarul, care s-a remarcat printr-o activitate diplomatică abilă și competentă, desfășurată în interesul țării sale, al Moldovei. Totodată, cronicarul s-a îndeletnicit și cu culegerea de informații pentru Moldova și chiar pentru Polonia, atunci când interesele acestor două țări coincideau. Miron Costin a studiat în Polonia, în orașul Bar, într-un colegiu iezuit unde a reușit să-și însușească limbile polonă, ucrâineană, latină și turcă. Revenit în Moldova către sfârșitul domniei lui Vasile Lupu, Miron Costin începe ascensiunea pe timpul lui Gheorghe Ștefan, care îi oferă modesta dregătorie de sluger, de unde trece apoi în cea de mare comis, paharnic, mare vornic în Țara de Jos, ajungând în timpul lui Antonie Ruset și Gheorghe Duca mare logofăt. El a slujit Moldova cu spada, participând la campaniile îndreptate împotriva lui Gheorghe Rákóczi; la luptele purtate de Dabija Vodă sau la luptele duse de oastea lui Duca Vodă pe timpul asediului Vienei, dar principala activitate a marelui logofăt este cea de cronicar, de slujitor al țării prin scris, și mai ales cea de iscusit diplomat. El duce tratative cu polonezii, cu turcii, cu ardelenii și cu muntenii în favoarea voievozilor Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea pe care i-a slujit cu credință. Nicolae Bălcescu îl consideră pe Miron Costin ca pe un om „înzestrat c-o înțelegere rară, dezvoltată încă prin studii serioase și cu mult curagiu cetățenesc”⁸.

Opera cronicarului abundă în cuvinte calde, înflăcărâte la adresa țării și a poporului. Astfel, pentru el, Moldova este „pământul frământat cu singele moșilor și strămoșilor noștri!”, iar într-o relatare a lui Neculce sînt redată cuvintele rostite de Miron Costin, ca răspuns la întrebarea vizirului dacă se bucură de succesele turcești: „sîntem noi moldovenii bucuroși să se lățească în toate părțile cît de mult, iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lă-

țească“ (Imperiul otoman — n.a.). Același izvor relevă și dibăcia cu care Miron Costin reușește să-l determine pe marele vizir să nu-și lase oastea la granițele Moldovei, ceea ce ar fi adus grave prejudicii locuitorilor țării.⁹

În activitatea de cunoaștere, de informare, Miron Costin atribuie un rol de seamă contactului nemijlocit cu realitatea. El arată în cronica sa că „vederea singură den toate așază în-adevăr gîndul nostru și ce se vede cu ochii nu incupe să hie îndoială în cunoștință“¹⁰. Consecvent acestui principiu, Miron Costin face numeroase călătorii, îmbogățindu-și cu acest prilej cunoștințele și aducînd importante servicii țării.

În iarna și primăvara anului 1674 logofătul Miron Costin mediază o înțelegere între Imperiul otoman și Polonia în care scop întreprinde două călătorii la vecinii din nord. Deoarece drumul spre Polonia era în acea perioadă plin de primejdii, Miron Costin face un ocol mare prin Transilvania și Maramureș, nordul Moldovei fiind ocupat de fostul domn Ștefan Petriceicu. Ca urmare a activității diplomatice desfășurate de Miron Costin, polonezii trimit un sol la Constantinopol, pe Jan Karwowski, iar în primăvara anului 1676 dregătorul moldovean participă, la Adrianopol, la tratativele dintre cele două părți aflate în conflict. Din această perioadă se păstrează o scrisoare a cronicarului adresată nobilului polonez Metczanski, staroste de Grabowice, cu care Miron Costin întreținea vechi relații de prietenie. Aflîndu-se în drum spre Adrianopol cu o delegație moldovenească care ducea tributul, prezența cronicarului este semnalată vizirului cu două zile înainte de sosirea sa în acest oraș. De la bun început turcii și-au pus mari speranțe că vor afla de la Miron Costin date interesante cu privire la intențiile polonezilor. Comentînd activitatea lui Miron Costin la Adrianopol, Ilie Corfus arată că „a fost provocat de fiecare dată să vorbească despre rege și despre poloni. După a treia întrebare, hotărîndu-se să simuleze o misiune oficială, i-a răspuns cu precauție și temporizînd, așa cum se cuvenea, după el, să se discute cu astfel de oameni, că într-adevăr n-a venit pentru treburile Moldovei, ci că a fost trimis de regele polon ca reprezentant al său la Poartă : că este supus polon, dar în același timp și martor secret al

bunelor sentimente pe care le nutrește regele față de sultan“¹¹. La întrebările turcilor Miron Costin răspunde echivoc și adeseori caută să furnizeze acestora informații greșite, false ; astfel „diplomatul român apără la tot pasul cauză polonă și implicit pe cea a țării sale“¹². La Adrianopol, Miron Costin are posibilitatea să se informeze despre pregătirile turcilor, să cunoască greutățile imperiului ivite ca urmare a războaielor din Egipt, precum și dorința Porții de a încheia pace cu polonezii.

Redăm mai jos câteva rînduri din scrisoarea lui Miron Costin pentru a ne da seama de procedeele folosite de turci în scopul obținerii informațiilor de care aveau nevoie. Iată ce consemnează Miron Costin despre discuția purtată cu intendentul marelui vizir :

„Luînd singur pana și hirtia, s-a oprit apoi asupra nefericitei diviziuni a Podoliei. Mai întîi a întrebat cum se cheamă primul rîu de la Camenița spre apus.

Am spus : Orynin.

La aceasta a răspuns :

„Nu cel dintîi, acel mic, ci rîul Husiatynului“.

Am răspuns :

„Numele de Zbrucz“.

A scris numele acestui rîu.

Apoi a zis :

„Spune-mi, sînt multe orașe pe această parte a acestui rîu spre Camenița ?“

Am refuzat, că nu-mi pot aduce aminte, căci am fost prin aceste locuri încă copil fiind în școli.

Mi-a zis să numesc orașele, cît de multe pot să mi le amintesc.

Am început cu Studienica, Żwaniec, Dźwinogród, Kudrynice, Czarnokożynice, Orynin, deși de mult pustiu, punînd ca oraș și satul părinților iezuiți de pe Smotrycz, de acolo m-am îndreptat spre Niedobrów încheind din nou cu Studienica.

Îmi zice : „Dar Husiatynul de ce nu-l numești ?“

Am spus că Husiatynul este peste rîu, de cealaltă parte.

A răspuns :

„Iok, Iok, Husiatyn, bizum, osłun“, adică „Husiatynul trebuie să fie al nostru“.

La fel vorbea și despre Zińków, despre care, cînd am spus că acest orășel se află la două zile călare de Camenița și este aproape de Bar, a zis, de asemenea : „Husią-tyn și Zińków trebuie să fie ale noastre“.

Numind aceste orășele, cînd se amintește de Zińków, zic : „Despre Mohylów se va scrie ?“

A spus :

„Dar acesta aparține lui Doroșenko“. Și așa n-a vrut să-l numească, de asemenea, nici Barul.

A întrebat :

„Care parte a Poloniei este mai mare : cea de la acest rîu către Camenița sau cea de la rîu pe cealaltă parte ?“

Am spus că fruntea Podoliei este aici, pe această parte, și-i țara cea mai bună (căci altfel nu se putea spune)¹³.

Redarea exactă a discuției cu intendentul marelui vizir ne edifică asupra intențiilor Imperiului otoman cu privire la Polonia, precum și asupra teritoriilor pe care turcii doreau să le cucerească. În această discuție, pe lingă informații exacte, Miron Costin a strecurat și unele inexactități menite să-i dezinformeze pe turci. Astfel, printre orașe el enumeră și un sat lipsit de importanță, precum și un oraș pustiit cîndva de turci, dînd informații false și în privința unei regiuni din Podolia. În scrisoarea adresată starostelui Grabowiec, Miron Costin redă discuția ca într-un proces-verbal întocmit în urma unui interogatoriu contemporan, cu amănuntele înscrise din memorie, sub formă de dialog. Această scrisoare expediată din Iași, la 3 iunie 1676, furnizează polonezilor și alte informații prețioase culese de Miron Costin pe timpul șederii sale la Adrianopol. După cum putem constata, cronicarul a desfășurat o intensă activitate în folosul Poloniei și, prin aceasta, implicit în folosul țării sale, fiind convins că de o victorie a Poloniei asupra turcilor depindea eliberarea Moldovei.

De fapt, această credință nestrămutată îl va duce la pieire. El este omorît în anul 1691, din ordinul lui Constantin Cantemir, ca urmare a participării fratelui său, Velicico Costin, la un complot îndreptat împotriva domnitorului. Cronicarul Neculce consemnează că Vodă Cantemir a fost îndemnat de boieri, care i-au spus : „Acum, de vreme ce-ai omorît pe Velicico, trimite de prinde și pe

frate-său, Miron logofătul, de-l omoară. Ori vinovat, ori nevinovat, să nu scapi, c-apoi încă a hi mai rău și de tine și de noi" ¹⁴.

Cauza adevărată a morții lui Miron Costin rezidă în teama domnitorului Constantin Cantemir ca nu cumva logofătul să divulge polonezilor tratatul secret încheiat în 1690, la Sibiu, între Moldova și Imperiul habsburgic, care cuprindea și unele prevederi îndreptate împotriva Poloniei. Ducînd o politică favorabilă relațiilor cu Polonia, Miron Costin nu a acceptat să semneze acel tratat decît în urma amenințărilor voievodului.

În general, în secolul al XVII-lea, în țările române se remarcă o tendință de organizare a activității diplomatice, mai ales în domeniul relațiilor cu turcii. Capuchehaiele și solii folosiți în această perioadă sînt recrutați îndeosebi dintre oamenii de încredere, cu experiență, cunoscători ai limbilor străine, care, pe lîngă abilitate, posedă cunoștințe temeinice, absolut necesare pentru desfășurarea cu succes a activității diplomatice și de culegere a informațiilor.

La Constantinopol fuseseră repartizate clădiri speciale, „Valah serai“ și „Bogdan serai“, în care erau adăpostiți agenții și solii, iar capuchehaiele și solii erau răsplătiți de domnitori pentru serviciile aduse. Dar activitatea solilor și capuchehaielor a prezentat și un alt avantaj : a oferit domnitorilor posibilitatea de a cunoaște din timp intențiile turcilor față de țările române și, în funcție de aceasta, de a adopta o politică adecvată.

„Cabinetul negru“ al lui Constantin Brîncoveanu

În secolul al XVII-lea, începînd cu Radu Șerban în Țara Românească și cu Movileștii în Moldova, domnitorii au promovat o politică de independență față de Poartă, căutînd să obțină, ori de cîte ori li s-a ivit prilejul, eliberarea de sub jugul turcesc. Radu Șerban a continuat politica lui Mihai Viteazul, de apropiere față de habsburgi, iar Movileștii se remarcă prin întreținerea unor relații de bună vecinătate cu Polonia. Voievozii români îndeplinesc în numeroase rînduri oficiul de mediatori în aplanarea conflictelor dintre turci și adversarii acestora. Astfel, Radu Mihnea mijlocește pacea dintre turci și polonezi, trimițîndu-l în acest scop pe reprezentantul său, Batista Veveli, care s-a deplasat în tabăra polonezilor cu asentimentul turcilor. Relatînd despre acțiunile domnitorului Radu Mihnea, Miron Costin consemnează că țările vecine, Polonia și Ungaria, „mare folos avea de la dînsul, că-i ferea de multe primejdii, ca un creștin“¹.

Deși se aflau în stare de vasalitate, țările române au promovat o politică externă proprie, independentă. De cele mai multe ori, domnitorii români motivau la Poartă necesitatea luării unor măsuri prin activitatea pe care o desfășurau în favoarea turcilor pentru obținerea de informații. Sub această mască ei reușeau să stabilească legături diplomatice chiar cu țări care se aflau în conflict cu turcii. În secolul al XVII-lea majoritatea domnitorilor din Țara Românească și din Moldova pro-

movează o asemenea politică, dar aceasta caracterizează îndeosebi domniile lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu în Țara Românească, precum și scurta domnie a lui Dimitrie Cantemir în Moldova.

Pe timpul domniei sale (1678—1688), Șerban Cantacuzino desfășoară o activitate îndrăzneată menită să ducă la eliberarea țării de sub jugul turcesc. În această activitate un rol de seamă îl joacă informațiile, agenții domnitorului cutreierînd atît Imperiul otoman sau Transilvania, cît și Rusia pentru a găsi aliați în lupta împotriva turcilor.

În anul 1683, cînd Viena era asediată de turci, iar oastea Țării Românești fusese obligată să participe la acest asediu, Șerban Cantacuzino aduce importante servicii asediaților. Anton-Maria del Chiaro arată că „sub pretextul de a trimite spionii să cerceteze situația asediaților, comunică creștinilor știri din lagărul turcesc”². Mai tirziu, în anul 1688, cînd o solie trimisă de el ajunge la Viena, locuitorii orașului îi fac o călduroasă primire, tocmai datorită serviciilor aduse de Șerban Cantacuzino orașului lor în vremurile de restriște.

Prin contele Ladislau Csáky, agent imperial în Balcani, și Antoine Dunod, agentul Vaticanului, pe care îi primește la București, Șerban Cantacuzino intră în legătură cu Leopold, împăratul de la Viena, ceea ce îl face să prindă curaj. El hotărăște să nu mai plătească tribut turcilor, ba mai mult, trimisul acestora la București este suprimat din porunca sa. Relatînd despre activitatea lui Șerban Cantacuzino, Neculce arată că voievodul Țării Românești „avea bună nădejde că va dezbate toată creștinătatea din Țarigrad încoace de sub mîna turcilor... Și se agiunsesse Șerban Vodă și cu nemții și cu Moscul și cu leșii”³.

Habsburgii îl dezamăgesc însă pe domnitorul muntean. Cu toate serviciile aduse de acesta pe timpul asediului Vienei, habsburgii condiționează eliberarea Țării Românești de sub turci de acceptarea trecerii sub suzeranitatea lor și de plata unei sume de 75 000 de piaștri, precum și de întreținerea unei armate imperiale de 6 000 de oameni. De fapt, habsburgii urmăreau să înlocuiască suzeranitatea turcească prin propria lor suzeranitate, iar

tributul trimis pînă atunci la Constantinopol trebuia să ia drumul Vienei, ceea ce nu însemna decît o schimbare a stăpînului, pe care curajosul voievod al Țării Românești nu voia să o accepte. Continuînd să promoveze cu perseverență o politică de independență, el își îndreaptă privirile spre Rusia. De aceea, în 1687, Șerban Cantacuzino îl trimite la Moscova pe un oarecare Dino, dar acesta este prins de austrieci și torturat, iar scrisorile sînt confiscate și trimise la Constantinopol. Șerban Cantacuzino reușește să salveze din mîinile turcilor scrisorile compromițătoare, răscumpărîndu-le cu uriașa sumă de 100 000 de taleri. În anul următor este trimis la Moscova arhimandritul Isaia, care avea investitura lui Șerban Cantacuzino, a lui Dionisie, patriarhul de la Constantinopol, și a lui Arsenie al III-lea, patriarhul sîrb. În august 1688, solia lui Șerban Cantacuzino ajunge în tabăra hatmanului Mazepa, după care arhimandritul este primit de țarii Ivan și Petru cel Mare. Arhimandritul Isaia expune planul unor acțiuni antiotomane, în care forțelor rusești, în cooperare cu cele din Țara Românească, le revenea misiunea de a cuceri Constantinopolul. Scrisorile de împuternicire pe care arhimandritul muntean le avea de la cei doi patriarhi relevau dorința popoarelor balcanice de a participa la acțiunile pentru scuturarea jugului otoman. Ca răspuns la propunerile lui Șerban Cantacuzino, în Țara Românească este trimis agentul grec Dimitrie Fomin, care se afla în slujba țarului, ocupîndu-se de relațiile cu popoarele din Balcani. Dar în drum spre țară, arhimandritul Isaia este arestat la Brașov de Heissler, generalul imperialilor, ca urmare a intrigilor țesute de aga Constantin Bălăceanu, după care este întemnițat la Viena și apoi eliberat de habsburgi numai la intervenția reprezentantului țarului pe lîngă imperiali.

O alianță cu Rusia îndreptată împotriva turcilor și polonezilor era la ordinea zilei și în Moldova. Cu cîțiva ani mai înainte, în 1684, voievodul Moldovei, Ștefan Petriceicu, în dorința de a pune stavilă poftelor anexioniste ale panilor polonezi, îl trimite la Moscova pe mitropolitul Dosoftei în fruntea unei delegații de boieri, cu misiunea de a încheia o alianță cu rușii îndreptată împo-

triva Poloniei. Prin urmare, încă în această perioadă, sînt inițiate tratative cu rușii, însă ele vor fi încununate de succes de-abia pe timpul lui Dimitrie Cantemir care reușește să realizeze alianța cu Petru cel Mare.

Constantin Brîncoveanu continuă să promoveze aceeași politică de independență, dar este mult mai prudent. Deși îl servise cu credință pe Șerban Cantacuzino, imediat după urcarea sa pe tron Constantin Brîncoveanu informează solia aflată în drum spre Viena despre schimbarea petrecută în Țara Românească, introducînd unele corecții în instrucțiunile primite de aceasta de la predecesorul său. Aga Bălăceanu, care se afla printre soli, dar care era dușman de neîmpăcat al lui Brîncoveanu, ajuns la Viena, uneltește împotriva voievodului muntean și contribuie la agravarea conflictului cu imperialii, ceea ce duce la deznodămîntul de la Zărnești, unde armata habsburgilor este înfrîntă de oastea Țării Românești. În această luptă este răpus însuși Aga Bălăceanu, care se alăturase austrieșilor, iar generalii austriești, printre care și Heissler, sînt făcuți prizonieri. Emeric Thököly, despre care postelnicul Mihai Băjescul scria că „vine la vodă tot noaptea și scriu ei amîndoi cărți la împărăția turcului ca să vie acum la primăvară”⁴, obținuse de la turci Transilvania, dar austrieșii îl împiedicau să ocupe tronul, fiind astfel obligat să rămînă la curtea lui Brîncoveanu, unde aștepta prilejul să treacă munții și să fie, evident, ajutat de voievodul român. Avînd tot interesul să pună stavilă expansiunii habsburgilor și să-i înlăture din Transilvania, Constantin Brîncoveanu nu întîrzie să-i ofere ajutorul solicitat. Mai tîrziu, relațiile cu habsburgii sînt reluate, făcîndu-se abstracție de acest incident, mai ales că interesele imperialilor coincideau cu cele ale lui Brîncoveanu. În acest scop, contele Ferdinando de Marsigli, care se înapoia de la Constantinopol, unde îndeplinise o misiune secretă, face un popas la București pentru a tatona poziția domnitorului român. Primirea cordială de care s-a bucurat contele de Marsigli la curtea voievodului contribuie în mare măsură la îmbunătățirea relațiilor cu habsburgii. Dealtfel, reprezentantul acestora rămîne pe mai departe prieten devotat al lui Constantin Brîncoveanu. Cu prilejul vizitei

făcute în capitala Țării Românești, contele de Marsigli remarcă existența unui puternic serviciu diplomatic și de informații la curtea domnitorului. Într-un raport adresat împăratului Leopold el consemnează că a văzut la București scrisori „interceptate” și o adevărată rețea care lucrează în „cabinetul negru” al lui Brîncoveanu.

Despre ce cabinet negru este vorba? Ce activitate deosebită se desfășura la curtea domnească?

Imperiul habsburgic, Rusia, Polonia, Anglia și Franța erau interesate să cunoască cât mai bine situația din Imperiul otoman, dar în același timp și turcii, care suferiseră în ultima perioadă înfringeri pe fronturile europene, se străduiau din răzputeri să obțină informații cu privire la mișcarea trupelor și la pregătirile forțelor ostile lor. Profitînd de această conjunctură, Constantin Brîncoveanu organizează o vastă rețea de spionaj în toată Europa. În București se încrucișau scrisorile venite din Orient cu cele sosite de la Londra, Moscova, Paris, Viena și chiar de la Madrid.

Într-o lucrare de dată recentă se arată că: „În tot timpul îndelungatei lui domnii, voievodul muntean nu a subordonat acțiunile sale unor idei politice preconceptuate, dogmatice, ci totdeauna a urmărit numai apărarea intereselor politice ale țării, care se schimbau după cum dictau capriciile sultanilor sau calculele politice ale Curții imperiale de la Viena. De aici rațiunea pentru care politica lui era permanent oscilantă sau în mod intenționat echi-vocă, atunci cînd voia să nu se înțeleagă ce urmărește; de aici rațiunea pentru care, fiind apusă epoca eroismului ostășesc, lupta cu armele diplomației, spionajul și mai presus de orice, cu banul”⁵.

În primii ani de domnie, Constantin Brîncoveanu primește ajutor substanțial în rezolvarea problemelor de politică externă de la unchiul său Constantin Cantacuzino.

Stolnicul Constantin Cantacuzino se numără printre cei mai de seamă cărturari din acele timpuri, fiind situat de Nicolae Iorga, într-un studiu, chiar înaintea lui Dimitrie Cantemir. În tinerețe, din cauza prigoanei la care era supusă de unii domnitori familia sa, stolnicul este nevoit să pribegască prin Transilvania, Moldova, apoi la

Adrianopol și Constantinopol și, mai târziu, la Veneția și Padova. La Padova, ca student al Universității din acest înfloritor oraș italian, studiază logica, fizica, geometria, dreptul, mărturisind că „am început a învăța cu toată a mea putere omenească”. După încheierea studiilor, întreprinde, în scopul îmbogățirii cunoștințelor, o călătorie în Franța, Belgia, Anglia, Germania, Austria și Transilvania. Instrucția primită în Universitatea din Padova, precum și observațiile atente făcute cu prilejul acestei călătorii au contribuit la formarea personalității stolnicului, la însușirea unor vaste cunoștințe pe care le-a pus în slujba lui Constantin Brîncoveanu și a patriei sale. Virgil Cândea consemnează că „stolnicul și-a iubit țara și poporul pentru că, mai bine decât alții de pînă la el, a cunoscut și a reflectat asupra realităților românești”⁶.

Politica promovată de stolnicul Constantin Cantacuzino reprezintă o continuare a acțiunilor întreprinse de fratele său, voievodul Șerban Cantacuzino, în scopul apropierii de puterile creștine, al luptei comune pentru eliberarea de sub jugul otoman.

Cancelaria de lucru a stolnicului, situată la Curtea domnească din București, lega prin fire tainice Țara Românească cu aproape toate țările din Europa. Pentru traducerea documentelor sau pentru dezlegarea corespondenței cifrate Constantin Cantacuzino apela la serviciile multor învățați din acele vremuri. Anton-Maria del Chiaro, secretarul domnului, era tălmăcitor pentru limba italiană, Nicolae Wolff și frații Corbea, pentru limba latină, ultimii fiind și cunoscători ai limbilor slavonă și greacă, medicul domnitorului, Bartolomeu Ferrati, cunoștea limba germană, iar clucerul Afenduli îndeplinea și funcția de tălmăci pentru limba turcă. Cancelaria cuprindea și alți secretari care erau folosiți pentru traducerea corespondenței din limbile polonă, maghiară, rusă, precum și dieci care redactau corespondența în limba română. Întreaga activitate era coordonată de stolnic. „El era consilierul de politică externă al domnului, în ceasurile de seară, expertul la tratativele oficiale, de dimineață, cu ambasadorii străini în trecere sau solii puterilor vecine, convivul fin de la banchete, amfitrionul oaspeților de marcă, și tot el încheia programul noaptea târziu, la lumina tremurîndă

a făclilor de ceară, descifrînd mesajele secrete ale trimișilor munteni la curțile străine“⁷. În același timp, stolnicul dădea instrucțiuni solilor trimiși în diferite țări, agenților munteni care cutreierau drumurile Europei și tot el organiza activitatea de informare de la Curtea domnească din București. Informațiile erau culese de secretarii pentru limbi străine de la curtea domnitorului, de percepătorii beizadelelor care, purtînd corespondență cu prietenii și rudele lor din străinătate, erau în permanență în posesia unor știri valoroase din toate colțurile lumii. Cu ajutorul lor domnitorul muntean era informat la timp de tot ce se petrecea în Europa. Știrile primite pe această cale erau confruntate cu cele obținute de la negustorii și străinii aflați în trecere prin Țara Românească. În acest scop, din serviciul de informații al domnitorului făceau parte vameșii și ceilalți dregători însărcinați cu supravegherea frontierei. Pe de altă parte, numeroși străini care întrețineau legături cu dregătorii curții domnești furnizau informații sigure domnitorului muntean. Printre aceștia se numără contele Ferdinando de Marsigli, contele Mikes de la Viena, Alexandru Mavrocordat Exaporitul, mare demnitar la Constantinopol, cancelarii țarului F. A. Golovin și G. I. Golovkin, spătarul Nicolae Milescu, moldoveanul erudit aflat în acea perioadă în slujba lui Petru cel Mare, mitropolitul Dositei din Ierusalim. Aceștia erau direct interesați să furnizeze știri cancelariei de la București pentru a primi, la rîndul lor, informații prețioase de la trimișii munteni, obținute de „cabinetul negru“ al lui Constantin Brîncoveanu. Curtea domnească de la București dispunea în permanență de informații sigure cu privire la situația din Imperiul otoman, folosindu-se în acest scop de serviciile capuchehaielor, ale agenților plătiți, recrutați din rîndurile demnitarilor turci de la Constantinopol, ale grecilor cu influență la Poartă, ale pașilor de la Vidin, Nicopole, Silistra, precum și ale căraușilor și lucrătorilor pe care domnitorul era obligat să-i trimită pentru repararea sau ridicarea unor cetăți, pentru aprovizionarea seraiului și a oștirii otomane cu produse din Țara Românească. Neavînd la dispoziție o oaste puternică și fiind lipsit de sprijin din afară, Constantin Brîncoveanu luptă împotriva turcilor pe cale di-

plomatică și prin spionaj, căutînd să slăbească prin toate mijloacele Imperiul otoman.

Dacă împotriva habsburgilor domnitorul muntean acționează cu prudență, căutînd ca odată cu realizarea unei alianțe să zădărnicească acțiunile acestora îndreptate împotriva Țării Românești, deoarece, după cum se exprimă stolnicul, „nu avem nici o nădejde în nemți (habsburgi — n.a.) precum n-am avut niciodată mai înainte, și ne rugăm lui Dumnezeu să nu avem niciodată de-a face cu dînșii”⁸, speranțele Țării Românești la sfîrșitul secolului al XVII-lea se îndreaptă spre Rusia. Petru cel Mare urmărea să realizeze o ieșire la Marea Baltică și una la Marea Neagră, iar în acest scop miza pe ajutorul pe care-l putea obține în lupta împotriva turcilor din partea popoarelor din Balcani și a țărilor române. Cancelaria de la București aduce în această perioadă însemnate servicii țarului Petru cel Mare, deoarece întreaga corespondență care se îndrepta spre Constantinopol, precum și cea care era expediată de Poartă trecea prin rețeaua Țării Românești. Cum diplomația rusească se afla la primele ei începuturi, iar Petru Andreevici Tolstoi, reprezentantul țarului la Constantinopol, era lipsit de experiență, știrile oferite de cancelaria de la București erau mult mai sigure și mai complete. Numeroși soli munteni ajung în această perioadă la Moscova. Printre aceștia se numără frații David și Teodor Corbea, căpitanul Constantin Sava, Gheorghe Castriotul, Pătru Damian, Radu Panait și alții. Informațiile primite de țarul Rusiei de la Curtea domnească din București se remarcă prin diversitatea lor, referindu-se în primul rînd la probleme cu caracter militar, dar și la probleme politice curente. Relațiile cu Rusia lui Petru cel Mare nu erau lipsite de riscuri, dar Constantin Brîncoveanu s-a lansat cu bună știință în această politică, considerînd că numai cu ajutorul puternicului țar își va putea elibera patria de sub asuprirea seculară a turcilor. În scrisoarea din 6 decembrie 1703, prezentată de solul Țării Românești, David Corbea, contelui G. I. Golovkin, Constantin Brîncoveanu apare ca exponent al popoarelor din Balcani, care așteaptă răspunsul în numele lor : „ce

speranțe să se dea acestor popoare, cum să fie asigurate și cum să li se vorbească despre tot⁹.

Evident, Constantin Brîncoveanu vorbea din considerente politice în numele popoarelor din Balcani, pentru a stabili un echilibru între puterea reprezentată de țarul Rusiei și ceea ce putea oferi el, domnitorul Țării Românești, dar și de pe poziția unui cunoscător desăvîrșit al situației din această regiune, în care popoarele aflate sub jugul otoman așteptau doar un semnal pentru a porni la luptă.

Dar Constantin Brîncoveanu și-a îndreptat privirile spre Rusia într-o perioadă în care habsburgii erau deosebit de puternici. După victoria de la Zenta, ei devin vecinii voievodului muntean și reprezintă o reală amenințare pentru Țara Românească. Petru cel Mare, angrenat în războiul cu suedezii, nu a dat curs propunerilor făcute de Constantin Brîncoveanu decît mai tîrziu, cînd speranțele domnitorului român vor fi spulberate în lupta de la Stănilești pe Prut.

Relațiile lui Constantin Brîncoveanu cu Viena se desfășoară normal după lupta de la Zărnești, voievodul muntean sprijinindu-i pe austrieci prin serviciul său de informații. Știrile cu caracter militar privind situația din Imperiul otoman erau transmise prin generalul Veterani, prin contele de Marsigli sau prin alte personalități de seamă de la Curtea din Viena. În același timp, Constantin Brîncoveanu asigura legătura între puterile apusene și Poartă prin Imperiul habsburgic, unde se bucura de încredere, iar curierii și agenții săi aveau liberă trecere. Iacob Colyer, ambasadorul Olandei la Constantinopol, mărturisea într-o scrisoare că primește ziarele din Viena printr-un prieten din Țara Românească.

În primăvara anului 1702, la Curtea domnească din București sosește lordul William Paget, ambasadorul Angliei la Constantinopol, care se întorcea în patrie și, în dorința de a-l întîlni pe Brîncoveanu, a renunțat la călătoria comodă pe mare, pentru a străbate drumurile unei Europe frămîntate de războaie. Tot în București, la Curtea domnească a lui Constantin Brîncoveanu, s-au oprit și alți demnitari din țările apusene și din răsărit, deoarece

domnitorul Țării Românești se bucura de multă stimă și considerație în străinătate.

Dar la un moment dat, în aparatul diplomatic de la Constantinopol al domnitorului român s-au ivit fisuri. Astfel, în anul 1704, capuchehaia domnitorului la Constantinopol, Toma Cantacuzino, vărul voievodului, începe să promoveze o politică favorabilă viitorului domnitor al Moldovei, Dimitrie Cantemir, aflat în capitala Imperiului otoman, ceea ce l-a nemulțumit pe Constantin Brîncoveanu, care nu-i vedea cu ochi buni pe Cantemirești. Din această cauză, Toma Cantacuzino este înlocuit cu comisul Ștefan care, pe lângă atribuțiile obișnuite ce-i reveneau în funcția de capuchehaie, primise și instrucțiuni de a lupta împotriva lui Dimitrie Cantemir. Legăturile lui Toma Cantacuzino cu Dimitrie Cantemir au fost date în vileag de agentul lui Brîncoveanu, Scarlat Ruset, poreclit „Cameleonul”, de voievodul cărturar. Acesta reușește să-i antreneze pe cîțiva turci în intrigile sale, pentru ca, într-o noapte, pe cînd Dimitrie Cantemir se înapoia cu barca prin Bosfor de la o întîlnire pe care o avusese cu Toma Cantacuzino, să fie prins de garda sultanului, de bostangii, cum le spuneau turcii, și închis la Ediculé, de unde nu scapă decît în schimbul unei mari sume de bani. Dar Scarlat Ruset continuă să urzească intrigi la Poartă împotriva lui Dimitrie Cantemir, iar acesta își salvează pentru a doua oară viața, adăpostindu-se în casa lui de Ferriol, ambasadorul lui Ludovic al XIV-lea la Constantinopol, care se bucura de un deosebit prestigiu. Prietenia și legăturile tainice dintre Toma Cantacuzino și Dimitrie Cantemir dau roade cîțiva ani mai tîrziu, cînd cei doi se găsesc alături în lupta împotriva turcilor.

Dimitrie Cantemir, care „pentru unele pricini folosite a lăsat toată cîntea și viața înlesnită, trecînd cu oastea sa de partea creștinătății”¹⁰, și-a început activitatea la Constantinopol, unde a trăit timp de 17 ani. La început ca ostatec, iar mai tîrziu îndeplinind funcția de capuchehaie în timpul primei domnii a fratelui său Antioh Cantemir, viitorul domnitor al Moldovei a avut prilejul să cunoască îndeaproape politica internă promovată de turci, precum și impasul prin care trecea Imperiul otoman pe plan extern,

să intuiască faza de declin în care se găsea Turcia și să-și însușească o bogată cultură, care l-a așezat printre cei mai de seamă cărturari din acele timpuri.

Perioada de îndelungată ședere la Constantinopol i-a oferit domnitorului Dimitrie Cantemir posibilitatea de a se iniția în tainele diplomației și în însușirea metodelor de spionaj avansate, specifice acelor vremuri. Ajuns la conducerea Moldovei, el reușește să organizeze un puternic serviciu de informații pe care îl pune în slujba țării. În *Descrierea Moldovei* domnitorul cărturar face referiri la modul de organizare a pazei la graniță. Pentru rezolvarea treburilor mărunte, dar urgente, precum și pentru însoțirea solilor exista la graniță un serviciu special care acționa în funcție de necesitățile domniei. Astfel, pentru problemele privind Imperiul otoman erau „călărașii din Țarigrad sau alergătorii țarigrădeni, care sînt cincizeci cu vîtaful sau mai marele lor. Toți vorbesc turcește și cînd este de trebuință, trebuie să se ducă la Țarigrad, pentru care treabă primesc în afară de slobozirea de dări, 20 de taleri din vistieria țării”¹¹. Pentru menținerea legăturilor cu turcii și spionarea unor pași din Dobrogea, dar mai ales a puternicului pașă de la Silistra, erau folosiți călărași de la Galați, care observau și ceea ce se petrecea în Țara Românească. Pe de altă parte, problemele legate de Polonia și Rusia erau rezolvate de „umblătorii de Hotin, cincizeci la număr și tot atît de mulți umblători de Soroca sau alergători soroceni. Grăiesc leșește și rusește și sînt trimiși cînd este trebuință în Țara Leșească și în Rusia”¹².

După cum putem observa, toți agenții erau obligați să cunoască limba țării în care acționau și să fie extrem de operativi în rezolvarea problemelor. Însăși denumirea de călărași sau alergători ne sugerează rapiditatea cu care erau rezolvate misiunile încredințate : ducerea scrisorilor, a veștilor aflate, urmărirea sau chiar capturarea unor agenți și spioni care își făceau simțită prezența în părțile marginase ale țării, interceptarea corespondenței care circula prin aceste părți etc. În general, în această perioadă prezintă un mare interes cunoașterea conținutului numeroaselor scrisori din care se puteau afla știri interesante. Cronicarul Neculce relatează că în vremea lui Constantin

Duca, deci la începutul secolului al XVIII-lea, se afla la Iași un grec, Nicolae Deport, „om învățat... de știa despecetlui cărțile... să știe ce scriu“. Prin urmare, scrisorile turcești care treceau prin Iași nu erau oprite, ci domnitorul se îngrijea ca ele să plece mai departe nu însă înainte de a cunoaște conținutul lor. „Numai le tot despecetluie Duca Vodă cu acel Neculaiu Deport de le cetie și le izvodie“¹³.

Cînd i s-a imputat zelul deosebit cu care căuta să afle taina scrisorilor, Constantin Duca și-a sacrificat colaboratorul, trimițîndu-l în taină la închisoarea din Troțuș, iar cînd a fost nevoit să părăsească țara, de teamă ca acest om să nu cadă în mîinile lui Antioh Cantemir, căruia i-ar fi divulgat multe din secretele cunoscute de el, îl suprimă cu ajutorul unuia dintre oamenii săi.

Duca Vodă avea tot interesul să cunoască corespondența secretă care conținea informații cu privire la Țara Românească, cu al cărei domnitor nu era în relații bune. Constantin Brîncoveanu îl trimite la Iași, cu o dublă misiune, pe emisarul său Hrisantos (Hrisant Notara), ajuns mai tîrziu mare prelat al bisericii ortodoxe, patriarh al Ierusalimului. Pentru a nu da în vileag adevăratul scop al vizitei sale, acesta discută cu domnitorul Constantin Duca problemele generale ale creștinătății, „iar pe taină cu Iordachi Răst, vistiernicul, au avut altă solie“, prin care urmărirea unirea forțelor în vederea mazilirii lui Duca și aducerea în fruntea Moldovei a unui om care să convină atît opoziției moldovene, cît și lui Brîncoveanu. Hrisant Notara reușește să-l determine pe Iordache Ruset să treacă de partea lui Brîncoveanu și astfel, datorită uneltirilor puse la cale de voievodul muntean, pe scaunul Moldovei este instalat Mihai Racoviță. Iordache Ruset a lucrat în mare taină, iar „Constantin Duca-Vodă, de acestu sfat nemec nu știu, nici pricepu. Și-ncă îl boieri pe Iordachi, îl puse vornicu mare pe Țara de Giosu, ca să-l facă al său prieten. Deci știu că le-au făcut ca oaia pe lup“¹⁴.

În cea de-a doua sa domnie, Mihai Racoviță strînge în taină legăturile cu rușii, oferindu-le informații atît cu privire la turci, cît și la suedezi. Domnitorul Moldovei, în înțelegere cu țarul Petru cel Mare, intenționa chiar să-l

prindă pe regele Suediei, Carol al XII-lea, care în urma înfringerii de la Poltava se refugiase cu resturile oștirii sale la Tighina, de unde se pregătea să vină la Iași. În acest scop, în apropierea Moldovei se afla o armată rusească, gata să intervină la chemarea voievodului. Dar planul nu a putut fi realizat, deoarece regele Suediei renunță între timp la intențiile sale de a face o vizită la Iași.

Prin urmare, încă înainte de urcarea lui Dimitrie Cantemir pe tronul Moldovei, fuseseră inițiate numeroase acțiuni menite să creeze premisele necesare întăririi legăturilor cu Rusia, pe care domnitorul Moldovei a știut să le ducă mai departe.

În momentul urcării pe tronul Moldovei, Dimitrie Cantemir avea deplină încredere în turci. Sarcina sa principală consta în prinderea domnitorului Țării Românești, Constantin Brîncoveanu, pentru a fi predat turcilor. Acest lucru este mărturisit de însuși Dimitrie Cantemir în lucrarea *Evenimentele Cantacuzinilor și Brîncovenilor* și confirmat în letopisețul lui Neculce. Primele luni de domnie ale lui Dimitrie Cantemir nu lasă să se intrevadă acțiunile sale viitoare. El reușește să-i inducă în croare pe turci prin serviciile aduse sultanului. Pentru a aduce la îndeplinire sarcina de a-l prinde pe Constantin Brîncoveanu, Dimitrie Cantemir „trimisese și iscoade la munteni de vădzusă toate lucrurile lui cum stau“, iar turcilor le oferea informații precise asupra polonezilor, rușilor și chiar asupra turcilor și suedezilor. „Scris-au veziriul cu scîrbă la pașa de Tighina, ne spune Neculce, dzicînd că beiul de Moldova este un ghiaur și știe toate ce se făcu la Moscu și la leși, de le scrie tot adevărat la Poartă, iar tu ești, vedzi doamne, busurman și nu știi nemic“¹⁵.

Bucurîndu-se de încredere deplină din partea turcilor, Dimitrie Cantemir și-a asumat libertatea de a trata fățiș cu Petru cel Mare : „cu meșteșug au scris la Poartă, ca să de voie să facă a se agiunge cu moscalii și ce ar vede și ar înțelege, de toate să facă știre Porții. Deci veziriul, gîndind că va fi drept Porții, datu-i-au și ace voie“¹⁶.

Abilitatea lui Dimitrie Cantemir constă tocmai în cîștigarea încrederii totale a turcilor, în obținerea consimțămîntului acestora de a duce tratative cu Rusia, ceea ce i-a permis domnitorului moldovean să aducă importante

servicii țarului, folosindu-se în acest scop atît de agenții săi din Constantinopol, cît și de cei din părțile turcești ale Mării Negre, din vecinătatea sa. Iano, care era capuchehaia domnitorului la Constantinopol, are mai multe întrevederi cu ambasadorul rus, închis de turci la Ediculé, reușind să-i trimită lui Dimitrie Cantemir cîteva din scrisorile acestuia, care sînt expediate mai departe, spre Moscova.

Ioan Neculce scrie că domnitorul a lucrat în mare taină, iar activitatea sa în slujba țarului nu era cunoscută nici de munteni, nici de boierii moldoveni. Cronicarul, care pe timpul domniei lui Dimitrie Cantemir a fost mare spătar și hatman, cunoștea multe din tainele domnitorului. În cronica sa el consemnează că și solia care a încheiat tratatul de alianță cu Petru cel Mare a plecat tot în taină : „Dumitrașco-vodă au trimis-au sol la moscali pre Luca vistiernicul, dzicînd că-l trimite iscoadă, și au scris și la turci făcîndu-le știre. Deci Luca vistiernicul au găsit pre împăratul Moscului aproape, în Țara Leșească, la Iaroslav, și așe au aședzat cu împăratul de-au făcut legătura“¹⁷. Tratatul direct cu Petru cel Mare a început cu știrea turcilor, prin vistiernicul Luca, fiind continuate la Luțk, la 13 aprilie 1711, de căpitanul Procopie, care a încheiat alianța cu Rusia. La puțin timp după încheierea tratatelor de la Luțk, în Moldova a sosit Sava Vladislavovici, agentul secret al țarului, care a început să desfășoare o activitate susținută pentru a determina popoarele din Balcani să se răscoale împotriva stăpînirii otomane. Numeroși prelați și negustori poartă scrisorile sale în Serbia, Macedonia, Muntenegru și în alte părți. Agentul secret al țarului a fost ajutat în această activitate de oamenii lui Dimitrie Cantemir care se angajase prin tratatul de la Luțk să lupte împotriva turcilor. Acest tratat fusese încheiat de domnitorul Moldovei dintr-un profund patriotism, din marea sa dragoste de țară, din dorința de a făuri, prin lupta comună cu oștile rusești, o Moldovă liberă ca pe vremea lui Ștefan cel Mare.

Pînă la sosirea armatei ruse, Dimitrie Cantemir va acționa cu foarte multă prudență. Chiar cînd o parte a oștirii lui Petru cel Mare se afla în apropiere de Nistru, domnitorul Moldovei continuă să întretină vechile relații

cu turcii, fără a desconfira tratatul încheiat cu Moscova. Aprovizionarea armatei țarului este încredințată boierului Lupu Costache, fiul lui Gavriliță, care a fost însărcinat, „după ordinul secret al împăratului Rusiei, de către domnul Cantemir, să cumpere pentru suma de 8 000 taleri, produse pe numele sultanului“. Dar boierul se dovedește a fi trădător, deoarece în timpul înfruntării dintre ruși și turci l-a informat pe vizir „în toate zilele despre mișcările armatelor, nescăpându-i din vedere nici o întreprindere cu care se servește un trădător“¹⁸. Vulpea vicleană, cum îl numește pe acest boier Dimitrie Cantemir, a jucat în toată această perioadă un rol dublu, furnizând și rușilor informații despre turci, dar ținând legătura și cu Constantin Brîncoveanu pe timpul războiului. Cu o deosebită satisfacție consemnează mai târziu Dimitrie Cantemir în scrierile sale că boierul Lupu a fost pedepsit, ca un mișel, de turci, pentru care lucrase, trecînd însă cu vederea că tot turcii îl răsplătiseră cu generozitate, oferindu-i funcția de caimacam al Moldovei. Numai abuzurile săvîrșite de el și de alți boieri moldoveni i-au determinat pe turci să-l arunce în închisoarea de la Varna. Considerăm că Dimitrie Cantemir a greșit încredințînd această sarcină importantă boierului Lupu, care se dovedise mai de mult a fi omul turcilor.

Odată cu sosirea lui Petru cel Mare în Moldova, Dimitrie Cantemir dă o proclamație către boieri, arătînd că se ridică la luptă pentru dobîndirea drepturilor și libertăților strămoșești ale țării, deoarece „Bogdan vodă, fiul lui Ștefan vodă, domn deplin a făcut cu jurămint pace cu inoială ca Moldova să nu fie supusă la alt bir decît, pe an, 4 000 de galbeni, 40 de cai, 24 de șoimi, — după primirea căroră să nu facă nici o silă țării Moldovei. Dar păgînul cel necredincios și călcător de jurămint nu și-a ținut cuvîntul, ci a făcut atîtea năvăliri zilnice asupra Moldovei, a dărîmat cetăți și întărituri, pe altele le-a luat în stăpînire și el însuși, sub cuvinte închipuite, a îngăduit adesea tătarilor să prade toată țara Moldovei, a luat în aspră robie pe locuitorii ei, pe fruntașii noștri boieri, sfetnici și curteni, a tirît pentru poștele sale pentru atîtea din fetele și soțiile lor cinstite, ba încă a cercat să le aducă la legea sa păgînă

și tiranică pe dinsele, pe domni și alți mai mari, împreună cu casele lor, prin felurite chinuri și amenințare cu moartea¹⁹. Proclamația este o chemare înflăcărată la luptă împotriva cotropitorilor seculari.

În perioada de pregătire a luptei, Constantin Brîncoveanu a stat în expectativă. Pentru a lua legătura cu țarul, el îl trimite la Iași pe agentul său secret, Gheorghe Castriotul, care comunică acestuia informații cu privire la pregătirile oastei turcești. Din Țara Românească, în fruntea unui corp de oaste, trece de partea lui Cantemir și a lui Petru cel Mare spătarul Toma Cantacuzino. În majoritatea lor, izvoarele vremii susțin că Toma Cantacuzino a trecut în tabăra țarului și a domnitorului Moldovei fără știrea lui Constantin Brîncoveanu. Există însă și alte izvoare care atestă existența unei înțelegeri între domnitorul Țării Românești și Toma Cantacuzino, care îi era văr primar. În actul de acuzare a lui Brîncoveanu, turcii consemnează că aceasta s-a petrecut cu voia și din îndemnul voievodului muntean.

Atitudinea prudentă a domnitorului Constantin Brîncoveanu în timpul conflictului dintre ruși și turci este considerată de unii istorici a fi trădare. Dar condițiile concrete ale epocii în care a trăit nu-i permiteau să treacă fățiș de partea țarului, deoarece, în acest caz, ar fi fost urmărit îndeaproape de agenții și spionii turcilor, care l-ar fi omorât. De aceea el era pregătit ca, în cazul unei victorii rusești la Stănilești, să intre în luptă pentru a-i susține atît pe ruși, cît și pe moldovenii lui Dimitrie Cantemir pînă la zdrobirea completă a oștilor otomane.

În ceea ce privește activitatea de informații desfășurată la Curtea domnească din București în acea perioadă există cîteva semne de întrebare. În primul rînd, de ce turcii care supravegheau îndeaproape toate mișcările domnitorului i-au permis totuși să desfășoare o intensă activitate de informare și spionaj în defavoarea lor? În al doilea rînd, cum a reușit Constantin Brîncoveanu să reziste pe tronul Țării Românești un sfert de veac, în vreme ce în secolul al XVII-lea, pînă la el, domnitorii erau schimbați o dată la doi-trei ani, iar în Moldova au fost operate în acest timp unsprezece schimbări de domnie, fără a mai

ține seama de caimacamii care s-au perindat la conducerea țării ?

În cronică sa Ioan Neculce prezintă un fapt interesant cu privire la informațiile pe care muntenii le furnizau rușilor. Aflind de la un spion al suedezilor, arată cronicarul, despre activitatea de spionaj desfășurată de munteni și despre informațiile privind pregătirile de război ale turcilor, transmise de ei rușilor, vizirul dă următoarea replică : „Bine fac că scriu, spune vizirul, că de noi n-au ce scrie rău. Că noi nu ne temem de nime, că avem oaste multă și pușci multe, și putere mare. Și noi nu putem să ne gătim în taină, să nu știe nime, n-avem grijă de nime. Că muntenii, de-or scrie de aceste ce le văd, că avem oaste multă, să scrie sănătoși“²⁰.

Rezultă că turcii aveau o concepție proprie despre pregătirile de război, nepunând accentul pe realizarea surprizei, ci doar pe folosirea forței. Pentru ei nu constituiau un secret pregătirile de război, fiind chiar bucuroși ca tabăra adversă să fie informată din timp despre puterea armatei otomane, pentru a-și crea astfel un ascendent moral. Prin urmare, din acest punct de vedere, agenții lui Brîncoveanu nu prezentau nici un pericol pentru turci, putîndu-și desfășura activitatea nestingheriți.

Pe de altă parte, Constantin Brîncoveanu acordă mare atenție și activității de contraspionaj, neutralizîndu-i pe cei care lucrau împotriva Țării Românești. Radu Greceanu consemnează în cronică sa numele lui Staico, un boier pribeag încă de pe vremea lui Șerban Cantacuzino, care a uneltit împreună cu alții împotriva Țării Românești în Ardeal, în Moldova și la Constantinopol, unde făcea „piră lui Constantin vodă cu cițiva hoți de-ai lui hicleni“. Voievodul muntean reușește să zădărnicească activitatea acestora, ba mai mult chiar, în vreme ce ei se aflau la Constantinopol, îi determină pe turci să-i aresteze, obținînd apoi extrădarea lor.

Domnitorul Țării Românești a luat măsuri severe de reprimare a tuturor celor care încercau să-i submineze autoritatea, să trădeze interesele țării. Astfel, unul dintre paharnici, Dumitrașcu de la Corbi, care purta corespondență cu Staico și intenționa să fugă din țară, este

prins de oamenii voievodului ca urmare a infiltrării unui ofițer în rîndurile conspiratorilor. O slugă a lui Dumitrașcu intră în acest scop în relații cu un căpitan din oastea lui Constantin Brîncoveanu, pe care încearcă să-l cîștige de partea paharnicului și a celorlalți boieri trădători. Căpitanul acceptă jocul și „face prieteșug cu el și de multe ori la cîrciumă mergea să bea și se spovedea unul către altul, pentru care au spus și lui Dumitrașco paharnicul, sluga lui, cum au găsit om de treabă, căpitan, care făgăduiește să meargă și se veseliră”²¹. În același timp, căpitanul își informează superiorii despre acțiunile trădătorilor. Căpitanul a făcut un joc dublu pînă în momentul în care a aflat că feciorul paharnicului intenționa să fugă din țară. Abia atunci a luat „cîțiva călărași cu el și merșeră unde își puseseră sorocul”, prinzîndu-l pe feciorul paharnicului Dumitrașcu, care avea asupra sa scrisori compromițătoare. O altă scrisoare, tot atît de compromițătoare, a fost găsită de turci în „bozănariul lui Staico” și predată domnitorului.

Prin urmare, trădătorii au fost pedepsiți așa cum scria în pravila țării: „Boieriul care va umbla împotriva domnului și a țării, să-l spînzure și să-i facă spînzurătorile mai nalte cu un cot decît ale altor oameni proști”²². Pentru trădarea țării Staico a fost spînzurat lîngă București, la Tîrgu-de-Afară, iar colaboratorul său apropiat a împărțit aceeași soartă, la Rușii de Vede. Ceilalți trădători au fost bătuți la tălpi și ținuți în închisoare pe diferite termene, la Snagov sau la Tismana.

Moartea tragică a lui Constantin Brîncoveanu își găsește explicația în neglijarea de către voievodul muntean a informațiilor privind intențiile turcilor, precum și în răcirea relațiilor sale cu stolnicul Constantin Cantacuzino, unul dintre cei mai abili politicieni ai vremii. Cînd oamenii apropiați domnitorului îl previn asupra intențiilor turcilor, ne spune Cantemir, stolnicul caută să-l liniștească, arătînd că turcii au, probabil, din nou nevoie de bani. Ignorarea informațiilor alarmante primite de la Constantinopol, precum și „liniștea” în care se complăcea domnitorul i-au fost fatale lui și familiei sale, încheindu-se cu tragica sa moarte, la 15 august 1714.

Dimitrie Cantemir consemnează că domnitorului Țării Românești i s-a adus, printre altele, și acuzația că „întreține corespondență secretă cu împăratul Germaniei, cu al Rusiei, cu regele Poloniei și cu aristocrații Venetiei, cărora le arăta toate secretele Porții, că a proiectat o răscoală împotriva turcilor și că Toma Cantacuzino cu învoirea sa a trecut de partea țarului și fără voia turcilor a mutat din nou capitala țării la Tîrgoviște, unde petrece o mare parte din an“²³.

„Altîn-bei“ sau prințul aurului, cum l-au numit turcii, a promovat o politică înțeleaptă; ceea ce a făcut ca Țara Românească să cunoască o perioadă de mare înflorire spirituală, culturală și socială, într-un timp în care spre bogățiile ei erau ațintite atît privirile nesățioase și lacome ale turcilor, cît și privirile hrăpărețe ale habsburgilor, vecini de ultimă oră, care „tot impinegeau, după cum remarcă Neculce, să facă Dunărea hotar“.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea, cînd Europa era dominată de conducători iluștri, ca Petru cel Mare în Rusia, Ludovic al XIV-lea în Franța, Iosif I de Habsburg în Germania, August al II-lea Saski în Polonia, Frederic I în Prusia sau Carol al XII-lea în Suedia, în țările române se remarcă înțelepciunea cu care Constantin Brîncoveanu a știut să conducă vreme de un sfert de veac destinele Țării Românești, acțiunile voievodului cărturar Dimitrie Cantemir care a făcut ca pentru o clipă să strălucească pe cerul Moldovei astrul luminos care se cheamă libertate.

Dînd dovadă de multă abilitate și pricepere, Constantin Brîncoveanu nu se avîntă pe calea aventurii, ci urmărește cu prudență evenimentele, caută să pătrundă sensul politicii vremii, să-i descifreze tainele.

Domnitori fanarioți, agenți ai spionajului străin

Domnia fanarioților a fost pentru țările române o perioadă de slăbiciune morală și politică. Ultimele rămășițe ale oștii române, glorioasă în vremea lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Iancu de Huncdoara, Vlad Țepeș, Petru Rareș, Ion Vodă, Mihai Viteazul și a altor domnitori a căror spadă a apărut libertatea, au fost desființate de domnitorii fanarioți și înlocuite cu garnizoane de pază străine, de cele mai multe ori turcești. Pe de altă parte, domnitorii fanarioți care s-au perindat prin țările române erau oameni de încredere ai Porții otomane, agenți ai turcilor. Tot timpul cît se aflau la conducerea Moldovei sau a Țării Românești ei nu urmăreau decît propria lor căpătuială, îmbogățirea unor rude aduse în țară și infiltrate în deferite dregătorii.

Durata domniei fanarioților depindea de serviciile pe care ei le aduceau Porții. De aceea, pe lângă plata tributului, a produselor necesare aprovizionării armatei turcești și a Constantinopolului, domnitorii fanarioți depuneau mult zel în informarea promptă a turcilor cu privire la mișcările pe care le executau armatele austriece și rusești. În secolul al XVIII-lea conflictele dintre aceste trei puteri se agravează tot mai mult, iar austriecii, în alianță cu rușii, dau numeroase lovituri Imperiului otoman, aflat într-o perioadă de declin. Imperiul habsburgic cît și Rusia urmăreau să-și extindă teritoriile în dauna Imperiului otoman.

La sfârșitul secolului al XVII-lea austrieii cuceresc Transilvania și o parte din Serbia, la începutul secolului al XVIII-lea pun stăpânire pe Banat, iar mai târziu intră și în Oltenia, unde vor rămâne timp de 21 de ani. În această perioadă Rusia țaristă luptă împotriva turcilor sub lozinca eliberării popoarelor ortodoxe de sub jugul otoman și trecerea lor sub protecția țarului „preacucer-nic“. De fapt, sub această lozincă se ascundeau interesele coteruptoare ale țarului, care năzuia să cucerească o însemnată parte din Imperiul otoman și chiar capitala acestuia, Constantinopolul. Iată de ce activitatea de agenți ai spionajului turcesc desfășurată de domnitorii fanarioți era deosebit de utilă, iar informațiile procurate, extrem de prețioase pentru turci.

Perioada domniei fanarioților în Țara Românească a început cu o aventură și a luat sfârșit cu unul din cele mai mari furturi din întreaga istorie a acestei țări.

Între prima domnie, plină de aventuri, a lui Nicolae Mavrocordat și furtul de 18 milioane de piaștri al lui Caragea se petrec în țările române evenimente care duc la decăderea lor economică și culturală, la pierderea libertăților cîștigate cu mari jertfe de strămoșii noștri care au stropit cu sîngele lor pămîntul străbun.

Domnitorii fanarioți au fost numiți de turci în locul domnitorilor pămînteni care, după Constantin Brîncoveanu și Ștefan Cantacuzino în Țara Românească și după Dimitrie Cantemir în Moldova, nu mai prezentau încredere. Recrutați dintre membrii a patru familii de greci bogați din Constantinopol, după cum menționează Iorga, urmași ai împăraților bizantini, fanarioții s-au dovedit, cu mici excepții, deosebit de credincioși stăpînitorilor lor, timp de mai bine de un veac.

Domnia fanarioților în Țara Românească începe prin înscăunarea lui Nicolae Mavrocordat care sosește în București la 10 februarie 1716. În acest timp Eugen de Savoia îi învinge pe turci la Petrovardin, iar trupele austriece iavadează Țara Românească. Domnitorul fuge la Rusciuc de unde se înapoiază cu ajutor turcesc și își reia tronul, făcînd să cadă capetele unor boieri pămînteni care colaberaseră cu austrieii. Printre aceștia se numără Barbu Bă-

lăceanu, Pătrașcu Buzoianu și Lupu Costache, iar marele cărturar, mitropolitul Antim Ivireanul este surghiunit la Muntele Sinai, sub escortă turcească. În drum spre locul surghiunului, mitropolitul Țării Românești este omorât de însoțitorii săi și aruncat în apele râului Tundja din Bulgaria.

Revenind pe tronul Țării Românești, Nicolae Mavrocordat, trimite trupe turcești pentru a-i izgoni pe austrieci din Oltenia. Boierii pămînteni, ostili stăpînirii fanariote, îi anunță pe austrieci că domnitorul trimisese oaste în Oltenia și rămăsese fără nici o pază la București. Vornicul Șerban Bujoreanu, logofătul Grigore Băleanu, spătarul Golescu, vistierul Ilie Știrbei sint cei care s-au ridicat împotriva noului domnitor, impus de turci, cerînd sprijinul austriac. Deosebit de bucuroși de vestea primită, austriecii îi oferă domnitorului fanariot o mare surpriză. Pe cînd oștile lui Nicolae Mavrocordat erau pe punctul de a angaja lupta cu austriecii în Oltenia, un detașament de șoc condus de căpitanul Ștefan Detine, zis Pivoda, se strecura prin păduri și pe drumuri ascunse spre București. Detașamentul căpitanului Pivoda ajunge prin surprindere la București și reușește să-l facă prizonier pe domnitor împreună cu familia. Dar austriecii nu se bucură de o primire călduroasă din partea populației și „jale mare și țipete și vaete era în tîrg de groaza catanelor ce umbla cu săbiile scoase și cu puștile slobozindu-le. Cine le ieșea înainte, tăia, omora, atîta groază era, cît limba de om nu poate povesti¹. Iată dar că „salvatorii austrieci“ se dovedesc, chiar de la început, la fel de cruzi ca și turcii. Domnitorul Nicolae Mavrocordat, prizonier al austriecilor, este dus la Sibiu, ținut doi ani în captivitate, pentru ca mai tîrziu să devină din nou domnitor al Țării Românești. În general, cronicile consemnează numeroase aspecte sumbre din perioada domniei fanarioților, legate atît de luptele purtate pe teritoriile țărilor române, cît și de unele calamități naturale care se abat asupra oamenilor. Astfel, ciuma bîntuie în această perioadă mai mult ca oricînd ; o epidemie de ciumă are loc în anii 1716-1718, fiind însoțită de incendii și foamete, iar către sfîrșitul perioadei fanariote face numeroase ravagii vestita ciumă a lui Caragea.

Dar perioada domniilor fanariote s-a caracterizat mai ales prin trădarea intereselor poporului român, prin subjugarea totală a țărilor române.

În alegerea domnitorilor fanarioți, turcii se orientează spre dregătorii care ocupau la Poartă funcția de dragoman, deci spre cei care acumulasera anumită experiență în relațiile cu alte țări, care cunoșteau tainele politicii externe.

De la înscăunarea primilor domnitori fanarioți pînă în anul 1821 țările române au fost martore a numeroase lupte între turci și ruși sau austrieci, teritoriul principatelor fiind supus în repetate rînduri unui regim de ocupație militară. Iată, spre edificare, anii în care țările române au fost ocupate de trupe străine : 1711, 1716—1718, 1736—1739, 1769—1774, 1789—1792, 1806—1812. La toate acestea se mai adaugă incursiunile frecvente, în scop de pradă, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, întreprinse de turcii din Vidin sau din alte cetăți dunărene, îndeosebi de bandele pașei Pasvan-Oglu.

Cronicarul Ioan Neculce, referindu-se la această perioadă, deplînge soarta țărilor române, consemnînd : „vai de aceste două țări creștine, cu acești domni străini“. Descriînd evenimentele, cronicarul arată că Moldova a ajuns la „vremuri cumplite și la cumpănă“, din cauza cheltuielilor care se fac pe spinarea poporului pentru darurile trimise turcilor sau oamenilor domnitorilor : capichihăile fiind greci, cît dzicu c-au cheltuit, atît le dau“, iar turcilor li se dau „ceasornici di aur, fuzii, cai cu șeli, cu rafturi, sute de lei, mii de unghi le dau : 1 700-1 800 de pungi de bani se iau din țară acumu, iar mai înainte, la domnii trecuți, mai multu de 400—500 pungi nu să lua. Și altfel di țară era, întemeiată, nu ca acumu. Oh, oh, oh ! vai, vai, vai di țară !“²

Domnitorii străini s-au achitat cu mult zel de sarcinile primite de la sultan, străduindu-se să mărească continuu obligațiile față de turci, în bani sau în produse, și să-și aducă la îndeplinire misiunea de observatori atenți ai vecinilor, de agenți ai spionajului turcesc. Activitatea de informații era cu atît mai necesară cu cît conflictele

dintre Turcia și Austria sau Rusia se agravau tot mai mult, fiind amenințată însăși existența Imperiului otoman.

Agenții spionajului turcesc, investiți cu calitatea de domnitori ai Țării Românești sau ai Moldovei, și-au îndeplinit misiunea de informatori ai turcilor, folosind o vastă rețea de spioni și agenți, cu care au împinzit Europa. La aceasta au contribuit relațiile pe care și le-au făcut în perioada când ocupaseră funcții de dragomani (tălmaci) la Poartă, precum și cu ajutorul grecilor stabiliți în Viena sau în Moscova, cu treburi negustorești sau religioase.

O scrisoare trimisă de Constantin Mavrocordat unui corespondent din Viena dezvăluie procedeele prin care domnitorul căuta să obțină informații. În primul rând, arăta expeditorul scrisorii, din gazetele care sosesc din Olanda, Colonia, Lipsca, Viena și Londra, deși nu se pot trage prea multe concluzii, „totuși oamenii deprinși cu interesele politice și mai ales cei învățați, pot încă de multe ori, prin lucrările lor să treacă peste întunecimea viitorului”³. În al doilea rând, domnitorul dorea să primească de la corespondentul său știri care erau la „cunoștința curților” și la care să adauge părerea sa. Astfel, Constantin Mavrocordat, dorea să fie informat despre soarta tronului vacant din Germania, despre politica promovată de Maria Tereza, despre războiul dintre Anglia și Spania, despre „mișcarea escadrelor franceze”, despre factorii care asigură liniștea Europei. În încheiere, semnatarul scrisorii își asigură corespondentul de recunoștință pentru îndeplinirea acestor sarcini încredințate agentului.

Domnitorii fanarioți își recrutau agenții dintre reprezentanții celor mai diverse categorii sociale, dar erau interesați să se folosească de serviciile unor oameni care cunoșteau foarte bine tainele de la curțile imperiale. De pildă, domnitorul Caragea îl recrutase ca agent la Viena pe consilierul imperial Friederich von Gentz, un politician deosebit de experimentat care scria despre sine: „știu tot ; nici un om de pe pământ nu cunoaște politica contemporană cum o cunosc eu, căci nimeni nu poate să fie ca mine într-o intimitate atât de strînsă și în același

timp cu toți șefii principalelor partide“⁴. Recomandat lui Caragea de Metternich, Gentz furnizează domnitorului Țării Românești, timp de șase ani, bogate informații privind politica promovată de statele europene, avînd grijă ca prin corespondența sa să nu afecteze interesele Austriei. Agentul domnitorului Caragea strecoară cu dibăcie în aceste scrisori informațiile inspirate de protectorul său, prințul Metternich, iar în cazul în care știrile erau transmise în interesul exclusiv al Austriei, Gentz nu se sfia să specifice acest lucru. Astfel, într-o scrisoare din 5 februarie 1814 Gentz arată : „Prințul Metternich a dorit ca să transmit Alteței Voastre aceste intenții. El știe, monseniore, că aveți mai bine decît oricine altcineva mijloacele de a le face cunoscute la Constantinopol și de a le da toată greutatea care o merită“⁵.

Ocupînd condiționat tronul Țării Românești, domnitorul Caragea se străduiește să-și atragă simpatia turcilor, să le fie util prin informațiile pe care le putea obține de la curtea imperială de la Viena sau din alte părți și să cunoască în același timp intențiile austrieșilor. El a acceptat să îndeplinească rolul de mediator între Metternich și Poartă, urmărind, de fapt, realizarea acelorași scopuri.

Friederich von Gentz continuă să poarte corespondență cu urmașul lui Caragea, domnitorul Alexandru Suțu, agentul de la Viena dovedindu-se util și domnitorului Dimitrie Grigore Ghica. Rîvna cu care von Gentz și-a desfășurat fără întrerupere activitatea de agent în favoarea domnilor Țării Românești se datorează, în primul rînd, sumelor fabuloase primite din București. Friederich von Gentz a fost util domnitorilor Țării Românești, deoarece a cunoscut îndeaproape toate secretele curții imperiale de la Viena, fiind un abil politician, și bucurîndu-se totodată de deplina încredere a lui Metternich. La rîndul său, Caragea caută să profite de pe urma informațiilor primite de la von Gentz, oferindu-le turcilor, pentru a-și consolida astfel tronul său șubred. Agentul de la Viena se dovedește a-i fi util lui Caragea și după ce ultimul părăsește Țara Românească cu uriașa sumă

de 18 milioane plăști, ocupându-se de plasarea banilor și de stabilirea exdomnitorului la Pisa. După cum subliniam, Gentz a furnizat informații domnitorilor Țării Românești și a consimțit să fie agentul lor numai pentru bani, acesta fiind lucrul cel mai important pentru mizerabilul scrib, cum l-a numit Napoleon, adăugind că este „unul din oamenii fără onoare care se vînd pentru bani”. Însă în activitatea de agent al domnitorilor Țării Românești, Friederich von Gentz rămîne credincios austrie-cilor, oferînd îndeosebi acele informații care erau destinate să ajungă la Constantinopol.

Făcînd o caracterizare a epocii fanariote, francezul Elias Regnault, arată în lucrarea sa intitulată *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes* că domnitorii sînt „perceptori de impozite, funcționari necinstiți, îmbrăcați în veșminte de mătase, spioni încoronați”. Era firesc să fie așa într-o perioadă în care domniile erau scoase la mezat, devenind extrem de nesigure. Singura preocupare a domnitorilor consta în a strînge, într-un timp scurt, cît mai mulți bani cu care să-și achite creditorii, să plătească haraciul turcilor pentru a nu-și pierde tronul și să-și creeze rezerve spre a cumpăra din nou scaunul țării în momentul în care condițiile vor fi favorabile. De aceea resursele țării nu erau gospodărite cu chibzuință, ci dimpotrivă, erau jefuite de oricine dorea să se îmbogățească într-un timp cît mai scurt. Boierimea autohtonă acordă sprijin total domnitorilor fanarioți și celor din anturajul lor, în majoritate greci din Fanar, trădînd interesele țării și căutînd să profite cît mai mult de pe urma alianței cu grecii ; în aceste condiții, țărînimă oprimată și exploatată rămîne fără nici o apărare. Pe de altă parte, țara începe să fie tot mai mult inundată de străini, fie că este vorba de cei care se îndeletnicesc cu negoțul ambulant, fie de cei care ocupă înalte funcții, înființate în mod special pentru ei. Dealtfel domnitorii fanarioți au umflat exagerat de mult aparatul birocratic, înființînd o seamă de dregători parazitare, destinate în special celor care îi serveau cu credință. Iată, în continuare, cîteva din aceste funcții parazitare înființate în perioada fanariotă : devictar sau, pe românește, cel care

are grijă de călimară și de pana de giscă întrebuințată pentru scris, thoshodar baschi sau responsabilul cu scaunele casei domnești, caftandji baschi sau responsabil cu garderoba, gagedji baschi sau cel care se îngrijește de caimacul cafelelor, tschubukdji baschi sau cel care aprinde lulelele, peschkirdji baschi, adică cel care se îngrijește ca domnitorul să aibă pregătit ștergarul când se duce la baie etc. Purtătorii de călimări, de ștergar, responsabili scaunelor, aprinzătorii de ciubuce și îngrijitorii de caimac erau recrutați îndeosebi dintre grecii cu care domnitorul venea din Fanar și care se îndeletniciseră pînă atunci cu vînzarea halviței și a lămiilor sau vinduseră bragă pe străzile Constantinopolului, pentru a ajunge acum în divanul țării, alături de vechiul postelnic, stolnic sau spătar, alături de boierii autohtoni care acceptaseră să participe la un guvern de mascaradă menit să stoarcă cît mai mult de pe spinarea țaranului, să trădeze interesele țării. În aceste condiții are loc o luptă permanentă împotriva a tot ceea ce era românesc, la curtea domnească nu îi este permis nimănui să folosească limba română, boierimea autohtonă fraternizează cu străinii, miliția națională, ultima rămășiță a glorioasei armate din Țara Românească sau din Moldova, este desființată și înlocuită cu mercenari care asigură paza domnitorului sau adună tot felul de impozite pentru a umple buzunarele exploataților.

Toate acestea au favorizat jefuirea poporului român, au făcut ca bogățiile naționale, adunate cu multă grijă de greci, interpuși ai turcilor, să fie puse în slujba unui ideal străin de interesele poporului nostru și au deschis larg porțile spionajului pe teritoriul patriei noastre, care a acționat nestingherit, de cele mai multe ori, în defavoarea Țării Românești sau a Moldovei. Iată cîteva exemple menite să întregesc tabloul sumbru al vieții din țările române în perioada domniilor fanariote.

Dionisie Eclisiarhul prezintă numeroase detalii despre domniile fanariote, insistînd îndeosebi asupra celor din ultima jumătate a secolului al XVIII-lea. Referindu-se la Ipsilanti, cronicarul afirmă că acesta puna „dăjdii pe locuitori cu alte numiri“, că haraciul nu fusese încasat

tot anul, dar „n-am mai putut suferi, ci a început a pune și acca dajdie pe țeară, cugetînd că au rămas lăcuiitorilor mulți bani“, fiind îndemnat la aceasta și de boierii care cereau lefuri mai mari ; Nicolae Mavrogheni reușește să adune bani de la boierii mari și mici, de la negustori și meseriași, la care se adaugă jefuirea țăranilor, iar cei ce refuzau să plătească erau duși „la grosul vartei în putoare, și așa nevrînd, primea caftanele de pînză și da la bani, cu cuvînt că trebuie la vodă să dea lefi la oști, ear birurile, podvoadele, zăharelele, nu mai înceta de pe locuitorii țării, vinericiul, oeritul, dijmăritul îl luau îndoit și întreit. Vai și amar de țeară ce era atunci“⁶.

Cu aceeași durere în suflet ca și Ioan Neculce, Dionisie Eclisiarhul, martor al evenimentelor, relatea la sfîrșitul secolului al XVIII-lea despre starea în care ajungese Țara Românească, unde jaful reprezenta îndeletnicirea de seamă a unor venetici, cărora le erau străine întereșele poporului.

Un mare expert în vînzarea caftanelor boierești și în sporirea impozitelor și a dărilor de tot felul a fost domnitorul Caragea. În scrisoarea adresată de Ion Ghica lui Vasile Alecsandri se arată că la plecarea lui Caragea din țară condica în care erau trecute rangurile boierești se umpluse din scoartă în scoartă, iar postelnicul care nu mai prididea să-i citească pe toți cei cu crau înscrîși în ea cu diferite ranguri cumpărate „a trîntit pitacul jos, strigînd cu glas tare : Iar voi ceilalți pitari și serdari !“ Jefuirea Țării Românești în timpul domniei lui Caragea a atins proporții nemaiîntîlnite. Domnitorul născoceste fel de fel de metode pentru a stoarce cît mai mulți bani. Nu întîmplător s-a păstrat de atunci zicala : „Se fură ca în vremea lui Caragea“, ceea ce subliniază participarea la acest jaf nu numai a domnitorului, ci a tuturor slujbașilor săi. Tot Ion Ghica îi scria lui Alecsandri că „În domnia lui (Caragea-n.a.) toate slujbele și caftanele se dau pe parale. El a suit birurile într-un mod nepomenit de la 1 500 000 lei (115 385 galbeni) la suma de 3 700 000 lei (284 848 galbeni), afară de ocne și de vâmi pe care le vindea cu un preț de 10 ori mai mare decît înainte... Cînd i se părea că punga nu se umplea destul

de repede, avea și alte coarde la arc.“ Ion Ghica menționează că Vodă Caragea „avea multă imaginație în asemenea materie, dar și găsisese câțiva oameni zdraveni care îl ajutau la desăvîrșirea tertipurilor lui“⁷. Prin aceste tertipuri domnitorul Caragea a adunat, timp de șase ani, o avere colosală care i-a permis să-i îndestuleze pe turci cu tributuri și cu daruri de tot felul, dar și să fugă în străinătate cu uriașa sumă de 18 milioane de piaștri cu care și-a asigurat la Pisa o viață de nabab, oferind totodată importante subsidii mișcării secrete grecești a eteriștilor.

Poporul român nu s-a împăcat însă niciodată cu această situație; el s-a ridicat la luptă hotărîtă, participînd la răscoale și la diferite mișcări cu caracter local, apucînd drumul codrilor de unde întreprindea acțiuni deosebit de îndrăznețe împotriva asupritorilor străini și autohtoni. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea mulți țărani s-au constituit în detașamente de voluntari, luptînd fie alături de austrieci, fie alături de ruși împotriva turcilor, văzînd în această luptă condiția eliberării lor sociale și naționale.

Domnitorii fanarioți treceau dintr-o țară în alta pentru a putea stăpîni astfel cît mai mult timp. Este interesant de remarcat că de multe ori un domnitor, înălțurat de pe tronul Țării Românești, ajungea la conducerea Moldovei și invers, fără a avea preferințe deosebite pentru una din cele două țări, fiind mînat doar de dorința de a acumula cît mai multă avere.

În același timp, unii domnitori și-au părăsit adeseori stăpînii trecînd în tabăra adversă. Astfel, în anul 1769 Grigore al III-lea Ghica este luat prizonier de ruși și dus în captivitate, iar peste câțiva ani, cu sprijinul țarinei Ecaterina a II-a, el ajunge domn al Moldovei, fiind însă omorît de turci. Și Alexandru Ipsilanti își părăsește stăpînii, trecînd de partea rușilor. În general, domnitorii fanarioți erau utili atît rușilor, cît și austrieșilor. Ei întrețineau diferite relații la Constantinopol și angajau agenți pe care îi plăteau cu generozitate pentru informațiile culese.

În condițiile în care țările române deveniseră teatrul unor confruntări frecvente între armatele țariste și

austriece, pe de o parte, și armata turcă, pe de altă parte, informațiile prezentau valoare deosebită. În serviciul domnitorilor fanarioți se aflau și numeroși hangii din Balcani, cărora „le dă plată bani mulți, de ispitesc pe cei ce trec de la împărăție la București, și dacă dovedesc că merg la vodă, cu poruncă ori de bine ori de rău, cu mare grăbire merg înainte și spun lui vodă să se păzească, și iea bacșișuri mari de bani“⁸.

Constantin Ipsilanti, care intrase în slujba țarului, este sprijinit de ruși în obținerea unor informații importante din Constantinopol. Deosebit de plastic descrie Dionisie Eclisiarhul, în Cronograful său, o acțiune de spionaj și contraspionaj care a avut loc în timpul domniei lui Constantin Ipsilanti. Un sol francez, primit la curtea din București, „luat-a seamă ce e prin curtea lui vodă și văzind cihodari, arnăuți, panduri și catane, călărași cu masdrace căzăcești“, a ajuns la concluzia că domnitorul are legături cu rușii, informându-l pe vizirul din Constantinopol că „beiul Valachiei este hain împărăției, că are oaste muscălească cu dînsul și tunuri mari“. La toate acestea se adaugă și uneltirile fostului domn Constantin Suțu, care îl determină pe sultan să dea ordin ca voievodului hain să i se taie capul. Anunțat de „capicheheiaoa lui vodă ce o are la Țarigrad, de străjuiește foarte cu luare aminte zioa și noaptea de cele ce se vorbește și se lucrează la împărăție“, Constantin Ipsilanti ia măsuri de siguranță împotriva urgiei turcești. Astfel, el pune să „rînduiască cercetători, să iscodească cu ce treabă vin la București, și pe care va dovedi că vine asupra domniei sale, să puie pe turcii beilicului cu dare de bani, ca noaptea cu cumpătare să taie pe acel capigiu și să-i iea fermanul să i-l trimită pe taină, ear trupul capigiu-lui băgîndu-l în sac, să-l arunce în Dunăre“⁹. Acționînd în acest mod, oamenii lui Constantin Ipsilanti au „topit vreo trei capugii, dar lucrurile se îngroașă și turcii aflînd despre aceasta caută prin diverse mijloace să-l răpună pe voievodul hain“.

De data aceasta, ambasadorul rus la Constantinopol este acela care îl salvează pe domnitor, prevenindu-l asupra intențiilor turcilor, printr-un tătar care se depla-

sează în goană la București, în „trei zile și trei nopți”. Știrea primită de la ambasadorul țarului era confirmată de știrile trimise de tatăl lui Alexandru Ipsilanti și de capuchehaiele de la Constantinopol și Rusciuc, care îi scriau că Trăznitologlu, pașa din Rusciuc, se pregătește să-l prindă fără de veste pe domnitor și să „fugă cu capul în mină”. Din acest episod rezultă posibilitățile de informare pe care domnitorii fanarioți le aveau la Constantinopol și în Balcani pentru a-și salva capul și averea în timpul domniei în țările române.

În această perioadă frământată a istoriei poporului nostru unul dintre domnitori și-a înscris numele ca apărător al intereselor românești. În secolul al XVIII-lea Austria își extinsese din ce în ce mai mult posesiunile și urmărea ca prin încheierea unei alianțe cu Rusia sau cu Turcia să pună stăpânire pe Țara Românească sau Moldova. În acest scop, încheie, la 6 iulie 1771, un tratat cu Turcia prin care se obligă să-i acorde ajutor în războiul împotriva Rusiei cu condiția ca Înalta Poartă să-i cedeze de bunăvoie „întreaga parte a principatului Valahiei care să mărginește de o parte cu granițele Ardealului și ale Banatului Timișan, de altă parte cu Dunărea și cu riul Oltul, avînd Curtea imperială dreptul de superioritate asupra riului Oltul”¹⁰. Dar peste un an Austria renunță la Oltenia, deoarece, în urma împărțirii Poloniei, Curtea imperială de la Viena primește Galiția și Pocuția, iar pentru a-și deschide drum spre aceste teritorii își îndreaptă privirea spre Bucovina, ce fusese ocupată de trupele rusești, dar care, conform tratatului de pace, trebuia să fie evacuată. După ce armata țaristă, la insistențele Austriei, părăsește acest teritoriu, armata austriacă intră în Bucovina, împlintind pajurile imperiale pe străvechiul pămînt al Moldovei și punînd stăpînire pe Putna, cu mormîntul lui Ștefan cel Mare și pe vechea capitală a Moldovei, Suceava. Diplomazia austriacă recurge la cele mai diverse metode de corupere, de spionaj, de teroare și de asasinat pentru a-și asigura stăpînirea în această parte a Moldovei.

După cum am mai arătat, Grigore al III-lea Ghica, domnitorul Țării Românești, fiind luat prizonier de ruși,

cîştigă increderea lor și ajunge domn al Moldovei. Timp de trei ani el a depus toate eforturile pentru a împiedica ciuntirea Moldovei prin desprinderea străvechiului pămînt al Bucovinei, făcînd dovada unui înalt patriotism. Dar toate încercările domnitorului s-au izbit de dirzenia spionajului și diplomației austriece și de indiferența puterilor protectoare, Turcia și Rusia, la care se adaugă trădarea unora dintre colaboratorii săi apropiați. Cu 5 000 de galbeni și o tabacheră de aur împodobită cu briliante austriece il cîştigă de partea lor pe feldmareșalul rus Rumeanțev care privește cu indiferență ocuparea acestui teritoriu al Moldovei, iar turcii sînt cumpărați cu aur, briliante, oglinzi venețiene, vase de porțelan etc., confirmînd actul de răpire a Bucovinei de către austriece. Iată ce consemnează Mihail Kogălniceanu cu privire la uneltirile interioare care au precedat această ciuntire a Moldovei : „Ghica Vodă mai avea și dușmani dinlăuntru. Confratele său, Alexandru Ipsilanti, domnul Valahiei, era spionul Austriei, el dezvălea fără rușine lui Thugut toate cugetările, toate faptele lui Ghica. Pe de altă parte, Constantin Moruzi dragomanul Porții și rivalul lui Ghica la domnia Moldovei, și care nu putea ierta acestuia, că fusese mai fericit decît el, jurîndu-i pentru aceasta o ură de moarte. Constantin Moruzi era brațul drept al lui Thugut. El nu numai că destăinuia internunțiului austriac lucrările miniștrilor otomani, dar el era pe lîngă aceștia sprijinitorul politicii și al cerințelor Curții din Viena. De aceea la încheierea convențiunii din 7 maiu 1775 (dată la care Poarta a cedat Imperiului habsburgic oficial teritoriul Bucovinei-n.a.), el și fu răsplătit cu zece mii lei, promiși de mai înainte și la care ocaziune Thugut adăugi următoarea frază caracteristică : «Fiindcă această sumă, spre o mai mare păzire a secretului, s-a numărat în 2 500 de galbeni funducii, s-au plătit de fiecare galben funduciu un agio de cinci parale». Și spre marea nenorocire a bietului domn, el era trădat de însuși agentul țării la Constantinopol, de însuși socrul său, de Iacovachi Rizo¹¹.

Prin urmare, prin coruperea unor înalți demnitari turci și prin cumpărarea grecilor aflați în slujba domni-

torului Moldovei, spionajul și diplomația austriacă au reușit să-și ducă la îndeplinire planul și să ocupe Bucovina. Același Mihail Kogălniceanu subliniază că în toată lista de persoane corupte pe care Thugut, agent austriac, a prezentat-o cancelariei Mariei Tereza, „un singur nume românesc nu se găsește”¹². Datorită uneltirilor puse la cale de spionajul austriac, Grigore Ghica a fost omorât de turci. El este dealtfel singurul domnitor fanariot, dintre cei paisprezece decapitați în decurs de un secol, care s-a jertfit pentru interesele poporului român.

În perioada domniilor fanariote în țările române și-a desfășurat activitatea un mare spion străin, a cărui celebritate îl așează între cei mai de seamă ași ai spionaajului mondial. Este vorba despre Emanuel Mirzaian, cunoscut sub numele de Manuc, care, datorită activității sale, a ajuns din hangiu voievod al Moldovei și a agonisit o avere colosală. Armean de origine, Manuc, după ce s-a stabilit în București, aduce servicii extrem de utile atât rușilor, cit și turcilor. El a fost omul de încredere al marelui vizir Mustafa-pașa Bairactar. Protectorul său îl numește, în anul 1808, domnitor al Moldovei, dar el nu poate ocupa efectiv tronul țării din cauza războiului. În vestitul său han se țeseau tot felul de intrigi, se culegeau informații care erau transmise fie rușilor, fie turcilor, în funcție de interesele hangiuului și se purtau tratative diplomatice între cele două părți, Manuc fiind o gazdă excelentă. Hangiul obținea informații de la cei care trăgeau la hanul său, călători aparținând celor mai diverse păături sociale : chirigii, orășeni, clerici, femei, țărani, negustori, țigani, dar și ofițeri turci și ruși care în timpul războiului din 1806—1812 au făcut popas la hanul său. Pentru activitatea de spionaj el a fost răsplătit de cele două părți cu bani, moșii, sate întregi, care i-au asigurat o avere imensă, ceea ce i-a permis să împrumute visteria țării cu 100 000 de taleri, iar mai târziu cu 60 000 de taleri, fiind scutit în schimb de orice impozit către stat. Manuc s-a bucurat de sprijinul și încrederea turcilor și a rușilor datorită abilității de care a dat dovadă, datorită serviciilor aduse acestor două țări. Numeroase documente emise de

generalii ruși atestă protecția de care se bucura Manuc, iar firmanul prin care el a fost investit domnitor al Moldovei este concludent în ceea ce privește încrederea pe care i-o acordau turcii.

În vremea cînd la București Manuc-bei aduna bani și își rotunjea averea, făcînd spionaj în favoarea celor două tabere ce se înfruntau în luptă se pare că în Transilvania și-a făcut apariția celebrul spion al lui Napoleon, Schulmeister. Documente de arhivă, descoperite în ultima vreme, atestă că după bătălia de la Ulm, cînd generalul Mack, atras în capcană de generalul Ney, cu ajutorul lui Schulmeister, a fost nevoit să capituleze fără luptă împreună cu optsprezece generali și 33 000 de soldați imperiali, austriecii îl căutau asiduu pe „spionul profesor” și pe meleagurile Transilvaniei.

Secolul domniilor fanariote se încheie odată cu ridicarea pandurilor lui Tudor Vladimirescu, moșneni de pe plaiurile Gorjului și Mehedinților, țărani de pe Jiu și de pe Olt, care au pornit marșul spre libertate.

11

Început de veac în Țara Românească

Secolul al XIX-lea marchează pentru țările române un salt în istorie prin frământările sociale și naționale intense, prin transformările care au loc ca urmare a mișcării revoluționare conduse de Tudor Vladimirescu, a revoluției de la 1848, a actului de mare însemnătate națională de la 24 ianuarie 1859, precum și prin jertfa de singe adusă de poporul nostru la Plevna, Grivița, Smîrdan, Vidin în lupta pentru scuturarea jugului secular al turcilor. În același timp, în secolul al XIX-lea au fost date lovituri puternice vechiului sistem feudal, România înscriindu-se pe traiectoria istoriei sale moderne.

Secolul al XIX-lea debutează în țările române prin ascuțirea contradicțiilor sociale dintre țărănime și clasa exploatatoare în frunte cu domnitorul fanariot, lacom de înavuțire rapidă, prin avântul luptei de eliberare națională. Speranțele sînt legate de ideile de libertate ale revoluției burgheze din Franța, care au străbătut de la un capăt la altul bătrîna Europă, de victoriile repurtate de Napoleon, ce au zdruncinat din temelii imperiile feudale, aducînd un suflu înnoitor în lupta pentru libertatea popoarelor oprite. Pentru țările române, speranța eliberării de sub asupra turco-fanariofă se naște odată cu izbucnirea, în anul 1806, a războiului ruso-turc, care se desfășoară în cea mai mare parte pe teritoriul țării noastre.

La început de veac, viața în țările române își urmează cursul ei obișnuit, domnitorii fanarioți și favoriții lor continuă să adune averi de pe spinarea poporului oropsit. Pe de altă parte, în această perioadă au loc unele reglementări interne și externe privind relațiile cetățenilor și ale statului și se asigură paza granițelor. Răzvrătirile unor pașale de la sud de Dunăre împotriva sultanului au repercusiuni asupra Țării Românești, în sensul că ei întreprind numeroase expediții de jaf, cărora li cade pradă îndeosebi teritoriul Olteniei. Aceste evenimente găsesc Țara Românească complet nepregătită, nici chiar domnitorul neputînd veni în ajutorul populației expuse jafului, teroarei, perspectivei de a fi înrobită de turcii din Vidin sau de cîrjalii.¹

Cronicarul Dionisie Eclisiarhul, martor al evenimentelor de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, descrie tabloul impresionant al mizeriei ce domnea în țară și al jafului la care se dedau pe de o parte turcii răzvrățiți, iar pe de altă parte domnitorii fanarioți ale căror pofte de înavuțire nu mai cunoșteau margini. Printre altele, cronicarul consemnează că Leu-pașa îi scrie domnitorului Constantin Hangerli să poruncească la „toți ispravnicii țerii de prin județe să ne îndestuleze cu zaharele, făină, orz, oi, vaci, unt, sare și ori ce ar trebui, să nu tinjească oștile, și cară pentru treaba și ascultarea oștirii, și să fii sănătos”². Domnitorul se grăbește să satisfacă dorința pașei și în „țeară dincoace de Olt într-aceste cinci județe s-a făcut mare turburare, mai rău decît o răsmiriță, că slujbașii apucă pe lăcuiitori pentru zaharele și podvoad, ear turcii pe marginea Dunării, răpia ce găsea, de le lua toate. O, amar de bieții lăcuiitorii țerei!”³. Dînd dovadă de mult zel, vodă adună pentru turci atît de multe produse, încît nu mai avea loc unde să le depoziteze: „era făină adunată la ordine de preste Dunăre, nu în saci, sau în niscăi hambare pusă, ci pe pămîntul gol turnată, făcută moghili în sus, și mulțime de vite, oi și vaci, încă cei ce era cu acea treabă le și vindea. Ear slujbașii nu mai înceta dînd zor lăcuiitorilor, zicînd, ado, ado”⁴. Slujbașii domnului, „mergînd prin sate, ca niște lupi flămînzi“, nu

aveau milă de nimeni, iar pentru încasarea numeroaselor dări săvârșeau fel de fel de abuzuri și „închidea oameni și muieri prin coșeri și-i îneca cu fumuri de gunoi și cu ardei îi afuma și-i ținea închiși zioa și noaptea flăminzi să dea bani, pe alții îi lega cu mâinile îndărăt, și cu spațele de garduri, și-i bătea cu bicele, pe alții legați îi băga cu picioarele goale în zăpada geroasă, așa chinuia pe creștini, o, amar de bieții creștini că plingea și se văeta și săracele văduve țipa de ger, dar nu era milostivire la varvarii de slujbași, că aveau urechile astupate ca aspidetele, și ca vrăjmașii ucideau oamenii, încă preste Olt au și omorât mumbașirii turci pre mulți, din care pre unul rudele lui l-au dus la București și l-au băgat cu carul în curtea domnească să-l arate lui vodă, și înștiințându-se vodă a zis, să dea bani că nu-i va omori nimenea“⁵.

Turcii din Vidin, răzvrătindu-se, se năpustesc adeseori asupra Olteniei, iar cetele lor ajung pînă la așezările de sub munte, băgînd spaimă în locuitori, răpindu-le avuțiile, arzîndu-le colibe, prinzîndu-i și purtîndu-i în robie. În anul 1802, pazvangiile devastează și ard orașul Craiova. Un negustor, martor ocular al dezastrului, consemnează următoarele : „Orașul nostru și ticăloasa Craiovă care se împodobise cu căși mari și bolte frumoase, astăzi iaste pulbere și cenușe. Din tot tîrgul cît îl știi cruciș și curmeziș, s-au făcut cenușe, numai zidurile stau negre și numai boltele cămărașului Iane au scăpat, iar celelalte bolte și prăvălii toate au ars, cum și casele de la Tîrgul de Afară pînă la cămărașul Iane au ars. Mai în scurt au scăpat casele Brăiloilor, ale Glogoveanului, ale Bengescului, ale Jiianului, ale lui Farfara, ale Pîrșcoveanului, ale lui Știrbei, ale lui Gianoglu și ale mele“⁶.

După cum se vede, incendiul a ocolit casele paharnicului Dincă Brăiloiu, ale clucerului Dumitrache Brăiloiu, ale sărdarului Stăncuț Jianu, ale boierilor și negustorilor bogați greci și turci, oprindu-se doar la cele ale săracilor. Știuseră boierii să cumpere cu pungi de galbeni bunăvoința turcilor pentru a scăpa de jaf și de foc.

În situația deosebit de grea în care se afla Țara Românească în primii ani ai secolului trecut, clasele

sociale au acționat în mod cu totul diferit. Unii boieri s-au înțeles cu turcii și cu domnitorii fanarioți, cărora le-au dat tot concursul în jefuirea bogățiilor țării, alții au pribegit prin Ardeal sau au apelat la puteri străine, cerind ajutor, în timp ce țărani s-au ridicat cu hotărâre la luptă împotriva asupritorilor de tot felul. Astfel, împotriva turcilor și ciocoilor sau împotriva slujbașilor domnitorului care se dedau la abuzuri și la acte de violență, țărani au acționat fie individual, fie organizați în cete de haiduci. În primii ani ai secolului al XIX-lea, numeroase cete de haiduci acționează în Țara Românească, unde îi ocroteau pe țărani atât împotriva turcilor, cât și împotriva funcționarilor însărcinați cu strângerea dărilor. Multe acte domnești emise în această perioadă se referă la măsurile luate pentru paza drumurilor și la alcătuirea de putere, întrucât haiducii își făceau apariția în aproape toate județele țării. Tot atunci își desfășoară activitatea și cel mai celebru dintre haiduci, olteanul Iancu Jianu, care poate fi considerat predecesorul lui Tudor Vladimirescu. Haiducii dau lovituri îndrăznețe turcilor, dar mai ales slujbașilor domnești, luându-le banii adunați de la țărani, pe care îi restituiau celor jefuiți. Vechile balade prezintă numeroase fapte eroice atribuite haiducilor. Probabil, că de atunci ne-a rămas și cîntecul:

*„M-a făcut mama oltean
Și de viță sînt orlean
De trec Oltul pe buștean
Să alung de pe la noi
Și pe turci și pe ciocoi“.*

În scopul apărării împotriva năvălitorilor turci au fost ridicate încă în veacul al XVII-lea, îndeosebi în Oltenia locuințe fortificate, turnuri de pază, de unde se puteau observa văile prin care se apropiau cetele turcești, iar pentru anunțarea locuitorilor despre primejdia ce-i aștepta se foloseau diferite semnale. Pentru observarea locurilor de trecere a turcilor au fost ridicate, de asemenea, numeroase cule pe văile Jiului și Motrului, iar din vîrfurile stejarilor de pe înălțimi erau suprave-

gheate în permanență vadurile. Culele mai erau folosite și ca loc de refugiu, ca puncte de rezistență.

În fața acestor primejdii boierimea a dat dovadă de lașitate și a apucat, în cele mai multe cazuri, calea prîbegiei spre Ardeal, de unde pîndea retragerea turcilor sau schimbarea domnitorului. Singura ieșire posibilă din această situație grea pentru țară era considerată de boieri intervenția străină. Banul Craiovei, Ghica, împreună cu marii boieri Preda Brîncoveanu și Scarlat Cîmpineanu din Țara Românească, precum și Beldiman, Catargi și Sturdza din Moldova, adresează un memoriu primului consul al Franței, cerînd sprijinul lui Napoleon pentru scuturarea jugului otoman și constituirea celor două provincii în republici. În toamna anului 1800 își face intrarea în Paris un boier valah, sosit la Napoleon cu o misiune secretă. Pentru a ajunge aici, vornicul Constantin Dudescu alege cea mai sigură cale și anume influența feminină. În anturajul său din capitala Franței, potrivit mărturiilor contemporanilor, se afla Josephina de Beauharnais, soția primului consul, doamnele Récamier și de Staël, vestite pentru frumusețea și spiritul lor. Constantin Dudescu a oferit parizienilor banchete și a făcut risipă de bani pentru a se impune. El a stîrnit admirația parizienilor, iar „drumul presărat cu zahăr“ pe care înaîntau caleștile invitaților săi la banchetele oferite a intrat în legendă. Constantin Dudescu urmărea astfel să atragă atenția Franței asupra Țării Românești, năzuind să obțină ajutor din partea lui Napoleon. Încă înainte de a pleca la Paris, el desfășoară o activitate intensă pentru a obține sprijinul Franței întreținînd legături strînse cu reprezentanții acestei țări la București, Émile Gaudin și Charles Flury, cu cîțiva agenți ai lui Napoleon, care acționau în Imperiul austriac, precum și cu răzvrătitul din Vidin, fiorosul Pasvan-Oglu, în care vedea una din posibilitățile slăbirii puterii otomane. Cu ultimul, Constantin Dudescu poartă mult timp corespondență secretă. Una din aceste scrisori cade în mîinile domnitorului Alexandru Ipsilanti, care păstrează însă pentru sine această taină. În aceeași perioadă pe străzile Bucureștiului erau adeseori răspîndite manifeste în limba greacă, care îi chemau pe greci

și toate popoarele din Balcani la răscoală împotriva turcilor.

Alți boieri, dintre cei care pribegeau prin Ardeal, se adresează țarului Rusiei, cerându-i să intervină pentru a pune capăt abuzurilor și jafurilor turco-fanariote. În vara anului 1806, Constantin Ipsilanti este acuzat de Sebastiani, general francez ce reprezenta Franța la Constantinopol, că întreține relații secrete cu Rusia, din care cauză domnitorul Țării Românești este mazilit. Prinzind de veste, Ipsilanti se refugiază în Rusia, de unde revine în țară spre sfârșitul anului, însoțind trupele rusești care începuseră ostilitățile împotriva turcilor. La sfârșitul anului 1806, Țara Românească devine teatrul unor operații de durată. Cu sprijinul țarului, Constantin Ipsilanti intenționa să unească Moldova, Țara Românească și Serbia într-o nouă Dacie, dar curînd între domnitor și reprezentanții țarului izbucnesc conflicte care îl obligă să renunțe pînă și la Țara Românească. În timpul războiului din 1806—1812 se afirmă și pandurii olteni sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, care vor constitui embrionul unei noi oștiri naționale.

Tudor Vladimirescu, fiu de moșnean de pe Gilort, învață carte de la dascălul Pîrvu Ciuhoiu, în satul său natal, Vladimiri, și apoi în Craiova, în casa boierului Ioan Glogoveanu, alături de fiii acestuia.

În 1806 este numit vătaf de plai la Cloșani, unde se face cunoscut printre locuitorii regiunii de munte, îngrijindu-se și de apărarea hotarelor țării. Războiul ruso-turc din 1806—1812 îl găsește în fruntea pandurilor olteni, care cooperează cu armata rusă în luptele purtate în Oltenia și în Serbia. Tudor Vladimirescu se distinge în aceste lupte prin calitățile sale de comandant, iar pandurii săvîrșesc minuni de vitejie la Lom, Tibro, Cladova, Rahova etc. În același timp, Tudor organizează un serviciu de cercetare propriu ce se dovedește util și pentru armatele țariste, cărora le oferă informații despre turci, despre situația militară din Balcani.

În arhiva Ministerului de Externe al U.R.S.S. se păstrează numeroase rapoarte ale ofițerilor ruși care au

cooperat cu Tudor în luptele împotriva turcilor. La 17 aprilie 1808 generalul Isaiev adevărește că „boierul băștinaș, slugerul Tudor Vladimirescu, de bunăvoie comandant peste o mie de panduri la Cerneți, a oprit timp de un an de zile atacul turcilor asupra acelui ținut. Avînd cu ei cîteva lupte în munți i-a respins de fiecare dată. Prin acestea a ferit acest ținut de devastări. El își ține în bună ordine detașamentul”⁷, iar maiorul Redrikov consemna într-un document că „toate informațiile cu privire la situația turcilor în aceste locuri le avem prin spionii lui și cu cheltuiala lui”⁸.

Slugerul Tudor Vladimirescu face primii pași în istorie în timpul acestui război în care el se remarcă, după-cum afirmă un alt ofițer rus, colonelul Turcinilov, comandantul diviziei 22, ca „un comandant viteaz și neînfricat, întreprinzător în pericole și prudent”.

Lupta pandurilor dusă pentru apărarea plaiurilor oltenesti este o luptă care redeșteaptă vitejia străbună. Avînd în persoana lui Tudor Vladimirescu un comandant destoinic, pandurii străvilesc numeroase atacuri turcești și, cunoscînd bine locurile, oferă aliaților informații prețioase cu privire la pozițiile dușmanului, la forțele de care el dispunea, precum și cu privire la mișcarea oștilor turcești în Balcani. Multe din informațiile pe care le deținea Tudor erau furnizate de răsculații sirbi ai lui Karagheorghe, cu care el întreținea strînse legături.

Deseori Tudor participă împreună cu pandurii săi la luptele din Balcani alături de armata rusă. Referindu-se la bătălia care a avut loc în luna august 1809, colonelul Jeltuhin, comandantul regimentului de mușchetari din Penza, arată că Tudor Vladimirescu „a participat la această luptă îndeplinindu-și datoria de militar ca cel mai bun ofițer. El a fost trimis și în munți pentru a găsi pe turci; acolo a repurtat prin stăruința sa un frumos succes”. Numeroase alte rapoarte ale ofițerilor ruși, ca cel al comandantului regimentului 1 cazaci, Iakov Grigorovici, sau al maiorului Cernodulov, sau al generalului Markov remarcă „purtarea demnă de încredere” a lui Tudor în acest război de durată.

Chiar de la început Tudor Vladimirescu obține o „izbîndă fericită“ și cîștigă un nume de glorie, un nume stimat, de aceea nu întîmplător, mai tîrziu, poporul l-a chemat să-l conducă în luptă: „Chivernisitor pentru binele și folosul tuturor... chivernisitor în treaba cererii dreptăților“.

În războiul ruso-turc, răzvrătiții lui Pasvan-Oglu din Vidin devin din nou credincioși sultanului, fiind absolviți de pedeapsă, și luptă împotriva rușilor. Dionisie Eclisiarhul afirmă că în această perioadă între Pasvan-Oglu și Ipsilanti s-a purtat vreme îndelungată corespondență și au fost făcute încercări de spionaj atît de o parte, cît și de cealaltă.⁹ Cronicarul menționează că la sosirea lui Constantin Ipsilanti la București, domnitorul a primit de la pașa din Vidin o scrisoare în care se arăta: „De la slăvimea noastră marele pașă al Diiului, Pasvan-Oglu, către tine beiule Vlachiei, prietenul meu, multă sănătate. Auzind că ai venit sănătos m-am bucurat. Te poftesc să-mi trimiți 70 pungi de bani, că-mi trebuie și pentru muscali să-mi scrii cită sumă de ostași sînt, și fii sănătos“¹⁰. La impertinența pașei din Vidin domnitorul Țării Românești, de comun acord cu comandantul armatei ruse, îi răspunde pe același ton, spunîndu-i că „pentru cită oaste muscălească este, vei vedea-o cînd va veni acia în partea locului“. Cît despre bani, îl lasă să înțeleagă că nu are poștă să-i mai dea nici o lețcaie, ba mai mult, cu alt prilej trimite la Vidin „un român îndrăzneț“ căruia îi plătește 50 de galbeni pentru a-i cere lui Pasvan-Oglu să restituie cele o sută de pungi de galbeni pe care le promise de la boierii țării. Slujitorii lui Pasvan-Oglu au fost aspru pedepșiți cînd i-au adus la cunoștință cererea domnitorului muntean, dar românul cel îndrăzneț s-a întors la vodă și i-a spus „ce a văzut și ce a auzit“. Evident, prin trimiterea acestui sol în tabăra de la Vidin voievodul Țării Românești urmărea să sondeze tabăra dușmană, să se informeze despre puterea pașei din Vidin.

În timpul ostilităților ruso-turce din această perioadă au fost organizate numeroase acțiuni de spionaj, dintre care multe sînt încununate de succes. Astfel, generalul Mihail Miloradovici, atacînd un corp de oaste turcescă

care înaintase în Țara Românească „până la două ceasuri de București“, folosește din plin surprinderea și dezinformarea. Locuitorii Bucureștiului erau încredințați că rușii fugeau de frica turcilor, dar armata rusă, ferită de privirile indiscrete, de eventualii informatori ai turcilor, „mergînd în noaptea aceea în tăcere și cu povată de iscoade și în vărsat de zori au lovit ordia turcilor“¹¹.

Generalul Isaiev, care s-a distins în luptele purtate în Oltenia și în sudul Dunării, bucurîndu-se de o deosebită considerație printre locuitorii Olteniei, unde se făcuse, după cum consemnează Dionisie Eclisiarhul», cu bunătățile lui în Craiova ca un pămîntean», a căzut victimă spionajului practicat de pașa din Vidin, Mola-aga, comandantul cîrjaliilor, care îl înlocuise pe Pasvan-Oglu. El ajunge la o înțelegere cu generalul Isaiev, la un fel de armistițiu, trimițînd acestuia în dar, alături de pungi cu galbeni, o baclava frumoasă. „Într-o zi fiind la masă cu ofițerii lui și ospătînd (așa s-a dovedit) i-a trimis nisce agale din Dii sau poate fi de la pașa, plocon o baclava foarte frumoasă și cu gust bun și mirositoare, încă și zaharicale, în care au fost băgat turcii otravă, cînd au făcut-o. Și primenindu-se au pus-o în masă. Isaia văzînd-o că este bună la vedere și dulce la gustare au mîncat dintr-însa, încă și doi ofițeri au mîncat și îndată bolnăvindu-se după scularea de la masă, au venit la Craiova. și căutînd doftori să-i ajute, i-au mai prelungit viața cîteva zile, și a murit. Asemenea și cei doi ofițeri au murit, cei ce au mîncat baclava“¹². Darul turcilor l-a ucis pe viteazul comandant rus, care s-a încrezut în vrăjmași, acceptînd ploconul lor, baclavaua ucigașă. Cronicarul Dionisie Eclisiarhul, care descrie acest moment tragic, își manifestă regretul că generalul rus, om iscusit și drept, dar lipsit de spirit de prevedere, a căzut victimă nelegiuirii turcilor.

După cum am mai subliniat, între anii 1306—1812, desfășoară o activitate intensă Manue-bei, în al cărui han se întretaie firele spionajului celor două mari puteri, Rusia și Turcia. Mustafa Bairactar are toată încrederea în el, dar de aceeași încredere se bucură Manue și printre oamenii politici și generalii ruși, iar boierii din Țara

Românească îl prețuiesc și îi dau tot concursul. Unele documente din această perioadă redau câteva crîmpeie din activitatea acestui faimos spion. La 20 aprilie 1807, consulul rus Kirico, care se găsea la Pera, scrie că Manuc „a fost confident tainic al consulatului împărătesc (al Rusiei — n.a.) din București, mai ales în vremurile furtunoase ale lui Mustafa Bairactar și Pasvan-Oglu“. Printre serviciile aduse rușilor în această calitate se numără și influența exercitată asupra boierilor divanului muntean în scopul pregătirii terenului pentru intrarea armatei ruse în țară. Astfel, cu ajutorul său a fost organizată aprovizionarea armatei rușești, fiind așezată „hrană și furaj pe toate punctele unde trebuia să treacă oastea împărătească a Rusiei“¹³. Pe de altă parte, în momentul izbucnirii conflictului între Rusia și Turcia, în toamna anului 1806, Mustafa Bairactar îl arestează pe consulul rus din București și îl închide la Rusciuc, ca răspuns la răpirea de către ruși a consulului francez din Iași. Turcii intenționau „de a-l jertfi acestor pofte de răzbunare“, dar Manuc-bei știe să-i îmblinzească și să-l smulgă pe consul din mîinile lor, ba chiar îi înlesnește fuga prin Ardeal și Moldova, scăpîndu-l de urgia turcească. La începutul războiului, Manuc se amestecă în toate treburile politice ale țării. El zădărnicește activitatea colonelului Mériage care încerca să realizeze o alianță între francezi și turci, propunînd ca în Țara Românească să lupte împotriva armatelor țariste, alături de turci, circa 30 000 de francezi. Pe de altă parte, consulul rus din Constantinopol mai știa că „Manuc paharnicul, locuitor al Țării Românești, în toată domnia lui Vodă Ipsilant, Măria sa îl întrebuița cu izbîndă în toate prilejurile critice ale Țării Românești, ca mijlocitor devotat intereselor acestui principat, ocrotit de înalta curte împărătească a Rusiei“¹⁴.

Aceasta este încă o dovadă că Manuc se afla în slujba rușilor, deoarece și Constantin Ipsilanti, după cum am mai subliniat, apăra interesele Rusiei, procurîndu-i informații prețioase sau trecînd chiar fățiș de partea ei în momentul începerii războiului, cînd turcii hotărîseră să-l piardă pe domnitor. Mareșalul Prozorovski l-a folosit pe Manuc ca secretar în redactarea corespondenței secrete,

l-a recomandat autorităților rusești pentru a fi ocrotit și nu a cartiruit ostași în casele sale. Marele hangiu din București și-a oferit cu generozitate, pe timpul războiului, serviciile sale generalilor Bagration, Miloradovici, dar a rămas și în slujba turcilor, ca dragoman, aducându-le de asemenea însemnate servicii. Fiind locuitor al Țării Românești, Manuc a căutat să aducă servicii țării. Mitropolitul Dosoftei împreună cu Nectarie de Rîmnic și Constandie de Buzău, precum și banul Manolache Crețulescu, vistierul C. Filipescu, vornicul Răducanu Goleescu, logofătul Isac Ralet și logofătul Constantin Dudesco au semnat, la 15 ianuarie 1809, un act, în calitatea lor de membri ai Divanului, prin care adevăresc că „Manuc a arătat în mai multe prilejuri, fără cel mai mic interes, și chiar cu primejdia vieții sale, sentimentele sale binevoitoare, făcînd mult bine țării noastre și neamului nostru“¹⁵. Într-un alt act semnat de mitropolitul Dosoftei sînt consemnate cîteva din acțiunile întreprinse de Manuc în folosul țării, în vremea lui Pasvan-Oglu, cînd a adus „ca șef al trupelor turcești din București pe prietenul său Ahmed Efendi“¹⁶. Manuc a căpătat încrederea boierilor, acordînd și împrumuturi vistieriei țării.

La sfîrșitul războiului, hanul său din București îi găzduiește pe reprezentanții celor două puteri care încheie, la 16 (28) mai, tratatul de pace. Rusia, din cauza pericolului invaziei lui Napoleon, iar turcii, datorită înfrîngerilor suferite în războiul început în iarna anului 1806, se grăbesc să înceteze ostilitățile.

Cunoscut și apreciat în ambele tabere, Manuc îndeplinește și de această dată un rol important în aplanarea conflictului, urmărind să profite cît mai mult. La tratativele care se desfășurau cu ușile închise nu a fost invitat, ca de obicei, nici un reprezentant al țărilor române. Dar în calitatea sa de gazdă, Manuc-bei acționează nestingherit printre reprezentanții celor două mari puteri, căutînd să-i influențeze pe unii sau pe alții în funcție de propriile sale interese. Moșiile pe care le-a primit în dar de la ruși, în Basarabia, unde dealtfel se va retrage spre sfîrșitul vieții, ne îndreptățesc să credem că Manuc a ac-

ționat mai mult în favoarea Rusiei, care intră în posesia acestei provincii după terminarea războiului.

Dar în timpul desfășurării războiului ruso-turc, în Țara Românească au existat și oameni care au adus servicii turcilor. Astfel, Paul Nicolicescu, un căpitan de panduri care întreținea legături cu turcii din Ada Kaleh, îl trădează pe polcovnicul Dumitru, unul dintre informatorii lui Tudor, care este prins și executat. Alți români mehedințeni au luptat împreună cu cetele lor, alături de turci, găsind în caz de primejdie adăpost sigur în insulă. Pîrvu Gogan, Constantin Scinteie, Ion Trocan, frații Rogobete, Pătru Grecu și Paul Nicolicescu au fost, în perioada războiului și chiar mai târziu, oameni de încredere ai turcilor. La instigarea turcilor, Paul Nicolicescu și Barbu Rogobete, aflînd în 1814 că Tudor Vladimirescu plecase la Viena, năvălesc cu cetele lor și împreună cu turcii, dau foc caselor sale din comuna Cerneți. Tudor Vladimirescu luptă împotriva acestor cete, apărînd, chiar după încetarea ostilităților dintre ruși și turci, pămîntul Olteniei împotriva atacurilor și jafurilor. Cîteva panduri au devenit unelte ale turcilor ca urmare a măsurilor luate de domnitorul Caragea de a desființa corpul de panduri, păstrînd doar cîteva sute pentru pază și trecîndu-i pe ceilalți în rîndul birnicilor, fără a le acorda vreun drept. Mulți dintre ei se refugiază la turci, pe care îi călăuzesc în atacurile de pradă din Mehedinți și Gorj, participînd efectiv la acțiunile sălbatice îndreptate împotriva populației. Tudor, care în iarna anului 1815 se afla la Orșova, cunoștea foarte bine situația din Mehedinți. El îi scrie lui Nicolae Glogoveanu, care se refugiase la Craiova, că „Cernețul l-au ars de tot, numai cîteva case boierești au mai rămas pînă acum, pe unde sînt ei închiși”¹⁷ și continuă că „adaliii (turcii de la Ada Kaleh-n.a.) au început a lua și robi oameni spre mai mare bătaie de joc”.

Din scrisoarea lui Tudor răbufnește, încă în această perioadă, revolta împotriva situației în care se zbătea Țara Românească. El arată că „Mare milă am pentru săracii locuitori ai Mehedințului, că unii de o parte și alții de alta s-au topit de tot, numai sufletul au rămas

intrinșii. Dar sumă dintrînșii, toți oameni drepti, îi prăpădiră oameni împărătești și domnești. Mai mare nevoie au făcut. Arată oamenii bătrini că din vremea tătarilor n-au pățit așa. Săracii oameni, mulți oameni buni care-i cunosc, ei au mers după bucate să-și cumpere și i-au prins cei împărătești și i-au tăiat mîinile, ce nu s-a făcut de cînd lumea. Mare foc și mare jale pentru acest neam. ticălos“¹⁸. Pandurii credincioși lui Tudor, apărători ai intereselor țării, nu au acționat organizat împotriva turcilor, deoarece în această perioadă conducătorul lor fie că era plecat la Viena, fie că nu putea trece dincolo de Orșova, drumul spre Severin aflîndu-se sub controlul răzvrătiților din insulă, al bandiților sau al fraților Regep, care își găsiseră aliați printre românii lui Rogobete ori ai lui Nicolicescu. Dar pandurii reprezentau totuși o forță de temut. Pepa Ghiță din Izverna arăta, într-o jalbă, că locuitorii satului se opun construirii unei biserici, de teamă să nu-l atragă pe Tudor, care ar găsi astfel un loc întărit pentru pandurii săi. Imediat după înapoierea de la Viena, Tudor își dă seama că singura cale de a pune capăt acestei situații deplorabile consta în ridicarea pandurilor la luptă pentru scuturarea jugului otoman. Într-o scrisoare adresată în iarna anului 1815 aceluiși Nicolae Glogoveanu, Tudor îi mărturisește, cu șase ani mai devreme, gîndul de a porni pe calea armelor la luptă pentru eliberarea țării, afirmînd : „Eu numai cu pandurii țării, fără de nici un ostaș străin, voi face de nu se va mișca o iarbă din pămîntul țării“.

Aceste cuvinte pot fi considerate prologul evenimentelor din anul 1821.

Și totuși... explozia a avut loc

În februarie 1821, la Laibach (Ljubljana), unde a avut loc congresul Sfintei Alianțe, țarul Alexandru al Rusiei declara despre mișcarea revoluționară izbucnită în țările române : „E o bombă pe care ne-o aruncă revoluționarii, dar nu va exploda“. Explozia se produsese însă cu o lună mai înainte, la Padeș, declanșând o reacție în lanț. Țarul Rusiei, precum și ceilalți conducători ai Sfintei Alianțe, nu au mai putut pune friu acestei mișcări cu profund caracter popular, foarte bine pregătită, al cărei obiectiv consta în scuturarea jugului feudal și turco-fanariot din Țara Românească și din Moldova.

Rusia țaristă și îndeosebi eteriștii au contribuit la declanșarea mișcării revoluționare din anul 1821, dar rolul lor este nesemnificativ în evoluția evenimentelor, secundar. Referindu-se la aceasta, Lucrețiu Pătrășcanu arată că „Mișcarea țărănimii oltene a fost lăsată de la început în seama propriilor ei forțe, căci sprijinul pe care Tudor Vladimirescu îl aștepta din partea țarului s-a dovedit a fi fost o iluzie bazată pe un calcul greșit, iar eteriștii n-au fost decît aliați slabi, dezorientați și dezorganizați“¹.

Tudor Vladimirescu sperase că mișcarea revoluționară, că lupta grecilor va fi sprijinită de Rusia, deoarece între aceasta și eteriști existau legături puternice la cel mai înalt nivel. Pentru a înțelege mai bine acest lucru este necesar să urmărim cîteva momente care au precedat

evenimentele din anul 1821 și care se referă atât la Eterie, cât și la pregătirea mișcării lui Tudor Vladimirescu, la formarea revoluționară a conducătorului răscoalei.

Eteria a luat ființă în anul 1814, la Odesa, din inițiativa a trei negustori greci, Nicolae Scufas din Arta, Atanasie Tsacalof din Ianina și Emanoil Xanthos din Patamos. Eteria (societatea prietenilor) își propunea să elibereze Grecia de sub jugul otoman prin lupta comună a grecilor, românilor, sîrbilor, bulgarilor și albanezilor. Pînă în anul 1821, Eteria a cucerit numeroși aderenți în Rusia, îndeosebi printre greci, dar și în Principate și în Balcani, bucurîndu-se de sprijinul tacit al autorităților ruse, care i-au permis să-și desfășoare nestîngherit activitatea. Aceasta s-a datorat și faptului că mulți greci dețineau înalte dregătorii în Rusia. Este suficient să arătăm că Alexandru Ipsilanti era general în armata țaristă și aghiotant al țarului, iar contele Capodistria, grec din Corfu, îndeplinea funcția de ministru de externe în guvernul țarist. Andrei Oțetea precizează că „puterea de atracție a Eteriei se întemeia pe faptul că misionarii ei prezentau ca fondator al societății pe țarul Alexandru I, ca inspirator pe Capodistria, principalul sfetnic al țarului în politica externă, iar ca membri pe fruntașii aristocrației și reprezentanții clerului superior din toate provinciile Turciei europene”².

Rusia a sprijinit Eteria dintr-un motiv ușor de înțeles. După anul 1814, țarul Alexandru I ocupa în politica europeană primul loc datorită victoriei repurtate asupra lui Napoleon. În același timp, Rusia era cea mai de seamă putere de pe continent, ceea ce făcu să renască vechea tendință de a-și extinde teritoriul în dauna Turciei, aflată în declin, și de a cuceri chiar Constantinopolul. Deoarece Sfînta Alianță îl împiedică să intervină direct împotriva turcilor, țarul avea nevoie de un pretext, pe care-l găsi în mișcarea eteristă. Tocmai de aceea grecii s-au bucurat de simpatia țarului, care le-a promis ajutor substanțial în momentul declanșării acțiunii. Dealtfel, după înfrîngerea mișcării, Ipsilanti face unele declarații în care se referă și la ajutorul promis de țar. Andrei Oțetea subliniază că Alexandru Ipsilanti nu ar fi acceptat să

fie conducătorul eteriştilor dacă nu ar fi avut asentimentul lui Alexandru I şi dacă nu s-ar fi bucurat de sprijinul lui Capodistria³. Pe de altă parte, Ipsilanti nu s-a dezbrăcat de uniforma sa de general rus, pentru a da mai multă greutate acţiunii eteriştilor, pentru a ţine trează speranţa în ajutorul promis de ţar.

Datorită domnitorilor fanarioţi care au aderat la mişcare, Eteria s-a bucurat de sprijin şi în ţările române, unde au luat fiinţă eforii (filiale) la Galaţi, Bucureşti şi Iaşi. Numeroşi greci care trăiseră în ţările române şi se stabiliseră apoi în Rusia au devenit membri activi ai Eteriei, situându-se chiar printre fruntaşii mişcării secrete. Ion Ghica arată că printre întemeietorii Eteriei se afla şi poetul Riga, fostul secretar al voievodului Ipsilanti, iar în Ţara Românească şi în Moldova mişcarea eteristă era sprijinită de Teodor Negris, secretar al domnitorului Scarlat Callimachi, Domnando şi Gheorghe Leventis, funcţionari ai consulatului rus din Iaşi, Angnostopolu şi chiar domnitorul Mihail Suţu. În Ţara Românească, printre eterişti se numărau căminarul Sava, precum şi căpitani Iordache Olimpiotul, Constantin Samurcaş şi alţii.

Ce rol avea Tudor în mişcarea eteristă, în planurile Rusiei cu privire la Imperiul otoman ?

A fost oare Tudor la curent cu planurile Eteriei, cu ale ţarului ?

Mişcarea revoluţionară din anul 1821 a fost pregătită temeinic. Imediat după înapoierea sa de la Viena, Tudor Vladimirescu intenţiona să ridice poporul la luptă, adunînd şi depozitînd în acest scop în peşterile din plaiul Cloşani numeroase arme pentru a le putea folosi în momentul declanşării acţiunii.

Ideea ridicării poporului la luptă s-a născut în timpul şederii la Viena sau poate mai înainte, în timpul războiului, cînd a avut prilejul să cunoască potenţialul de luptă al pandurilor, cînd şi-a dat seama de forţele ce puteau fi ridicate în Oltenia, în întreaga Ţară Românească.

Perioada şederii la Viena, în a doua jumătate a anului 1814, reprezintă pentru Tudor Vladimirescu un prilej deosebit de a intra în contact cu conducătorii popoarelor din Balcani, care îşi puseseră mari speranţe în Congresul

din capitala Imperiului austriac. Congresul de la Viena nu intenționa să se ocupe de soarta Imperiului otoman, dar, încă în timpul pregătirii sale, popoarele asuprite din Balcani nutreau speranța că marile puteri vor contribui la îmbunătățirea soartei lor. În acea perioadă circula broșura „Congresul de la Viena”, tipărită de emigranți politici greci la Tübingen, în care era susținută ideea împărțirii Imperiului otoman, alungării turcilor din Europa. Această broșură, larg răspândită în capitala Austriei, a ajuns și la București, domnitorul Caragea fiind nevoit să ceară explicații consulului austriac.

Tudor Vladimirescu era, de asemenea, incredințat că la Congresul de la Viena se va discuta și soarta Țării Românești. La 28 iulie 1814 el îi scria lui Nicolae Glogoveanu : „Vremea pe aici este tăcere, nimic mișcare. Se așteaptă la octombrie, din toate părțile, miniștri pentru Congres și vine și împăratul Rusiei. Se sună că atunci va fi ceva și pentru locurile acelea ; ci mult a fost, puțin a rămas“⁴.

Tudor fusese trimis la Viena de ispravnicul de Mehedintzi, Nicolae Glogoveanu, pentru a-i rezolva unele probleme personale legate de lichidarea moștenirii rămase de la soția sa, Elenco, decedată în capitala Austriei, și de recuperarea unor lucruri care îi fuseseră furate. Dar Tudor nu a plecat la Viena numai pentru a-l servi pe Nicolae Glogoveanu. El știa că acolo se vor desfășura lucrările Congresului și, probabil, însuși Nicolae Glogoveanu, precum și alți boieri olteni erau interesați să-și trimită un reprezentant în orașul Congresului. Deoarece însă în acea perioadă Țara Românească era reprezentată pe plan extern de Turcia, se obișnuia să se recurgă la diferite subterfugii pentru a se lua contactul cu puterile străine. Moartea soției lui Glogoveanu a oferit din acest punct de vedere cel mai plauzibil pretext boierimii oltene de a-și trimite un reprezentant la Viena pentru a urmări desfășurarea evenimentelor.

Lucrările Congresului de la Viena s-au desfășurat într-un ritm lent, iar marile probleme au fost rezolvate mai mult în culise. „Congresul dansează dar nu înain-

tează" afirmau contemporanii, admirind fastul, serbările și banchetele care se țineau lanț.

Ca simplă persoană particulară, Tudor Vladimirescu s-a interesat la Viena de afacerile lui Glogoveanu, informându-l pe ispravnic despre investigațiile făcute în acest sens. Dar el s-a interesat, cel puțin în aceeași măsură, de evenimentele politice ale vremii, de problemele care urmau să fie dezbătute la Congres. Prin vechea sa cunoștință, grecul Kirilian, devenit baron de Langenfeld, reușește să cunoască aspirațiile coloniei grecești din Viena, intrând în anturajul fruntașilor greci angrenați în lupta de eliberare. Nu greșim afirmând că la Viena Tudor Vladimirescu a luat primul contact cu Eteria. Este adevărat că Eteria abia luase ființă la Odesa, dar ideile ei circulau încă înainte de a fi constituită ca societate secretă. Tot la Viena, Tudor Vladimirescu se bucură și de atenția unor înalte personalități ruse. Ion Ghica, cronicar fidel al evenimentelor din secolul al XIX-lea și iscusit diplomat român, afirmă în scrisorile sale că în această perioadă Tudor Vladimirescu a fost prezentat chiar țarului Alexandru I de grecul Ion Capodistria și de Grigore Stroganov, ambasadorul Rusiei la Constantinopol. Deoarece această informație nu a mai fost confirmată de nici un alt izvor, istoricii au pus adeseori sub semnul îndoielii întâlnirea dintre țar și comandantul pândurilor olteni.

Considerăm că în iarna anului 1814, în timpul petrecut la Viena, Tudor Vladimirescu a avut totuși o întâlnire cu țarul Alexandru I, dar nu una oficială, ci, am putea spune, o întâlnire de culise, ținută în taină. Prezența lui Tudor Vladimirescu în anturajul unor înalte oficialități ruse, printre care se numără contele Nesselrode, ambasadorul Grigore Stroganov, precum și Capodistria, viitor ministru de externe al țarului, presupune cu atât mai mult posibilitatea unei întâlniri neoficiale cu țarul Alexandru I, mai ales că pandurul era locotenent al armatei ruse, fiind chiar decorat cu ordinul Sfântul Vladimir pentru faptele de arme săvârșite în războiul ruso-turc.

După înapoierea de la Viena, Tudor a continuat să întrețină legături strinse cu autoritățile ruse prin consulul țarului de la București, Alexandru Pini, care a sprijinit

Eteria, cum dealtfel a făcut și colegul său de la Iași, Andrei Pisani. Pini a avut grijă ca marile dregătorii din Țara Românească să fie încredințate unor oameni pe care eteriștii să se poată bizui în acțiunea lor. În acest sens, este semnificativ că episcopul de Argeș, Ilarion, după ce dobândise cu sprijinul lui Alexandru Pini scaunul episcopal, și-a luat în scris angajamentul de a sprijini Eteria. Alexandru Pini intervine și în favoarea lui Tudor, ajutându-l să ocupe vătășia plaiului Cloșani. Grecii care puseseră mina pe slujbele consulatelor ruse din Iași și București au reușit să transforme aceste oficii diplomatice în adevărate agenturi ale Eteriei în Principate.

În perioada de pregătire a mișcării revoluționare din anul 1821, Tudor Vladimirescu întreține legături strinse cu Alexandru Pini, consulul Rusiei, și cu Eteria. În lupta dusă alături de greci sub patronajul rusesc, el a văzut condiția eliberării neamului său de sub asuprirea otomană seculară. Din corespondența secretă purtată de negustorul craiovean Hagi Enuș și de Constantin Samurcaș, care fusese de șase ori numit caimacam al Craiovei, numărându-se printre fruntașii Eteriei, rezultă că ultimul l-a recomandat pe Tudor lui Ipsilanti pentru a organiza și conduce răscoala în Țara Românească. Constantin Samurcaș, sosit în țară în timpul domniei lui Constantin Ipsilanti, luptase împreună cu Tudor în războiul ruso-turc și fusese distins, de asemenea, cu ordinul Sfântul Vladimir. La fel ca și domnitorul Caragea, Constantin Samurcaș avea un reprezentant la Viena, un oarecare Pignot, bine plătit, care îi furniza informații prețioase. Având în vedere că relațiile lui Samurcaș cu capitala Imperiului habsburgic datează din perioada anilor 1807—1812, considerăm că el nu a fost străin nici de plecarea lui Tudor la Viena, mai ales că pe atunci îndeplinea funcția de caimacam al Craiovei. Samurcaș a întreținut, de asemenea, relații permanente cu baronul Stroganov, ambasadorul Rusiei la Constantinopol.

Cum înțelegea Tudor acțiunea comună îndreptată împotriva turcilor? Într-o proclamație, el arată că „pornirea aceasta e din porunca țarului Alexandru al Rusiei și privește nu numai mîntuirea noastră, ci și a întregului

noam grecesc. Noi vom înlesni trecerea prințului Ipsilanti peste Dunăre, ca să meargă spre mîntuirea patriei sale. Rușii ne vor ajuta ca să cuprindem cetățile turcești de pe marginea Dunării ce cad în partea noastră și apoi ne vor lăsa liberi și independenți”⁵.

Libertatea și independența, cîștigate printr-o acțiune comună în care erau interesați deopotrivă eteriștii și Rusia, i-ar fi permis lui Tudor să continue lupta pentru izbăvirea neamului său de toate relele care îl apăsau. Așa înțelegea el să colaboreze cu grecii, cu Eteria, iar dacă ulterior evenimentele au luat un alt curs, desfășurarea lor trebuie privită totuși în acest context pentru a înțelege mai bine conflictul care s-a ivit între Tudor și Ipsilanti.

În ianuarie 1821, Tudor Vladimirescu se afla în București, găzduit de Constantin Samurcaș. Cu două zile înainte de a porni spre Padeș, el a fost văzut împreună cu consulul rus Alexandru Pini, iar trei dintre boierii fruntași, desemnați de domn să conducă treburile țării după moartea sa, pînă la numirea altui domnitor, îl sprijină pe Tudor, la 15 ianuarie 1821, să pornească răscoala. „Dumnetata, sluger Teodore, te-am ales să ridici norodul cu arme și să urmezi precum ești povățuit și noi ne jurăm din parte-ne... că la toate vom da ajutor”, se spune în documentul semnat de Grigore Brîncoveanu, Grigore Ghica și Barbu Văcărescu.

După cum putem constata, conspirația s-a extins, fiind antrenate toate forțele din țară care au colaborat cu Eteria și cu Alexandru Pini. Așa se explică, printre altele, de ce în drumul parcurs de la Padeș pînă la București pandurii nu au întîmpinat, practic, nici o împotrivire.

Legămîntul lui Tudor față de Eterie a fost făcut tot în aceste zile pentru a asigura mișcării mijloacele materiale de care avea nevoie.

În noaptea de 18 ianuarie, Tudor Vladimirescu pleacă din București cu o ceată de arnăuți din garda domnească, îndreptîndu-se spre Tîrgu-Jiu. Pe timpul deplasării au fost luate cele mai severe măsuri de pază și securitate. Serdarul Dîrceanu notează că la Tîrgu-Jiu „cu strajă la

poartă, la scară și în foisor, șezînd pînă la patru ceasuri din noapte, și-au potcovit caii, cu luminarea, noaptea și au îmbucut cîte cevași d-a-n picioare arătînd că au să meargă și la județul Mehedințului“. În consemnarea lui Ioniță Dirzeanu sînt relevate măsurile de precauție luate de Tudor încă de la începutul mișcării, grija de a-i dezinforma pe dușmani, afirmînd că va pleca spre Mehedinți, cînd ținta călătoriei sale era Tismana și Padeșul. Tot în acele zile au fost luate măsuri pentru fortificarea unor locuri din nordul Olteniei, îndeosebi a minăstirilor, în scopul organizării ulterioare a luptei de rezistență.

După citirea în fața poporului a Proclamației de la Padeș, autoritățile locale, precum și cele din București încearcă să-l prindă pe Tudor. Dacă autoritățile din București, înțelese cu Tudor, desfășurau o activitate formală, cele locale, care nu cunoșteau și nu întuiau rostul mișcării, căutau să-l răpună pe conducătorul răscoalei. Împotriva sa au fost trimise numeroase cete comandate de Istrate, Paul Nicolicescu, Bărbuceanu, Prisăceanu, Dinu Bîldea, Dumitrache Protopopescu și alții. La Ciovîrnoșani este prins de panduri Paul Nicolicescu care fusese trimis de ispravnicul de Mehedinți, Constantin Ralet, „să mă prinză

— după cum se exprimă Tudor în scrisoarea adresată ispravnicului — dimpreună cu toți cei care se află cu mine, ori viu sau mort“. Din aceste scrisori se desprinde maturitatea politică a lui Tudor. Astfel, el îi scrie lui Constantin Ralet : „păzește-te bine să nu dai norodului vreo pricină cu vreo împotrivire de arme ; că atunci bine să știi, că nici în găurile șarpilor nu veți scăpa ; pentru că norodul cel ars și fript de către dumneavoastră este amărit și infocat asupra-vă și numai pricină caută“, după care contiună : „cu rău n-alegeți nimic, pentru că nu v-ați așternut bine mai dinainte“. În aceeași scrisoare, Tudor subliniază : „să știi că eu sînt cel mai bun fiu al patriei mele“. Într-o altă scrisoare, din 4 februarie 1821, adresată Divanului, Tudor menționează rostul său în fruntea poporului : „Și știindu-mă norodul pe mine dintr-alte vremi, că sînt un adevărat fiu al patriei mele, cu silnicie m-au luat a le fi și la această vreme chivernisitor pentru binele și folosul tuturor“.

Drumul pandurilor pînă la Țințăreni, unde Tudor și-a instalat tabăra, a fost presărat cu mici incidente la Timna și la minăstirea Gura Motrului, unde cîțiva arendași și boieri localnici încearcă să opună rezistență. În cele mai multe cazuri, după arestarea conducătorilor, cetele care se opuneau pandurilor erau încorporate în oastea lui Tudor Vladimirescu, luptînd alături de pandurii săi.

Popasul de aproape o lună făcut la Țințăreni a avut rolul de a-i da timp lui Ipsilanti să ajungă în Țara Românească. În iarna și primăvara anului 1821, pentru a nu dezvălui legăturile cu mișcarea, Divanul țării trimite cîteva cete de arnăuți împotriva pandurilor. La începutul lunii februarie, vornicul Nicolae Văcărescu este trimis în Oltenia să reprime mișcarea pandurilor. Acestuia Tudor îi adresează o scrisoare care cuprinde memorabilele cuvinte „patria se cheamă norodul, iar nu tagma jăfuito-rilor“. Autoritățile rusești din Basarabia sînt informate cu privire la misiunea vornicului Văcărescu în Oltenia, primind la 23 februarie o notă în care se arată : „boie-rul Nicolae Văcărescu care fusese trimis înainte spre a lua comanda tuturor arnăuților trimiși la Craiova, a venit la București și a declarat că nu este în stare să acționeze împotriva poporului din cauza bolii de care suferea și a hemoptiziei. A tratat și el cu Tudor Vladimirescu, dar nu a putut obține nici o izbîndă, ci a primit numai o scri-soare în care Vladimirescu îi spune că dacă el este cu adevărat fiul aceluia slăvit Văcărescu, care a apărut odini-eară prin cuvînt în fața domnului, drepturile poporului, atunci și el ar fi trebuit să se alătore acestei acțiuni a poporului“.

Locul lui Nicolae Văcărescu în reprimarea mișcării pandurilor a fost luat de Constantin Samurcaș, care își instalează tabăra în apropiere de cea a lui Tudor, în conacul de la Coțofeni. Numirea lui Constantin Samurcaș a contribuit la întărirea mișcării lui Tudor Vladimirescu din mai multe puncte de vedere. În primul rînd, slugerul Ioan Solomon, care obținuse cîteva victorii împotriva pandurilor din împrejurimile Băileștilor, fiind răsplătit pentru aceasta cu 1 250 de groși, un cal și o haină imblă-nită, își schimbă radical atitudinea față de mișcare, după

întrevederea cu Samurcaș. În tot acest timp, Constantin Samurcaș întreține legături strinse cu Tudor Vladimirescu prin Hagi Prodan, prin care îi trimite informații și suma de 90 000 lei din banii încredințați de Divan pentru reprimarea răscoalei. Căpitani Iordache și Farmache, care se găseau la Coțofeni, treceau adeseori pe timpul nopții în tabăra lui Tudor pentru a se sfătui cu comandantul pandurilor, facilitând totodată dezertările menite să ducă la îngroșarea rîndurilor răsculaților. Mihai Cioranu, aghiotantul lui Tudor Vladimirescu, consemnează acest episod, relevînd că : „cu toate făgăduielile ce le va fi dat lui căpitan Iordache, în inima sa a rămas fierbinte și hotărît român pentru patria sa. Asemenea a adormit Tudor și pe fanariotul Samurcaș“ ⁷.

În timpul popasului de la Țîntăreni, Tudor Vladimirescu ia măsuri pentru consolidarea oastei pandurilor, pentru întărirea disciplinei și organizarea în vederea ducerii cu succes a luptei.

Ion Grecescu, aflat în slujba lui Nicolae Glogoveanu, este trimis să iscodească în tabăra de la Țîntăreni. El îi scrie la 4 februarie stăpînului său că „peste cinci mii oameni s-au adunat pînă acum : negustori, sirbi, panduri, și pe tot ceasul vin necurmați“, sfătuiindu-l să nu plece din Craiova : „Deocamdată urmă să nu faci din Craiova, petrecînd fără cîtuși de puțină îngrijire. Atîta numai mă rog să sfătuiesti pe cei ce se va cuveni, cînd va fi trecerea slugerului cu Adunarea la București, nimenea acolo să nu se împotrivească, cîtuși de puțin de vor voi binele patriei“. Din ultima frază rezultă că această scrisoare fusese inspirată de Tudor, cu toate că iscoada își asigură stăpînul că „toate cite scriu dumitali nimic să nu socotești că vor fi cu poava slugerului“. În scrisoarea lui Grecescu se subliniază, de asemenea, că Tudor se poartă cu „deosebită politică fără a supăra cîtuși de puțin pe cineva. Numai arnăuții fără știre prinzînd cite un ciocoiăș îl cam despoaie“ ⁸.

Tudor a întronat o disciplină severă printre pandurii săi și nu a permis ca aceștia să săvîrșească jafuri, pedep-sind cu asprime pe cei vinovați. În acest scop, el folosea garda personală, condusă de Chiriac Popescu, despre

care Cioranu consemnează că „nici cînd erau trupele pandurilor în marș, nici cînd staționau la un loc, nimeni n-o vedea, nici nu știa unde se află această gardă“⁹.

În afară de garda specială, Tudor era înconjurat de numeroși oameni credincioși cu care se imprietenise încă în perioada premergătoare răscoalei; printre aceștia se numărau căpitani Dumitru Gîrbea din Cloșani, Iosan, precum și fratele său Papa.

În timp ce Tudor era ocupat cu organizarea pandurilor în Oltenia, eteriștii pornesc acțiunea în Moldova. Alexandru Ipsilanti trece Prutul în uniformă de general rus, fiind bine primit de domnitorul Moldovei, Mihai Suțu, care îi acordă sprijin. Manifestele tipărite clandestin la Chișinău au fost împărțite de oamenii lui Ipsilanti prin Iași și în celelalte orașe ale Moldovei. De la Iași, Alexandru Ipsilanti trimite un emisar la Laibach pentru a-l informa pe țar despre evenimentele din Moldova, iar un alt emisar apucă drumul Constantinopolului pentru a intra în legătură cu baronul Stroganov. O delegație asemănătoare este trimisă în Rusia de Tudor Vladimirescu, dar acesta încă de pe cînd se afla în Mehedinți luase legătura și cu pașii turci de dincolo de Dunăre, pentru a-i liniști.

Țarul Alexandru, ce participa la lucrările Congresului Sfintei Alianțe, a cărui menire consta tocmai în găsirea căilor de înăbușire a mișcării revoluționare ce luase avînt în întreaga Europă, după ce delegatul trimis de Ipsilanti îi confirmă legăturile pe care acesta le avea cu Eteria, dezavuează mișcarea. Iată ce afirmă Ion Ghica despre atitudinea țarului: „Împăratul nu voise să primească în audiență pe cneazul Cantacuzino la Laibach (trimisul eteriștilor-n.a.), ordonase ca atît generalul Ipsilanti precum și colonelul Cantacuzino să fie șterși din controalele armatei rusești și trimise lui Stroganov la Constantinopol instrucțiuni strașnice contra eteriștilor și asigurări de amicitie sultanului, declarînd că nu susține nici pe eteriști, nici răscularea grecilor, pe care o dezaprobă“¹⁰.

Atitudinea țarului a contribuit la modificarea planului inițial al luptei. Alexandru Ipsilanti care, conform înțele-

gerii, trebuia să treacă prin țările române pentru a ajunge în Balcani, pînă în Grecia, la îndemnul armașului Sava, al lui Iordache și Farmache, hotărâște să rămînă în Țara Românească pentru a purta lupta cu turcii. Dar Ipsilanti a avut și alte motive să ia această hotărîre. Astfel, preotul Aristide Papas, în timp ce ducea planul răscoalei lui Miloș, căpetenia sîrbilor, a fost prins la Ada-Kaleh, toate documentele, printre care se afla și un proiect de tratat între Ipsilanti și Miloș, fiind trimise la Constantinopol. Mitropolitul de la Nicopole, care îi înarma pe bulgari în înțelegere cu eteriștii, a fost prins și spînzurat. Așadar, turcii reușesc să prindă firele răscoalei și iau măsuri drastice. În fața acestei situații, mișcarea lui Ipsilanti nu mai putea constitui o surpriză pentru Imperiul otoman.

Stabilirea grecilor în Țara Românească era contrară înțelegerii lui Tudor Vladimirescu cu eteriștii și nu a fost acceptată. Cunoscînd ce înseamnă jaful în timpul războiului, Tudor Vladimirescu nu dorea să transforme țara în ruine. Dar eteriștii, neavînd nimic comun cu locuitorii de pe aceste meleaguri, încep să-i jefuiască, semănînd groază printre ei. „Decepțiunea lui Tudor era mare, scrie Ghica, în loc de a-și vedea țara liberă de fanarioți și de ciocoi, o vedea pradă tilharilor și jafurilor zavergiilor. În explicațiile ce are cu Ipsilanti îi cere îndeplinirea angajamentelor sale, sfătuindu-l să treacă. Dunărea“¹¹.

În acest timp, turcii se pregăteau să treacă Dunărea în Țara Românească. Pentru a preîntîmpina invazia și a culege informații cu privire la mișcările oștilor turcești, Tudor îi trimite la Silistra pe stolnicul Borănescu și pitarul Ioniță Jianu, fostul haiduc de pe Olt, cu misiunea de a duce tratative cu pașa spre a-l determina să renunțe la intervenție. Deoarece cei doi boieri fuseseră arestați de pașă, Tudor trimite un alt sol, Mihail Isacciu, care primește însărcinarea de a da de urma lor și, evident, de a observa intențiile lui Mehmed Selim, pașa de Silistra. Dar eforturile lui Tudor de a preîntîmpina intervenția turcilor, de a evita conflictul, nu s-au bucurat de succes. Ele au constituit capete de acuzare aduse lui Tudor de

Ipsilanti pentru trădarea Eteriei. Tudor Vladimirescu nu s-a considerat însă decît un aliat al Eteriei și al lui Ipsilanti într-o luptă comună împotriva turcilor și nicidecum un slujitor al intereselor Eteriei sau ale țarului. Tocmai de aceea el îi răspunde cu demnitate consulului Pini, refuzînd să se supună ordinelor sale : „să fiți sigur că ceea ce întreprind eu e numai cînte și nici o rușine n-o să aducă nației Voastre. Am primit 160 000 ruble din anul 1817 și sînt hotărît să le sacrific patriei mele“¹². Prin urmare, Tudor nu a înțeles să se supună nici unei puteri străine, sub nici o formă. Referindu-se la răscoala lui Tudor, Karl Marx scrie : „cauza grecilor nefiind cauza sa“, el nu a admis nimic „comun între cauza grecilor și cea a românilor“.

Conflictul între Tudor și eteriști se accentuează în luna mai, cînd turcii intră în țară, cele două armate fiind nevoite să se retragă. Ipsilanti pornise din București spre Tîrgoviște și Cîmpulung și intenționa să se stabilească în locurile fortificate de Tudor în Oltenia. Cînd serdarul Iamandi încercă să pună mîna pe Cozia, el se izbi de împotrivirea pandurilor. Se spune că Tudor ar fi dat dispozițiuni ca nici un eterist să nu fie admis în cetățile sale din Oltenia.

Situația disperată în care se afla Ipsilanti, negocierile purtate de Tudor cu turcii, precum și credința că pandurii, după uciderea conducătorului lor, vor îngroșa rîndurile eteriștilor, sînt numai cîteva dintre motivele care au făcut ca Ipsilanti să hotărască moartea lui Tudor. În afară de aceasta, cîteva dintre comandanții pandurilor, îndeosebi dintre străini, au colaborat cu grecii lui Ipsilanti, iar unii panduri au trecut în tabăra eteriștilor pentru că Tudor îi pedepsea fără cruțare pe toți cei care săvîrșeau abuzuri sau îi încălcau ordinele. Chiriac Popescu, comandantul gărzii sale nevăzute, aflase că Hagi Prodan, Dimitrie Macedonschi și Alexandru Nicolaevici se înțeleseseră să-l prindă pe Tudor și să-l predea eteriștilor. Dar Tudor Vladimirescu nu a acționat cu promptitudine împotriva lor, făcînd totodată imprudența de a-l spînzura pe Urdăreanu, unul dintre căpitani săi, care se înrudea cu mulți panduri. De asemenea, Tudor nu a luat

măsuri severe pentru propria-i securitate în această perioadă. Pe de altă parte, Ipsilanti, profitând că printre panduri se aflau și eteriști, spionează toate mișcările lui Tudor, în timp ce conducătorul pandurilor nu a luat măsuri pentru a cunoaște intențiile eteriștilor. Prinderea și omorîrea lui Tudor își găsește explicația tocmai în lipsa de informații, la care s-au adăugat greșelile săvîrșite prin îndepărtarea unora dintre comandanții pandurilor ce îi dovediseră credință.

Dacă în perioada premergătoare și chiar în perioada de început a mișcării revoluționare Tudor Vladimirescu se dovedise a fi un bun organizator al activității de culegere a informațiilor, de data aceasta el neglijează să-l urmărească pe Ipsilanti, considerîndu-l aliat, ceea ce i-a fost fatal.

Mișcarea revoluționară din anul 1821 a zguduit din temelii orînduirea feudală în Țara Românească. Nicolae Bălcescu consideră că între mișcarea lui Tudor Vladimirescu și revoluția din 1848 există o strînsă legătură, ultima fiind o continuare a celei dintîi. În revista *Dacia Viitoare* se sublinia că „ce ar fi dorit Tudor să mai facă, vom încerca să se împlinească. Vom lovi în stăpîni de tot felul și de toate neamurile spre a sfărîma jugul ce apasă pe români din orice ținut ar fi ei”¹³.

Cu toate neajunsurile mișcării, care se datorau, printre altele, și faptului că în acea perioadă burghezia română nu era atît de dezvoltată încît să-și asume rolul de conducător, iar țărănimia nu era capabilă să-și rezolve singură problemele sociale, anul 1821 deschide calea frămîntărilor sociale și naționale din secolul al XIX-lea în țările române.

Armata pandurilor lui Tudor Vladimirescu, după cum remarcă Nicolae Iorga, a pus bazele noii oștiri moderne românești și ea este prima forță de luptă autohtonă după ce rămășițele armatei feudale, glorioase în veacurile trecute, au fost lichidate de fanarioți.

Nicolae Iorga relevă rolul oștirii în desfășurarea evenimentelor din anul 1821, arătînd că „În această mișcare cu caracterul politic nedeplin fixat, lucrul de competență era deci oastea, care înlocuia orice altă autoritate”¹⁴.

Pentru Tudor Vladimirescu oastea a reprezentat forța revoluției; de aceea el s-a străduit să creeze o oștire modernă, disciplinată, capabilă să se opună oricăror forțe străine.

În cuvîntarea rostită la marea adunare populară din Capitală, la 20 august 1971, conducătorul statului român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, arăta: „În cartea de aur a națiunii noastre va rămîne veșnic înscrisă alături de celelalte lupte revoluționare, marea mișcare revoluționară de acum 150 de ani, condusă de Tudor Vladimirescu“. Cu acest prilej, secretarul general al partidului sublinia ce a însemnat această mișcare pentru dezvoltarea istorică a poporului nostru: „Mișcarea revoluționară din 1821 marchează un moment de cotitură în istoria luptelor poporului nostru împotriva dominației imperiului otoman, pentru cucerirea independenței naționale, pentru dreptate socială. Deși această mișcare nu a ieșit victorioasă, ea a reușit însă să zdruncine puternic vechea orînduire, vestind marile transformări revoluționare, care au culminat cu revoluția burghezo-democratică din 1848 și cu unirea Principatelor Române în 1859, cu formarea statului nostru național — moment epocal în istoria poporului român care s-a afirmat în lume ca un popor dornic să contribuie la cauza civilizației, dornic să trăiască liber și independent“.

Generalul Magheru și imperativele informative și contrainformative ale Revoluției din 1848

Secolul al XIX-lea aduce în Țara Românească, Moldova și Transilvania mari prefaceri de ordin politic și economic. Cele trei țări, care veacuri de-a rîndul luptaseră separat împotriva forțelor străine cotropitoare, încep să-și dea seama de puterea pe care ar reprezenta-o dacă ar fi unite în luptă.

Prin programul radical îndreptat împotriva orînduirii feudale, răsculații lui Horia, Cloșca și Crișan, moții din munții Apuseni se afirmaseră pe plan european cu cinci ani înainte de izbucnirea Revoluției franceze și tot ei au fost aceia care trimiseseră după ajutoare în Țara Românească și în Moldova, iar Tudor Vladimirescu reafirmase încă în 1821 ideea unității naționale.

Bogățiile țărilor române atrag în această perioadă atenția burgheziei străine, dornice în înavuțire rapidă. Mulți, foarte mulți aventurieri se îndreaptă spre acest „Eldorado de la Dunăre” și se lansează cu îndrăzneală în fel de fel de afaceri, furnizînd informații concetățenilor cu privire la potențialul economic, la piața de desfacere, la zăcămintele de materii prime, la agricultură sau la necesitățile de import și export. Aceste informații sînt analizate temeinic de cei care nutreau gîndul de a cotropi țările române. Încă în secolul al XVIII-lea împăratul Austriei și țarul Rusiei conveniseră să împartă Imperiul otoman, iar alianța celor două puteri privea și țările române. Alături de aventurierii care își încearcă

norocul, desfășoară o intensă activitate de culegere a informațiilor și consulatele străine ce se stabilesc la București, Galați și Iași. Informațiile trimise în exterior îi interesează nu numai pe vecini, ci și alte țări, mai îndepărtate, ca Franța, Anglia, Belgia, statele germane.

Românii din cele trei țări călătoresc mult în această perioadă și se întorc la rindul lor cu informații prețioase. Reprezentanții românilor din Transilvania își fac studiile la Roma și redescoperă, încă din secolul al XVIII-lea, originea comună a românilor, devenind aprigi propagatori ai unității naționale. La școlile din apus se instruiesc tot mai mulți tineri din Moldova, Transilvania și Țara Românească, care, reîntorși în patrie, aduc idei noi, revoluționare, aduc idealul de libertate. Tot acum se înfiripă societăți secrete menite să stabilească o linie comună de luptă, să ducă la schimbarea sistemului de relații sociale, la înlăturarea unor domnitori credincioși turcilor, să înceapă lupta pentru emanciparea socială și națională.

Totodată apar tendințe de organizare a activității de control a străinilor în punctele de trecere a frontierei sau cu concursul miliției naționale. Semnificativ ni se pare, în acest sens, raportul ocîrmuitorului de la Brăila către Departamentul dinlăuntru cu privire la prinderea unor supuși francezi, care aveau acte false, pe cînd debarcau dintr-un vapor sosit de la Constantinopol. Raportul precizează cum a fost descoperită falsitatea pașapoartelor, precum și adevărata lor identitate: „după cercetarea ce li s-au făcut cel dintîi s-a văzut a fi fisiognomia lui asemănată, fără cîtuși de puțină osebite cu semnele coprinse în porunca celui cîstit departament de la zi ale trecutului maiu nr. 2853, cum și însuși, strîmtorat fiind la întrebările ce i s-au făcut s-au mărturisit că cu adevărat el este acela de care se atinge numerarisita poruncă, supz nume de cont Gerad de Pentre ce au luat cu înșelăciune de la Trieste acea sumă de 3 500 de galbeni. Cel de-al doilea s-a arătat de stăpîn al numitului de mai sus, înfățișînd și un pașaport franțuzesc, dar după băgările de seamă ce s-au făcut, să înțelege că nu este acel Adam Sokolovski numit în pașaport, ci altul, pentru căci puindu-să de și-au scris numele pe osebită hîrtie, s-au văzut neasemă-

nată cu iscălitura din pașaport a celui Adam Sokolovski...⁴ 1.

Plîngerile unor negustori împotriva abuzurilor vameșilor constituie, de asemenea, o dovadă a intensificării controlului străinilor. O atenție deosebită este acordată străinilor stabiliți cu diferite treburi în țările române, organizîndu-se observarea lor directă. Astfel, complotul lui Ioniță Popovici din Moldova, în care fuseseră atrași numeroși străini, îndeosebi bulgari și greci, este descoperit la timp de autorități, iar complotiștii sînt pedepsiți pentru încercarea lor de atentat împotriva orînduirii țării. Merite deosebite în depistarea complotiștilor revin slujbașilor agiei, Stoian Ciobanul, Gheorghe Cazacali și căpitanului Cerna, care, îndrumați de comisarul P. Paleologu și căpitanul Gheorghe Bairactarul, intră în rîndurile lor, reușind să stabilească contacte cu o parte dintre conducători și să le afle intențiile. Căpitanul Cerna, de pildă, fiind însărcinat de conducătorul complotului să facă noi recrutări la Huși, întocmește o listă cu nume fictive, numai pentru a-și justifica activitatea. Datorită luării acestor măsuri, complotiștii sînt arestați tocmai în momentul în care se pregăteau să înceapă acțiunea.

Tot acum se observă și unele tendințe de organizare a activității polițienești menite să asigure un minimum de securitate. Chiar un călător de origine germană, Richard Kunisch, trecînd prin Țara Românească, remarcă printre altele că „puterea turcilor nu împiedică pe curierul din Stambul de a fi cercetat la Giurgiu și la Galați“, arătînd că el însuși fusese supus de vameșul din Giurgiu la o „revisiune“ a tuturor bagajelor sale. Cu toate aceste măsuri care se rezumau în esență la controlul bagajelor, informațiile continuau să iasă din țară fără nici o opreliște. Despre importanța informațiilor culese pe diferite căi cităm cuvintele lui Ludovic Filip, regele Franței, din prefața la Albumul moldo-valah, publicat de Étienne Adolphe Billecoq, în anul 1848, la Paris :

„Știi, dumneata, că-mi spui lucruri de care D. Guizot și nici vreunul din ambasadorii mei habar n-are...“ 2.

Românii care întreprind călătorii sau care studiază în străinătate aduc, la înapoierea în țară, informații prețioase atît în ceea ce privește viața economică și politică a dife-

ritelor state, cît și organizarea lor militară. Dacă răsfoim, de exemplu, jurnalul lui Asachi, în care este descrisă călătoria sa la Petersburg, în mai 1830, întîlnim numeroase date cu caracter economic sau social-cultural, dar și informații privind dispozitivul de apărare a orașului de pe Neva, numărul de vase de care dispunea flota din Marea Baltică, numărul de militari din garnizoana Kronstadt, precum și sistemul de apărare a fortăreței ce reprezenta cheia apărării capitalei țariste. El consemnează că „Țările Kronstadtului, ce se adaugă de-a pururea, alcătuiesc o cetate de frunte, apărată de 1 040 gure de foc și de o flotă numeroasă... Garnizonul este de 17 000 ostași“³.

Evident, însemnările cărturarului moldovean nu au nimic de-a face cu spionajul, dar ele cuprind totuși informații importante despre forța militară a Rusiei în acele timpuri.

Mai tîrziu, însuși domnitorul Știrbei Vodă „își întrebuiță exilul de un an la Baden, lîngă Viena, ca să adune informații despre agricultură, fabrici, instrucție și legi, așa încît, spune un ziar austriac, aduce cu dînsul o grămadă de caiete“⁴.

Și tinerii din țările române, aflați la studii în Occident, culeg date importante, desfășurînd în același timp o activitate rodnică pentru a face cunoscute întregii lumi interesele românești, aspirațiile tinerei generații în lupta pentru eliberarea socială și națională.

În perioada premergătoare revoluției din 1848, din cauza măsurilor luate de guvernul francez, tinerii progresiști din Franța își camuflează activitatea revoluționară, folosindu-se de biblioteci, care erau de fapt societăți culturale cu caracter secret. Societatea studenților români, de exemplu, avea o bibliotecă instalată în Place de Sorbonne 3, aflată sub patronajul poetului Lamartine, unul dintre conducătorii revoluției franceze. Tinerii români reușesc să atragă simpatia unor înalte personalități franceze, ca Quinet, Louis Blanc, Béranger, precum și a multor ziare din Paris.

În timpul revoluției din 1848, românii aflați în Paris participă activ la lupte, înfruntînd gloanțele pe baricade. Activitatea lor revoluționară este recunoscută de guvernul provizoriu, în numele căruia Buchez le aduce mulțumiri,

mărturisind totodată că Franța sprijină lupta de eliberare a românilor. Reîntorși în patrie, participanții la luptele pe baricadele pariziene, unde învățaseră ce înseamnă activitatea revoluționară, trec imediat la pregătirea febrilă a revoluției în țările române.

Din păcate, în Moldova, o acțiune pripită și slab pregătită a fost repede înfrântă. Conducătorii revoluționari au fost arestați sau au emigrat. Pentru Țara Românească, la fel ca și pentru Moldova și Transilvania, revoluția nu era doar o chestiune internă, nu reprezenta numai înfăptuirea unor reforme sociale în favoarea maselor populare și mai ales a burgheziei organizatoare a mișcării, ci avea și implicații în domeniul relațiilor externe, fiind afectate interesele marilor puteri vecine : Austria, Rusia și Turcia. De aceea este necesar ca revoluția din anul 1848 să fie analizată în acest context, pentru a înțelege mai bine acțiunile revoluționarilor, precum și cauzele eșecului. Evident, revoluționarii români au ținut seama de conjunctura internațională și tocmai de aceea ei l-au trimis pe Ion Ghica la Constantinopol într-o misiune neoficială, încă înainte de a se aduna pe Cîmpia de la Izlaz. Ion Ghica primise însărcinarea de a sonda atitudinea turcilor față de revoluție, de a furniza imediat informații cu privire la măsurile pe care le-ar fi luat turcii pe timpul desfășurării ei și de a milita pentru recunoașterea la Constantinopol a drepturilor revendicate de burghezia română. Dacă reprezentantul român s-a achitat pe deplin de sarcina de mediator, el a întârziat în schimb să informeze cu promptitudine guvernul provizoriu, revoluția, despre intențiile turcilor, despre pregătirile lor de a interveni, îndeosebi la începutul toamnei anului 1848.

Dacă revoluționarii români au făcut aceste demersuri la Constantinopol, ei au omis cu desăvîrșire să-i informeze pe ceilalți vecini, să trimită reprezentanți pentru a explica marilor puteri obiectivele mișcării. Tocmai această lipsă de prevedere va constitui unul dintre factorii care va duce la înfringerea revoluției în Țara Românească.

Puterile străine vecine, interesate în menținerea vechilor norme sociale, a relațiilor feudale pe care se bazau propriile lor state, se împotriveau oricăror schimbări, îndeosebi celor revoluționare ; de aceea ele nu puteau fi de

acord nici cu lupta burgheziei române pentru cucerirea independenței. Încă la sfârșitul lunii aprilie 1848 Rusia țaristă îi oferea domnitorului Țării Românești, Gheorghe Bibescu, 20 000 de militari ruși „spre asigurarea liniștii publice”. Ajutorul țarului este refuzat. Rusia nu se limita însă numai la această acțiune, ci se pregătea să intervină în cazul în care forțele progresiste ar fi declanșat revoluția. Într-o scrisoare adresată lui Lamartine, rezidentul francez de la București arată : „Impresia care domină aici în acest moment este mai ales aceea a fricii. Frică de o invazie rusă sau de o ocupație turcă”, iar consulul francez Hory, într-un raport din 22 iunie 1848, referindu-se la plecarea precipitată a lui Duhamel din București, precizează că „Nu există nici o îndoială, și știu dintr-o sursă sigură, că această plecare bruscă are ca obiect de a dispune ocuparea militară în cel mai scurt timp a principatului...”⁵.

Prin urmare, revoluția nu avea de înfrînt numai opoziția internă. Toate cele trei mari puteri vecine, Turcia, Rusia și Austria, se opuneau mișcărilor de regenerare, erau împotriva întăririi, sub orice formă, a Țării Românești. Cu toate acestea, revoluționarii au ignorat multă vreme existența reacțiunii externe, ceea ce a avut grave repercusiuni asupra desfășurării revoluției.

Neglijarea rolului important al armatei, a pregătirii ostirii în scopul participării la luptă pentru realizarea obiectivelor propuse a dus la înăbușirea relativ ușoară a revoluției în capitala țării.

Explicînd desfășurarea revoluției din 1848 și insuccesele ei, Nicolae Bălcescu arată : „Revoluția de la 1848 caută a reîntregi pe român numai în drepturile sale de om și de cetățean, fără a căuta a-l reîntregi și în drepturile sale de nație. Revoluția de la 1848 nu era dar în drept împotrivitoare nici Porții, nici Rusiei, de vreme ce se mărginea a cere păzirea tratatelor fără a proclama un drept nou. Românii, în buna credință a lor, socoteau că aceste puteri vor fi gata a păzi sfințenia tratatelor și nu vor putea a le tăgădui reformarea legiunilor potrivit dreptului lor de autonomie”⁶.

Privind astfel problemele, era și firesc ca revoluționarii să nu fi luat măsurile cuvenite pentru a preîntîmpina o

eventuală intervenție străină, să nu se fi informat despre atitudinea puterilor vecine față de revoluție.

Austria, măcinată de propriile sale frământări, nu prezenta o primejdie pentru Țara Românească, dar revoluționarii români ar fi trebuit să-și dea seama că imperiile vecine, Rusia și Turcia, bastioane ale feudalismului în Europa, nu ar fi permis ca la hotarele lor să triumfe revoluția burgheză.

Pe plan intern, Guvernul provizoriu nu a dovedit fermitate în acțiunile sale menite să asigure apărarea cuceririlor revoluționare. De asemenea, nu a luat măsuri împotriva elementelor reacționare, ostile reformelor, și a unor militari care au încălcat ordinea stabilită prin noua Constituție. Mai mult chiar, nu au fost luate măsuri nici împotriva colonelilor Ioan Odobescu și Ioan Solomon, care îi arestaseră pe membrii Guvernului provizoriu, în cîrdășie cu boierimea reacționară. De-abia după două săptămîni de la săvîrșirea complotului ei își dau demisia și sînt obligați să părăsească țara. Menținerea în armată a colonelului Odobescu, chiar atunci cînd el trece la acțiuni directe împotriva revoluției, constituie dovada slăbiciunii Guvernului provizoriu, la care se adaugă, așa cum arătam, imprudența de a se dispensa de serviciile micii, dar vitezei oști valahe.

Prin acțiunile desfășurate în vara anului 1848 ca apărător al cauzei revoluției, ca organizator al unei armate revoluționare locale, Gheorghe Magheru s-a dovedit capabil să organizeze armata întregii țări și statul major al revoluției.

În vara anului 1848, boierimea reacționară din Oltenia începe să desfășoare o activitate febrilă împotriva revoluției. Ion Eliade-Rădulescu aprecia că Oltenia era în iulie 1848 „o văgăună de reacționari anarhiști”⁷. Ei mențineau legături strînse cu fostul domnitor Gheorghe Bibescu, stabilit în apropiere, la Orșova, și trimit reprezentanți la Constantinopol pentru a solicita intervenția turcilor, în timp ce pe plan intern provoacă dezordini pentru a oferi puterilor străine pretextul de a interveni cu forța.

Împotriva boierimii reacționare din Oltenia este trimis Gheorghe Magheru care primește sarcina de a restabili

ordinea și de a lua măsuri împotriva vinovaților. La 13 iulie, el se oprește la Slatina, căutînd să se informeze despre acțiunile întreprinse de boierii olteni, precum și cu privire la forțele aflate la dispoziția lor. În cîteva zile Gheorghe Magheru organizează și un detașament cu un efectiv de 500 de dorobanți a cărui misiune consta în lupta împotriva reacțiunii, dar și în asigurarea securității personale, deoarece, după cum se exprimă chiar Magheru, complotiștii urmăreau „mai cu osebire a vîna viața-mi”. Boierii, arendașii și cîțiva negustori străini, care se organizează în cluburi la Craiova, se lăudau că îl vor suprima pe Magheru și „îl vor umple cu pae”. Dar acționînd energic, Magheru restabilește ordinea în Craiova, înlăturînd elementele contrarevoluționare. El reușește să-i izoleze pe negustorii Cupa și Hagiade, strămi de țară, avertizîndu-i că își vor pierde viața dacă vor continua acțiunea, și se răfuiește cu boierimea reacționară locală. Dar Magheru nu se oprește aici, ci ia măsuri împotriva unor reprezentanți ai autorităților, care colaboraseră cu reacțiunea. În acest sens, el propune schimbarea administratorului de Dolj, Dumitru Filișanu, și a șefului poliției orașului, în locul cărora sînt instalați oameni devotați revoluției : Florian Aron și respectiv Marin Petrescu. Măsuri similare sînt luate și în celelalte județe ale Olteniei, îndeosebi la Turnu-Severin, pentru a zădărnici uneltirile exdomnitorului Gheorghe Bibescu.

Datorită acestor măsuri energice, ordinea a fost restabilită pentru un moment în Oltenia, cei mai aprigi complotiști fiind arestați sau fugind în străinătate. Totodată au fost luate măsuri drastice împotriva celor care încercau să trimită scrisori și informații în exterior sau să ia legătura cu turcii pentru a le cere să intervină. Pe de altă parte, Magheru a căutat să culeagă informații și despre mișcările de trupe efectuate de turci în sudul Dunării. De aceea, boierii care reveneau în țară erau cercetați cu foarte multă atenție de oamenii lui Magheru.

Reacțiunea, înfrîntă la Craiova, încearcă să se reorganizeze la Țațomirești, în județul Dolj, unde constituie un comitet care intenționa să trimită un memoriu la Constantinopol. Complotiștii de la Țațomirești plănuiau, de asemenea, să creeze o armată din „oameni străini”, care să

provoace dezordini și să lupte împotriva Guvernului provizoriu pentru a demonstra turcilor că țara este „în rebelie, în anarhie și că atit arătările celor surghiuniți de conștiință peste graniță, cit și plingerile lor către amindouă părțile poate sint adevărate“⁸.

Administratorii județelor iau măsuri împotriva acestor boieri, fie stabilindu-le domiciliu forțat, fie arestindu-i. Fiind informat că un grup de boieri reușise să se strecoare și să ia legătura cu turcii, Magheru dă ordin organelor competente să nu permită revenirea lor în județ pentru a acționa împotriva revoluției.

Dar nici activitatea de informații și contrainformații nu este neglijată în timpul revoluției. Într-o scrisoare adresată lui Nicolae Pleșoianu, comandantul companiei 1 Craiova, Gheorghe Magheru îl îndeamnă să aleagă oameni de caracter și devotați cauzei, care să fie trimiși la Calafat și la Diiu (Vidin) ca „să spioneze în secret toate momentele turcilor“ pentru „a cunoaște starea de lucruri de acolo și măsurile ce trebuie să chibzuim a le lua“.⁹ Agenții lui Magheru și Pleșoianu îi supravegheau cu atenție pe turcii din sudul Dunării, de la Vidin și Nicopole, și transmiteau zilnic știri prețioase cu privire la efectivele și mișcările lor. Un rol de seamă în activitatea de culegere a informațiilor l-a avut și căpitanul Alexandru Christofi, însărcinat cu paza graniței în zona Calafat. El reușește să trimită peste Dunăre iscoade, care, infiltrându-se în tabăra dușmană, îl informează despre intențiile turcilor, despre efectivele concentrate în zonă, precum și despre starea de spirit a ostașilor turci. Informațiile primite de Magheru de la agenții săi erau transmise cu regularitate Guvernului provizoriu, dar, din nefericire, ele nu au fost totdeauna apreciate la justa lor valoare și, ca atare, nu au fost luate, pe baza lor, măsuri menite să zădărnicească acțiunile turcilor.

Semnificative sint și informațiile culese încă în luna iunie cu privire la concentrările de trupe efectuate de armata țaristă. Astfel, polcovnicul N. Ghica raporta Guvernului provizoriu că „la Beni se află o numeroasă oștire rusească, că la Ismail au sosit 5 vapoare de război cu o sumă de dube și o corabie cu muniție, că ieri la Galați a venit un vapor de război... și deosebit o altă

sună de oștire se zice că au și trecut în Moldova pe la Birlad pentru Iași și București¹⁰. Ulterior, sosesc și de la Rimnicu-Sărat vești despre concentrările trupelor țariste. Dar revoluționarii nu dau crezare acestor știri, trimițându-l la graniță pe I. C. Brătianu pentru a se convinge de realitate.

Cînd însă, primind scrisori de la Duhamel și Kotzebue, mitropolitul Nifon răspîndește vestea pătrunderii iminente a trupelor ruse, guvernul nu mai așteaptă înapoierea lui Brătianu, ci fuge spre Rucăr. Chiar în luna august, cînd știrile, deși uneori contradictorii, cu privire la intervenția turcă și rusă erau evidente, guvernul își mai pune încă speranța în specularea contradicțiilor dintre cele două mari puteri și nu ia măsurile necesare. Atitudinea Guvernului provizoriu este inexplicabilă, mai ales dacă ținem seama că aceste informații îi erau cunoscute din vreme. Însuși Bălcescu, care se deplasase la Focșani, sosește „în mare grabă, cu știrea sigură că trupele rusești și turcești erau în drum pentru a intra simultan în Valahia¹¹”.

În aceste condiții, revoluționarii apelează la serviciile istoricului francez Ubicini, prieten cu C. A. Rosetti, care prin doctorul armean Daout aflat în serviciul lui Suleiman, caută să se informeze despre intențiile pașei. Ubicini îndeplinește în același timp și rolul de mediator între Guvernul provizoriu și pașă.

În septembrie, cînd situația devenise critică pentru țară și pentru revoluție, locotenența domnească, formată între timp, dă dovadă din nou de lipsă de hotărîre. Ea nu a luat măsuri pentru înarmarea populației și chemarea ei la rezistență, iar Magheru, aflat cu oastea la Rîureni, în Vilcea, nu primește dispoziții pentru a continua rezistența armată. Locotenența a evitat să acorde, în acele condiții critice, puteri depline lui Magheru, nici cel puțin pe teritoriul Olteniei. Revoluționarii radicali, printre care și Nicolae Bălcescu, văzînd în rezistența armată, pe care numai Magheru o putea realiza, condiția apărării revoluției, cereau cu insistență acest lucru. În aceste condiții, Magheru a menținut tabăra de la Cîmpul lui Traian (Rîureni) pînă la sfîrșitul lunii septembrie. În tabără se adunaseră panduri, țărani setoși de libertate de pe plaiu-

rile Olteniei, care nu uitaseră cuvintele de slobozenie ale lui Tudor Vladimirescu, sub flamura căruia luptaseră părinții lor și chiar unii dintre ei. Cu toate lipsurile, Magheru reușește, în scurt timp, să organizeze o armată destul de puternică, înzestrând-o cu arme adunate îndeosebi din Oltenia. Numai în județul Dolj, de pildă, au fost adunate peste 700 de puști și pistoale. Rămas singur în urma cedării conducătorilor revoluției și obligat de intervențiile consulului englez, Robert Colquhoun, și chiar ale celui francez, Hory, Magheru dizolvă armata de la Cimpul lui Traian, cu care ar fi putut continua lupta. În scrisoarea adresată la 28 septembrie consulului general al Angliei, Magheru explică motivele dizolvării armatei sale: „Avînd în vedere că două mari puteri au concentrat numeroase armate pe pămîntul valah, subsemnatul pentru a evita urmările nenorocite ale unui război cu totul inegal și pentru a nu da nici o urmă de pretext ocupației rusești, se dezice de puțerile sale și deja în acest scop pe bravii soldați valahi, care erau adunați îi îndeamnă a se retrage la căminele lor“¹².

Revoluția din Țara Românească a fost înfrîntă în toamna anului 1848 ca urmare a intervenției, aproape simultane, a trupelor turcești și rusești. Dar Guvernul provizoriu ignorează în permanență pericolul intervenției străine, luînd măsuri de-abia atunci cînd totul era pierdut. Lipsa de experiență, la care se adaugă neîncrederea cu care erau privite unele informații, a dus la înfrîngerea revoluției, la ocuparea militară a țării și la revenirea la vechile stări în Țara Românească.

Dacă în 1848 burghezia română nu a putut face față acțiunilor de spionaj ale puterilor străine, nu a fost capabilă să anihileze activitatea de culegere a informațiilor pe teritoriul țărilor române, în cei nouă ani de exil, fruntașii revoluției au făcut o bună propagandă în străinătate, au făcut diplomatie fără a fi investiți diplomați, au cules informații și le-au transmis în țară, fără a fi altceva decît simpli pribegi. La Viena, Constantinopol, Paris sau Londra, patrioții români au militat pentru pășirea țării.

Emisarii lui Cuza in culisele diplomației Europene

Numeroase povestiri populare îl prezintă pe Cuza Vodă eutreiend țara sub înfățișarea unui soldat, negustor sau călugăr. Domnitorul, astfel deghizat, stă de vorbă cu oamenii, se informează direct despre unele stări de lucruri din țară, iar acolo unde este cazul, intervine, dezvăluindu-și adevărata identitate. Această manieră de a-l înfățișa pe voievod corespunde unei realități pe care poporul român a înțeles-o pe deplin.

În epoca lui Cuza nevoia de informații era deosebit de pregnantă, chiar vitală pentru existența tinărului stat român, iar domnitorul era conștient de aceasta. Succesele obținute în politica internă și mai ales în cea externă s-au datorat și activității informative, desfășurate cu înțelepciune și operativitate.

Activitatea diplomatică era cu atât mai utilă cu cât acțiunile lui Cuza se izbeau de prevederile Convenției de la Paris, cu limitările și restricțiile ei, cu cât în Principatele Unite se ciocneau interesele puterilor europene atât pe plan politic cât și economic, dar ea era necesară, mai ales în prima perioadă, pentru recunoașterea de către statele europene a actului de la 24 Ianuarie, pentru a se realiza Unirea deplină. În scopul sondării intențiilor puterilor europene, al recunoașterii de către acestea a „faptului implinit“ al Unirii și a celorlalte reforme care fuseseră înfăptuite, Alexandru Ioan Cuza a organizat, în afară de serviciile diplomatice, un serviciu de informații

sub forma unor misiuni speciale sau a unor reprezentanțe particulare cu caracter semioficial. În misiuni speciale la Paris și Londra a fost trimis poetul Vasile Alecsandri, iar la Berlin și Viena, doctorul Ludovic Steege. Ultimul nu a fost primit de ministrul de externe al Austriei decît ca „o veche cunoștință“, refuzîndu-i-se mesajul adus din partea domnitorului Cuza. O misiune specială, încununată de succes, a îndeplinit Ștefan Golescu în Franța, Prusia și Sardinia.

Îndeplinind aceste misiuni speciale, emisarii lui Cuza au ajuns în cele mai înalte cercuri politice și au pledat în favoarea Unirii Principatelor atît în fața unor conducători de state, ca Napoleon al III-lea, Victor Emanuel al II-lea, Cavour, primul ministru al Sardiniei, cît și în fața unor persoane cu influență. În activitatea diplomatică și de informații, plină de riscuri și de greutăți, au fost folosite cele mai variate metode. „Departate de țară, lipsiți de informații, luptînd singuri cu uneltirile reacționarilor și cu șiretenia diplomaților, deseori răuvoitori, însărcinații cu misiuni speciale ai tinerei diplomații românești și-au îndeplinit satisfăcător datoria. Pentru trimiterea și primirea știrilor se utilizau curieri improvizati — agenți diplomatici străini, prieteni ai cauzei principatelor, studenți aflați la studii, rude ale însărcinaților cu misiuni speciale“¹.

Pe lîngă tratativele semioficiale purtate cu guvernele unor țări în scopul recunoașterii de către acestea a actului Unirii, au fost stabilite legături secrete cu conducătorii revoluționari maghiari și polonezi, aflați în exil, care, în schimbul unor promisiuni și înlesniri făcute de reprezentanții țării noastre, au pledat cauza Unirii Principatelor.

La Constantinopol, agenții români au desfășurat o intensă activitate diplomatică atît pe lîngă guvernul turc cît și pe lîngă reprezentanții celorlalte puteri, dar ei au cules, în același timp, informații extrem de utile cu privire la intențiile turcilor și ale altor țări de care depindea, potrivit prevederilor Convenției de la Paris, soarta Principatelor române.

În înfăptuirea politicii sale, Alexandru Ioan Cuza s-a folosit și de numeroși străini, prieteni ai poporului nostru,

care, prin capacitatea și experiența lor, au adus servicii de seamă cauzei Principatelor. Printre aceștia se numără Baligot de Beyne, cunoscut om politic, diplomat și ziarist francez, care ocupase funcția de secretar al Consulatului Franței la Constantinopol, publicistul filoromân A. Ubicini, conducătorul primului centru de presă de la Paris al Principatelor, medicul Carol Davilla, organizatorul serviciului sanitar al armatei române, precum și alții, francezi, turci, greci, polonezi, unguri. Mulți dintre ei au adus servicii cauzei Principatelor ca urmare a simpatiei pe care o nutreau față de poporul român, iar alții au fost atrași de stimulente de ordin material sau de altă natură.

Dat fiind caracterul conspirativ al acestei activități, informațiile erau trimise direct la București sau expediate agenților din diferite capitale ale Europei fie prin poștă sau telegraf, fie prin curieri speciali sau ocazionali. Majoritatea corespondenței era cifrată sau semicifrată. Alexandru Ioan Cuza folosea cifrul atît în corespondența cu agenții din străinătate, cît și în cea purtată cu diferite personalități politice din țară, cînd acestea se găseau la Iași sau în alte orașe. Folosirea cifrului a permis păstrarea secretului corespondenței. Pînă în 1858 activitatea poștei din principate era coordonată de persoane particulare în ceea ce privește corespondența internă, iar corespondența externă era expediată prin birourile speciale ale consulatelor austriac, francez, rus, englez și grec. Trecerea serviciilor poștale în proprietatea statului a contribuit la îmbunătățirea substanțială a activității informative. La conducerea serviciului telegrafic a fost numit Cezar Librecht, unul din agenții secreți ai domnitorului.

Baligot de Beyne, sosit la București în anul 1860, în calitate de secretar al domnitorului, își organizează cabinetul după regulile și normele diplomației europene, avînd în primul rînd sarcina culegerii de informații asupra situației externe. În acest scop, Baligot de Beyne poartă corespondență, în majoritate cifrată, cu agenții țării din diferite capitale, îndeosebi cu cei din Constantinopol și Paris. În același timp, secretarul domnitorului întreprinde călătorii în străinătate, la Constantinopol, Pesta, Paris, unde stabilește contacte cu diferite personalități politice

și culege informații pe care are grijă să le transmită operativ la București. Astfel, Baligot de Beyne are prilejul să afle de la ministrul Prusiei la Constantinopol că țara sa intenționa să recunoască Unirea Principatelor și îl informează cu promptitudine pe domnitor. De asemenea, el duce tratative cu generalul maghiar Klapka, unul dintre conducătorii emigranților maghiari, sondând opinia acestuia și grăbindu-se să-l informeze pe domnitor. După un sondaj făcut la Pesta, în octombrie 1861, Baligot de Beyne îi comunica lui Cuza că „ungurii n-au învățat nimic de la 1849 încoace”. Concluzia la care ajunsese diplomatul rezulta din atitudinea oficialităților maghiare față de românii din Transilvania.

Informațiile au fost folosite de domnitor pentru stabilirea poziției țării în problema revoluției maghiare, în tratativele purtate cu conducătorii emigrației maghiare și au determinat includerea în tratatul secret, încheiat cu aceștia, a unor prevederi exprese cu privire la românii din Transilvania. Prin activitatea desfășurată ca secretar al domnitorului, precum și prin organizarea unei vaste rețele de culegere a informațiilor, Baligot de Beyne și-a adus o contribuție de seamă la realizarea principalelor obiective ale politicii lui Alexandru Ioan Cuza.

Un rol important în susținerea în străinătate a cauzei Unirii Principatelor revine lui Ubicini, căruia i s-a încredințat conducerea biroului central de presă, publicând numeroase articole favorabile, atât în Franța, cât și în Italia, Spania și Portugalia. Activitatea propagandistică desfășurată de Ubicini era deosebit de necesară în primii ani ai domniei lui Cuza. Referindu-se la importanța propagandei în străinătate, Vasile Alecsandri sublinia, în 1862, în una din scrisorile sale : „Dacă România nu ar da cităva vreme noutăți despre dînsa, nime în Europa nu ar mai gîndi la România, și o asemenea tăcere ar favoriza planurile dușmanilor. O presă amică și devotată este ca o sentinelă neadormită, care e gata de a arunca strigătul de alarmă. Izolarea pentru un stat ca România este un pericol permanent. Prin urmare stabilirea de comunicări necurmte între Principate și presa occidentală trebuie a fi considerată ca mijlocul cel mai sigur de pază al asistenței lor și condiția progresului la care sînt che-

mate². Activitatea propagandistică era cu atât mai necesară, cu cât în străinătate existau diferite ziare ostile țării noastre, care publicau articole tendențioase, menite să-l discrediteze pe domnitor și reformele sale. Aceste ziare erau, în parte, finanțate de reacțiunea antiunionistă internă sau de unele puteri ostile Unirii Principatelor. Astfel ziarele *Le Constitutionnel*, *Le pays* și *Le Nord* au publicat numeroase materiale prin care încercau să dezinformeze opinia publică cu privire la situația din Principate și în care își făceau loc atacuri directe împotriva domnitorului. Ubicini și, mai târziu, Iancu Alecsandri, s-au străduit, prin biroul central de presă, să contracareze acțiunile antiunioniste. Ziarul *Le Nord* care avea două redacții, la Paris și la Bruxelles, era finanțat de țar și reprezenta interesele țariste în Occident. În coloanele sale au apărut adeseori comentarii defavorabile administrației lui Cuza sau articole și note ale emigranților antiunioniști.

Principalele reforme înfăptuite de Alexandru Ioan Cuza au avut un larg ecou în străinătate și au dus la intensificarea activității diplomatice, au stîrnit controverse între diferite state, dintre care unele se și grăbiseră să facă pregătiri militare în vederea ocupării Principatelor. Informațiile primite la timp, activitatea intensă desfășurată de agenții României în străinătate, precum și politica abilă a domnitorului, care a știut să speculeze contradicțiile ce existau în anumite perioade între puterile garante, semnatare ale Convenției de la Paris, au dat cîștig de cauză lui Alexandru Ioan Cuza în situații deosebit de grele.

Serviciul de informații organizat după Unirea Principatelor este strîns legat de activitatea desfășurată de Alexandru Ioan Cuza încă în perioada premergătoare actului Unirii. În calitate de ministru de interne, de locțiitor al hatmanului și de pîrcălab de Galați, el a avut prilejul să cunoască cîteva din tainele diplomației secrete, să înțeleagă modul în care pot fi dobîndite informațiile, precum și importanța culegerii lor în timp util.

În perioada în care lupta pentru unire era deosebit de aprigă din cauza împotrivirii caimacamului Vogoride, Cuza o determină pe Cocuța Vogoride, soția acestuia, să dea în vileag corespondența secretă a caimacamului. Publi-

carea corespondenței dintre caimacan și turci a zădărnicit aceste acțiuni și a adus un imens serviciu cauzei Unirii.

Cîteva din acțiunile principale din această perioadă sînt menite să pună și mai mult în evidență rolul pe care activitatea informativă și contrainformativă, politica abilă, prudentă l-au avut în izbîndirea lor.

Poporul nostru întreținea de mult relații prietenești cu locuitorii Serbiei. Lupta dusă de Serbia în secolul al XIX-lea pentru eliberarea sa de sub jugul otoman nu fusese însă încununată de succes. Ea nu obținuse decît autonomia și nu intenționa să abandoneze lupta pînă la cîștigarea independenței. Rusia, interesată să slăbească puterea otomană, a acordat ajutor Serbiei, ca dealtfel tuturor popoarelor din Balcani. În scopul pregătirii armatei sîrbe și a înzestrării ei, principele Mihail Obrenovici a achiziționat din Rusia o însemnată cantitate de arme, care nu puteau însă ajunge în Serbia decît prin teritoriul patriei noastre. În acest sens, intervine o înțelegere între Cuza și Mihail Obrenovici. Transportul armelor efectuîndu-se în iarna anului 1862. Domnitorul român, intuind primejdia, a concentrat armata la graniță pentru a realiza securitatea convoiului și a preveni o eventuală încălcare a hotarelor țării de către armata turcă. Chiar de la început se plecase de la ideea că nu putea fi păstrată discreția în acest caz, deoarece cantitatea de arme și muniții era prea mare, pentru transport fiind angajate 500 de căruțe care formau o coloană de zeci de kilometri. Într-adevăr, sîrbii achiziționaseră din arsenalele de la Tula 63 000 de puști, cîteva mii de săbii și alte arme, care cîntăreau aproape 35 000 kg, adică, după cum am spune astăzi, 35 de vagoane.

Transportul de arme a fost sesizat mai întîi de viceconsulul englez de la Galați, care l-a anunțat pe Green, consulul Angliei la București, în ziua de 10/22 noiembrie 1862. După cîtva timp, este înștiințat de acest transport și Eder, consulul Austriei. În zilele următoare Eder obține de la unul dintre căruțași, supus austriac, o declarație în care se preciza că erau transportate arme în Serbia. Cei doi consuli declanșează un conflict diplomatic în care sînt angrenați reprezentanții puterilor garante în Orient. Ei urmăreau oprirea convoiului de căruțe și sechestrarea

armelor. Austria vedea în întărirea Serbiei un adversar viitor, iar Anglia era cunoscută pentru sprijinul permanent acordat Turciei. Evident, Turcia considera că prin achiziționarea de arme Serbia se pregătea să lupte împotriva ei. Ceilalți diplomați, reprezentanții Puterilor garante, au fost de asemenea angrenați în acest conflict diplomatic. Ducînd o politică abilă, domnitorul român a întîrziat să ia măsuri, aminînd mereu sechestrul cerut cu insistență, pînă cînd întregul convoi a trecut în Serbia pe la punctul Crivina din Mehedinți. În toată această perioadă, Alexandru Ioan Cuza a cules informații prețioase cu privire la pregătirile turcilor, la efectivele menținute de ei în cetățile de pe Dunăre. Astfel, s-a aflat că la Vidin turcii dispun de 5 000 de ostași și 16 tunuri, luîndu-se măsuri de concentrare în apropierea punctului de trecere de la Crivina a unor suficiente forțe militare, capabile să respingă un eventual atac.

Sprijinul acordat Serbiei pentru procurarea de arme a contribuit la întărirea legăturilor de prietenie cu această țară. După cîteva luni, la 12 martie 1863, a fost înființată la Belgrad prima agenție diplomatică română oficială, recunoscută atît de statul de reședință, cît și de reprezentanții celorlalte puteri, acreditați la Belgrad.

În tot timpul domniei lui Cuza, statul român a sprijinit cu consecvență lupta de eliberare a popoarelor vecine atît pe plan politic, cît și material. Revoluționarii unguri depozitaseră în Principate circa 20 000 de arme. Un sprijin substanțial a fost acordat și revoluționarilor polonezi, care luptau pentru eliberarea patriei ce fusese împărțită de trei ori în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea între Austria, Prusia și Rusia.

Examinînd cu atenție atitudinea lui Cuza față de polonezi, legăturile statornicite cu ei, constatăm că domnitorul român a avut o conduită ireproșabilă și a acordat sprijin prețios cauzei pentru care lupta acest popor, fără a fi afectate interesele statului nostru.

Încă la sfîrșitul anului 1862 se stabilesc contacte directe între guvernul român și emigrația poloneză, apelîndu-se la serviciile lui Jordan, agentul de la Constantinopol al lui Czartowski, conducătorul emigrației poloneze, și ale generalului Felix Breanski. În urma acestor

contacte sint precizate numeroase detalii cu privire la sprijinul pe care guvernul român urma să-l acorde emigranților polonezi stabiliți la noi, luptei pe care ei o duceau pentru eliberarea Poloniei. În același timp, Cuza impune polonezilor să-și asume câteva obligații menite să înlăture orice posibilitate de știrbire a independenței patriei noastre. Astfel, polonezul Gradowicz, funcționar la consulatul francez din București, propus de partea polonă ca agent în țară, nu este acceptat de Cuza, fiind acuzat de nesinceritate.

Emigranții polonezi intenționau să realizeze în Principate o bază pentru viitoarele lor acțiuni și, în acest sens, insistau pe lângă Cuza ca cei aflați pe teritoriul țării noastre să fie primiți în rândurile armatei, rezolvând astfel atât problema asigurării existenței, cât și aceea a instruirii lor. Dar această cerere se lovește de refuzul hotărât al lui Cuza, care nu acceptă decât angajarea specialiștilor, a inginerilor și medicilor. Totodată, emigrația poloneză urmărea să obțină din partea lui Cuza sprijin politic pentru cauza lor. Domnitorul român a stabilit raporturi discrete cu polonezii pentru a nu atrage atenția țărilor interesate. De aceea, când s-a convenit ca medicul Glück să fie agentul polonezilor pe lângă statul român, Cuza nu a permis ca acesta să-i fie prezentat oficial de colonelul Jordan, preferînd să intre direct în legătură cu el și folosindu-l ca medic, pentru a-i masca activitatea.

Pentru a-și atinge scopul, emigrația poloneză a acționat și asupra doamnei Elena Cuza, care se afla la Paris, atrăgînd-o în anturajul familiei Czartowski, cu care întreținea bune relații.

Ca urmare a contactelor directe cu conducătorii emigrației poloneze, refugiaților polonezi din țara noastră le-au fost create condiții bune de viață, fiind plasați în diferite locuri de muncă pentru a-și putea câștiga existența.

La 22 ianuarie 1863 izbucnește răscoala de eliberare națională a Poloniei, condusă de Comitetul Național Central. Forțele revoluționare din Europa și unele state interesate au acordat sprijin răsculaților. Ungurii și italienii au fost printre cei dintîi care au oferit ajutor polonezilor. La propunerea polonezilor de a extinde re-

voluția și în Galiția împotriva austriecilor, Kossuth le oferea, pentru început, un ajutor constând în 20 000 de arme care se găseau în păstrare în Principate încă din 1859, precum și perspectiva formării unei legiuni maghiare care să ducă acțiuni de diversiune în Transilvania. Propunerile ungarilor afectau direct interesele Principatelor. Generalul maghiar Türr, aghiotantul regelui Victor Emanuel, sosește în mai 1865 la București, unde are o întrevedere cu domnitorul Cuza pentru a-i aduce la cunoștință planul comun al italienilor, polonezilor și ungarilor de a realiza o diversiune în Transilvania, constituind în acest scop o legiune din ungurii care se aflau în București. Pentru înfăptuirea acestui plan domnitorul român era rugat să procure armele necesare și să permită formarea legiunii pe teritoriul Principatelor. Pe de altă parte, polonezii intenționau să constituie o legiune în Moldova pentru a interveni direct în ajutorul răsculaților prin organizarea unei diversiuni în Podolia. Pentru punerea în aplicare a acestor planuri, polonezii trimit mai mulți emisari în Principate, dintre care uniiiau contactul cu domnitorul țării, iar alții acționează clandestin printre emigranții polonezi, căutând să-i organizeze, procurându-le arme de vânătoare, studiind posibilitatea construirii în Moldova a unei fabrici de muniții.

În toate aceste cazuri, Alexandru Ioan Cuza acționează cu prudență, deoarece dacă ar fi aprobat fățiș propunerile ungarilor sau polonezilor, el ar fi oferit Rusiei țariste sau Austriei un pretext de a se amesteca în treburile interne ale Principatelor. Domnitorul român nu ar fi putut în nici un caz oferi teritoriul țării unor forțe străine pentru a se pregăti de război. În acest context apare hazardată expediția lui Zygmunt Milkowski, sosit în Principate, în anul 1859, pentru a pregăti răscoala. Încercarea de a constitui o legiune poloneză în acea perioadă a atras atenția consulilor străini. Acțiunea, începută pripit și cu mare zarvă, nu a putut fi dusă la capăt, deoarece, la protestele consulului rus, autoritățile române au fost nevoite să ia măsurile de rigoare. Dar aceste măsuri au fost formale, pentru a-i liniști pe ruși, în timp ce însuși Milkowski a continuat să rămână în țară, ascunzându-se la Mihăileni sub numele de Melko. Autoritățile

române l-au urmărit discret numai pentru a-l împiedica să săvârșească noi acțiuni care ar fi atras atenția puterilor străine. Ba mai mult chiar, poliția din Iași îl înștiința de fiecare dată pe doctorul Glück atunci când consulatul rus semnală concentrări de trupe poloneze sau încercări de adunare a armelor, pentru a se putea pune astfel la adăpost înainte de efectuarea percheziției. Acțiunea fiind compromisă în Moldova, Milkowski trece Dunărea și, cu ajutorul unor polonezi care se bucurau de influență la Poartă, încearcă să organizeze legiunea în apropiere de Tulcea. Autoritățile române urmăresc îndeaproape pregătirile polonezilor, iar după izbucnirea răscoalei în Polonia. Alexandru Ioan Cuza îi propune, încă în aprilie, doctorului Glück să ia legătura cu Milkowski pentru ca acesta să organizeze trecerea după o variantă care nu ar fi creat greutăți statului român și anume : armelē să fie transportate separat, iar voluntarii să se deplaseze pe cărări ascunse, în grupuri răzlețe, pentru a nu atrage atenția, și să se întâlnească într-un anumit punct în nordul Moldovei. Această propunere este reinnoită prin Costache Negri într-o discuție purtată cu colonelul Jordan. Totodată polonezii sînt avertizați că dacă nu vor respecta această propunere li se va interzice, prin forța armelor, să folosească teritoriul Moldovei. Ignorînd sfaturile domnitorului Cuza, Milkowski se interesează prin emisarii săi „de forța militară a Moldovei și de ordinea în care sînt răspîndite regimentele în această provincie, apoi de comandanți și părerile lor“². Pentru a-și asigura sprijinul intern în perioada trecerii, Milkowski apelează nu numai la polonezii care se aflau în Moldova, ci și la localnicii care se opuneau politicii lui Cuza și Unirii, ca Răducanu Rosetti, Adam Haret și Grigore Sturdza, fost candidat la domnie în 1859, care pregătise chiar cai, arme și alimente pentru voluntarii polonezi. Turcii sprijineau expediția lui Milkowski pentru a-l compromite pe domnitorul român. La 24 mai 1863, cu aproape două luni înainte de începerea expediției, un alt agent al emigrației poloneze aflat la Tulcea, J. Woronicz, scrie colonelului Jordan la Constantinopol că „dacă românii nu vor ști să-și apere neutralitatea oprind pe poloni, rușii și austriecii pot avea pretext de a ocupa România. Expediția dacă reușește sau nu, ca ur-

mare a ei România ar fi închisă pentru poloni, aceștia fiind astfel lipsiți de înlesnirile care li s-au făcut pînă acum. Ar fi mai bine ca armele să fie transportate separat la un punct anumit la care să se adune și oamenii sosiți pe drumuri diferite”⁴. Constatăm că agentul polonez își însușise întocmai punctul de vedere al domnitorului. În același timp, scrisoarea lui Woronicz, fără a ține seamă și de alte considerente, explică atitudinea adoptată de Cuza în momentul în care Milkowski, în fruntea voluntarilor săi, a încălcat teritoriul român. Epilogul acestei acțiuni hazardate s-a consumat la Constangalia și Rînzesti, unde un detașament român a reușit să-i oprească pe polonezi și să-i dezarmeze.

În anii următori polonezii vor organiza noi acțiuni pe teritoriul țării noastre, dintre care unele erau favorabile administrației Cuza, iar altele urmăreau declanșarea unui război între Franța și Rusia, oferind ca momeală pentru începerea ostilităților între cele două puteri ocuparea de către Rusia țaristă a teritoriului Principatelor. Constangalia nu a constituit o bună lecție pentru polonezi, poate și datorită atitudinii de bunăvoință a domnitorului față de emigranți. În vara anului 1864, profitînd de plecarea lui Cuza la Constantinopol, polonezii încearcă din nou să treacă prin Principate. De data aceasta Gradowicz, acel funcționar „nesincer de la consulatul francez”, ostil lui Cuza, împreună cu un alt emisar, Leon Smurzynski, întocmesc un tabel al efectivului trupelor române, pe arme și pe garnizoane, precum și al depozitelor de arme, muniții și aprovizionare, intenționînd să-și croiască prin lupte drum spre Polonia. Dar proiectul nu este pus în aplicare, deoarece domnitorul, fiind informat, ia măsuri pentru împrăștierea complotiștilor aflați în țară sau chiar pentru expulzarea celor mai periculoși, cum a fost cazul generalului Borzyslawski, care încercase să pună mina pe arsenalul armatei române.

Prin urmare, acțiunile polonezilor, sprijinite pînă la un anumit punct de domnitorul român, nu au fost încununate de succes, deoarece emigranții polonezi, urmărind doar realizarea scopurilor lor, au neglijat interesele statului român, au pactizat cu opoziția. Fiind totdeauna la timp informat despre intențiile emigranților polonezi, domni-

torii Alexandru Ioan Cuza a putut să ia măsuri eficace pentru a zădărnici acțiunile prin care ar fi fost știrbită independența țării, ajutînd în același timp și sprijinind acele acțiuni ale polonezilor care nu contraveneau intereselor noastre naționale.

Anul 1864 aduce în prim plan o altă problemă cu largi implicații în relațiile externe. La 17/29 decembrie 1863 este promulgată legea secularizării averilor mînăstirești. Mînăstirile dețineau mai mult de 25 la sută din suprafața agricolă a țării, iar jumătate din această suprafață aparținea mînăstirilor grecești, din care cauză grecii declanșează o campanie acerbă împotriva lui Cuza și a statului nostru. Bucurîndu-se de influență la Constantinopol, ei recurg la tot felul de intrigi, apelează la relațiile pe care și le făcuseră cu diferiți oameni politici din principalele țări europene pentru a zădărnici înfăptuirea practică a legii secularizării. Mai mult decît atît, arhimandritul Nylos pune la cale suprimarea lui Cuza, în aprilie 1864, dar intenția sa este zădărnicită, deoarece agenții români de la Constantinopol pătrund în tainele conspirației și îl informează la timp pe domnitor. Nicolae Bordeanu, secretarul agenției române de la Constantinopol, scria la 30 martie 1864 secretarului lui Cuza : „Călugării greci vor să asasineze pe Cuza printr-un grec Stamati, plecat spre România, — se zice — cu acest scop; are drept complice pe un Polizo care e în țară“⁵, iar cîteva zile mai tîrziu, Cuza era informat printr-o altă scrisoare că arhimandritul pregătea o revoltă în România. Nicolae Bordeanu reușește să atragă pe unul dintre grecii care cunoșteau planurile arhimandritului Nylos și să prindă toate firele urzite de acesta. Constantin Assonidis dezvăluie agentului român la Constantinopol intențiile călugărilor greci, planurile lor îndreptate împotriva Principatelor și domnitorului român. Secretarul agenției române la Constantinopol îl determină pe Constantin Assonidis să plece la București, unde să ia legătura cu ceilalți greci, pentru a putea fi astfel descoperită întreaga rețea de agenți trimiși de arhimandritul Nylos.

Dar acțiunile întreprinse de greci sînt zădărnicate cu promptitudine ca urmare a informațiilor primite la timp atît din țară, cît și de la agenții aflați în străinătate. Și

pe plan diplomatic au fost depuse eforturi susținute pentru a împiedica intervenția străină pusă la cale de călugării greci.

Spre mijlocul anului 1864 conflictul provocat de secularizarea averilor minăstirești capătă un alt curs, în sensul că grecii încep să acționeze cu toate forțele pentru a determina guvernul român să plătească despăgubiri cât mai mari. Inițial, despăgubirile se ridicau la suma de 82 milioane lei, pe care reprezentanții grecilor refuzau însă să o ia în considerare, cerînd majorarea ei. Interesele grecești își găsiseră un aprig apărător în persoana lui sir Henry Bulwer, ambasadorul Angliei la Constantinopol, care întreținea relații intime cu frumoasa grecoaică Elena Aristarchi. Agenții români reușesc să afle adevărata cauză care îl determinase pe Bulwer să devină un infocat apărător al intereselor grecești, reușind astfel să contracareze această acțiune a călugărilor greci. În schimbul unui comision de 40% din suma oferită ca despăgubire pentru secularizare, frumoasa grecoaică consimte să-și schimbe jocul, acționînd de data aceasta în favoarea Principatelor. Ea îl determină și pe sir Bulwer să-și schimbe subit atitudinea.

Secularizarea averilor minăstirești a dus la încrucișări acerbe de spade în culisele spionajului și ale diplomației din Europa. Lipsiți de scrupule, călugării greci năzuiau să împiedice cu orice preț înfăptuirea acestui act intern al poporului român, care îi priva de importante surse de venituri gratuite, fără nici un drept și fără nici o muncă.

Pentru a împiedica punerea în practică a actului secularizării, ei au apelat la criminali și la aventurieri, intenționînd să-l suprimă pe domnitorul român, au făcut apel la toate relațiile și la toată influența de care se bucurau în Europa, încercînd chiar să provoace un război care ar fi dus la ocuparea militară a Principatelor. Dealtfel Rusia țaristă și Austria habsburgică concentraseră trupe la graniță, fiind gata să intervină la prima ocazie. Diplomația lui Cuza, sursele sale oficiale și neoficiale, iar pe plan intern, forțele polițienesti, au acționat în aceste momente aproape fără greșală. Epilogul secularizării este cunoscut: ea a rămas definitivă, fără a se plăti nici măcar despăgubirile promise inițial. Guvernul român, domnitorul

Cuza, poporul său au reputat o importantă victorie diplomatică și aceasta se datorează în mare măsură informării prompte, activității agenților oficiali și neoficiali care au știut să opună armelor folosite de călugării fanarioti propriile lor arme, mult mai puternice, dreptatea cauzei pentru care luptau.

În cei șapte ani în care Alexandru Ioan Cuza a condus destinele României, el a luptat și împotriva forțelor reacționare interne care urmăreau să-l înlăture de la domnie, să zădărnicească aplicarea reformelor sale, să destrame unirea. Pentru a-și atinge scopurile, aceste forțe, trădind interesele naționale, au apelat în repetate rânduri la ajutorul unor puteri străine.

Încă în 1859, primul an de domnie al lui Cuza, forțele ostile Unirii își arată colții, încercind să se organizeze pentru a-l înlătura pe domnitor. În acest scop, ei apelează la serviciile unor străini, dar complotul nu are sorti de izbândă.

În iunie 1862, pe cînd se întorcea de la Adunarea țării, primul ministru Barbu Catargiu este împușcat sub clopotnița mitropoliei. Cu toate cercetările întreprinse, autorul crimei a rămas neidentificat pînă astăzi, fiind emisă doar ipoteza potrivit căreia atentatul ar fi fost săvîrșit de un străin. De fapt, istoricul francez de prestigiu mondial, Jules Michelet, scria că în țările române călăii erau aduși de peste hotare, referindu-se și la perioada modernă a istoriei României.

În 1862, reacțiunea, care în primii trei ani acționase izolat împotriva lui Cuza și Unirii, încearcă să se coaleză și să-și intensifice atacurile. Începînd din acest an, ea face tot mai mult apel la puterile străine ostile Unirii. Astfel, la Paris, în jurul căpitanului Nicolae Bibescu, fiul fostului domnitor Gheorghe Bibescu, încep să se adune numeroși boieri din țară, năzuind să-l numească domnitor în locul lui Cuza. În favoarea lui Nicolae Bibescu se pronunță de data aceasta și membrii familiei Știrbei, altă dată rivali ai lui Gheorghe Bibescu. Coalizați la Paris, reacționarii s-au dedat la numeroase atacuri în presă împotriva lui Cuza, subvenționînd în același timp acțiunile opoziției din țară și obținînd un prim succes prin alegerea ca deputat a fostului domnitor Gheorghe Bibescu, elogiât

cu acest prilej de presa străină. Atacurile presei străine împotriva țării și lui Alexandru Ioan Cuza erau inspirate tocmai de forțele reacționare interne pripășite în străinătate. În acest sens, este semnificativă informația trimisă în țară de Iancu Alecsandri, agentul lui Cuza la Paris, în care acesta arată că articolul favorabil lui Bibescu fusese scris de Rosetti, pe care îl numește „un ridicul suprem”. Chiar foștii unioniști încep să-și dea mîna cu cei mai înverșunați dușmani ai Unirii, formînd monstruoasa coaliție, care își unește forțele în lupta împotriva lui Cuza atît pe plan intern, cît și pe plan extern. Anastasie Panu și, mai tîrziu, Eugen Carada sînt trimiși de monstruoasa coaliție în străinătate pentru a acționa de acolo împotriva lui Cuza, împreună cu foștii domnitori Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei. Cu acest prilej, ei sondează și opiniile unor fruntași politici din Austria, Germania, Franța, Anglia, Italia, pentru a-și putea asigura sprijinul lor în momentul trecerii la acțiune.

În țară, cei mai reacționari dintre boieri, ale căror interese fuseseră afectate de reformele lui Cuza, apelează la turci, cerînd nici mai mult nici mai puțin decît intervenția lor. Cazul cel mai tipic îl prezintă înverșunatul antiunionist Panait Balș, trădător notoriu al intereselor naționale. Boierul moldovean Panait Balș, membru marcant al monstruoasei coaliții, debutează încă în anul 1859 în activitatea sa antiunionistă, trimițînd un memoriu lui Ali-pașa, ministrul de externe al Turciei, îndreptat împotriva actului de la 24 ianuarie. Șirul memoriilor trimise turcilor de boierul moldovean continuă în anii următori, conținînd informații ostile Unirii și reformelor lui Cuza. Marcele vizir Fuad-pașa îi trimitea la 30 martie 1864 lui Panait Balș o scrisoare de răspuns rugîndu-l să continue a-i da știri ⁶.

Un alt dușman aprig al Unirii este boierul fanariot Constantin Sutz, care se pronunța pentru înlăturarea lui Cuza și revenirea la vechile orînduieli, la situația dinainte de 1859. În acest scop, Constantin Sutz îl cîștigă de parte sa pe Lamberti, medicul curant al ministrului turc Savfet Efendi, prin care duce tratative cu turcii pentru răsturnarea lui Cuza și desfacerea Unirii, sperînd să ocupe el însuși tronul Țării Românești. Dealtfel, doctorul Lam-

berti obține de la miniștrii Porții, în scris, sprijin pentru Constantin Sutzu în încercarea lui de a fi numit caimacam și apoi domn. Cu acest act doctorul Lamberti se îndreaptă către țară, dar la Giurgiu autoritățile române, care îl urmăreau îndeaproape de multă vreme, îl arestează, dezvăluind firele complotului. Imediat sînt arestați Constantin Sutzu și Panait Balș. Importanța documentelor descoperite asupra doctorului Lamberti este relevată în scrisoarea pe care șeful de cabinet al lui Cuza o adresează la 10/22 mai 1864 lui Iancu Alecsandri, la Paris : „Hîrțile ajunse în mina autorităților ieri constată existența unui complot avînd ca scop răsturnarea principelui domnitor, despărțirea Principatelor Unite, întoarcerea la vechiul sistem și numirea unui vechi ministru al lui Știrbei, d. Constantin Sutzu, drept caimacam. Sutzu a fost arestat împreună cu un doctor Lamberti, agentul său care a sosit ieri de la Constantinopol. Hîrțile compromit pe Ali-pașa, pe Savfet Efendi și pe Haggi-bey, ale căror pecete și iscălituri figurează în josul unui act relatînd scopul complotului”⁷.

Totuși domnitorul român nu a folosit aceste documente pentru a-i compromite pe înalții demnitari turci, ci i-a obligat să lucreze în favoarea sa.

Tot în anul 1864, se îndeletnicește cu spionajul în țara noastră și colonelul maghiar Frigyesy, sosit în Principate pentru a organiza o acțiune îndreptată împotriva Austriei. Frigyesy luptase împreună cu Garibaldi și adusese de la el o scrisoare de recomandare adresată lui C.A. Rosetti. Deși a fost primit de domnitor într-o audiență secretă, colonelul Frigyesy a luat în același timp legătura cu Grigore Sturza, care era ostil Unirii. Din această cauză, agentul maghiar a devenit suspect și a fost pus sub urmărire preventivă. Poliția era bine informată că în aprilie 1864 Grigore Sturza a avut la Galați întrevéderi cu consulul Rusiei, cu doi unguri și alte trei persoane cu care și Frigyesy avusese relații⁸. Fiind bine supravegheat, agentul maghiar a fost arestat în noaptea de 23 iunie, pe cînd se pregătea să fugă din țară. În favoarea lui Frigyesy intervine Garibaldi printr-o scrisoare adresată lui Cuza, în care, pentru a-l dezvinovăți pe fostul său colaborator, arată că „un conspirator împotriva Austriei, care este și

dușmanul vostru nu poate să fie ucigașul dv. Totalitatea unui echivoc îl învăluie, aprins poate de ea (Austria — n.ă.), foarte abilă întotdeauna pe cît de tenace în ură. Însă dumneavoastră nu veți cădea în cursă, nu veți voi să apăreți instrument al răzbunării altora, nu veți voi să se spună că Austria a știut să lovească o victimă a sa cu mîna dv.“ Cu toate că era convins de contrariu, Cuza ține seama de apelul lui Garibaldi, agentul maghiar fiind grațiat și expulzat din țară deși vinovăția sa era evidentă.

Față de conspiratori și față de agenții spionajului străin care acționau în Principate, Alexandru Ioan Cuza a avut de fiecare dată o atitudine inexplicabil de blindă, aplicîndu-le pedepse formale. Astfel, atunci cînd reacțiunea declanșează o mișcare în București și în alte orașe din țară urmărind răsturnarea sa, domnitorul îi grațiază pe instigatorii în rîndul cărora se aflau Ion C. Brătianu, C. A. Rosetti, Eugen Carada, Brăiloiu, Golescu și alții. Actele de clemență ale domnitorului nu au fost primite de opoziție ca atare. De aceea, cîteva luni mai tîrziu, conspiratorii amnistiați în 1864 și 1865 pregătesc actul din 11 februarie, reușind să-l înlăture pe Alexandru Ioan Cuza.

Modul în care reacțiunea a reușit să-l răstoarne pe Cuza ne îndreptățește să credem că domnitorul nu a avut cunoștință de complotul pregătit de monstruoasa coaliție. Totuși, încă din ianuarie, domnitorul aflase despre aceste pregătiri atît din surse interne, cît și de la consulii străini din București, dar nu le-a acordat importanța cuvenită. Alexandru Papadopol Calimah, ministrul de externe din acel timp, relatează mai tîrziu în memoriile sale că în seara de 24 ianuarie, cavalerul Anibal Strambio, consulul general al Italiei, i-a spus : „Domnule ministru, țara voastră stă pe un vulcan ; regret că sînt consul ; nu pot să vă spun mai multe“. O avertizare voalată este făcută și de baronul Offenbergh, consulul Rusiei, care îi îndemna pe miniștri să-l determine pe Cuza să nu participe la balul organizat cu prilejul sărbătoririi aniversării Unirii. Chiar în seara zilei de 10 februarie, Cezar Bolliac îl înștiință pe Cuza, trimițîndu-i o scrisoare prin omul său de încredere, Gheorghe Dogărescu. Pentru a se convinge de cele relatate în scrisoarea primită de la Bolliac, Cuza a cerut lămu-

riri șefului siguranței, I.C. Valentineanu, și comandantului picții, dar aceștia, lipsiți de informații, au căutat să-l liniștească pe domnitor. De condamnat este și prefectul poliției Capitalei, care în seara conflictului, în loc să ia măsuri, se afla la petrecerea organizată în casa lui C. A. Rosetti, unul dintre complotiști, fiind angrenat în jocul de cărți, unde „cîștiga mereu, adversarii săi avînd grijă să-i facă jocul” pentru a-l reține și a-i distrage atenția de la îndatoriri.

Cu această excepție, în care Cuza nu a luat măsuri imediate, cu toate că fusese informat despre complot, în cei șapte ani de domnie el a dat dovadă de multă abilitate în culegerea și folosirea informațiilor în interesul patriei.

În acest scop, domnitorul român a apelat de multe ori și la serviciile unor agenți străini, pe care a știut să-i răsplătească cu generozitate. Printre aceștia se numără și Cezar Librecht. Alexandru Ioan Cuza l-a cunoscut pe Librecht la Galați, unde acesta îndeplinea funcția de șef al oficiului telegrafic al Comisiei europene a Dunării. Ajuns în fruntea țării, Alexandru Ioan Cuza îl folosește pe belgianul Cezar Librecht ca agent secret. După reorganizarea serviciului de poștă și telegrafie, Cezar Librecht este numit șef la telegraful român, oferindu-i astfel acestui priceput tehnician, dar și abil diplomat, posibilitatea culegerii operative a informațiilor interne și externe. Activitatea sa nu s-a rezumat numai la culegerea datelor, a știrilor din țară și din străinătate, ci el a organizat și o rețea personală, plasînd în diferite locuri agenți care îi erau credincioși, asigurîndu-le slujbe, în special la telegraf. Pe de altă parte, Librecht și-a făcut prieteni printre oamenii politici ai vremii, printre funcționari și conducători din aparatul administrativ, fiind oricînd în măsură să-l informeze pe domnitor despre activitatea desfășurată de ei. Astfel, cu prilejul călătoriei lui Mihail Kogălniceanu în Oltenia, în toamna anului 1864, Cezar Librecht îl urmărește pas cu pas pe primul ministru, informîndu-l pe Cuza asupra desfășurării vizitei. Dar de multe ori, Cezar Librecht strecura și păreri personale printre știrile trimise domnitorului. De aceea, prezentînd denaturat călătoria lui Kogălniceanu, el a produs o ruptură între Cuza și primul său ministru, spre satisfacția reacțiunii, care a

reuşit astfel să-l lipsească pe domnitor de serviciile unui colaborator capabil şi devotat.

Dar Cezar Librecht avea, de asemenea, mari posibilităţi de obţinere a informaţiilor secrete din alte ţări, unde îşi crease relaţii. Prin baronul Offenbergh, consulul rus de la Bucureşti, el a obţinut informaţii referitoare la activitatea desfăşurată la Paris de Barbu Ştirbei împotriva lui Cuza şi l-a informat pe domnitor.

Trecînd peste afacerile pe care le-a făcut în virtutea relaţiilor cu domnitorul, Cezar Librecht a jucat un rol de seamă în activitatea de culegere a informaţiilor, impusă de conjunctura politică şi economică din acele vremuri. El l-a slujit cu credinţă pe domnitor şi tinăra ţară întemeiată în 1859, cu toate că era străin.

Un loc aparte în viaţa şi în activitatea desfăşurată de Alexandru Ioan Cuza îl ocupă Maria Obrenovici. Fiica cea mare a lui Costin Catargi, unul dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai Unirii, Maria Obrenovici, văduvă tinăra şi frumoasă, se bucura de o cronică scandaloasă în societatea ieşeană. După alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, frumoasa văduvă şi-a îndreptat atenţia spre noul domnitor, subjugîndu-l prin pasiunea cu care l-a urmărit în toţi anii de domnie şi chiar mai tîrziu. Legăturile domnitorului cu Maria Obrenovici i-au cauzat însemnate prejudicii, îndepărtîndu-i din preajmă mulţi dintre partizanii devotaţi şi înlocuindu-i cu persoane lipsite de scrupule, linguşitori şi afacerişti. Maria Obrenovici urmărea să-l determine pe domnitor să divorţeze de soţia sa. Ea organizează o campanie susţinută împotriva doamnei Elena, urmărind-o pe rivala sa şi în străinătate. Alexandru Ioan Cuza o foloseşte pe Maria Obrenovici şi în activitatea de culegere a informaţiilor. Ea a avut, printre altele, delicata misiune de a duce la Paris o scrisoare confidenţială a domnitorului, pe care Iancu Alecsandri a înminat-o împăratului Napoleon al III-lea. Prin relaţiile sale cu diferite cercuri din ţară, Maria Obrenovici reprezenta pentru Cuza o sursă permanentă de informaţii. Dar Maria Obrenovici, în ambiţia sa nestăvilită, a făcut şi jocul opoziţiei reacţionare, sprijinind-o în acţiunea de răsturnare a lui Cuza. În noaptea fatală de 10 spre 11 februarie, cînd a avut loc răsturnarea lui Cuza, ea a colaborat cu complotişti, indi-

cindu-le drumul spre camera din palat în care se găsea domnitorul.

Doamna Elena Cuza a dat dovadă de multă dragoste și devotament, apărînd interesele țării ori de cîte ori a putut-o face. După ce Cuza a fost detronat și se mai afla încă în București, doamna Elena avea să îndeplinească o misiune secretă, încredințată de corpul ofițeresc al garnizoanei București, care aștepta cuvîntul domnitorului pentru a-l readuce pe tron. Misiunea secretă a principesei s-a lovit însă de îndărătnicia lui Cuza care, spre a evita o vărsare de sînge, a refuzat ajutorul acelei părți a armatei care îi rămăsese credincioasă.

Cele cîteva secvențe din activitatea informativă din vremea lui Alexandru Ioan Cuza relevă importanța acordată informațiilor și contrainformațiilor, abilitatea deosebită a domnitorului în rezolvarea, fără a apela la forță, a multor probleme externe și interne. Pentru obținerea de informații Cuza s-a folosit de toate mijloacele aflate la dispoziție, începînd cu agențiile diplomatice și terminînd cu tinerii patrioți care studiau în străinătate, de unde acționau în favoarea statului român. Pe străini a știut să-i atragă fie prin sume importante de bani, fie apelînd la sentimentele lor. Printre cele mai de seamă figuri din acele vremuri, care și-au înscris numele în istorie și prin activitatea informativă desfășurată în favoarea statului nostru se numără poetul Vasile Alecsandri, fratele său, Iancu Alecsandri, Costache Negri, Nicolae Bordeanu, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac, Marin Serghiescu-Naționalul, M. Marghiloman, iar dintre străini, Baligot de Beyne și Cezar Librecht.

La înmormîntarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, colaboratorul său apropiat și primul său sfetnic, Mihail Kogălniceanu, relevînd meritele domnitorului român. arăta : „Alexandru Ioan Cuza I ținea cheia Orientului și nimic nu se făcea în Orient, nu numai fără știrea lui, dar fără voia lui...” Cuvintele lui Kogălniceanu sintetizează rolul important al informației care i-a permis lui Cuza să-și scrie istoria prin reforme și legi, prin fapte mari ce au așezat România la loc de cinste printre națiunile lumii.

În perioada conspiratorilor

Prin înlăturarea lui Cuza monstruoasa coaliție intenționa să-și asigure dominația politică și economică în țară sub flamura unui domnitor străin. Ideile separatiste nu au cuprins decît o parte neînsemnată a monstruoasei coaliții, dar ele se manifestă puternic în perioada care a urmat detronării lui Cuza, fiind alimentate de puterile străine ostile Unirii Principatelor, îndeosebi de Austria, Rusia și Turcia. Forțele reacționare ale boierimii, ale cărei interese fuseseră lezate prin reformele lui Cuza, ridică din nou capetele și încearcă să anuleze actul unirii.

În perioada cuprinsă între sfîrșitul domniei lui Cuza și urcarea pe tron a regelui Carol I, în Moldova și în Țara Românească își fac din nou loc tendințele separatiste ale reacțiunii. Cea mai de seamă manifestare a reacțiunii îndreptată împotriva Unirii are loc în Moldova, în luna aprilie.

Imediat după abdicarea lui Cuza, un grup de boieri bătrîni din Iași, împreună cu cîțiva comercianți și călugări, nemulțumiți de pierderile suferite prin secularizarea mănăstirilor, semnează o petiție către Ali-pașa, marcele vizir, în care, după ce critică vehement reformele domnitorului român și îl acuză de săvîrșirea unor abuzuri, cer reîntoarcerea la vechea stare de lucruri existentă înainte de 1859. Această petiție este publicată, cu asentimentul turcilor, în cîteva ziare din Viena.

Tot la Iași, la începutul lunii aprilie 1866, au loc tulburări prin care se urmărea înfăptuirea actului separării și instalarea la conducerea treburilor Moldovei a unui „domn propriu“, în persoana lui Nunuță Roznoveanu. Acesta se trăgea dintr-o familie de vechi boieri moldoveni. Tatăl său candidase de mai multe ori la scaunul Moldovei, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar condițiile nu i-au fost niciodată prielnice. Se spune că Nunuță Roznoveanu avea o fire aleasă, își făcuse studiile la Paris, dar avea, în același timp, și trei mari defecte: unul că era bilbiit, altul că era chior, iar cel de-al treilea era prostia, care îl făcuse ridicol în societatea ieșeană. Dar... Nunuță este totuși proclamat vodă — pentru o singură zi — ca urmare a unei conspirații de familie în care rolul principal l-au jucat Costache Moruzi și cucoana Marghiolița Roznoveanu, dornică să-și vadă fiul domn. Acestora li s-au alăturat Toderiță Lătescu, frații Costică și Nicu Aslan, Cocriță Cazimir, precum și mitropolitul Calinic Miclescu. Complotiștii au hotărât desfacerea Unirii și înscăunarea lui Nunuță, dar această tentativă a fost înăbușită prin forța armelor, iar conspiratorii, arestați. În spatele conspirației separatiste se afla cneazul Constantin Moruzi, supus rus, care a acționat la îndemnul stăpînilor săi, adepți ai separării Principatelor. Radu Rosetti, om politic și memorialist de seamă, notînd aceste evenimente, remarcă amestecul Rusiei în treburile țării. „Răsturnarea lui Cuza a fost un prilej binevenit pentru planurile Rusiei. Agenții ei s-au grăbit să amintească fețelor nemulțumite din elită rămase în vechea capitală a Moldovei, care visau readucerea stării de dinainte de 1859, că prin abdicarea domnului, conform stipulațiunilor firmanului din decembrie 1861, unirea era legată de domnia lui Cuza și avea să înceteze cu sfîrșitul acelei domnii, iar Moldova avea să devină din nou țară deosebită, cu guvern propriu și domnitor propriu“¹. Complotul pregătit de cneazul Moruzi nu a putut fi trecut cu vederea de autorități, care urmăriseră îndeaproape activitatea lui. În urma schimbului de note oficiale cu consulatul rus din Iași cu privire la activitatea cneazului, acestuia i se pune în vedere să părăsească Moldova. La începutul lunii aprilie se deplasează în vechea capitală a Moldovei și doi dintre

membrii locotenenței domnești, Nicolae Golescu și Lascăr Catargiu. Ei atrag din nou atenția consulatului rus asupra acestui caz și iau măsuri concrete. Autorităților nu le-a fost greu să înăbușe mișcarea separatistă, care nu avea priză în mase, fiind o acțiune străină intereselor țării, inițiată de cîteva persoane nemulțumite de înfăptuirea Unirii. Acestea nu reușesc decît să adune cîteva derbedei, pe care i-au înconjurat cu aureola de reprezentanți ai poporului.

Tot în această perioadă, turcii, și ei ostili Unirii, pregătesc o intervenție directă în Principate, concentrînd numeroase trupe la Dunăre și desfășurînd o activitate de dezinformare printre țărani și grănicerii români care, în primăvara anului 1866, se ridicaseră la luptă, deoarece erau convinși că prin înlăturarea lui Cuza vor pierde pămînturile primite de pe urma reformei agrare. Turcii nu scapă prilejul de a încerca să tragă foloase de pe urma acestei răscoale. Legăturile de informare stabilite de ei cu cîteva fruntași ai răscoalei sînt așa de puternice, încît în momentul sosirii lui Gheorghe Magheru pentru a duce tratative cu răsculații, țărani il prind și îl predau pașei de Vidin.

„Românul“, ziarul monstruoasei coaliții, îi informează pe cititorii săi, la 3 iulie 1866, că prefectul poliției capitalei, Constantin Ciocîrlan, a luat măsuri pentru combaterea zvonurilor ce tulburau ordinea publică, sugerînd în același timp prefectului de poliție să ia măsuri și împotriva „agenților străini ce lucrează contra României“.

Pe plan extern, situația devine tot mai îngrijorătoare după detronarea lui Cuza. Dacă în cei șapte ani de domnie Alexandru Ioan Cuza reușește să interzică amestecul străin în treburile interne și să atenueze în mare măsură penetrația și acțiunile de tutelare ale puterilor garante, de data aceasta, în diferite cabinete europene, începe din nou să se hotărască soarta României. La Conferința celor șapte mari puteri care are loc la sfîrșitul lunii februarie, la Paris, se discută problema separării Principatelor. Discuțiile sînt reluate și în sesiunea din 1—13 aprilie, dar nu se ajunge la un rezultat definitiv în această problemă. În același timp, autorii actului de la 11 februarie, cei care îl detronaseră pe Cuza, căutau acum cu febrilitate

un principe străin, care să accepte tutela lor. Cel ales, Filip I de Flandra, refuză coroana oferită de monstruoasa coaliție, iar situația devine penibilă. O doamnă, pe nume Hortensia Cornu, vine cu o idee „salvatoare“, socotind că tronul României este bun pentru un obscur locotenent de dragoni din armata prusiană, care lincezea într-un regiment din Berlin. Carol de Hohenzollern Sigmaringen acceptă fără rezerve propunerea oferită prin doamna Cornu și, după ce obține consimțământul familiei sale și al lui Bismarck, „care căuta astfel, de pe atunci, să-și plaseze un pion pe tronul României, în vederea pătrunderii capitalului german în România și a subordonării ei politice“², se grăbește să plece spre țară. Graba locotenentului de dragoni era justificată, deoarece, la Paris, Conferința celor șapte puteri nu acceptase, din cauza opoziției Austriei, Turciei și indeosebi a Rusiei, ca acesta să ocupe tronul țării. Însuși împăratul Germaniei, Wilhelm I, își dăduse consimțământul doar în mod tacit, nefiind sigur de reușita acestei acțiuni.

Carol I pornește în călătoria sa spre țară incognito. În biografia dedicată acestuia, în 1903, Mite Kremnitz îl prezintă pe viitorul rege călătorind, sub numele de Carol Hettingen, într-un vagon de clasa a doua, pătruns de teama de a nu fi descoperit și arestat de austrieci, urmărind cu înfrigurare, în sălile de așteptare ale căilor ferate ori ale porturilor, sosirea trenurilor și vapoarelor. Pe vapor, Carol ia înfățișarea modestă a unui om de afaceri, înghesuindu-se, împreună cu ceilalți pasageri de la clasa a doua, printre „saci cu diferite mărfuri“. După cum se exprima presa din acele vremuri, Brătianu l-ar fi adus pe Carol „în buzunarul său“. La București, situația sa „semăna, după părerea lui Mite Kremnitz, cu aceea a unui om care, împins de valurile apei fără centură de plută, trebuia ori să învețe numai decît cum să se menție deasupra apei, sau să se înece“³. Carol de Hohenzollern este adus în țară împotriva voinței poporului, cu asentimentul exclusiv al reacțiunii burghezo-moșierești, iar monstruoasa coaliție încearcă încă de la bun început să-l tuteleze pe tinărul rege. Considerăm că reacțiunea vremii a adus o mare jignire poporului român prin acceptarea unui străin la conducerea treburilor țării, fiind indeobște

cunoscut că pe meleagurile noastre s-au găsit întotdeauna oameni capabili și demni de a deveni conducători. În primii ani, după cum era și normal, Carol își manifestă recunoștința pentru sprijinul primit, urmînd cu consecvență politica impusă de sfătuitorii săi. În însemnările sale, Radu Rosetti arată că în perioada anilor 1869—1890 aceasta face ca „principele Carol să fie mai puțin popular decît în momentul venirii sale“⁴.

Lipsa de popularitate a lui Carol se resimțea și pe plan extern, îndeosebi în relațiile cu Franța.

Pe plan intern, forțele monstuoasei coaliții îl fac pe principe să înțeleagă că dacă va încerca să promoveze o politică contrară intereselor lor, va fi înlăturat. Deși docil monstuoasei coaliții, totuși, dînd curs instructajului primit de acasă, Carol începe, încă din primii ani, să subordoneze politica și economia țării intereselor germane. Primele sale acțiuni în această direcție se concretizează prin aducerea în țară a unui locotenent-colonel din armata prusiană, pe care îl numește în postul de consilier militar, și prin dubioasa concesionare a construirii căilor ferate unui compatriot, germanului Strousberg, ca urmare a insistențelor lui Bismarck. Și înlăturarea lui Brătianu din arena politică are loc tot ca urmare a intervenției lui Bismarck, printr-o „somație urgentă, prin care se cerea concedierea sa, deoarece menținerea lui la minister este un pericol de stat“⁵. Așadar, este evident că înlăturarea lui Brătianu, cel care îl purtase pe Carol „în buzunarul său“, s-a datorat intervenției din afară, îndeosebi din partea Germaniei, care începe astfel să se impună pe plan politic, amestecîndu-se tot mai mult în treburile interne ale țării. Înlăturarea lui Brătianu se repercutează și asupra domniei, încă neconsolidate, a lui Carol, care depindea mult de forța politică a liberalilor, ce încep acum să-i devină ostili și să acționeze împotriva sa atît pe plan intern, cît și pe plan extern. Candiano Popescu, unul dintre tinerii ofițeri care participase la detronarea lui Cuza, îl atacă vehement pe rege în ziarul *Democrația*, care apărea la Ploiești. Atacurile înversunatului ploieștean sînt o consecință a scoaterii lui Brătianu din guvern. În numărul 2 din 11 ianuarie 1870 al acestui ziar, Candiano Popescu scrie : „Cine ar fi îndrăz-

nit să ne spună că... țara are să fie vîndută, prin concesiuni ca aceea a vămilor, a ocnelor, a acsiselor tuturor orașelor și prin concesiuni ca aceea a căilor ferate... că țara are să fie o prefectură prusiană“⁶ iar în numărul 6 al ziarului, el considera ca fiind trădare de țară proiectul de lege prin care se propuneau „pentru doamnă și toată progenitura sa, dotațiuni anuale pe viață din vistieria țării“. La patru ani după înlăturarea lui Cuza, în numărul din 12 februarie 1870 al aceluiași ziar, Candiano Popescu îndeamnă „să-l lovim drept la mir“ pe suveranul căruia singur i-a înlesnit drumul spre putere. La 25 iunie 1870, în ziarul din Ploiești, făcîndu-se un bilanț al domniei lui Carol, apar îndemnuri fățișe la revoltă : „Inamicul este la porțile cetății și voi deliberați încă, scrie Candiano Popescu. Cuțitul a ajuns la os. Ascultați-l și dați-i îndestulare“⁷. O lună mai tîrziu, la 8 august, Candiano Popescu ridică ploieștenii la luptă pentru răsturnarea monarhiei. Telegramele sale, destinate căpitanului Georgescu, comandantul grănicerilor din Predeal, și ziarului *Albina* din Pesta vestesc răsturnarea principelui Carol. Satirizată adeseori de I. L. Caragiale, „revoluția“ a reprezentat pentru Carol un avertisment dat indirect de Brătianu în numele monstruoasei coaliții, de care regele încerca să se despartă. Arestat în urma evenimentelor de la Ploiești, fostul prim ministru Brătianu ar fi declarat, cerînd să nu i se facă percheziție printre lucrurile personale, că este „un conspirator foarte încercat pentru ca să se găsească la el scrieri compromițătoare“⁸. Brătianu, nota Rosetti în amintirile sale, „de la ieșirea lui din minister la noiembrie 1868, pînă cînd a fost iar chemat la putere în primăvara anului 1876, adică timp de șapte ani și jumătate, a făcut domnului o opoziție înverșunată și a căutat de reptate ori să-l răstoarne de pe scaun“⁹. Stabilindu-se pentru o perioadă în Franța, Brătianu a desfășurat o activitate febrilă pentru a-l compromite pe Carol în străinătate, mai ales în fața guvernului francez și al lui Napoleon al III-lea.

Numeroși politicieni se lansează în diferite conspirații, cu sau fără țel precis. Multă vreme, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, comploturile se țin lanț. Cînd se aflau în opoziție, politicienii luptau pe toate căile impo-

triva lui Carol, pentru ca după aceea, cînd ajungeau la putere, să-l lingusească pe suveran pentru a obține favori, abdicînd de la „propriile lor“ convingeri democratice de care făcuseră atîta caz mai înainte. Caracterizînd această epocă echivocă, marele nostru poet, Mihai Eminescu scria : „Tinerimii i se dau zilnic din partea oamenilor care reprezintă autoritatea statului din culme pînă la bază următoarele reguli de purtare : conspiră contra statului și vei ajunge... om mare“¹⁰.

Împotriva lui Carol au luptat, folosind diferite metode, și alți politicieni ai vremii, care nu urmăreau numai propria lor căpătuială. La 25 ianuarie 1870, în districtul Mehedinți este ales „Măria sa Alexandru Cuza Vodă de deputat al acestui colegiu“, după cum se menționează în documentul care confirmă această alegere. Faptul este deosebit de semnificativ în ceea ce privește atitudinea mehedințenilor față de Carol. Pentru alegerea lui Cuza, aflat în exil, departe de țară, militează avocatul Grigore Miculescu, om cu vederi înaintate, deputat și senator. Oamenii lui Carol iau însă măsuri drastice împotriva lui. Cei trei fii ai săi au fost uciși în condiții misterioase : „unul înecat în Dunăre, iar ceilalți doi au fost găsiți morți într-o groapă cu var. Grigore Miculescu este supus la fel de fel de privațiuni care îl duc la ruinare și îl determină să părăsească țara“¹¹. Un rol de seamă în ruina lui Grigore Miculescu îl joacă bancherul Eschenazi, adus de Carol din Germania.

Războiul franco-prusian, izbucnit la 19 iulie 1870, agită și mai mult spiritele în țară, făcîndu-se auzite critici vehemente la adresa lui Carol și a politicii sale filogermane. Prietenia tradițională ce ne leagă de Franța a făcut ca împotriva lui Carol să se ridice nu numai politicienii, dar și mase largi de oameni. Una din cauzele care a dus la izbucnirea războiului franco-prusian a constat în acceptarea tronului Spaniei de către fratele lui Carol, prințul Leopold de Hohenzollern. Napoleon al III-lea, care nu dorea să fie prins de prusieni ca într-un clește, declară război, din care Franța iese înfrîntă. Prin urmare, problema războiului franco-prusian trebuie privită și ca o problemă de familie a lui Carol, a Hohenzollernilor în

general. Candidatura lui Leopold la tronul Spaniei are importante implicații pe plan intern și extern asupra țării noastre. Dacă inițial Carol a fost sprijinit de Franța, acum este considerat dușman, iar francezii îl învinuiesc că el „conspiră împotriva intereselor franceze și Franța este îndreptățită să facă tot posibilul pentru a-l răsturna“. În scrisoarea expediată din Paris, agentul român subliniază că în cazul izbucnirii unui război între Franța și Prusia „se va începe prin această acțiune (răsturnarea lui Carol — n.a.) spre a da o satisfacție opiniei publice care adesea a ținut pe împărat de rău (Napoleon al III-lea — n.a.), fiindcă a adus pe un Hohenzollern pe malurile Dunării“¹².

Încă în anul 1866, Napoleon al III-lea, prin ducele Gramont, ambasadorul Franței la Viena, îi oferă lui Cuza ajutor pentru a-și redobîndi tronul, dar acesta refuză orice ajutor venit din afară. În aprilie 1870, ducele reînnoiește această propunere în numele lui Napoleon al III-lea, dar Alexandru Ioan Cuza dă un răspuns plin de demnitate, subliniind că reîntoarcerea sa va fi posibilă numai „dacă un interes românesc mi-ar cere acțiunea mea, dacă va trebui să plătesc cu persoana mea, în acea zi voi fi gata, orice m-ar putea costa. Dar nu voi consimți niciodată să mă întorc prin nici o intervenție străină, nici prin ajutorul Franței, ca și cel al Prusiei, ci numai prin cel al țării“¹³.

Soarta lui Carol și a monarhiei depindea în mare măsură în acești ani de deznodămîntul conflictului dintre Franța și Prusia, de victoria Comunei. Evident, în cazul victoriei francezilor în vara și toamna anului 1870, monarhia ar fi fost înlăturată de forțele interne cu sprijinul Franței. Și în anul următor, cînd comunarii luptau pe baricadele din Paris, se desfășura, atît în țară cît și în Franța, o intensă activitate împotriva lui Carol și a instituției monarhice. Insuccesul „republicii“ de la Ploiești proclamată de Candiano Popescu este determinat și de veștile privind înfrîngerea suferită de francezii cu două zile mai înainte, la Forbach și Fröeschwiller. Carol și nemții aduși de el au fost singurii oameni din țară care s-au bucurat de succesele armatelor germane.

Conflictul franco-prusian amplifică și mai mult ura întregii națiuni române împotriva lui Carol. După cum mărturisea un contemporan, unii îl urau numai pentru că era neamț. Cu toate că întregul popor își manifesta simpatia față de Franța și ura împotriva nemților, la 10 martie 1871, colonia germană din București, în frunte cu consulul german von Radowitz, organizează în sala Slătineanu (mai tirziu sala Capșa), la modă în vremea aceea, un banchet în cinstea împăratului Wilhelm I și a victoriei Prusiei în război. Banchetul a declanșat o puternică manifestație antigermană, numeroși cetățeni ai capitalei adunându-se seara în jurul sălii și aruncând cu pietre în geamuri. Această manifestație antigermană era îndreptată implicit împotriva regelui Carol. Primul ministru al țării, Ion Ghica, și prefectul poliției nu au putut fi găsiți timp de peste patru ore, cât a durat manifestația. Carol nu se înșela considerind că ei nu erau străini de organizarea manifestației. Incidentul de la sala Slătineanu s-a soldat cu demiterea lui Ion Ghica din funcția de prim ministru.

Fiind izolat în perioada anilor 1870—1871 de opoziția internă, de frunțașii vieții politice a țării, Carol apelează tot mai mult la ajutor străin. Numeroase scrisori adresate familiei, tatălui său Carol Anton, precum și altor frunțași germani relevă tendința monarhului de a se ralia la politica promovată de Germania lui Wilhelm I și Bismarck. În scrisorile sale regele denigrează poporul român, furnizează germanilor informații importante despre situația politică din țară, ceea ce duce de fapt la intensificarea amestecului străin în treburile noastre interne. Comisia celor șapte puteri garante, care pe timpul domniei lui Cuza nu se amestecase fățiș în politica promovată de țara noastră, este chemată acum de rege pentru a da soluții în unele probleme interne. În 1871, Bismarck îi răspunde principelui Carol I că „dacă nu poate găsi în țara lui elemente pentru întărirea domniei sale, din afară nu poate spera la nici un ajutor și la nici o protecție”⁴⁴. Scrisoarea adresată la 27 ianuarie 1871 lui Auerbach, un pretins prieten german al regelui, și publicată de ziarul *Allgemeine Zeitung*, în care se arată că România este o țară neno-

rocită, iar poporul, incapabil să se conducă singur, oamenii politici fiind perfizi și fără discernămint, produce o mare iritație în țară. Cuvintele jignitoare pe care le conținea scrisoarea lui Carol la adresa poporului nostru i-au ridicat împotriva sa și pe cei care îl susținuseră și îl ajutaseră să devină, dintr-un obscur ofițer de dragoni, domnitor al țării. În senat, domnitorul este acuzat de trădare, de încălcarea tradițiilor poporului nostru, de desconsiderarea intereselor naționale și ale armatei.

În noaptea de 10 spre 11 martie 1871, primul ministru Ion Ghica se afla printre demonstranții din jurul sălii Slătineanu, încercînd să oprească intervenția trupelor. La Paris, Ion Brătianu și C. A. Rosetti, alături de alți 600 de români, luptau pe baricade împotriva germanilor. Fruntașii români își ofereau serviciile Comunei din Paris, considerînd că vor contribui astfel la alungarea lui Carol și la crearea în țara noastră a unei republici. În 1871, după consumarea evenimentelor din preajma sălii Slătineanu, Carol I, neliniștit și disperat, își face bagajele, intenționînd să plece. Cu toate că obținuse în prealabil aprobarea lui Bismarck și a familiei sale, principele renunță în cele din urmă la proiectata plecare din țară.

Accastă situație era determinată de ciocnirea dintre interesele germane, al căror exponent era Carol I, și interesele poporului român care se ridica cu hotărîre împotriva politicii de aservire. Afacerea Strousberg, care a umbrat primii ani de domnie ai lui Carol, este semnificativă în ceea ce privește sacrificarea intereselor poporului român în favoarea capitalului german.

La sfîrșitul lunii septembrie 1868, cercurile conducătoare din țara noastră concesionează consorțiului prusian, condus de dr. Bethel Henry Strousberg, prințul de Hohenlohe, ducele de Ratibor și contele Carol de Lehdorf, construirea liniilor ferate Roman — Galați — Brăila — Buzău — Ploiești — București — Pitești — Slatina — Craiova — Turnu Severin — Vîrciorova, în timp ce consorțiului anglo-austriac Offenheim nu i se concesionează decît contruirea liniei secundare Succava — Roman,

cu ramificații spre Botoșani și Iași. Operațiunea pentru primul concern se explică prin interesele pe care le aveau rudele din Germania ale lui Carol; dealtfel, în relațiile cu doctorul Strousberg, statul român era reprezentat prin Casa de Hohenzollern, prin prietenii părinților și familiei lui Carol. În această afacere, care s-a soldat cu pierderi incalculabile, statul român nu a luat nici o măsură de precauție; mai mult chiar, controlul financiar este încredințat unor persoane străine care reprezentau interesele lui Strousberg. Printre aceștia se numără inginerul Brand, originar din Prusia, Ambronn, fost funcționar în administrația averii lui Carol Anton Hohenzollern care, la insistențele lui Strousberg, este însărcinat cu mînuirea banilor statului român, efectuînd plăți concesionarului pentru lucrările executate. În afară de aceasta, „tot personalul, însărcinat cu supravegherea și executarea lucrărilor, venise din Germania, mai cu seamă din Prusia. Acest personal, prin aroganța și impertinența lui, unită cu disprețul și uneori chiar cu brutalitatea ce o manifesta nu numai față de țară și de locuitorii ei, dar și față de autorități, nu întîrzie să-și atragă ura populației și să mărească astfel lipsa de simpatie pentru Germania și germani”⁴⁵. Această situație este sesizată și de Mite Kremnitz, care arată că „germanii pe care i-a trimis Strousberg în țară nu au fost totdeauna cei mai buni și cei mai culti ai națiunii lor; în infumurarea lor de oameni cu o civilizație superioară, s-au purtat rău cu poporul român, neținînd seama de obiceiurile și moravurile lui”⁴⁶. În aceste condiții, bucurîndu-se de sprijinul suveranului, oamenii lui Strousberg se dedau la acțiuni de sabotaj, efectuînd lucrări după bunul plac, mărind inutil numărul de kilometri de cale ferată prin alegerea unor trasee convenabile, amplasînd gări departe de localități, dar în apropierea unor reședințe boierești, făcînd fundații superficiale din carton bituminat și poduri care se surpau la primele ploi. În efectuarea plăților s-au comis numeroase fraude care au adus mari prejudicii statului român.

În lucrarea sa, Radu Rosetti prezintă un exemplu semnificativ care relevă procedeele folosite de reprezen-

tanții lui Strousberg pentru însușirea banilor poporului nostru. Astfel, în contul concesionarilor au fost trecute și cheltuieli de genul acesta : „o cutie de penițe : 4 lei 50 b., birja pentru a o aduce 10 lei, total 14 lei 50 b.“ Când statul a încercat să execute un control al cheltuielilor, el s-a izbit de protestul lui Strousberg și de cel al reprezentantului român, consilierul Ambronn, care trece fățiș în tabăra consorțiului german.

Cu prilejul unui control efectuat în anul 1870 s-a constatat că milioane de lei fuseseră însușite prin fraudă de consorțiul german. Numai prin prelungirea inutilă a traseului pe linia Pitești — Slatina — Craiova — Turnu Severin statul român a fost frustrat cu suma de 5 130 000 lei. Cu toate că guvernul român îi interzice lui Ambronn să-i achite lui Strousberg această sumă, el încalcă dispoziția primită, efectuând plățile. Nici propunerea de înlocuire a lui Ambronn nu este luată în considerație de Carol, care permite astfel ca statul român să fie frustrat în continuare de sume colosale. Cu prilejul altui control, efectuat de Teodor Văcărescu, reprezentant al guvernului român, se descoperă că agentul lui Carol, consilierul Ambronn, în complicitate cu inginerul Brand păgubiseră statul român, prin evaluări false, de alte 7 milioane de lei. Toate acestea au culminat, la începutul anului 1871, prin falimentul lui Strousberg, care a pricinuit României pagube economice imense. După descoperirea acestei fraude, statul român a refuzat să plătească sumele pretinse de concesionarul falit, dar cancelarul Bismarck ordonă lui Carol să onoreze „datoriile“. Fiind împiedicat de reprezentanții guvernului, Carol I nu se poate conforma ordinului primit ; în această situație, cancelarul Bismarck apelează la turci, cerându-le să facă presiuni asupra guvernului român.

Concesionarea construirii căilor ferate unui reprezentant german relevă politica de aservire promovată de Carol în scopul îmbogățirii unor oameni străini de interesele poporului, a membrilor familiei sale.

Într-un discurs rostit în Adunarea deputaților, la sfârșitul anului 1872, Mihail Kogălniceanu arată : „De o bucată de vreme se zice și se propagă că există conspira-

țiuni, că ulița bubuie ; oricare om are o altă opiniune decît a guvernului și aceasta în toate chestiunile ce sînt la ordinea zilei, el se tratează de conspirator, poliția îi face viața nesuferită, domiciliul nu-i este respectat, nu este casă unde sutele de ochi ale poliției să nu se uite ; chiar armata este pusă în suspiciune“¹⁷. Politica „prin fier și sînge“ promovată de Otto Bismarck avea în țara noastră un reprezentant fidel : Carol știa să-și impună punctul de vedere și să apere interesele germane cu un „pumn de fier“.

După 22 de ani de domnie, cînd se punea problema ca tronul să-i fie atribuit lui Ferdinand, nepotul lui Carol, Alexandru Beldiman scria în ziarul *Adevărul* : „Greșeala comisă la 1866 a fost atît de mare, ea a avut consecințe atît de fatale pentru noi, încît trebuie neapărat să facem tot ce este cu putință pentru ca greșeala să nu se mai repete, căci atunci ea ar fi o adevărată crimă către țară, către neamul nostru întreg“¹⁸.

Lipsa de informații a semănat morții din „Valea Plingerii“

Alexandru Cernat, general al armatei române, unul dintre eroii războiului de independență, primește misiunea de a organiza, în anul 1876, apărarea frontierei în sectorul cuprins între Turnu-Severin și Calafat. Prezența micului corp de oaste al grănicerilor români la frontiera cu Imperiul otoman reprezenta, în acea epocă, un gest de afirmare a independenței țării. Până atunci paza graniței era mai mult formală, ocupându-se îndeosebi de rezolvarea problemelor vamale, fără a afecta însă direct relațiile cu turcii.

În anul 1876, Serbia și Muntenegru declară război Turciei, iar unele operații se desfășoară în această perioadă pe linia Dunării între Vidin și Lom-Palanca. Pentru a zădărnici orice încercare de trecere a Dunării pe teritoriul țării noastre, în această zonă este trimis Alexandru Cernat, pe atunci colonel, cu misiunea de a întări granița, îndeosebi în sectorul Rogova-Gruia și a „nu lăsa pe nimeni să treacă Dunărea, a dezarma pe cei care ar trece și a lua măsuri ca șomoioagele de paie de la pichete să fie în bună stare, pentru a se putea da alarma la nevoie”¹. Evident, colonelul Cernat nu s-a mărginit numai la aceste „șomoioage de paie”; în organizarea acțiunilor duse de corpul de observație, el dă dovadă de multă iscusință, de capacitate organizatorică, de spirit de orientare a informațiilor necesare armatei române și guvernului țării.

Alexandru Cernat își stabilește cartierul general în localitatea Gruia din Mehedinți și urmărește, cu ajutorul trupelor sale mobile, desfășurarea acțiunilor de luptă între sîrbi și turci, ținînd totodată sub observație vasele turcești care treceau pe Dunăre. Informațiile cu privire la desfășurarea acțiunilor de luptă sînt culese prin observații directe, dar și prin incursiuni organizate pe teritoriul pe care se duceau luptele. Într-o corespondență expediată la 5 iulie 1876 de la Gîrla Mare, Alexandru Cernat scrie : „Știrile ce promisem atunci de la Calafat cît și din interiorul Serbiei duc la concluzia că sîrbii vor să atace Vidul (Vidinul — n. a)“², unde se afla o puternică garnizoană turcească comandată de Osman-pașa.

Pentru a putea transmite imediat informațiile culese și a primi ordine de la eșaloanele superioare, Alexandru Cernat solicită să se urgenceze organizarea legăturii telefonice între Turnu-Severin și Craiova. Cu concursul populației, în pădurea Deveselu sînt tăiați și fasonați 700 de stîlpi, iar militarii din Regimentul 1 dorobanți lucrează efectiv la realizarea acestei linii de telegraf, atît de necesară pentru efectuarea operativă a comunicărilor. Concomitent, între Calafat și Gruia este înființat un lanț de posturi de corespondență, iar între Gruia și Turnu-Severin sînt organizate, cu ajutorul unui pluton de cavalerie, cîteva relee în scopul asigurării transportului operativ al rapoartelor. Într-un raport adresat ministrului de război, colonelul Alexandru Cernat solicită și un „dicționar de corespondență“ sau, cum spunem astăzi, un cifru.

Într-un alt raport se arată că „din cei 240 de cai din dotarea trupei călare, doar 12 sînt pe deplin sănătoși, restul fiind roși de șei, necesitînd îngrijiri veterinare“. Prin urmare, caii trupei călare au străbătut adeseori văile și dealurile pentru a ajunge la Severin, purtînd corespondența, iar de acolo, mai departe, știrile sosite de pe graniță erau purtate de firele telegrafului, asigurîndu-se astfel o informare operativă în condițiile războiului. În acțiunile desfășurate în vara anului 1876 la Gruia, la Gîrla Mare, la Salcia, în toată zona cuprinsă de la Turnu-Severin pînă la Calafat, au fost culese numeroase informații cu privire la armata turcă : posibili-

tăți de luptă, armament, înzestrare tehnică, strategie și tactică. Informațiile s-au dovedit a fi cu atât mai importante pentru colonelul Cernat, cu cit cu un an mai târziu, la Plevna și Grivița, el îl va înfrunta în lupte chiar pe fostul comandant al zonei Vidinului, Osman-pașa.

Operațiile de la Gruia au fost inspirate de Mihail Kogălniceanu, pe atunci ministru de externe, care printr-o notă adresată ministrului de război, solicită să se ia „măsurile spre a se apăra partea frontierei noastre dunărene, situată în față cu frontiera sârbească și totodată a face a se concentra un corp de armată la punctul unde Dunărea intră în hotarele sârbo-române, la Gruia”³.

În 1876, țara noastră adoptă o poziție de neutralitate față de conflictul din Balcani. Totodată sint revendicate pe cale diplomatică unele drepturi, ca recunoașterea individualității statului român, a denumirii sale istorice, admiterea reprezentantului României în corpul diplomatic, reglementarea situației supușilor români din Turcia după exemplul celorlalți străini, inviolabilitatea teritoriului român și delimitarea insulelor Dunării etc.

Informațiile pe care le deținea guvernul român au determinat adoptarea unei atitudini ferme în relațiile cu Poarta. Într-o circulară adresată la 20 iulie 1876 agenților diplomatici ai României, Mihail Kogălniceanu le dădea următoarele indicații: „Puneți în relief faptul că frământarea în sinul poporului nostru crește pe zi ce trece, că un mare partid politic de la noi s-a și pronunțat în favoarea creștinilor (popoarelor din Balcani — n.a.), că armata română freamătă sub jugul disciplinei, dori-toare să ia parte la luptă”⁴. Aluzia era evidentă.

Dar operația de la Gruia rămâne singulară. În general, activitatea informativă a armatei a fost neglijată, așa cum au fost neglijate și problemele privind înzestrarea și pregătirea ei. Carol I, după cum afirmă generalul Radu Rosetti într-o broșură dedicată activității militare a suveranului, nu avea o părere bună despre „organizarea, uniforma și misiunea militară franceză adusă în timpul lui Cuza” pentru instruirea tinerei armate române.

Încercînd să organizeze armata română după modelul prusian pe care îl cunoștea bine, Carol renunță la serviciile misiunii militare franceze, aducînd în țară con-

sîlîeri nemîi, ceea ce provoacă multe nemulţumiri în rîndurile militarilor noştri. „Încercarea domnitorului de a înlocui misiunea militară franceză, plecată definitiv în 1869, prin instructori prusieni a dat greş, în mare parte din cauza lipsei de tact a acestora“⁵, scrie generalul Radu Rosetti.

Pentru a cîştiga popularitatea printre militarii armatei române, Carol sacrifică, încă din anul 1866, o parte dintre ofiţerii care îi neteziseră drumul spre putere, îndepărtîndu-i ca vinovaţi de încălcarea jurămîntului. Pe de altă parte, problema înzestrării armatei cu armament şi tehnică de luptă nu era nici pe departe rezolvată din lipsa fondurilor necesare.

Cu toate că prin tratatele încheiate cu Poarta, România nu avea dreptul să dispună de o armată mai mare de 30 000 de oameni, în anul 1877 au fost mobilizaţi 58 700 de oameni la care se adaugă încă 38 000 de oameni din serviciile de ordine, pază a graniţei şi poliţie. Pentru tot acest efectiv nu existau decît 25 000 de puşti în stare de funcţionare.

Armele comandate în anul 1877, pe timpul desfăşurării ostilităţilor, au sosit cu mare întîrziere, deoarece Austria, invocînd neutralitatea, s-a opus transportării lor pe teritoriul său. La aceasta se adaugă şi grave carenţe în activitatea informativă, deosebit de necesară în timp de război, dar care a fost neglijată atît în faza de pregătire, cît şi în timpul operaţiilor.

Intrarea României în război împotriva Turciei se conturează încă din toamna anului 1876, cînd, la Bucureşti, se desfăşoară tratative secrete cu Rusia. La sfîrşitul lui noiembrie 1876 soseşte la Bucureşti, incognito, contele Nelidov, însoţit de colonelul rus M. Cantacuzin, avînd asupra lor paşapoarte false. Aceste tratative prin care se urmărea să se încheie o convenţie privind trecerea trupelor armatei ruse pe teritoriul ţării noastre au durat trei săptămîni, semnarea convenţiei fiind amînată pînă în momentul în care contele Nelidov primeşte împuterniciri speciale în acest sens. În ziua în care Nelidov sosea la Bucureşti, în capitală se prezentase şi Ali-paşa, trimisul turcilor, pentru a duce tratative cu guvernul român în vederea unei acţiuni comune împotriva Rusiei.

În urma contactelor directe care au avut loc în septembrie, la sfârșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie 1876, la Livadia, în Crimeia, și la București, cele două părți semnează, la 4/16 aprilie 1877, Convenția româno-rusă prin care, în schimbul permisiunii acordate armatei ruse de a trece pe teritoriul român, al înlesnirii aprovizionării și transportului ei, fiind considerată armată prietenă, Rusia se obliga să respecte și să mențină „drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă din legile interioare și tratatele existente, precum și a menține și apăra integritatea actuală a României”⁶.

În ziua de 6/18 aprilie este decretată mobilizarea generală, iar trupele române ocupă poziții de apărare de-a lungul Dunării.

Prima ciocnire directă între români și turci are loc în ziua de 26 aprilie, când artileria română, amplasată în zona Calafat, bombardează Vidinul. La 9 mai 1877, în sesiunea extraordinară a Adunării deputaților este proclamată independența de stat a României. Această declarație va fi consolidată cu câteva luni mai târziu, pe cimpul de luptă, de către ostașii români. În primele luni ale ostilităților dintre Rusia și Turcia, armata română duce numai acțiuni de apărare, fără să participe efectiv la luptă. Convenția încheiată cu Rusia nu stipula o colaborare militară, iar în prima parte a războiului asemenea colaborare nici nu a fost acceptată de armata rusă. Dar, ca urmare a înfrîngerilor succesive suferite de trupele rusești, în Balcani, îndeosebi la Plevna, comandamentul rus solicită participarea directă a României la operații. După cum arătam, în perioada care a trecut de la mobilizarea generală pînă la intrarea în luptă, armata română a luat măsuri eficace de apărare a hotarelor țării, îndeosebi a liniei Dunării, desfășurînd însă și o intensă activitate de culegere a informațiilor. Relatînd despre primele acțiuni duse de armata română, căpitanul Mihail Dumitrescu consemnează că după ocuparea poziției la Stănești, lângă Giurgiu, „am început a face recunoașterea Dunării stabilind avanposturi, patrule și făcînd explorări în diferite direcții”⁷.

După eșecurile repetate de la Plevna, la cererea expresă a marelui duce Nicolae, comandantul suprem al

armatelor rusești, armata română intră în luptă directă cu turcii, trecind Dunărea. În luna august, unitățile române ocupă poziții în fața Plevnei, iar după aproape o lună, în memorabila zi de 30 august are loc cea de-a treia bătălie pentru Plevna, una dintre cele mai importante din întreaga campanie.

În primele luni ale războiului, statele majore ale armatei ruse, precum și cele ale armatei române au neglijat activitatea de informații. În primele două bătălii purtate de armata rusă, în luna iulie, această deficiență a adus serioase prejudicii. În lucrarea sa *Istoria războiului din 1877-1878* Șt. I. Fălcoianu arăta că „Statul major rus ignora cu totul forțele turcești ce avea să combată la Plevna”⁸, ceea ce a dus la înfringerile catastrofale suferite de armata rusă în luna iulie. Înfringerile s-au datorat insuficienței recunoașteri a terenului, lipsei unor informații precise și oportune, din care cauză, în cea de-a doua bătălie pentru Plevna, armata rusă a pierdut aproximativ 1/3 din efectivul care a participat la lupte, adică 7 000 de oameni, inclusiv 200 de ofițeri.

Comandamentul român nu a tras nici o concluzie practică din aceste înfringeri, nu a intensificat acțiunile de recunoaștere și de informare asupra dispozitivului trupelor dușmanului, fiind pus astfel, în ziua mării bătălii, în fața unor situații deosebit de dificile și suferind numeroase pierderi de vieți omenești. Bazându-se pe recunoașterea superficială executată cu o lună în urmă de serviciul de informații al armatei ruse, statul major român nu a mai luat măsuri de informare și recunoaștere.

Generalul Alexandru Cernat, numit ministru de război în perioada de început a operațiilor, cu toate că se dovedise un bun organizator al acțiunilor de observare, neglijează de data aceasta latura informativă. O altă greșală gravă comisă de statul major al armatei române a constat în menținerea corpului de observație în spatele frontului pentru a face siguranța zonei Calafat. Șirul de erori se multiplică în fața Plevnei, unde este neglijată complet studierea terenului și nu sînt luate, practic, măsuri concrete pentru culegerea unor informații impor-

tune care să permită coordonarea operațiilor, evitarea unor pierderi inutile și care să ducă, evident, la victorie.

Statul major pune la dispoziția trupelor operative, pentru ziua de 30 august, o hartă inexactă și informații derutante. Ordinul de zi nr. 54 din 29 august, dat în localitatea Verbița de generalul Cernat, în care erau prevăzute în detaliu toate acțiunile ofensive din ziua asaltului Griviței, consemna existența unei singure redute, iar hărțile topografice întocmite de ofițerii Iacob Lahovari și C. Brătianu cuprindeau, de asemenea, o singură redută, precum și multe inexactități în reprezentarea terenului.

Din această cauză, ostașii sînt nevoiți să parcurgă pînă la locul luptei o distanță cu 1 km mai mare decît cea stabilită inițial. Înainte de a trece la asalt, ei s-au găsit, de asemenea, în fața unui obstacol natural, o vale adîncă, plină de mărăciniș, care le îngreua înaintarea, iar la capătul văii se aflau două redute puternice, care puteau executa foc încrucișat, acoperindu-se reciproc. Vitejia recunoscută a ostașilor români și a unor ofițeri care i-au îmbărbătat nu a fost suficientă pentru obținerea victoriei depline. Valea din fața redutelor s-a acoperit de trupurile neînsuflețite ale combatanților. În ordinul de zi amintit mai sus se interzicea dorobanților, ca urmare a unei concepții tactice eronate, să tragă pe timpul executării asaltului, ceea ce a făcut ca pierderile să fie și mai mari. Datorită jertfelor aduse de ostașii români, valea din fața redutelor, necunoscută statului major al armatei române, a intrat în istorie sub denumirea de *Valea Plîngerii*. În atacurile succesive executate pînă seara tîrziu și-au pierdut viața, înaintînd prin gloanțe, maiorul Gheorghe Șonțu, căpitanul Nicolae Walter Mărăcineanu și încă aproape 800 de ostași și ofițeri, la care se adaugă aproape 1 200 de răniți. Reduta nr. 1 de la Grivița a fost cucerită numai cu acest preț. Baia de sînge din fața redutelor de la Grivița, din acea vale singeroasă, a făcut mai tîrziu obiectul unor critici severe îndreptate împotriva comandamentului român, care a neglijat total activitatea de informare, atît de necesară în condiții de campanie. Lipsa de informații a fost una din

cauzele principale ale tributului greu plătit în morți și răniți.

Marchizul del Valle de Toje, corresponsentul ziarului madrilen *Imparcial*, critica neglijența manifestată de unii ofițeri, lipsa de informații. În coloanele ziarului este subliniată greșcala comisă de maiorul Lahovary și de alți ofițeri români despre care corresponsentul crede că „trebuiau condamnați la moarte“, deoarece „aceste acte izolate de lașitate au produs adincă indignare în piepturile tuturor bunilor patrioți“⁹.

Ofițerii participanți la atacul de la Grivița din 30 august 1877 i-au criticat aspru pe cei ce fuseseră însărcinați cu recunoașterea terenului și cu obținerea informațiilor cu privire la situația inamicului. Maiorul Alexandru Candiano Popescu, comandantul batalionului 2 vânători, care a lăsat în Valea Plingerii, în ziua atacului, 90 de morți, îl acuză pe generalul Gheorghe Anghelescu de lipsă totală de inițiativă în organizarea unei recunoașteri speciale și critică atitudinea condannabilă a maiorului Lahovary, care motivase că recunoașterea terenului din fața redutelor de la Grivița nu a putut fi executată din cauza unor greutăți obiective. Candiano Popescu conchide că „În război, însă, nu se întreprinde numai ce este lesne. Ofițerul de stat major este dator să facă recunoașterea unei poziții, oricât ar fi de înconjurată de primejdii“¹⁰. Căpitanul Nicolae Stoica, care comandase pe timpul asaltului de la Grivița o baterie de artilerie, relevă lipsa de coordonare a acțiunilor trupelor atacatoare, insuficiența informațiilor, din care cauză de-abia în vîltoarea luptei s-a aflat despre existența celor două redute, despre gradul de înzestrare a turcilor cu armament și tehnică de luptă. Tocmai de aceea, arată fostul căpitan, „mai multe zile s-au auzit gemete în valea de lingă reduta nr. 2, pentru care s-a și numit valea plingerii“¹¹. În anul 1893, Mihail Dumitrescu, care fusese rănit în luptele purtate pentru cucerirea redutei nr. 1, referindu-se la dezastrul produs ca urmare a lipsei de informații, se adresează noii generații de ofițeri de stat major cu rugămintea ca atunci „cînd fac recunoașteri, să nu le facă pripite, ci cu multă băgare de seamă, atît în timp de pace și mai cu osebire în timp de război, cînd o

nerecunoaștere completă poate costa atâtea vieți omenești”¹².

Trăgînd învățăminte din greșelile anterioare, în luptele purtate în toamna și iarna anului 1877 comandamentul român dă dovadă de mai multă prudență, luînd măsuri concrete de procurare a informațiilor cu privire la potențialul de luptă al turcilor, la starea de spirit a oștilor otomane.

Despre situația de la Plevna, în perioada următoare, comandamentul român culege informații și de la bulgarii ieșiți din încercuire, de la soldații turci dezertori, precum și prin observații directe. Astfel, la 27 noiembrie 1877, cu o zi înainte de căderea Plevnei, colonelul Sachelarie, comandantul brigăzii de la Opanez, este informat că turcii își concentraseră o parte din trupe la gura Plevnei. Recunoașteri speciale execută, de asemenea, maiorul Stoilov și locotenentul-colonel Cotruț pentru a determina tărîia redutei nr. 2 de la Grivița, care este ocupată mai tirziu prin lupte.

Dar în timpul luptelor de la Plevna nu au fost luate măsuri pentru zădărnicierea acțiunilor de spionaj și de sabotaj întreprinse de turci. Aceasta a permis spionilor turci și bulgari să taie, în noaptea de 27/28 noiembrie, liniile de telegraf ale armatelor aliate pentru a-i permite astfel lui Osman-pașa să iasă din încercuire și a lipsi unitățile române și ruse de mijlocul de informare rapidă, pe care îl aveau la dispoziție.

Lipsa unui serviciu de informare bine organizat, încadrat cu ofițeri capabili, pregătiți și plini de inițiativă, a fost resimțită în tot timpul desfășurării războiului de independență. Numai așa se explică pierderile importante suferite de armata română, care au fost compensate doar prin vitejia și spiritul de sacrificiu de care au dat dovadă soldații și comandanții lor.

Analizată prin prisma experienței dobîndite ulterior, greșeala comisă de statul major al armatei române în pregătirea și executarea atacului de la 30 august 1877 apare ca o adevărată crimă săvîrșită inconștient împotriva ostașilor și a ofițerilor, care au fost trimiși direct la moarte, datorită lipsei de informații.

În anii care au succedat războiul de independență s-a pus cu tot mai multă insistență problema înființării unui serviciu de informații și pregătirii cadrelor necesare desfășurării activității de informații și spionaj atât în timp de pace, cât și în timp de război. În acest scop, se elaborează numeroase proiecte de organizare a serviciului de informații al armatei, stabilindu-se totodată rolul și sarcinile ce-i revin, precum și mijloacele necesare pentru desfășurarea activității în condiții optime.

Colonelul Ipătescu, comandantul Regimentului 17 Mehedintzi, prezintă în lucrarea sa *Serviciul de siguranță în campanie*, publicată în 1881, câteva procedee de recunoaștere a terenului și de obținere a informațiilor despre inamic. Pentru aceasta, el propune constituirea unor patrule în care să intre de la doi oameni pînă la o companie sau un escadron, după necesități. Pentru recunoașterea celor cu care se cooperează, este necesar, după părerea sa, să existe un „secret“, adică o parolă concretizată printr-un anumit mod de „a bate cu palma pe patul armei, pe sabie sau giubernă“ sau alcătuită din „nume de orașe, din personalități istorice“ etc. În continuare se arată că patrulele vor merge „în cea mai mare ferire pînă la marginea localității, acolo vor pune mina pe întiul om ce-l vor găsi și-l vor întreba dacă satul este ocupat de inamic“¹³. Acesta va fi reținut pînă la confirmarea informației furnizate. Totodată patrulele vor afla de ce forțe dispune inamicul, cum este el cartiruit și unde se află garda sa. Autorul enumeră și sursele care, după părerea sa, ar putea furniza informații prețioase, fără a-i neglija nici pe copii.

În anul 1886 Ministerul de război elaborează instrucțiuni provizorii privind înființarea pe lîngă comandamente a unor „servicii de explorație, recunoașteri și informațiuni secrete“, care reprezintă de fapt actul de naștere a serviciului secret român modern. În instrucțiuni sînt precizate obiectivele acestui serviciu, precum și procedeele de îndeplinire a misiunilor. În capitolul I se arată că „în război este de cea mai mare importanță a se avea știință despre pozițiunile, mișcările și intențiile inamicului și de a împiedica ca el să descopere pe ale noastre“¹⁴. Serviciul de explorație are datoria „să spio-

neze orice mișcare și să informeze pe comandant, să procure și să dea informații asupra mișcărilor adversarului" ¹⁵. Pentru obținerea informațiilor se precizează un sistem greoi care cuprinde efective numeroase (pînă la trei regimente). dar și „ofițeri ce au cai buni însoțiți de puțini călăreți trimiși înainte sau pe flancuri la distanțe mari, lucrînd cu dibăcie și inteligență, pot procura cele mai însemnate informațiuni" ¹⁶. Instrucțiunile prezintă și modul de acțiune a patrului la întîlnirea cu inamicul, în cazul cînd este descoperită, precum și unele procedee de distrugere a liniilor ferate și telegrafice. Ministerul de război recomandă ca ofițerul „care face activitate de informații să aibă libertatea de acțiune după propria lui judecată" ¹⁷. Dacă patrula acționează în spatele inamicului, este necesar ca ea să intre în posesia corespondenței de la oficiile poștale și telegrafice, să examineze scrisorile autorităților și să ia, la nevoie, prizonieri. Cînd la activitatea de informații participă ofițeri izolați, ei sînt obligați să culcagă date generale cu privire la teatrul de război, să determine lucrările de apărare și mijloacele cu ajutorul cărora vor putea fi atacate pozițiile fortificate. În capitolul VI al instrucțiunilor, consacrat obținerii informațiilor secrete, se precizează că pe lângă comandamentul suprem al armatei va funcționa un birou de informații secrete, care va lucra cu emisari și agenți, cercetînd în timp de pace corespondența și ziarele și procurîndu-și în timp de război informații prin interogarea prizonierilor, a dezertorilor sau a locuitorilor din zona de operații.

În anul 1886 Ministerul de război elaborează instrucțiuni pentru paza frontierei, în care se fac precizări privind atitudinea față de străini și măsurile împotriva persoanelor care încearcă să treacă frontiera în mod fraudulos sau fac contrabandă cu vite ori cu „obiecte sau materii“.

În anii următori, activitatea de informații desfășurată de armata română capătă amploare. Astfel, numeroși ofițeri activi sînt trimiși peste hotare ca atașați militari pe lângă legațiile țării noastre. Sute de ofițeri sînt trimiși, de asemenea, în străinătate sub diferite pretexte (stagii la corpurile de trupă ale unor armate străine, reprezen-

tanți pe lângă fabricile de muniții care executau comenzi pentru statul nostru, participanți la manevrele de instrucție organizate de armatele altor țări sau chiar la război). Aceștia aveau obligația ca la înapoierea în patrie să prezinte informații detaliate cu privire la modernizarea armamentului, instrucției, tacticii și tehnicii de luptă. Cu toate că în acest scop au fost cheltuite sume importante, serviciul de informații de pe lângă Ministerul de război nu a știut să fructifice rapoartele sosite din străinătate, nu a întocmit sinteze ca urmare a studierii temeinice a materialelor primite, nu s-a preocupat de informarea cadrelor de specialitate.

Munca de informații desfășurată pînă la începutul secolului al XX-lea reprezintă o adevărată activitate de pionierat în acest domeniu. Deși au fost comise numeroase greșeli, experiența dobîndită în cursul anilor a contribuit la înfirișarea serviciului român de informații.

Scrisorile vărului de la Sinaia

În iunie 1914, la Sarajevo, focul de pistol tras de tinărul naționalist sîrb Gavrilo Prinzip, în vîrstă de 19 ani, a produs o reacție în lanț, care a aprins în scurtă vreme vîlvătaia războiului în întreaga lume. Atentatul de la Sarajevo reprezintă doar un pretext căutat cu febrilitate de statele imperialiste, care decenii de-a rîndul au făcut pregătiri de război și nu așteptau decît un moment prielnic pentru a pune în mișcare uriașa forță de care dispuneau.

Austro-Ungaria, vechiul imperiu din centrul Europei, declară la 15/28 iulie 1914 război Serbiei, iar după cîteva luni, cele mai multe țări de pe continent, făcînd parte dintr-o tabără sau alta, se angajează în această groaznică confruntare. Este adevărat că fusese găsit un pretext, iar ulterior au fost fabricate numeroase justificări, inclusiv apărarea intereselor naționale, dar scopul adevărat, nemărturisit, consta în cucerirea unor teritorii străine, în încercarea de a înfăptui o nouă împărțire a lumii cu ajutorul gurilor de tun. Primul război mondial, declanșat într-o zi arzătoare de vară, avea să pîrjolească lumea. Niciodată pînă atunci nu se înfruntaseră pe cîmpurile de luptă atîtea forțe umane și materiale. Este suficient să arătăm că numai în una din bătălii, cea de la Gorlice, care a avut loc în mai 1915, au pierit aproximativ 250 000 de oameni, iar 150 000 au fost făcuți prizonieri.

Pe lângă încheștarea dintre forțele umane, primul război mondial a adus pe cîmpul de luptă o cantitate uriașă de tehnică necunoscută anterior : mitraliera, submarinul, aviația, tancul, milioane de puști perfecționate și tunuri.

Prima mare conflagrație mondială a intronat în drep-turile sale una din cele mai eficace arme de luptă, bătălia nevăzută a spionajului, capabilă să facă victime chiar mai mari decît tehnica și uriașa forță umană adă-postită în tranșee. Războiul mondial a dat naștere unor celebrități în arta spionajului, învăluite în mister și le-gendă, capabile să rupă fronturi, să cîștige bătălii mai mari decît generali și strategii din statele majore. Mata Hari, Alfred Redl, Alexandru Szek, Louis de Bettignies, Gabrielle Petit, Flora, Edith Cavell, iată doar cîteva din numele care au ridicat arta informațiilor cel puțin la același rang cu strategia militară.

Un schimb de telegrame între regele Carol I al României, împărații Wilhelm al II-lea al Germaniei și Franz Joseph al Austro-Ungariei, efectuat chiar în pri-mele zile ale războiului, relevă situația gravă în care se află țara noastră în acea epocă de răscruce a istoriei. Kaiserul Wilhelm și bătrînul monarh de la Viena îl somau pe regele Carol I să intre în război alături de Tripla Înțelegere, invocînd tratatul secret pe care îl sem-nase. La 4 septembrie 1914, Carol I îl informează pe Wilhelm, printr-o scrisoare expediată din Sinaia, că „inima mea întregă este înclinată să intervină imediat în această luptă uriașă“... dar „deocamdată starea de spi-rit este atît de agitată încît este greu să conving țara despre folosul și importanța intervenției noastre. Nu atît problema Transilvaniei, cît politica austriacă din ultimul an este exploatată aici în modul cel mai neplăcut. O presă, în parte bine plătită, acuză Austria că vrea să dis-trugă Tratatul de la București și să nimicească succesele obținute de noi. În mod secundar, se mai face caz și de simpatiile față de Franța ceea ce are însă mai puțină in-fluență. Toate aceste piedici ar putea fi, în cele din urmă, învinse, dacă aș putea găsi un guvern care să se declare dispus să execute politica mea cu toate mijloacele de care dispun. Acum voi face tot ce-mi este în putință spre a

pune un zăgaz curentului nerezonabil ; pentru aceasta însă e nevoie de timp și bani“¹. După cum putem constata, Germania nici nu avea nevoie să obțină prin serviciul său de spionaj alte informații cu privire la politica României în primele zile ale războiului mondial, decât cele oferite de însuși șeful statului, monarhul, care timp de aproape o jumătate de veac a servit doar interesele germane în România. El îi scria împăratului german că pentru a lupta împotriva propriului său popor „are nevoie de timp și de bani“ ; după cum vom vedea, această sugestie va fi însușită fără rezerve, după moartea sa, de serviciul de spionaj german care activa în România. Nu este lipsit de interes să prezentăm și câteva fragmente din răspunsul pe care l-a primit Carol I de la Berlin : „Îmi face plăcere să sper — îi telegrafia Wilhelm al II-lea — că tu, un Hohenzollern autentic, nu vei lăsa să treacă pe lângă tine nefolosită această oră, că vei ști să învingi curențele opuse din țara ta și să duci cu forța poporul spre lupta cea mare și plină de perspective“². Prin urmare, cei doi germani negociau prin corespondență soarta poporului român și nu se sinchiseau să afirme că îl vor duce acolo unde doreau ei. Wilhelm al II-lea era sigur de fidelitatea lui Carol I, era convins că reprezentantul de la București al familiei Hohenzollern va proceda așa cum i se va porunci, deoarece și pînă atunci suveranul român sacrificase, fără scrupule, interesele poporului român. Wilhelm al II-lea mai știa că timp de aproape o jumătate de veac Carol I a răspuns cu promptitudine la comenzile primite, a reprezentat în România capitalul german, interesele politicii germane, precum și interesele militare ale Germaniei în Balcani.

O broșură publicată încă în anul 1875, sub semnătura lui Iordache Vulpescu, purta un titlu deosebit de semnificativ: *Spionul prusian sau principele Carol de Hohenzollern domn al României*. Dealtfel presa de la sfîrșitul secolului trecut recurgea adeseori în coloanele sale la asemenea aprecieri cînd era vorba de suveranul țării.

Rolul lui Carol I, ca agent al Germaniei în Orient, a fost demascat nu numai de presa de orientare anti-monarhică, ci și de alte ziare, în paginile cărora regele fusese de atîtea ori proslăvit. Astfel, în ziarul *Românul*

se sublinia că regele este un pion avansat al cancelarului Bismarck în țară, că a subordonat economia țării intereselor germane. Un alt ziar, *Adevărul*, de orientare consecvent antimonarhică, făcând o paralelă între domnia lui Carol I și domniile fanarioților, arată că „domnitorul străin a cîrmuit precum cîrmuiau toți domnitorii străini din veacul trecut, fără milă de țară. Mai mult încă: domnii fanarioți erau aproape cosmopoliți; singura lor ținută era sporirea averii și căpătuirea rudelor, pe cînd astăzi domnul străin este reprezentantul unui neam potrivnic; el are misiunea de a pregăti, ba chiar a realiza robirea politică și economică a țării“³. În același ziar se arată că „înfeudarea României la politica germană, părăsirea fraților noștri de peste munți n-au fost decît rezultatul politicii regelui“⁴.

Evident, nu de puține ori presa din acele timpuri a exagerat, datorită unor interese de partid, stările de lucruri din țară, a prezentat adesea cronat evenimentele. Exagera oare presa vremii și atunci cînd îi atribuia regelui Carol I calitatea de prim pion al Germaniei în România?

După cum am putut constata, Carol I a promovat cu consecvență o politică favorabilă Germaniei, fără a da nici un moment uitării țara de obirșie. Dar regele, pe lingă simpatia arătată germanilor, desfășoară și o intensă activitate de informații în favoarea Germaniei, în interesul cercurilor de la Berlin. De cele mai multe ori, le furniza informații, recurgînd la un mijloc pe cît de simplu pe atît de eficace: scrisorile de familie, scrisorile adresate de Carol I tatălui său, prințul Carol Anton, și rudelor din Germania. Doar în perioada izbucnirii unor scandaluri de familie, scrisorile nu conțineau informații politice, economice sau militare cu privire la țara noastră. În momentele cruciale din perioada de afirmare a națiunii române, Carol I a furnizat rudelor din Germania informații, pe care nu le cunoșteau nici politicienii, nici militarii români. La 2 aprilie 1877, regele îi scria tatălui său că „trista noastră stare financiară ne-a silit de a reduce la minimum efectivele armatei prezente, astfel de exemplu, pe cînd garnizoana de la Calafat nu are decît 900 de oameni, la Vidin și împrejur se află concentrați

40 000 de turci. Nouă ne trebuie 18 zile pentru a întruni la Calafat 20 000 de oameni cu artileria necesară⁵. În timpul războiului din 1877 și în anii următori, Carol a trimis în permanentă rudelor sale informații privind situația politică și militară din țară, deși Germania promova o politică contrară intereselor noastre naționale, fapt recunoscut chiar de suveranul român într-o scrisoare adresată tatălui său, în care arăta că „Bismarck este acela care reține pe unele din marile puteri de a intra cu noi în relațiuni diplomatice“⁶.

Trădarea intereselor naționale își găsește expresia în tratatul de alianță româno-austro-ungar și german, care a fost semnat în cea mai desăvârșită taină la Viena, în octombrie 1883. În februarie 1913, deci cu un an înainte de începerea războiului, valabilitatea tratatului a fost prelungită, în deplin secret, la București, pe o perioadă de încă cinci ani.

Timp de trei decenii textul tratatului de alianță cu Austro-Ungaria și Germania a fost păstrat de regele Carol, ferecat în seif în cel mai deplin secret. Doar câțiva din miniștrii săi cei mai apropiați știau de existența acestui tratat, încheiat împotriva voinței și intereselor poporului român. În baza acestui tratat secret, invocându-se motive de apărare, au fost construite fortificații în jurul orașului București și în Moldova. Referindu-se la aceste lucrări, ziarul *Adevărul* din 17 februarie 1889 scria că sînt „poruncite de guvernul din Berlin, lucrări menite să absoarbă mai multe sute de milioane și care sînt o provocațiune către o putere vecină cu care sîntem datori a păstra relațiuni amicale“⁷. Prin tratatul de alianță a fost consfințită subordonarea armatei române intereselor armatei germane, al cărei ostaș credincios Carol I a continuat să rămînă pînă la moarte. Dealtfel, însuși suveranul României mărturisește fără echivoc acest lucru în aprilie 1909 cînd, cu prilejul aniversării a 70 de ani de la naștere, i se conferă bastonul de feld-mareșal german. „De mai bine de 50 de ani, spunea el cu acest prilej, mă leagă strînse legături de brava armată a Prusiei. Prin numirea mea ca general feld-mareșal, ele au devenit indisolubile“⁸.

Toate problemele legate de pregătirea, capacitatea de luptă și dotarea armatei române nu prezentau nici un secret pentru Austro-Ungaria și Germania, deoarece Carol I considera de datoria sa să le informeze cu promptitudine. În acest scop, numeroase delegații militare austro-ungare sau germane ne-au vizitat țara cu aprobarea expresă a regelui. Numai în vara anului 1904 armata română primește vizitele șefului statului major austriac și a unui grup de ofițeri germani din regimentul 2 dragoni în care Carol I își făcuse serviciul militar. Nu lipsită de semnificație este și vizita pe care o face în țara noastră atașatul militar austriac la Belgrad în zilele premergătoare declanșării războiului. Aceste vizite nu erau făcute din simplă curtoazie, nu se rezumau doar la serbările somptuoase organizate cu acest prilej; de cele mai multe ori, ele coincideau cu perioadele în care în țară aveau loc manevre, pentru ca informațiile culese de „vizitatori“ să fie cât mai complete și la obiect.

În același timp, efectivele coloniei germane din țara noastră sporeau, prin grija suveranului, în fiecare an. Referindu-se la Domeniul coroanei, ziarul *Republica română* din 20 mai 1890 sublinia că cele aproape 184 000 de hectare aparținând familiei regale „se administrează cu funcționari străini, adică de la cel mai mare contabil pînă la cel din urmă ipistătoi sau artăgoi și de la cel mai isteț inginer, arhitect ori mecanic, pînă la cel mai din urmă lăcătuș sau salahor, nu sînt decît străini și în special nemți“⁹.

Iată doar cîteva din faptele ce atestă, fără putință de tăgadă, expansiunea germană în țara noastră, care se folosește cu dibăcie de pionul său avansat pentru a-și asigura deplina dominație în această parte a lumii. Dar Carol I nu a fost credincios numai Germaniei. El a adus, de asemenea, importante servicii Austro-Ungariei. Fiind prieten cu împăratul Franz Joseph, regele Carol I a desconsiderat aspirațiile poporului nostru spre unitatea națională, i-a sacrificat pe românii din Transilvania, într-o perioadă cînd aceștia resimțeau necesitatea unui sprijin material și moral. În timp ce patrioții ardeleni umpleau inchisorile pînă la refuz, în timp ce guvernul maghiar

interzicea activitatea Partidului Național Român sub pretextul lipsei unui statut și colaborării cu elemente din străinătate (din România — n.a.), dezlănțuind cea mai cruntă prigoană împotriva a tot ceea ce era românesc, desființând școli, impunând limba maghiară în toate domeniile de activitate, împăratul Franz Joseph, care nu catadicsise să desfacă măcar plicul în care se afla *Memorandum*-ul românilor, primea la București cu prilejul vizitei făcute lui Carol I, defilarea trupelor române, îmbrăcat în uniformă de husar. Un fanatic, înalt funcționar în Ministerul de instrucțiune maghiar, care își făurise o tristă faimă prin persecutarea românilor din Transilvania și prin măsurile luate împotriva școlilor românești, este decorat cu *Coroana României*, ceea ce reprezenta cea mai grosolană sfidare a intereselor noastre naționale.

Dealtfel, lupta de eliberare a românilor din Ardeal nu se bucura de nici un sprijin moral sau material din partea regelui. Putem afirma, fără teama de a greși, că pe timpul domniei lui Carol I bulgarii au beneficiat în lupta lor de eliberare de un ajutor mai substanțial decât românii din Ardeal. Chiar dacă, la un moment dat, se preconiza să se trimită ajutor românilor oprimați de Imperiul austro-ungar, Carol I căuta să-l anihileze fie personal, fie cu sprijinul unor oameni politici fideli. Astfel, D. Sturdza, șeful partidului liberal, îl acuză în public pe ministrul Take Ionescu că îi întreține cu bani pe „agitatorii din Ardeal“, prezentînd în acest scop, ca dovadă, mandatele poștale prin care fuseseră expediate anumite sume pentru sprijinirea școlilor din Transilvania. Peste patru ani, același Sturdza îl informează pe primul ministru maghiar Banfi despre o subvenție de 30 000 de lei acordată românilor din Brașov de guvernul prezidat de Aurelian.

Fidelitatea de care dăduse dovadă Carol I față de țara sa natală, concretizată prin numeroase acte de trădare a intereselor poporului român, era suficientă pentru a demonstra Germanici că în primele zile ale războiului armata română se va alătura Puterilor Centrale. Așa se explică impertinența cu care regele era somat să înceapă războiul alături de puterile Triplei Înțelegeri. Cu atât

mai impertinentă apare telegrama cancelarului german Nethunan Hollweg, trimisă lui Carol I la 2 august 1914, în care acesta se adresa suveranului român de parcă ar fi fost vorba de un militar german din subordinea sa: „Cerem mobilizarea imediată a armatei române și îndreptarea acesteia împotriva Rusiei“¹⁰.

Încă înainte de declanșarea războiului, cercurilor conducătoare din Germania și Austro-Ungaria le erau cunoscute starea de spirit din țara noastră, orientarea și sentimentele poporului român. În telegrama trimisă la 5 iulie 1914 de Franz Joseph lui Wilhelm al II-lea se subliniază că în România există un curent ostil Austro-Ungariei, că mase tot mai largi își exprimă simpatia pentru cauza Serbiei, pentru eliberarea acestui popor de sub stăpânirea austro-ungară. Șeful spionajului austro-ungar, Max Ronge, avea să mărturisească mai târziu că cercurile oficiale din Austro-Ungaria cunoșteau foarte bine pozițiile care se afirmau în România. Cu toate acestea, lui Carol I i se cerea ca, împotriva voinței poporului, să înceapă războiul alături de Germania și Austro-Ungaria. Conte Czernin, ambasadorul austro-ungar la București, relatînd despre presiunile făcute pentru atragerea României în război, mărturisea în 1919 cu cinism că „Regele Carol a murit de război. Ultimele săptămîni au fost o tortură pentru bătrînul domnitor, căci el primea comunicările pe care eu i le adresam ca niște lovituri de bici. Eu promisem însărcinarea ca să încerc totul, pentru a obține imediat cooperarea cu România, potrivit tratatului... Pot spune, fără nici o exagerare, că eu l-am văzut prăbușindu-se zi cu zi, sub aceste continue lovituri de măciucă și că excitarea sufletească în care trăia i-a scurtat desigur zilele“.

Prin urmare, Carol I a recurs la toate posibilitățile de care dispunea pentru a arunca România în război alături de Germania și Austro-Ungaria. Două documente din această perioadă relevă elocvent atitudinea guvernului. În primul rînd, într-o telegramă expediată de Carol I din Sinaia, la 14 august 1914, „scumpului văr“ Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei, suveranul român îl informează despre ședința Consiliului de coroană, în care depusese toată strădania pentru a determina intra-

rea României în război alături de Germania, neuitînd să sublinieze că insuccesul său este vremelnic și că va aștepta un prilej favorabil pentru a-și impune voința. „După ce m-am văzut părăsit de miniștrii mei și de toți oamenii politici influenți — căci nici unul din ei n-a fost dispus să constituie un guvern în condițiile puse de mine — am împiedicat cel puțin o declarație de neutralitate absolută și am cerut ca redactarea să sune în sensul că România își va apăra granițele. Dinspre care parte este, de la sine înțeles, clar ; o alăturare de Rusia a fost respinsă cu aceeași unanimitate, ca fiind de neconceput.

Nutresc speranțe că în felul acesta *ni s-a lăsat mîna liberă pentru viitor și că se va mai găsi un pretext pentru a intra în acțiune*. Nu e nevoie să mai dau asigurări cît de mult sufăr din cauza situației momentane și a stării de spirit necugetate a țării mele ; dificultățile sînt greu de învins căci și eu nu pot începe singur un război față de care întreg poporul se împotrivește¹².

Într-o altă scrisoare adresată, probabil, aceluiași „văr“ și expediată din Sinaia la 23 septembrie 1914, sînt furnizate numeroase informații cu privire la situația din țară și la prăpastia existentă între suveran și poporul român, la neputința sa de a ține poporul în război alături de Germania. Evenimentele din toamna anului 1914 au atîrnat greu în balanță, determinîndu-l pe Carol să abdice. În scrisoarea adresată împăratului Germaniei, el subliniază credința cu care a slujit interesele acestora, urmînd întotdeauna dispozițiile primite de la stăpîinii săi, și recunoaște fără rușine „că a pregătit armata pentru a o pune la dispoziția germanilor împotriva intereselor românești“. Documentul este revelator în ceea ce privește starea de spirit din țară și neputința lui Carol I de a lupta de unul singur împotriva unei națiuni întregi. „Mă grăbesc, scrie el, cu sinceră părere de rău, să fac comunicarea aceasta, că în urma unor greutăți de nebiruit am luat grava hotărîre de a renunța la domnie. Situația în România a luat în ultima vreme o întorsătură atît de amenințătoare, încît nu-mi mai era cu putință să iau asupra mea răspunderea ei, cu atît mai mult cu cît eu eram profund pătruns de obligațiile ce mi le asumam. Manifestațiile neîncetate, o presă scump plătită și

răspîndirea știrilor celor mai mincinoase asupra mersului războiului, au provocat o agitație atît de mare în țara întreagă, încît chiar și cercurile conducătoare au fost smulse de acest curent. Foști miniștri, profesorii universităților și ai școlilor superioare, precum și toate clasele societății au astăzi numai un singur țel înaintea ochilor lor, acela de a pune mîna pe Transilvania. Numărul mic de oameni cu judecată chibzuită și puținele ziare care se împotrivesc acestui curent amintit, sînt înfierăți ca trădători. Ca o ultimă încercare am convocat un Consiliu de coroană, în care am expus deschis situația și am atras atenția asupra mării primejdii ce amenință țara dacă nu se pune stavilă acestor uneltiri periculoase pentru stat. În sfîrșit, am adresat un apel stăruitor către domnii adunați în jurul meu, ceea ce din păcate a rămas fără rezultat, motivîndu-se că acest curent puternic nu mai poate fi stăvilit. După aceasta n-a mai rămas pentru mine altă cale decît să declar că nu pot rămîne mai departe în fruntea unei țări care îmi retrace încrederea ei. Îmi este greu, nesfîrșit de greu să iau în această clipă o astfel de hotărîre, căci îmi dau limpede seama de urmările unei acțiuni necugetate a României.

Tot ceea ce am creat, întemeiat și posedat o jumătate de veac îl depun pe altarul onoarei. Aș vrea să mi se împlinească doar o singură dorință : ca tragica mea soartă (destin), armata (trupa) lipsită de conducere să nu poată prejudicia în nici un chip victoriile bravilor aliați“ (Germania și Austro-Ungaria — n.a.). În încheiere, Carol scrie : „Rog să mi se acorde și mai departe respect, bunăvoință și încredere“ ¹³.

La cîteva zile după redactarea acestei epistole în care recunoaște deschis că promovase o politică contrară intereselor poporului român, mărturisind că rămîne în continuare credincios Germaniei, Carol I moare. În telegrama trimisă cu acest prilej de regina Elisabeta aceluiași Wilhelm al II-lea se subliniază că regele a rămas fidel Germaniei pînă în ultima clipă. „Ți-a fost credincios pînă la moarte“ se arată în telegrama reginei ¹⁴.

În întreaga sa domnie de aproape o jumătate de veac Carol I s-a dovedit a fi un exponent de seamă al imperialismului german în țara noastră, facilitînd pătrunderea

capitalului străin și promovind cu consecvență politica impusă de stăpînii săi.

Prin atitudinea adoptată față de puterile centrale, prin înlesnirile acordate germanilor care doreau să intre în România, Carol I a deschis porțile agenților germani, care invadează țara sub diferite pretexte și desfășoară o intensă activitate informativă atît în anii premergători războiului, cît mai ales după moartea regelui, cînd principalul furnizor de informații dispăruse.

Generalul Falkenhayn, prezentînd situația din țara noastră în primii ani ai războiului, arăta că „atitudinea României față de Puterile Centrale a fost nelămurită încă din prima zi a războiului mondial; ea a devenit chiar suspectă după moartea bătrînului rege Carol I”¹⁵. Max Ronge, șeful serviciului de spionaj austro-ungar, recunoaște cu sinceritate: „Al doilea aliat îndoielnic — România — începu deodată să-și procure în taină hărțile Transilvaniei, în timp ce audiența maiorului Rand la regele României arată, cu totul pe neașteptate, că această țară manifestă o simpatie vădită față de Serbia. Am fost nevoiți să începem spionajul și împotriva acestui «prieten»”¹⁶.

Concomitent cu amplificarea acțiunilor de spionaj pe teritoriul țării noastre, Germania și Austro-Ungaria transportă armament și trupe cu destinația Turcia, folosind căile ferate române. În plină neutralitate, sub privirea stupefiată a populației, dar îngăduitoare a autorităților, Germania trimitea în Turcia, dușmanul nostru de mai tîrziu, ofițeri îmbrăcați civil, armament și muniții. Erau poate chiar ofițerii care vor comanda trupele din Dobrogea sau muniția care va face atîtea victime în rîndurile armatei române, în luptele din vara anului 1916.

Transporturile militare germane pe teritoriul patriei noastre erau urmărite cu stupoare de rezidenții țărilor căzute victime ale războiului, de diplomații statelor Antantei, acreditați la București. Cu toate că trenurile militare germane erau puse în mișcare mai ales după căderea întinericului, iar ofițerii germani erau travestiți în lucrători, poporul român a aflat cu indignare despre efectuarea acestor transporturi. Politica de duplicitate a guvernului a fost demascată printre alții și de Henri

Coandă, care s-a strecurat, în stația Predeal, într-un tren înșesat de militari germani, stabilindu-le cu precizie identitatea.

Rapoartele șefului legației belgiene la București, Ypersele de Stihon, informează guvernul acestei țări despre convoaiele germane care se scurgeau prin România spre Bulgaria și Turcia, precum și despre atitudinea ostilă a populației, despre indignarea care cuprinsese masele. Iată unul dintre aceste rapoarte, expediat la 7 octombrie 1914 de șeful legației belgiene, care cuprindea numeroase informații cu privire la transporturile germane efectuate prin România: „Ca răspuns la scrisoarea dv. din 28 septembrie trimisă cu numărul de ordine 15, primită astăzi, am onoarea de a vă confirma telegrama mea din 23 august trecut cu privire la tranzitul prin România a unui tren militar german, cu ofițeri de marină germani, îndreptându-se spre Constantinopol. Singura rectificare care trebuie făcută este că numărul acestor ofițeri și soldați se ridică la aproximativ 800 în loc de 300. Dezmințirea dată acestei informații este un comunicat al guvernului care, după ce a consimțit la trecerea germanilor, s-a speriat de agitația pe care o asemenea măsură a ridicat-o în întreaga țară și mai ales la București, unde știrea a produs o senzație pe cât de mare pe atât de nefavorabilă. Am aflat de trecerea trupelor germane la Sinaia prin secretarul legației Rusiei, care m-a înștiințat la o jumătate de oră după ce trenul a plecat din această localitate. Am vorbit îndelung a doua zi dimineața cu domnul Filipescu, unul din principalii lideri ai partidului conservator și fost ministru de război. Am aflat, în sfârșit, în decursul aceleiași zile că fiul generalului Coandă găsind la Predeal acest tren suspect și voind să vadă ce conținea, s-a urcat pe ascuns în el și, datorită cunoașterii la perfecție a limbii germane, a vorbit cu câțiva călători care probabil că l-au luat drept unul din funcționarii români care aveau cunoștință de trecerea convoiului prin țară. Fiul generalului Coandă s-a convins astfel că pasagerii trenului german erau soldați germani cu destinația Constantinopol. Trenul s-a oprit câteva minute în gara Sinaia pe la orele 8,30 seara. Toate luminile erau stinse, nici un călător n-a coborît. Intrigați de pre-

zența acestui tren format din numeroase vagoane, asupra naționalității căruia nu se putea comite nici o eroare și care staționa pe o linie care, conform orarului trenurilor românești, era cunoscută de toți ca fiind liberă la acea oră, lumea a făcut investigații și a aflat cu indignare adevărul¹⁷.

În încheierea raportului, șeful legației belgiene la București menționează : „se apreciază la Ambasada Franței de la Constantinopol că numărul soldaților și marinarii care au trecut în grupuri și individual prin România pentru a merge la Constantinopol este de 7-8 000, iar numărul ofițerilor se ridică la 350¹⁸.

Germania și Austro-Ungaria pornesc împotriva României un război nevăzut. După centrul de spionaj de la Timișoara, Austro-Ungaria înființează numeroase alte noi centre de spionaj la Sibiu, Cluj, Brașov și Cernăuți, în timp ce Germania pune bazele unui puternic centru de spionaj la Sofia. În aceste centre erau pregătiți agenții, după care, dotați cu aparatură tehnică modernă, erau trimiși în toată țara pentru a desfășura o activitate informativă și contrainformativă împotriva României.

Spionii și agenții germani și austro-ungari activau sub îndrumarea celor două legații conduse de contele Czernin pentru Austro-Ungaria și de von dem Bussche pentru Germania.

Nu întâmplător efectivele acestor legații începuseră să crească vertiginos pentru a putea face față noilor sarcini apărute în domeniul culegerii și centralizării informațiilor.

O altă cale de pătrundere a agenților Puterilor Centrale a fost cea economică. Sub diferite acoperiri, ca tehnicieni, reprezentanți comerciali, specialiști la diferite întreprinderi, în țară se infiltrează tot mai mulți spioni. O importantă oficiină de spionaj era reprezentanța în România a firmei „Auskunftei W. Schimelpflug G. m. b. H.” din Leipzig, condusă de Adler, care lucra direct cu statul major german. Școala germană din București, situată pe str. Lutherană, devenise, de asemenea, un puternic centru al spionajului german. Roselius, mare financiar, Günther, director al unei societăți petroliere, Iwersen, agent de publicitate, precum și numeroși

alți agenți comerciali își oferă serviciile spionajului german și austro-ungar.

În această perioadă spionajul german și austro-ungar în România își îndreaptă activitatea în două direcții principale : pe de o parte, obținerea unor informații cu caracter economic și militar, descoperirea tratatelor secrete purtate de România cu Puterile Antantei, iar pe de altă parte, crearea unui curent de opinie favorabil Puterilor Centrale care să atragă în cele din urmă țara în tabăra acestora. În domeniul economic, scopul activității informative consta în a determina România să vândă Germaniei produsele necesare aprovizionării frontului, iar în domeniul militar, în a captura planurile de operații ale armatei române. Totodată agenții Austro-Ungariei încercau să descopere legăturile românilor cu mișcarea de eliberare națională din Transilvania, această activitate înscriindu-se încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea în sfera de preocupări a guvernului de la Budapesta.

În al doilea rînd, Puterile Centrale se străduiau din răspuțeri să-i corupă pe unii politicieni, militari, gazetari, oameni de cultură din țara noastră, pentru a-i obliga apoi să lucreze pentru serviciul lor de spionaj. Astfel, în scrisoarea adresată de Berchtold, ministrul de externe al Austro-Ungariei, lui Conrad von Hoetzendorff, șeful statului major al armatei austro-ungare, se subliniază că „pentru influențarea opiniei publice din România și anume atît a personalităților politice cit și a ziarelor, am întreprins de cîtăva vreme împreună cu guvernul german o acțiune secretă, pentru al cărei scop am pus la dispoziția ambilor noștri reprezentanți la București sume de bani în cantitate extraordinară. Această acțiune care nu trebuie forțată și care trebuie să fie condusă prin intermediari, cu cele mai mari precauțiuni, pășește cu succes și trebuie să aducă în scurt timp rezultate simțite”¹⁹. Corupția se realizează prin intermediul unor bănci și societăți comerciale și chiar cu concursul unor oameni politici din țară, simpatizanți ai Germaniei. Banca Generală a României, în care predomina capitalul german și care își desfășura activitatea sub paravanul exportului de cereale și petrol, îi finanța pe unii oameni politici, precum și unele ziare, încercînd să-i corupă și pe militari. Do-

sarul Günther a relevat vasta rețea pe care spionajul german reușise să o împlinteze în țară, scoțind în același timp în evidență infama trădare la care s-au dat numeroși oameni politici, ziaristi și militari. „Registrele spionilor germani, prinse mai târziu, în ziua declarației noastre de război, au descoperit senzaționalul adevăr, că prin intermediul personal al lui Marghiloman se subvenționase, pe ascuns, în timpul neutralității, toată mișcarea mercenarilor ce luptau contra intrării noastre în acțiune”²⁰.

Capitalul german investit în acțiunile de spionaj pe teritoriul patriei noastre s-a ridicat la sume uriașe, iar Germania și-a atins, în parte, scopul.

Contraspionajului român i-a revenit dificila misiune de a face față avalanșei de agenți ai spionajului austro-ungar și german, precum și trădătorilor români care și-au murdărit mâinile cu mărcile oferite din belșug pentru serviciile aduse. În această perioadă exista o grupare politică pe cit de mică pe atât de periculoasă, alcătuită din gazetari grupați în redacțiile ziarelor *Ziua*, *Seara*, *Moldova* sau chiar în redacțiile unor mari cotidiane. Pe lângă propaganda favorabilă Puterilor Centrale, pe care o răspindeau prin pana lor otrăvită, ei desfășoară și o intensă activitate de culegere a informațiilor, fiind favorizați de accesul pe care îl aveau în diferite cercuri politice și militare.

Ca urmare a acestor acțiuni dirijate de Carol I sau favorizate de atitudinea sa îngăduitoare când era vorba de interesele germane, România pășește în cel de-al doilea deceniu al secolului nostru complet nepregătită pentru a-l înfrunta pe adevăratul dușman. Analizînd situația armatei române, potențialul ei în această perioadă, Constantin Kirițescu notează : „Lucrările noastre de apărare erau cunoscute și inspectate de militarii germani ; planurile acestor lucrări se găseau în arhivele germane. Căile ferate și șoselele erau construite pentru a înlesni concentrările împotriva Rusiei ; împotriva ei erau îndreptate și fortificațiile de pe Siret. Instrucția și metodele tactice, adoptate de armata română, erau cele germane ; german era și materialul de război al armatei noastre. Acest material nu era nici complet, puternicii noștri

aliați luîndu-și obligația ca, la momentul oportun, să ne furnizeze ceea ce credeau că e necesar, în măsura tendințelor lor“²¹.

Scopul urmărit de Germania și Austro-Ungaria în România consta în acapararea bogățiilor țării, îndeosebi a petrolului și cerealelor necesare pentru purtarea războiului, dar intențiile imperialiste ale celor care declanșaseră marea conflagrație mondială nu se opreau aici. Contele Czernin îi spunea cu cinism politicianului Take Ionescu, în perioada premergătoare intrării României în război, că „dacă vom fi noi victorioși, desființăm România“²².

În fața ofensivei germane și austro-ungare în Balcani, în fața acțiunilor de spionaj și a presiunilor de tot felul, poporul român s-a ridicat cu hotărîre la luptă pentru a opri în loc roata evenimentelor, a cărei mișcare nu îi era favorabilă.

În această înclăstare crîncenă, un rol de seamă revine serviciului secret român, de curînd reorganizat, care reușește să zădărnicească multe din acțiunile de spionaj ale Puterilor Centrale îndreptate împotriva țării noastre.

Serviciul secret român intră în acțiune

Ofensivei spionajului Puterilor Centrale, îndreptate împotriva României, i-au fost opuse cu succes acțiuni îndrăznețe, duse de agenții români, care au reușit să diminueze în mare măsură pericolul pe care îl prezentau spionii și agenții germani.

Deși încă tânăr, serviciului secret român a intrat în luptă în anii premergători primului război mondial și în perioada neutralității, cu tot arsenalul tehnic specific vremii, cu cadre noi care, animate de dragoste de patrie, au lucrat cu dăruire, cu îndrăzneală, cu spirit de sacrificiu, obținând în cele mai multe cazuri, rezultate excelente.

Într-un alt capitol arătam că, după războiul din 1877, unii strategii militari au încercat cu timiditate să fundamenteze un serviciu de informații al armatei, dată fiind trista experiență de la Grivița. Cu toate acestea, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, activitatea de informații și contrainformații bătuse pasul pe loc.

La Marele stat major al armatei iau ființă biroul 1 și biroul 2 de pe lângă secția 1, cu sarcini precise de informare a armatei și de contraspionaj pe teritoriu.

Potrivit uzanțelor vremii, desfășurau activitate informativă și atașații militari acreditați pe lângă legațiile din diferite țări.

Acesta este, în linii generale, aparatul care a intrat în acțiune, cu toate forțele, împotriva spionajului străin

în anii neutralității și ai războiului. Personalul aparatului secret român a fost dotat cu tehnica necesară, iar ofițerii angrenați în activitatea de informații și de contrainformații au urmat cursurile de pregătire organizate pe lângă Școala superioară de război din București.

Direcția generală a siguranței statului, precum și birourile 1 și 2 de la Marele stat major acordau atenție tuturor problemelor legate de activitatea de informații și de contrainformații, ceea ce a făcut imposibilă cuprinderea întregii arii de investigație. Pe lângă culegerea informațiilor externe de importanță deosebită, care, după opinia noastră, au ocupat multă vreme un loc secundar, organele de informații și contrainformații se preocupau îndeosebi de situația internă, desfășurând o activitate cu caracter polițienesc. Dar descoperirea spionilor străini, a colaboratorilor lor, precum și a organelor străine care, avînd acoperire legală, desfășurau activitate de spionaj, a constituit un obiectiv de bază al serviciului secret român.

În acest sens, atenția a fost concentrată în direcția anihilării acțiunilor desfășurate de agenții spionajului Pu-terilor Centrale, a descoperirii trădătorilor care colabo-
rau cu serviciile de spionaj străine.

După moartea lui Carol I, transporturile de armament spre Bulgaria și Turcia prin țara noastră au fost interzise, dar Germania continuă să facă contrabandă cu arma-
ment și muniții, folosind în acest scop vagoane cu pereți dubli, butoaie cu grăsimi sau cu zahăr. Poliția, organele vamale și organele feroviare au desfășurat o activitate susținută pentru a descoperi contrabanda prin care Ger-
mania încerca să transporte în Balcani pînă și motoare de avion sau piese de artilerie.

O altă acțiune importantă desfășurată de autoritățile române în perioada neutralității consta în apărarea inte-
reselor Antantei, către care guvernul român începuse să incline chiar din primele zile ale războiului. Astfel, Rusia trimitea pe Dunăre armament și muniții în Serbia. Dar în octombrie 1914 centrul de spionaj austro-ungar din Timi-
șoara inițiază o acțiune în scopul scufundării vapoarelor rusești de pe Dunăre. În acest sens, se constituie un grup

de diversiune în care intră oameni recrutați din Regimentul 61 infanterie. După o pregătire temeinică și după înzestrarea lor cu armamentul și explozivul necesar, ei sînt trimiși să-și îndeplinească misiunea. Dar organele române de contrainformații reușesc să infiltreze propriul lor agent în acest grup, ceea ce permite ca diversioniștii să fie arestați imediat ce trec pe teritoriul țării noastre.

Vasile Branca, tînăr ardelean, care își făcea stagiul militar în Regimentul 61 infanterie din Timișoara, întreținea legături cu organele române de contrainformații și s-a oferit să intre „voluntar“, la îndemnul unui agent român, în grupul de diversioniști constituit de serviciul de spionaj austro-ungar. Ca urmare, datorită curajului și dibăciei unui ostaș român, această acțiune a fost condamnată la eșec încă înainte de a porni.

Biroul 2, organele de siguranță și jandarmerie au cooperat pentru depistarea agenturilor de spionaj germane, austro-ungare, bulgare și turce, pentru descoperirea corupției, pentru asigurarea securității secretelor de stat și militare, precum și pentru lichidarea canalelor de scurgere a informațiilor către statele Puterilor Centrale.

Au fost luate, de asemenea, măsuri discrete și sistematice pentru urmărirea legăturilor suspecte ale legațiilor austro-ungară și germană cu diferite personalități politice din țară, cu oameni de afaceri, cu reprezentanțele economice germane și austro-ungare.

O atenție deosebită a fost acordată supravegherii activității desfășurate de cei doi conducători de legații, contele Otto Czernin și von dem Bussche.

După cum am mai subliniat, odată cu începerea războiului, personalul diplomatic al Germaniei și Austriei a fost completat îndeosebi cu agenți ai serviciului de spionaj. Supravegherea „noilor diplomați“ a stat în atenția organelor române de contraspionaj. În această acțiune de supraveghere a persoanelor suspecte, serviciile secrete române au experimentat o aparatură tehnică adecvată, mijloace de interceptie etc. Perchezițiile la domiciliu și la sediile unor organizații economice care lucrau cu capital german sau austriac au dat rezultate bune.

Astfel a putut fi demascată activitatea de spionaj cu caracter militar desfășurată în spatele Biroului de informații al reprezentanței firmei „Auskunftei W. Schiemelpfung G.m.b.H“ din Leipzig. Reprezentanța a fost lichidată, iar Adler, șeful ei, care lucrase direct pentru Marele stat major al armatei germane, a fost judecat și condamnat în contumacie.

La Iași, organele române de contrainformații, ducând acțiuni asemănătoare, neutralizează activitatea desfășurată de consulatul Austro-Ungariei și determină expulzarea diplomaților, precum și arestarea agenților care colaborează cu ei pe linie de spionaj.

Serviciile de spionaj austriac și german se străduiau din răzputeri să afle amănunte cu privire la tratativele despre care bănuiau că aveau loc între guvernul român și țările Antantei. Cu toate că au fost comise unele indiscreții, spionajul german nu a reușit să intre în posesia unor informații certe. Astfel, în preajma intrării României în război, comandantul Regimentului 44 din Cîineni a revocat concediile ofițerilor, trimițându-le scrisori, iar un inspector de la căile ferate cerea cu insistență unui medic să fie operat imediat, invocând motivul că în august va avea loc mobilizarea generală. O indiscreție comite însuși generalul Burghel care, destăinuindu-se unci rude, afirma că „peste câteva zile rușii vor fi la Focșani“. Pentru o indiscreție asemănătoare comisă în timpul celui de-al doilea război mondial, un general american care destăinuise unui prieten secretul debarcării trupelor aliate în Normandia a fost retrogradat și trimis la pensie.

Ministrul liberal Mișu Pherekide determină, printr-un aviz telefonic, „o fugă generală de la Sinaia, dînd veste despre începerea războiului“¹. La prima vedere, aceste indiscreții par a fi nesemnificative, dar centralizate și confruntate de serviciul de spionaj german, ele puteau să ofere o imagine clară a atitudinii României, în august 1916. Despre modul în care spionajul austriac folosea aceste indiscreții pentru a culege informații cu privire la armata română ne putem da seama citind următoarele însemnări ale lui Max Ronge : „La începutul lunii iulie, primul ministru — tot el era și ministru de război

(I.I.C. Brătianu — n.a.) — inspectă raioanele fortificate din lungul frontierei cu Transilvania. Lucrul acesta n-a rămas neobservat de serviciul nostru de spionaj. Pe la mijlocul lunii, secția noastră de spionaj din Brașov ne anunță că la 2 august au fost suspendate toate concediile... „2

Alexandru Marghiloman nota în jurnalul său că „de la întoarcerea lui din Rusia, Filipescu nu mai suflă (nu mai discută cu nimeni — n.a.) și Theodorian raportează că Penciulescu și ceilalți agenți nu mai vorbesc decât de neutralitate absolută“³, acuzându-l în continuare pe primul ministru Brătianu de nesinceritate față de Bussche și de Czernin în ceea ce privește tratativele cu Rusia și cu celelalte puteri ale Antantei. Din însemnările lui Marghiloman, care reflectă cu multă precizie evenimentele din acea perioadă, deducem că atât Czernin cât și von dem Bussche nu au putut intra în posesia unor informații certe cu privire la tratativele purtate de guvernul român. Evident, avînd în vedere necesitatea păstrării unei discreții absolute în legătură cu aceste tratative, au fost luate numeroase măsuri pentru dezinformarea spionajului german și austriac. În acest scop au fost organizate, de pildă, serbările pline de fast dedicate zilei monarhului de la Viena. Scriind despre aceasta, Max Ronge arată că „românii au sărbătorit cu un fast neobișnuit ziua de 18 august, ziua de naștere a împăratului Franz Joseph. Cu aceasta ei puteau să zdruncine convingerea diplomaților“⁴.

În același timp, organele române de contrainformații s-au ocupat îndeaproape și de supravegherea permanentă a unor oameni politici români, simpatizanți ai Germaniei. Urmărirea lor era cu atât mai necesară cu cât unii politicieni ai vremii, aflați în opoziție, întrețineau strînse legături cu germanii sau cu austriecii din București. Folosind procedee ingenioase, îndeosebi filajul acoperit, organele române de contrainformații au obținut rezultatele scontate. Printre altele, ele stabilesc că reprezentanții Germaniei și Austro-Ungariei la București, von dem Bussche și respectiv Czernin, desfășoară activități de spionaj, iar odată cu aceasta cade și rețeaua

de agenți pe care o utilizau. În urma unor acțiuni pline de îndrăzneală, organele române intră în posesia unui bogat material de spionaj compromițător pentru cei doi diplomați. Astfel, contele Czernin, ambasadorul Austro-Ungariei la București, a „fost prădat“ de o servietă voluminoasă în care se aflau importante documente diplomatice și de spionaj, inclusiv cifrul pe care îl folosea. Autoritățile române au fost prompte în depistarea „hoților“, înapoiind servieta imediat diplomatului, evident, nu înainte de a fotografia prețioasele documente.

Șeful spionajului austriac află despre această acțiune abia în anul 1917, consemnând-o cu multă amărăciune : „După o lună am fost nevoit să raporteze contelui Czernin o chestiune neplăcută (contele Czernin devenise în 1917 ministru de externe al Imperiului austro-ungar — n.a.). În octombrie 1914, când fusese ambasador la București i se furase din automobil o servietă. Printre alte documente se afla acolo și cifrul diplomatic. Servieta cu întregul conținut îi fusese restituită... După cucerirea orașului București în podul vilei care aparținuse primului ministru Brătianu s-a găsit un mare număr de fotografii făcute după dările de seamă întocmite de ambasada austro-ungară, precum și cifrul nostru diplomatic, adică tocmai documentele care se aflaseră în servieta contelui Czernin“⁵.

Max Ronge dovedea contelui Czernin „care stăruise continuu pe lângă organele militare asupra necesității păstrării cifrurilor“ că „românii avuseseră, astfel, posibilitatea de a descifra corespondența Ambasadei Austriei încă din toamna anului 1914“⁶.

Derutat de zelul pe care organele de poliție române l-au depus în căutarea servietei și în restituirea ei în timpul cel mai scurt, contele Czernin nu a luat măsuri pentru a schimba cifrul, ba mai mult, de teamă de a nu fi pedepsit pentru neglijență, a trecut totul sub tăcere. În acest fel, pentru a nu fi demascată, ambasadorul austro-ungar a acceptat tacit o colaborare cu serviciul secret român care s-a folosit timp de doi ani de cifrul diplomatic austro-ungar, intrind în posesia unui bogat material informativ.

Subliniem ingeniozitatea manifestată în acest caz de serviciul secret român care, cu toate dovezile evidente privind activitatea de spionaj a diplomatului Czernin, nu s-a grăbit să ceară expulzarea lui, ci l-a obligat să îndeplinească rolul de agent dublu.

Justificându-se în fața lui Max Ronge, contele Czernin afirmă că raportase imediat împăratului Franz Joseph despre pierderea documentelor, dar că împăratul nu ținuse seama de acest fapt, neacceptându-i demisia. Evident, justitea informației contelui Czernin nu putea fi verificată, deoarece împăratul Franz Joseph murise între timp.

În ceea ce ne privește, nu putem accepta explicațiile lui Max Ronge, care caută să justifice activitatea contelui Czernin. O dovadă concludentă că fostul diplomat al Austriei la București nu raportase împăratului Franz Joseph despre pierderea documentelor o constituie ascensiunea sa ulterioară pînă la funcția de ministru de externe al Austro-Ungariei.

Nici von dem Bussche, care cunoștea, probabil, pățania colegului său, nu a fost lipsit de o surpriză asemănătoare, rămînînd fără servieta diplomatică chiar în ziua cînd se pregătea să plece din București, adică în momentul în care misiunea sa se încheiase ca urmare a izbucnirii războiului. Dar pentru că de data aceasta nu mai aveam nici o obligație față de Germania, documentele au rămas, în original, la dispoziția organelor de siguranță române. Printre acestea se aflau cîteva liste cu numele celor care trădaseră patria în schimbul mărcilor oferite cu dărnicie de spionul von dem Bussche și de emisarii săi. Așadar, guvernul român intră în ceasul al doisprezecelea în posesia acestor documente deosebit de valoroase, dar nici acum nu ia măsuri eficiente împotriva trădătorilor. Primul ministru Ion C. Brătianu, pornind de la premisa greșită că s-ar produce demoralizare în armată, ordonă doar urmărirea colaboratorilor din țară ai serviciului de spionaj german.

În această perioadă serviciul de spionaj german desfășoară și o intensă activitate propagandistică, folosind toate mijloacele de care dispunea. În țara noastră, după cum va nota mai tirziu Constantin Bacalbașa, „spionagiu german era în floare“, iar „un oarecare Roselius, faimos

agent al Germaniei, cumpăra, subvenționa ziare și întreținca, cu mare lux de cheltuieli, propaganda⁷. În afară de Roselius și Günther, în acțiunea de corupere a presei au participat și alți agenți, ca omul de afaceri Hennen-vogel și agentul de publicitate Iwersen. Evident, scopul acestei propagande consta în crearea în România a unui curent favorabil participării ei la război alături de Puterile Centrale, dar întreaga acțiune a fost sortită eșecului. Constantin Kirițescu consemnează că „această propagandă fără scrupul a contribuit și mai mult să înstrăineze simpatiile pe care le întâmpinaseră pînă atunci la noi germanii⁸”.

Povestind viața lui Take Ionescu, C. Xeni se referă și la activitatea febrilă desfășurată de spionajul german pentru a intra în posesia secretelor de stat, îndeosebi a celor legate de atitudinea României față de război. Este semnificativ că serviciul de spionaj german a folosit în activitatea de informații și o rețea feminină. „Într-o zi, relatează C. Xeni, Take Ionescu — care nu era insensibil la invitațiile unei femei frumoase — fu rugat să ia ceaiul în palatul unei doamne din aristocrație. Ea era unanim cunoscută nu numai pentru spiritul ei cultivat, eminent francez, dar și pentru frumusețea unor ochi celebri... El fu primit de fermecătoarea doamnă cu tot arsenalul mijloacelor ei de seducțiune. Nu mai era nimeni acolo. Firește, conversația cu un om politic așa de important nu putea să întîrzie de a deveni politică. Și inteligența amfitrioanei începu să strecoare, odată cu filtrarea ceaiului, întrebări indiscrete asupra adevăratelor intențiuni ale guvernului, asupra datei probabile a intrării noastre în acțiune, asupra efectivelor posibile ale armatei. Cu cît aceste întrebări erau mai abil strecurate, cu atît perspicacitatea lui Take Ionescu deveni mai bănuitoare. Își încordă mai bine atenția, urmărind mai atent jocul întrebărilor. Și nu-i trebuî mult, să se emancipeze de vîlul seducător al salonașului parfumat și să descopere ceva suspect”. Autorul arată, în continuare, că „viitorul a venit să confirme mai tîrziu bănuiala care l-a făcut pe Take Ionescu să-și scurteze vizita la ciudata amfitrioană⁹”.

Spionajul Puterilor Centrale s-a războit, în perioada neutralității, și cu spionajul Antantei, care acționa în țara noastră. Un fapt nu lipsit de semnificație se petrece în timpul funeraliilor regelui Carol I. Un tânăr turc trage câteva focuri de revolver în frații Boxton, agenți englezi, care se străduiau să atragă România de partea Triplei Înțelegeri. Atentatorul turc Redgele este arestat imediat, iar în cursul anchetei el declară că acțiunea sa a fost determinată de motive politice¹⁰.

Prin urcarea lui Ferdinand de Hohenzollern pe tronul României, după moartea unchiului său Carol, nu se produce o cotitură în politica externă a țării, nu este abandonată vechea politică în favoarea Germaniei și Austro-Ungariei, nu are loc o apropiere a României de Puterile Antantei. Ca și unchiul său, Ferdinand își făcuse serviciul în armata germană. Fratele său, prințul Wilhelm de Hohenzollern, se afla pe front, luptând împotriva forțelor Antantei, iar în toamna anului 1916 nu ezită să-i înfrunte chiar pe români. Nu dragostea de țară l-a făcut pe Ferdinand în 1916 să-și schimbe optica, ci conflictul în care se afla cu burghezia română, ale cărei interese coincideau, parțial, cu interesele poporului. Pe de altă parte, regina Maria, fiind vară primară cu regele George al V-lea al Angliei, a căutat să-i impună lui Ferdinand o politică favorabilă intereselor Angliei. În memoriile sale, caracterizând situația politică din țară, regina Maria consemnează următoarele : „menirea noului rege era una din cele mai grele mai ales cu privire la politica externă... inima îl trăgea de partea țării în care se născuse și în afară de aceasta era o nețărmurită încredere în neputința oricui de a înfringe oștirile germane, așa cum o avusese și unchiul său. Cu nici un preț nu își putea închipui că vor fi biruite“¹¹. Exprimându-și încrederea neclintită în Anglia, regina Maria consideră că era de datoria ei „să-l aduc treptat, treptat, să primească ceca ce nu se putea înlătura. Aceasta numai eu o puteam face, dar era nevoie de multă dibăcie. Trebuia să fiu ca un medic al sufletului său, să-l pregătesc încetul cu încetul, să dau putere voinței lui, să-i întăresc firea, să-i netezesc calea și la aceasta nu puteam ajunge decât fiind merou de strajă“¹².

Referindu-se la lupta care s-a dat în perioada neutralității între Ferdinand și Maria, N. Gane conchide că regina „a învins fiindcă a fost mai energică și fiindcă a avut până la urmă și pe oamenii de stat și opinia publică de partea ei”¹³. Regina Maria a avut într-adevăr un oarecare rol în a-l determina pe Ferdinand să acționeze în favoarea Antantei.

În această perioadă au fost comise însă și numeroase greșeli, printre care se numără lipsa de finalizare a unor acțiuni întreprinse de serviciul român de contrainformații, lipsa de colaborare între acesta și serviciul de informații în îndeplinirea unor misiuni de interes comun.

Mai multă fermitate, mai mult curaj din partea organelor române de contrainformații care acționaseră de atâtea ori cu abilitate și făcuseră dovada unor calități deosebite, ar fi putut duce la anihilarea completă a activității agenților serviciului german și austriac în România.

La începutul războiului Max Ronge avea să recunoască criza prin care trecea spionajul austriac, care „a avut nevoie de o anumită perioadă de adaptare la noile condiții”, iar după ce consulatele și rezidențele austriece au fost nevoite să părăsească România, acesta a fost obligat să treacă la reorganizarea activității, dar, după cum sublinia șeful spionajului austriac, „pentru obținerea rezultatelor necesare era nevoie de timp”¹⁴.

Evident, Max Ronge recunoaște astfel că serviciile de spionaj german și austriac au primit lovituri puternice din partea serviciului român de contrainformații, ceea ce a dus la anihilarea, pentru o perioadă îndelungată, a activității lor.

„Nici Mata Hari...”

În anii premergători primului război mondial organele informative române își concentrează activitatea în direcția Transilvaniei, Banatului și Bucovinei, unde românii așteptau de veacuri să fie eliberați de sub jugul străin. Serviciul secret român a găsit, dincolo de Carpați, un teren fertil, netezit de lupta patrioților ardeleni care au sădit în inimile oamenilor conștiința unității naționale. Mihai Viteazul, Horia, Cloșca și Crișan, Avram Iancu, Simion Bărnuțiu, Nicolae Bălcescu și Alexandru Ioan Cuza au purtat prin vreme legământul sfânt al unității poporului român. Pentru înfăptuirea lui, la începutul secolului al XX-lea continuau să se afle pe cîmpul de luptă zeci de mii de patrioți care acționau pe plan politic, social, cultural și economic pentru drepturile românilor din Transilvania, pentru propășirea culturii românești și pentru realizarea unității naționale.

Referindu-se la aceste evenimente, conducătorul statului român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în ședința jubiliară din toamna anului 1968 a Marii Adunări Naționale, consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, sublinia că „un eveniment memorabil în istoria poporului nostru este unirea vremelnică a Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei într-un stat feudal centralizat, sub conducerea marelui voievod Mihai Viteazul. Unirea de la Alba Iulia din 1600 s-a înscris pentru totdeauna, cu litere de aur, în hronicul țării, acest

act devenind un simbol strălucit, însuflețitor pentru toate generațiile, care au aspirat spre constituirea statului unic național¹.

La începutul secolului al XX-lea lupta pentru înfăptuirea statului național român unitar s-a desfășurat de ambele părți ale Carpaților. Criza care măcina de mai bine de o jumătate de secol Imperiul austriac, poate cel mai reacționar dintre imperiile Europei, prigoana îndreptată împotriva românilor, după realizarea dualismului austro-ungar, au dat avînd luptei de eliberare pe care o duceau românii din Transilvania, Banat și Bucovina. Lupta românilor subjugăți de Imperiul austro-ungar găsea sprijin moral în succesele obținute dincolo de Carpați; Unirea Principatelor la 24 ianuarie 1859, dobîndirea independenței țării în 1877, în luptele de la Plevna, Grivița și Smîrdan, la care au participat și tineri voluntari ardeleni.

După cum arătam, Carol I, legat prin toată ființa sa de interesele germane și austro-ungare, a căutat să zădărnicească lupta firească a poporului român, dar cu toate acestea ideea unității naționale a continuat să călăuzească generațiile de patrioți în tot timpul domniei sale.

În această direcție activitatea serviciilor române de informații și contrainformații corespundea intereselor naționale și tocmai de aceea s-a bucurat de sprijinul maselor populare, al ostașilor și al unor personalități de seamă ale vieții politice din România. Dcaltfel, Max Ronge consemnează că „serviciul de spionaj românesc a găsit în sinul populației din Transilvania multe simpatii“, iar în timpul războiului, comandantii armatei „au găsit o sumedenie de oameni care îi informau asupra mișcărilor trupelor noastre“. Oamenii recrutați de serviciul român de informații în Transilvania aparțineau celor mai diverse categorii sociale. Pentru serviciul de informații român au lucrat profesori, ingineri, doctori, farmaciști, preoți, avocați, funcționari, factori poștali, feroviari, comercianți. Cei mai mulți erau animați de sentimente patriotice profunde, de conștiința originii comune a tuturor românilor, de necesitatea unirii forțelor în luptă

pentru eliberarea de sub jugul austro-ungar. La această acțiune participă numeroși tineri transilvăneni, cu toate că îi pîndea la fiecare pas, spînzurătoarea. De fapt, conducătorul unei rețele de agenți ai serviciului secret român, cu sediul în Brașov, îi reunește pe toți colaboratorii săi într-un „club al spînzuraților“.

În această perioadă, numeroși tineri se oferă să colaboreze cu serviciul secret român în desfășurarea activității de informații, în răspîndirea publicațiilor interzise de regimul austro-ungar, în săvîrșirea actelor de sabotaj și diversiune. Numeroși agenți recrutați de serviciul secret român nu se aflau în atenția autorităților, fiind căsătoriți cu femei de origină maghiară, dar în multe cazuri și acestea au fost atrase în activitatea de informații. În acțiunile mai dificile, agenții din Transilvania erau dublați de cadre ale serviciului secret român, care îi îndrumau din umbră. Este necesar să menționăm că, încă înainte de începerea primului război mondial, agenții din Transilvania fuseseră dotați cu mijloace tehnice adecvate, îndeosebi cu aparate de fotografiat.

Prin activitatea desfășurată în Transilvania, serviciul secret român urmărea să obțină cît mai multe informații veridice, care să folosească, la momentul oportun, ca bază de acțiune: informații de importanță strategică privind geografia fizică, topografia, orașele, întreprinderile industriale, mijloacele de transport, populația și repartiția ei, date cu privire la autoritățile comunale și orășenești și, evident, informații cu caracter militar, privind mișcările de trupe, existența fortificațiilor etc.

Procurarea hărților, întocmirea unor situații statistice cu privire la populația din Transilvania, la activitatea economică, redactarea unor monografii și broșuri de popularizare care cuprindeau informații cu caracter secret — iată doar cîteva din acțiunile realizate fie cu ajutorul agenților, fie cu sprijinul unor oameni politici și scriitori români din Transilvania. Toate aceste informații, dar mai ales broșurile și monografiile, au fost de un real folos Marelui stat major în elaborarea planurilor de operații. Printre acestea menționăm lucrarea *Românii de peste Carpați* de I. Russu-Șirianu, apărută în București

În anul 1908, care cuprinde date cu privire la populație și repartitia ei pe zone, la starea socială și culturală, la armată, la viața economică, precum și cu privire la autoritățile comunale și orășenești. Cîțiva ani mai tîrziu, scriitorul Ion Slavici, în broșura intitulată *Românii din Ardeal*, aduce completări importante, care reprezintă tot atitea informații. Prin acest procedeu simplu, dar eficace, folosit cu dibăcie în alcătuirea broșurilor și lucrărilor monografice, era acumulat un bogat material documentar și informativ.

În anii neutralității sînt editate numeroase materiale de propagandă care sînt răspîndite în satele și orașele din Transilvania în scopul ridicării lor la lupta de eliberare a românilor oprimați de Imperiul austro-ungar. O tînără care răspîndea astfel de materiale, fiind prinsă de jandarmii austro-ungari, preferă să se sinucidă decît să divulge rețeaua din care făcea parte, decît să suporte torturile din închisoare ².

Serviciul secret român a organizat în Transilvania o puternică rețea de informații, în care activau, în perioada neutralității, după unele calcule ale Statului major austro-ungar, peste o mie de agenți. Printre acestea se remarcă grupurile constituite de profesorul Aurel Moldovan la Suceava, Spiridon Boita la Brașov, David Pop la Hărman etc. Patriotii români desfășoară o activitate susținută, angrenînd în culegerea informațiilor foarte mulți colaboratori și constituind agenturi cu puternice ramificații. Astfel, brașoveanul Spiridon Boita organizează o rețea în toată Transilvania. Grupul său îndeplinește misiuni informative în Banat, Bucovina, la Seghedin, Szolnok și, evident, în Transilvania. Deosebit de întreprinzător și dotat cu o bogată fantezie, plin de abilitate și curaj, Spiridon Boita se deplasa dintr-o localitate în alta, strecurîndu-se pe sub nasul jandarmilor cu pană de cocoș, sub înfățișarea modestă a unui muncitor, a tăietorului de lemne în căutare de lucru, a geambașului preocupat de negoțul său, a omului de lume chefliu și cartofoar ce se angrena în jocul de cărți, în petreceri cu militari și cu femei cărora le plăcea să povestească multe. Acționînd cu multă iscusință, Spiridon Boita reușește să aducă ser-

viu prețioase și să inițieze o puternică agentură de informații purtând denumirea simbolică de *Clubul spînzuraților*, cu un efectiv de peste 200 de oameni. Înfruntînd primejdiile ce îl pîneau la tot pasul, inclusiv spînzurătoare, care devenise o pedeapsă frecventă în anii războiului pentru stăvilirea luptei de eliberare națională a popoarelor subjugate din Imperiul austro-ungar, Spiridon Boita purta corespondență cu diferite centre de informații, distribuia agenților chestionare pentru cercetare și găsea întotdeauna timp pentru a verifica veridicitatea informațiilor aduse de colaboratori și a le centraliza. El a reușit să transmită organelor române planul fortificațiilor din Carpați, de-a lungul Oltului și Mureșului, pentru alcătuirea căruia Boita a vizitat tot lanțul Carpaților, din Bucovina pînă în Banat. Agentul brașovean menținea legătura cu serviciul secret român prin Dumitrescu, șeful poliției din Predeal, trecînd adeseori granița pe la Vama Cucului și pe cărările tainice de pe crestele munților. Șeful serviciului de spionaj al Austro-Ungariei, Max Ronge, afirmă că Boita era taciturn și viclean, că „încă din vreme de pace Boita era suspectat de spionaj. În 1911 îl găsim procurîndu-și pe față hărțile Transilvaniei. În timpul războiului cumpără fără codire hainele ofițerilor căzuți. Casa lui era frecventată intens. Închiria terenuri chiar în zona frontierei. În atari condiții îi era ușor să intre în contact cu românii de peste munți. De asemenea, în apropierea acestor terenuri instalase o femeie care îi servea ca mesageră“.

În apropiere de Brașov, la Hărman, desfășoară o intensă activitate un alt agent, David Pop, care s-a întîlnit adeseori cu Spiridon Boita, fără a-i face însă nici un fel de mărturisiri, decît după o îndelungată colaborare în slujba serviciului secret român. Max Ronge admira mult activitatea desfășurată de acest agent al serviciului secret român. David Pop, arăta el, „era neobosit. Niciodată nu stătea mai mult de o zi pe săptămînă în casa lui, era veșnic în căutare de noi colaboratori. Mai ales îl găsim dînd tircoale în mediul militar. Pretutindeni e la pîndă, pretutindeni caută să culeagă informații. E amabil în tren, unde se străduiește prin toate mijloacele să tragă de

limbă funcționarii și călătorii. Cite nu iscodește ! Ca să se dea bine pe lingă cucoane, le poștește în trăsura lui și fiindcă îl interesează lucrările de fortificații, el frecventează înbrăcat în straie de vânător pe muncitorii care trebuiesc la aceste fortificații. Când se brodește într-o localitate, se dă drept chiabur, jucînd cărți cu gentilețe remarcabilă cu soldații cantonați. Îi lasă pe parteneri să ciștige și profită de buna lor dispoziție ca să le scoată informații.“.

La Suceava își desfășoară activitatea profesorul Aurel Moldovan. El înființează în acest oraș un centru de informații în care activează frații și rudele sale, Iosif, Dumitru și Rudolf Moldovan, profesorii Munteanu și George Tofan, avocatul Nicu Carabeowschi, medicul Ilie Pitecanu, pădurarul Rudolf Filkler și Jannete Anischel. Grupul condus de profesorul Aurel Moldovan culege informații cu privire la armata austro-ungară din Bucovina și Galizia. Unele informații prezentau interes și pentru armata rusă, angajată în lupte directe cu trupele austro-ungare. Ele erau transmise organelor de resort din armata rusă în baza relațiilor de colaborare.

Au existat și cazuri cînd, datorită imprudenței, dorinței exagerate de a intra cu orice preț în posesia informațiilor, unii agenți au căzut. Redînd în jurnalul său o convorbire cu Mihaly, reprezentantul guvernului de la Budapesta la București, Alexandru Marghiloman consemnează că, acesta i-ar fi relatat că „un împeगत Popescu a fost arestat pe cînd fotografia tranșeele, iar percheziția a descoperit scrisori de la Tăzlăoanu și Goga prin care erau cerute aceste fotografii“³.

Spionajul feminin, învăluit în mister și legendă, care a dat naștere, după război, unei bogate literaturi ce continuă să polarizeze și astăzi atenția cititorilor, a avut reprezentante demne și pe meleagurile românești.

Agentul „B 9“, care își desfășura activitatea în Banat, era căutat cu febrilitate de serviciul de contraspionaj austro-ungar, iar autoritățile austriece ofereau sume fabuloase pentru capturarea sa. Sub denumirea conspirativă de „B 9“ se ascundea o femeie, originară din Banat, care fusese recrutată de serviciul secret român încă la

inceputul războiului. Intrînd în relații cu ofițeri germani și austro-ungari din Timișoara, agentul „B 9” aduce imense servicii României și Serbiei în anii primului război mondial, procurînd informații cu privire la pregătirile militare și la mișcările trupelor austro-ungare din Banat, precum și la planurile Puterilor Centrale îndreptate împotriva României. Agentul „B 9” nu a putut fi identificat mult timp de organele de contraspionaj austro-ungare. Fisura s-a produs tocmai la București, unde serviciul de spionaj al Puterilor Centrale reușește să-l identifice pe agentul „B 9” în persoana frumoasei Maria Bălan, care se afla mereu în anturajul unor ofițeri germani și austrieci din Banat. Ea este imediat arestată și judecată de un tribunal militar, care o condamnă la moarte prin spînzurătoare. În graba lor de a aduce la îndeplinire sentința, autoritățile austro-ungare îi refuză cererea de grațiere către împărat, drept acordat pînă atunci tuturor osîndiților la moarte.

Evenimentele care urmează de acum înainte par de domeniul fanteziei... Zorii unei zile mohorîte, cu cer înorat. Călăii se îndreaptă spre celulă pentru a o duce pe osîndită sub funia spînzurătorii pregătite din vreme, dar stupoare : celula e goală, „B 9” dispăruse.

Cu privire la evadarea Mariei Bălan din închisoare, chiar în ajunul executării sale, au fost emise mai multe ipoteze. Unii considerau că evadarea fusese facilitată de ofițerii germani și austro-ungari cu care Maria Bălan avusese relații strînse și căroră le era teamă să nu fie compromiși ca urmare a declarațiilor pe care ea le-ar fi putut face înainte de a fi executată ; afirmația nu pare veridică, dată fiind tocmai graba cu care autoritățile au căutat să treacă la executarea sentinței. Cei care s-au ocupat de cazul Mariei Bălan și-au exprimat părerea că evadarea fusese organizată de serviciul secret român printr-o acțiune deosebit de curajoasă, bine pusă la punct. Ne raliem acestei păreri, întrucît și faptele ulterioare au confirmat justetea ei.

După evadare, Maria Bălan ajunge în București. Femeie frumoasă și inteligentă, scăpată ca prin minune de la spînzurătoare, ea se bucura pe atunci și de o mare

popularitate. Referindu-se la activitatea ei, un ziar din perioada postbelică menționa că „planurile serviciului de spionaj al Vienei erau dejucate de o spioană desăvîrșită“, iar cotidianul francez *Paris soir*, asemuind-o cu Mata Hari, o numea „faimoasa Maria Bălan, regina spionajului“. Putem însă afirma cu certitudine că în ceea ce privește activitatea de culegere a informațiilor agentul „B 9“ o depășește pe misterioasa și enigmatică Mata Hari. Maria Bălan a fost un agent dublu, dar a servit puteri aliate, România și Serbia, a cules informații în cercurile de ofițeri ai Puterilor Centrale, pe care a știut să-i facă mece prin frumusețea sa, prin calitățile sale deosebite puse în slujba unei cauze drepte. Ea s-a bucurat pînă la capăt de sprijinul celor cărora le-a închinat activitatea, iar ofițerii români de informații nu au părăsit-o în clipele grele, ci i-au înlesnit evadarea, performanță neegalată nici de Mata Hari, nici de altă celebritate a spionajului feminin din anii de crîncenă înclătare ai primului război mondial.

Serviciul secret român a desfășurat o intensă activitate de culegere a informațiilor chiar în capitala Imperiului austro-ungar, la Viena, unde, după aprecierile lui Max Ronge, rețeaua organizată de atașatul militar român, căpitanul Traian Stîrcea, cuprindea aproximativ 50 de agenți. Căpitanul Traian Stîrcea și-a desfășurat activitatea în strînsă colaborare cu alți diplomați și atașați militari, ca italienii Valerio Benuzzi și Mario Rensi, secretarul ambasadei chilene, Filip Aninat, și atașatul militar argentinian, Villegas. Ultimii doi au lucrat pentru serviciul secret român și după intrarea țării noastre în război împotriva Austro-Ungariei, expediind prin Elveția neutră informațiile culese de ei pentru agenții români.

O activitate prodigioasă desfășoară și atașatul comercial, Vasile Candiani. Studentul Ștefan Iorga, arestat în primele zile după intrarea României în război, mărturisește la anchetă că lucrează pentru serviciul secret român începînd din luna mai 1915 și că „în timpul îndeplinirii diferitelor misiuni se întîlnise cu peste 50 de spioni, ma-

joritatea dintre ei naționalisti români. Printre aceștia se numără și atașatul comercial român, Vasile Candiani“⁴. Studenta Tereza Colben, descoperită în octombrie 1918, fiind supusă interogatoriului, dovedește spionajului austro-ungar că românii nu au încetat niciodată activitatea de culegere a informațiilor. După cum notează Max Ronge, „în gulerul de blană al studentei a fost descoperită o hîrtie conținînd o misiune de spionaj și cheia cifrului. Ea a recunoscut că fusese recrutată pentru activitatea de spionaj de atașatul comercial român la Berna, Vasile Candiani, care îi propusese să transmită informațiile culese prin același chilian Aninat, care la rîndul său transmitea aceste rapoarte în Elveția prin currierii săi“⁵.

Referindu-se la activitatea căpitanului Traian Stîrcea, Max Ronge menționează că diplomatul român culegea informații chiar de pe frontul austro-ungar, obținînd un permis în acest scop. Informațiile, care făceau obiectul unor rapoarte, erau înaintate guvernului român. Diplomații români au reușit întotdeauna să împletească judicios acoperirea legală cu munca agenților pe care îi recrutaseră în timpul neutralității, precum și în timpul războiului. Subliniem totodată că atît atașatul comercial Vasile Candiani, cît și căpitanul Traian Stîrcea au colaborat cu agenții spionajului unor țări neutre sau interesate, unindu-și astfel eforturile în acțiunea de culegere a informațiilor.

Toate aceste fapte, desprinse din marca epopee a războiului nevăzut, dovedesc că serviciul secret român și-a concentrat atenția îndeosebi asupra Austro-Ungariei și Germaniei, pe care armata română avea să le înfrunte începînd din vara anului 1916.

La sud de Dunăre, dacă ținem seama de insuccesele armatei române și ruse la Turtucaia, Silistra și în Dobrogea, în toamna anului 1916, s-ar părea că activitatea informativă a fost inexplicabil neglijată, ceea ce este inexact. În momentul intrării țării noastre în război, situația era foarte bine cunoscută atît guvernului român, cît și Statului major al armatei ruse.

Serviciul secret român și-a făcut pe deplin datoria și la sud de Dunăre, dar informațiile culese au fost ignorate de Marele stat major al armatei române și de comandanții militari ruși, care erau convinși că Bulgaria, eliberată de armatele rusă și română în 1877, nu va lupta niciodată împotriva lor, împotriva celor ce i-au oferit, prin jertfe de sânge, independența și suveranitatea, nu va lupta mai ales împotriva Rusiei, care secole de-a rindul a sprijinit-o prin forța armelor și pe cale diplomatică. Dar Bulgaria se găsea, în anii primului război mondial, în tabăra adversă, alături de Germania și Austro-Ungaria, alături de asupritorii ei seculari, turcii. După înfrângerea definitivă a Serbiei, o armată germană condusă de Mackensen era cantonată în Bulgaria, fiind gata să acționeze împotriva Rusiei.

Pregătirile din Bulgaria, îndreptate împotriva țării noastre, nu au rămas neobservate de serviciul secret român, care a căutat să obțină, prin diferite mijloace, informațiile necesare. Răsfoind însemnările zilnice ale lui Marghiloman, citim în dreptul datei de 18 ianuarie 1916 că „o escadrilă de avioane românești a zburat peste granița bulgară și a explorat pînă la Șumla pentru a recunoaște poziția trupelor“⁶, iar la 18 martie 1916 este consemnat faptul că o doamnă, pe nume Böhaker, care fusese în Bulgaria la fratele său, ofițer din armata germană, mărturisea unui om politic român că „după spusele fratelui ei, 400 000 de oameni, bulgari și germani, sînt gata să ne atace“⁷. Aceste știri au fost completate și verificate de organele române de informații care au apelat la serviciile agenților sau ale diplomaților români de la Sofia.

Începînd din anul 1914, serviciul secret român a organizat supravegherea permanentă a porturilor de la Dunăre, de pe malul bulgar, trimițînd totodată agenți pe teritoriul acestei țări, pentru a se informa despre pregătirile pe care Puterile Centrale le făceau împotriva României. În primăvara anului 1916, din ordinul lui Iancu Panaitescu, comandantul brigăzii de siguranță din Constanța, Constantin Duca, organizează în Dobrogea un ser-

viciu de informații. Împreună cu alți cîțiva agenți capabili, Constantin Duca trece granița în Bulgaria, unde străbate toată zona ce se întinde pînă la linia Varna—Șumla, revenind în țară cu informații importante privind pregătirile militare ale bulgarilor și germanilor, instalațiile și fortificațiile existente, armamentul din dotare. Aceste informații se refereau, de pildă, la direcția în care sînt îndreptate tunurile, la calibrul lor, la mijloacele de comunicație. Nu era neglijată însă nici starea de spirit a populației și armatei bulgare, arătîndu-se că populația este nemulțumită de prezența trupelor germane, iar armata bulgară se uită cu dușmănie la trupele lui Mackensen, bine hrănite și cantonate în cazărmi, în timp ce soldații bulgari erau nevoiți să stea în corturi. De asemenea, atașatul nostru militar la Sofia, colonelul Țenescu, informează operativ guvernul român despre tratativele purtate între bulgari și germani, despre situația trupelor din Bulgaria, unde aveau loc concentrări masive și unde era cantonată o armată germană puternică și un corp de oaste turcesc. Informațiile transmise de colonelul Țenescu erau deosebit de exacte : în unul dintre rapoartele sale era indicat chiar numărul batalioanelor de care dispuneau cele trei țări în Bulgaria.

Prin urmare, serviciul secret român și-a făcut și aici datoria, înfrîngerile suferite în primele luni ale războiului, în toamna anului 1916, în Dobrogea, datorîndu-se greșelilor elementare comise de Marele stat major al armatei române, care a subestimat valoarea acestor informații, neținînd seama de ele în elaborarea planului de operații.

Și aliații erau informați despre pregătirile care se făceau pe teritoriul Bulgariei împotriva țării noastre. Astfel, mareșalul francez Joffre informează guvernul român cu privire la convenția militară secretă de la Pless și elaborează chiar un plan de atac împotriva forțelor concentrate în Bulgaria, dar planul este respins. Chiar unii generali ruși își exprimau temerea că trupele de la sud de Dunăre ar fi fost pregătite să treacă la ofensivă, dar pînă la urmă această posibilitate a fost ignorată. Re-

ferindu-se la atitudinea lui Brătianu, Take Ionescu se întreba dacă acesta nu ar trebui considerat criminal, deoarece „ca și Statul major care lucra în cea mai strînsă legătură, lasă linia de sud aproape complet descoperită. «Capul de pod» de la Turtucaia fu lăsat fără pod, iar acolo fu trimisă cea mai slabă și nepregătită dintre toate unitățile noastre militare. Trei divizii improvizate din ultimele batalioane ale fiecărui regiment fură astfel ur-site a înfrunta atacurile lui Mackensen !“⁸.

Serviciul secret român a oferit Marelui stat major în perioada neutralității, un bogat material informativ, de care însă nu s-a ținut seama întotdeauna. El a pregătit terenul pentru acțiunile armatei române în Transilvania, a pus la dispoziție, dintre agenții recrutați în perioada neutralității, călăuze de nădejde care au ajutat unitățile române să treacă cu ușurință peste fortificațiile austro-ungare, înaintînd impetuos în primele zile.

La dispoziția comandanților au fost puse liste în care erau trecute localitățile și oamenii demni de încredere, cunoscuți de organele informative române, capabili să sprijine armata în acțiunile ei. Astfel, colonelul M. Urdăreanu, comandantul regimentului de infanterie 'Argeș, „indica subordonaților săi localitățile unde oamenii de încredere transilvăneni desemnați pe nume s-ar oferi ca ghizi“. Un escadron de cavalerie deținea de la preotul din Săliște „importanta știre că la Miercurea, lângă Sebeș, debarcă și se adună trupe germane“⁹, iar trecerea Oltului de o coloană română este „înlesnită“ prin devotamentul unei tinere românce, Maria Manciușlea, din comuna Pîriu“, care „s-a prezentat comandantului român și i-a arătat un loc de trecere favorabil, neapărat de dușmani“¹⁰. Activitatea serviciului secret român și-a dovedit pe deplin utilitatea în prima parte a campaniei din anul 1916, cînd armata română s-a bucurat de sprijinul populației care, animată de patriotism, a înfruntat primejdii nebănuite.

Dar serviciul secret român s-a bucurat, în această perioadă, și de atenția deosebită a guvernului, care i-a acordat sprijin material substanțial. În însemnările sale

Marghiloman arăta că siguranței îi era alocată suma de 120 000 lei lunar.¹¹

Anii războiului au relevat însă unele greșeli comise de serviciul secret român, care au dus la pierderi inutile de vieți omenești. Dar tot atunci și-au desfășurat activitatea oameni simpli, țărani, muncitori, intelectuali, militari care au făcut o artă din simpla culegere a informațiilor, care au devenit celebriți ale spionajului, la loc de frunte situându-se țăranii din Vrancea și din Oltenia.

Țărani români în arena războiului secret

La sfîrșitul anului 1916 România se afla într-o situație deosebit de critică. Înfrîntă în Dobrogea de trupele germano-bulgaro-turce comandate de mareșalul Mackensen, înfrîntă în Carpați de austro-germani, armata română este nevoită să cedeze în cîteva luni o mare parte a teritoriului național și să se retragă pînă în sudul Moldovei.

Cauzele care au determinat eșecul din toamna anului 1916 sînt multiple. Ele nu-și găsesc explicația în lipsa de combativitate, de eroism și dăruire a soldatului român, ci în greșelile săvîrșite de conducătorii politici și militari ai țării, care au neglijat pregătirea armatei pentru campanie, nu au acordat atenție dotării ei cu armament și cu tehnică modernă la nivelul celorlalte armate care intraseră în război. O altă cauză rezidă în incompetența unor ofițeri superiori, a unor generali chiar, cocoțați în fruntea armatei nu datorită pregătirii și capacității lor, ci ca urmare a unor manevre politice. Nu trebuie trecută cu vederea nici trădarea săvîrșită de unele cadre militare cu funcții de răspundere, precum și de unii politicieni care s-au pus în slujba dușmanului. Înfîngerea din toamna și iarna anului 1916 își găsesc explicația și în lipsa unor fortificații pe direcția austro-ungară, care ar fi permis armatei române să opună inamicului o rezistență mai îndelungată sau ar fi asigurat condiții mai favorabile de repliere.

Evident, printre cauzele care au determinat insuccesele armatei române se numără și unele lipsuri ale serviciului de siguranță care, după primele înfringeri suferite pe front, nu-și mai găsea cadența, mergînd aproape din greșală în greșală atît în ceea ce privește păstrarea secretelor militare, cît și neputința de a asigura frontul cu informații trebuincioase.

În cursul retragerii începe, de fapt, dezagregarea serviciilor de informații ale armatei române. În acest timp, generalul A. Zottu, șeful Marelui stat major, și maiorul Ionescu, care intraseră în slujba spionajului Puterilor Centrale, trădînd interesele poporului, cauzează pierderi de sute de mii de vieți omenești. Ei sînt descoperiți de serviciul de siguranță, dar se sustrag pedepsei meritate cu prisosință, luîndu-și singuri viața. În timpul retragerii, organele de informații și contrainformații, dezorientate, nu iau măsuri eficiente pentru păstrarea secretelor militare. Se comit astfel greșeli elementare. Corpul 6 de cavalerie rus, care acționase în Dobrogea, „pierduse cifrurile ministerului de război și legăturii radio“¹, iar la 2 decembrie, pe frontul din Muntenia, cînd se pregătea contraofensiva de pe Argeș, cade în mîinile inamicului, răstăcîndu-se, un automobil al Marelui stat major, în care se aflau ordine și planul de operații ale armatei române. Inamicul află despre contraofensiva proiectată la începutul lunii decembrie de armatele română și rusă, capturînd și un „ofițer de stat major din divizia a 8-a română, cu un ordin în care se vorbea despre viitoarea contraofensivă“². Aceste grave lipsuri permit inamicului să descifreze radiogramele românești; de altfel, Max Ronge consideră că radioul nostru este „flecar“, întrucît permite, prin emisiunile sale, să fie cunoscute multe dintre acțiunile militare pregătite de armată.

În urma victoriilor raportate de Puterile Centrale agenții spionajului, nedescoperiți de organele de siguranță, își intensifică activitatea în spatele frontului. Se iau totuși unele măsuri pe linie de contrainformații, care se dovedesc a fi ineficace. Astfel, odată cu începerea ostilităților, unii supuși străini bănuți de spionaj sînt arestați, dar o parte dintre ei scapă datorită relațiilor pe care le întrețineau cu politicienii vremii, iar

alții încearcă și reușesc să-i corupă pe funcționarii de la siguranță, fiind puși în libertate. Mai târziu se va constata că tocmai printre aceștia se aflau și agenții spionajului Puterilor Centrale. În toamna anului 1916, zepelinele germane îi terorizau în fiecare noapte pe bucureșteni prin bombardamentele pe care le executau nestincherit, fiind bine dirijate de agenții spionajului străin. „Casa lui Take Ionescu, perfect identificată, cu tot întinericul profund, era indeosebi ținta bombelor nocturne”³. Agenții străini, germani și austrieci, aveau sarcina identificării „perfecte” a unor obiective din București și dirijau, prin diferite mijloace de semnalizare, zepelinele și avioanele germane ce porneau din Bulgaria spre capitala țării noastre. Unii agenți străini erau dotați chiar cu aparatură radio, cu ajutorul căreia transmiteau zepelinelor germane informații pentru centrul de spionaj de la Sofia⁴.

Pe timpul retragerii au fost săvârșite, de asemenea, numeroase greșeli care au contribuit la dezorganizarea serviciului român de informații. În primul rînd, multe documente importante nu au fost evacuate din vreme. Tocmai de aceea, germanii au găsit importante documente secrete în podul casei lui Brătianu. Totodată, multe instituții au neglijat să-și evacueze arhivele. Spionajul austriac profită de acest lucru, dînd chiar unui ofițer misiunea „de a începe o activitate de controlare a arhivelor rămase”⁵.

Pe de altă parte, efectivele de care dispunea serviciul de siguranță în timpul războiului erau foarte reduse, ceea ce a făcut imposibilă urmărirea tuturor persoanelor suspectate de spionaj. Din această cauză, trădătorii țării s-au strecurat cu abilitate, reușind să inducă în eroare serviciul de siguranță și să-și continue nestincheriți activitatea criminală. Cel mai tipic în acest sens este cazul colonelului Victor Verzea, care nu a putut fi identificat de organele de siguranță, cu toate că în perioada neutralității el activase în solda Germaniei. Trădătorul deținea un post cheie prin care trecea majoritatea informațiilor privind apărarea statului român : era director al Direcției generale a poștei, telegrafului și telefo-

nului și, în această calitate, a oferit dușmanului copii de pe corespondența comandanților militari și a oamenilor politici. Aceste informații priveau în principal mișcarea trupelor române. După căderea capitalei, trădătorul predă intactă cotropitorilor rețeaua de telegraf, telefon și poștă, cu toate că primise ordin să distrugă toate instalațiile și să transporte în Moldova colosala sumă de 8 000 000 lei aparținând vistieriei statului. Pentru serviciile aduse, trădătorul este răsplătit cu generozitate de nemți, fiind numit primar al orașului București și continuând, în noua funcție, activitatea de trădare a intereselor românești.

Putea oare fi descoperit la timp trădătorul Verzea, putea oare fi zădărnicită acțiunea agentului care a adus imense prejudicii armatei și statului nostru, sau a fost prea abil, netrezind nici cea mai mică bănuială în rîndurile slujitorilor siguranței române ?

Din analiza documentelor vremii, constatăm că activitatea colonelului Verzea era cunoscută încă de mult timp de unii oameni politici și de siguranță, o defecțiune la poștă fiind semnalată guvernului român și de miniștrii de externe ai Franței și Rusiei. La 21 ianuarie 1916, Marghiloman află, după cum el însuși consemnează în jurnal, chiar de la von dem Bussche despre relațiile strînse ale acestuia cu colonelul Verzea, iar la 23 iulie ambasadorul se interesează de o telegramă primită de Take Ionescu de la Odesa, de pe care Verzea „a păstrat cople“⁶. Vasile Căncicov menționează „imensul scandal“ care a avut loc la începutul lunii august 1916 la poșta capitalei ca urmare a încunoștiințării guvernului român de către miniștrii Franței și Rusiei că „poșta românească comunică domnilor von dem Bussche și Czernin telegramele cifrate ale guvernelor lor“⁷. Siguranța română bănuia, de asemenea, că Verzea era agent al Puterilor Centrale, deoarece directorul poștei începuse să se intereseze prea îndeaproape de secretele militare, de mișcările trupelor române, devenind astfel suspect⁸. Dosarul Günther și documentele sustrate de von dem Bussche la 16 august 1916, în care „erau trecute numele partidelor, ofițerilor, oamenilor politici, gazetarilor și samsarilor care s-au lăsat corupți și plătiți“ nu au fost folosite în mod judicios de autoritățile române, ceea ce

i-a permis lui Verzea și colaboratorului său Flechtenmacher să-și continue activitatea criminală îndreptată împotriva statului și poporului român. După cum putem constata, organele de siguranță erau prevenite asupra activității de spionaj pe care o desfășura directorul poștei. Chiar dacă nu exista încă certitudinea că acesta se afla în slujba Germaniei, trebuiau luate totuși măsuri de precauție. Timiditatea cu care siguranța română a acționat în cazul Verzea, oferindu-i posibilitatea să-și desfășoare nestingherit activitatea, se datorează și existenței unei inexplicabile rețineri în fața citorva conducători militari și politici, care se dovediră în cele din urmă a fi trădători ordinari. Foarte drastică cu oamenii simpli, siguranța română a acționat cu multă rezervă în cazul celor care ocupau poziții importante în ierarhia militară și politică. Așa se explică de ce agentul Verzea a scăpat nepe-depsit, de ce colonelul Sturdza, un alt trădător, nu a fost descoperit la timp, reușind să treacă, în iarna anului 1917, la inamic și să acționeze în detrimentul statului și armatei române. Judecat în contumacie, colonelul Verzea este condamnat la moarte, dar după război pedeapsa îi va fi comutată în închisoare pe viață, cercurile conducătoare din acele vremuri dovedind încă o dată indulgență față de trădători.

Nu putem trece cu vederea nici unele acțiuni reușite ale siguranței române în perioada inițială a războiului. Astfel Iancu Panaitescu, șeful siguranței române, reușește să descopere manevra Puterilor Centrale, care, după retragerea reprezentanților diplomați, recrutează numeroși agenți cărora le pun la dispoziție autovehicule, pentru ca, ulterior, prin rechiziționare, aceștia să poată intra în rândurile armatei române. Dar toți agenții posesori de automobile sînt descoperiți și arestați, manevra plănuită suferind eșec. În retragere, prin grija serviciului de siguranță, au fost distruse, pentru a nu cădea în mîinile inamicului, numeroase obiective de importanță strategică și economică, ca podul de la Cernavodă, uzina electrică din Cîmpina, poduri și căi ferate, precum și 80% din instalațiile petroliere de pe Valea Prahovei. Distrugerea instalațiilor petroliere și a celorlalte obiective de interes strategic a fost realizată cu ajutorul unor spe-

cialiști francezi și englezi. Aceste măsuri erau cu atât mai importante, cu cât Puterile Centrale vedeau în bogățiile României, în petrolul românesc, un mijloc de continuare a războiului. E. Ludendorff mărturisea după război, că într-o discuție cu mareșalul Paul von Hindenburg, comandantul suprem al armatelor germane, se hotărîse ca România să fie cucerită „pentru a putea să trăim”⁹. După doi ani de război, rezervele Puterilor Centrale începuseră să secătuiască, iar Germania și Austro-Ungaria intenționau să iasă din acest impas prin acapararea bogățiilor țării noastre, ceea ce le-ar fi permis să continue ostilitățile.

Începînd din iarna anului 1917, ca urmare a destrămării serviciului secret român pe timpul retragerii, acțiunile de spionaj ale inamicului se intensifică. Considerăm ca foarte gravă neglijența autorităților române de a nu fi lăsat pe teritoriul ocupat de inamic o agentură care să fi continuat să transmită informații asupra armatei de ocupație, care să fi fost instruită să acționeze împotriva acesteia, să zădărnicească planurile cîmpitorilor.

Odată cu reorganizarea armatei pe frontul din Moldova, în primăvara anului 1917, se trece și la organizarea serviciului secret român. Serviciul de contrainformații, refăcut cu ajutorul unor specialiști competenți aparținînd Misiunii militare franceze, își propunea să contracareze acțiunile de spionaj ale Puterilor Centrale îndreptate împotriva României, să descopere și să lichideze agenții acestora, să zădărnicească organizarea unor acțiuni de sabotaj și diversiune în spatele frontului, să ia măsuri pentru coordonarea luptei înverșunate ce se ducea pe teritoriul vremelnice ocupat. Totodată, este realizată și o fructuoasă colaborare cu serviciul de spionaj rus, înființîndu-se în acest scop, pe lângă Marele Cartier general al armatei, Serviciul de contrainformații româno-rus, cu sediul la Roman, a cărui sarcină consta în a duce „o luptă de contracarare a spionajului din partea inamicului, atît în zona militară de operațiuni, cît și în spatele armatelor (în zona etapelor), urmărind de asemenea toate delictele îndreptate contra armatelor”¹⁰.

Munca asiduă desfășurată în iarna și primăvara anului 1917 pe linia serviciului secret a contribuit în mare măsură la refacerea armatei, aducând în același timp și un reviriment în activitatea de informații.

În martie 1917 ia ființă, în Delta Dunării, un serviciu special de siguranță care lucra sub directa îndrumare a Marelui cartier general. Serviciul de siguranță din Delta desfășoară misiuni informative în statele din bazinul Mării Negre, precum și acțiuni contrainformative. El este organizat și condus de Mihail Moruzov, unul dintre cei mai capabili și îndrăzneți lucrători în acest domeniu.

La Focșani, Guță Iacob, șeful poliției din oraș, organizează un centru de informații pe linia frontului, culegând date prețioase privind comandamentul din Focșani al trupelor Puterilor Centrale. Informațiile erau transmise prin punctul de trecere organizat în satul Doaga. Prin oamenii săi, Guță Iacob, transmitea și semnale sonore sau optice, pentru a indica mișcările de trupe efectuate de inamic.

Informațiile transmise de grupul lui Guță Iacob, remarcă comisarul Theodor N. Culitza din poliția de siguranță „au servit Marelui Cartier general al armatei române în organizarea ofensivei la Mărășești”¹¹. Un centru de informații funcționa și la Brăila. Aici își desfășoară activitatea mulți patrioți, transmițând știrile cu ajutorul unor sticle închise ermetic, pe care valurile Dunării le purtau spre Galați, unde erau recuperate.

În sprijinul agenturii rămase pe teritoriul vremelnic ocupat de inamic acționează și aviația. Paralel cu îndeplinirea unor misiuni de recunoaștere și observare, avioanele românești lansează, în locuri precis stabilite, colivii cu porumbei poștași și chiar agenți. „Agenții se bucurau de un sprijin activ din partea populației. Spionajul aerian organizat în România apare pentru Puterile Centrale ca o mare surpriză”, după cum recunoaște Max Ronge¹².

Practicarea spionajului aerian nu este întâmplătoare. În anul 1908, Radu R. Rosetti, în *Memoriu asupra stadiului actual al navigațiunii aeriene și organizării trupelor aerostiere în armatele străine*, fundamentează din punct de vedere teoretic arta de a obține informații no-

calea aerului cu ajutorul baloanelor cu cîrmă. În studiul său, generalul de mai tîrziu relevă că prin acest procedeu „știrile vor fi mai complete, deoarece cîmpul de observațiune este mult mai mare și nu sînt obstacole care să ne ascundă trupele; în plus trupele pot fi urmărite în mersul lor. Alt mare folos al baloanelor cu cîrmă va fi repeziciunea comunicărilor știrilor dobîndite“¹³. În acest scop, autorul propune fie înapoierea rapidă a balonului, fie folosirea telegrafiei helioscopice sau fără fir.

Pe de altă parte, remarcăm colaborarea dintre organele de contraspionaj române și ruse care, în primăvara și vara anului 1917, se dovedește a fi deosebit de fructuoasă. Sînt întocmite dosare pentru persoanele suspectate de spionaj în favoarea inamicului, organizîndu-se urmărirea lor atentă. Astfel, în această perioadă sînt întocmite circa 25 000 de dosare pentru cei urmăriți și cercetați în spatele frontului, ceea ce demonstrează intensificarea activității desfășurate de organele de contrainformații. Aceasta a condus la descoperirea multor spioni austro-ungari trimiși de Fischer, șeful jandarmeriei austriece, din Bucovina, printre care se numără Păvlucă, Katz, Hassffater și Meier Gros, care încercau să ajungă la Iași.

Tot cu ajutorul unor agenți strecurați pe teritorii vremelnice ocupat de inamic, al centralelor informative de la Brăila și Focșani sau al mișcării de rezistență sînt identificate școlile de spionaj ale Puterilor Centrale care funcționau la București, Brăila, Buzău, Rîmnicu-Sărat, Ploiești. Agenții instruiți de spionajul german și austriac în aceste centre, pentru a acționa în Moldova, sînt identificați de organele contrainformative române încă în timpul școlarizării, ceea ce permite capturarea lor chiar de la prima încercare de a trece linia frontului.

La sfîrșitul lunii ianuarie 1917, colonelul Alexandru Sturza făptuiește cea mai mîrșavă trădare de patrie, desertînd de pe cîmpul de luptă și trecînd de partea inamicului. În acest scop, colonelul Sturza a acționat în strînsă colaborare cu locotenentul-colonel Crăiniceanu, care urma să treacă în tabăra vrăjmașă după cîteva zile. Dacă trădarea colonelului Alexandru Sturza are darul să surprindă organele contrainformative, în cazul lui Crăiniceanu, ele acționează cu îndrăzneală și operativitate, evi-

tind repetarea greșelilor anterioare. Cu tot prestigiul de care se bucura tatăl acestui ofițer, generalul Grigore Crăiniceanu, comandant de armată, locotenent-colonelul Crăiniceanu este arestat. Demnă ni se pare atitudinea generalului Crăiniceanu, care, renegîndu-și fiul trădător, afirma că „între patrie și fiul său nu ezită a-și face datoria față de patrie”¹⁴.

Prin sentința pronunțată la 25 februarie 1917, trădătorul este condamnat la 15 ani muncă silnică, dar pedeapsa este apreciată ca fiind prea blîndă. Într-un jurnal de front, Averescu scria în aceeași zi că „va trebui să se revadă procesul căci este un adevărat nonsens, prin faptul că un soldat cu aceeași vină a fost condamnat la moarte”¹⁵. Evident, magistrații militari din prima instanță au ținut seama de meritele generalului Grigore Crăiniceanu care, timp de patru decenii, a slujit cu devotament și credință armata română. Sub presiunea ofițerilor și soldaților din tranșee, indignați de mîrșava trădare, a opiniei publice, cel care se dezonorase, încercînd să-și trădeze patria, este rejudecat și condamnat la moarte.¹⁶

Prin trădarea săvîrșită, Alexandru Sturza a înscris una dintre cele mai rușinoase pagini în istoria primului război mondial. Imediat după dezertare, punîndu-se în slujba germanilor, el trimite peste linia frontului numeroși prizonieri români cu manifeste pentru a încerca să demoralizeze armata. În primăvara anului 1917, trădătorul aflat în solda Germaniei cutreieră lagărele de prizonieri români din această țară, dîndu-se el însuși drept prizonier, pentru a-i determina, îndeosebi pe specialiști, să ceară repatrierea în zona ocupată și să-i sprijine în continuare pe nemți. Secătuită de război, Germania avea nevoie de specialiștii care se aflau printre prizonieri pentru a pune pe picioare instalațiile petroliere distruse. Sturza se oferise imediat să recruteze din lagăre oameni care să colaboreze cu cîmpionii, dar fiind descoperit de prizonieri, trădătorul este complet izolat, neputîndu-și duce la îndeplinire mîrșava misiune.

Din cele cîteva mii de prizonieri aflați în lagărul de la Stralsund nu-l urmează decît „vreo 16, printre ei Bișov și Golhaim”¹⁷. Prizonierii au preferat să îndure mizeria din lagăr, să moară de foame, decît să colaboreze cu duș-

manul. Într-un discurs rostit în fața ofițerilor prizonieri, Sturza exprimă fără echivoc scopul pe care-l urmărea și în slujba cui se afla : „Cine vrea să contribuie cu noi, spunea el, a reclădi țara noastră sub ocrotirea germană, n-are decît să iscălească și va fi repatriat...”¹⁸. Chiar dacă unii ofițeri, împinși de dorul de pămîntul natal, au consimțit să se repatrieze, acceptînd inițial condițiile impuse, la sosirea în țară ei refuză să colaboreze cu dușmanii, fiind internați din nou în lagăre. Stabilit la București în vara anului 1917, Sturza încearcă să recruteze, pentru stăpînii săi, agenți pe care să-i trimită în Moldova, dar lacheul nu este urmat de nimeni. Relevînd interesul deosebit manifestat de germani de a găsi sprijin la prizonierii români și de a recruta agenți din rîndurile tineretului rămas pe teritoriul vremelnice ocupat, Theodor N. Culitza remarcă eșecul total suferit de ocupanți¹⁹. Chiar Marghiloman, rămas în timpul ocupației la București, recunoaște că trădătorul Sturza se afla într-o izolare totală, iar oamenii cinstiți se uitau la el ca la un lepros ; și alți politicieni care au colaborat cu ocupanții au avut aceeași soartă. Printre aceștia se numără Lupu Costache, Virgil Arion, Tzigara Samurcaș, Victor Beldiman, Nicu L. Costache etc.

Cu excepția citorva trădători recrutați din rîndul celor care ocupau poziții politice importante, cîmpitorii apelau în mod frecvent la serviciile unor oameni de cea mai proastă condiție. Marghiloman consemnează, de pildă, că și „un oarecare Pandele Ionescu, un bătrîn alcoolic, fără domiciliu, care doarme prin circiumi sau prin hale a fost atras de ocupanți”²⁰.

În București, ca dealtfel în întreaga țară, numeroși oameni se ridică în timpul ocupației împotriva Puterilor Centrale, căutînd să saboteze prin toate mijloacele măsurile economice, să trimită informații armatei române care lupta pe frontul din Moldova. Din această cauză, mulți cetățeni sînt luați ca ostateci, arestați și condamnați, expulzați sau trimiși în lagărele de la Baia de Aramă, Tismana, Săveni. Sînt întocmite de asemenea liste ale persoanelor bănuite de spionaj, în care este inclus numele lui Rudi Catargi, al avocatului Călinescu, Lizon Greceanu, al Mariei Nicolae-Darvari, suspectată

deoarece „are multe relațiuni cu ofițeri germani și bulgari“²¹.

Printre actele de trădare săvârșite la București în timpul ocupației se înscrie și activitatea desfășurată de unii politicieni și ziariști pentru sprijinirea Puterilor Centrale pe plan propagandistic, în scopul demoralizării armatei române de pe frontul din Moldova. Josnică este în acest sens fapta mitropolitului Calinic care, uitînd de credință, își pune semnătura pe un manifest tipărit în patruzeci de mii de exemplare, ce cuprindea îndemnul de a dezerta de la datorie. Dealtfel, mitropolitul Calinic, bătrîn și cu voința slăbită, nu era la prima sa trădare de patrie. După înlăturarea lui Cuza, Calinic depune eforturi, la Iași, pentru a-l înscăuna pe Nunuță Vodă, fiind impulsionat de familia Roznoveanu. De data aceasta el este cooptat de Virgil Arion, autorul manifestului, care în timpul ocupației deținea funcția de ministru al instrucțiunii și cultelor.

Constantin Kirițescu, referindu-se la episodul de mai sus, remarcă : „Această crimă împotriva patriei a avut tot așa de puțin succes ca și celelalte. Brațul oșteanului, care tocmai ridica sabia la Mărăști și Mărășești, nu a slăbit nici o clipă sub îndemnul criminal“²².

Poporul român, oamenii simpli și cinstiți din țara noastră au găsit, în acele vremuri grele, resurse nebănuite pentru a se opune dușmanului. În timp ce unii fruntași politici, unii militari și oameni de afaceri acceptaseră imediat să intre în serviciul cotropitorilor, muncitorii și țărani, unii intelectuali, ostașii rămași în spatele frontului se ridicau ca o forță uriașă împotriva dușmanului, demonstrînd prin lupta lor înversunată tăria morală a unui popor care nu se împacă cu ideea de a fi subjugat. Ocupanții nu au reușit să-i dezarmeze pe acești luptători nici prin exil, nici prin arestări, nici prin internări în lagărele de concentrare, nici cu ajutorul plutoanelor de execuție.

La București se tipăresc manifeste clandestine care cheamă populația la luptă împotriva dușmanului și îi demască pe trădători, la sate țărani se împotrivesc rechiziționărilor forțate, sabotează măsurile economice ale

ocupanților sau luptă cu arma împotriva dușmanului. Muncitori, țărani, intelectuali, mici meseriași și chiar unii proprietari de moșii, de fabrici și de ateliere, încrezători în victoria românească, sint angrenați în mișcarea de rezistență care ia naștere pe teritoriul vremelnic ocupat de inamic. Încrederea în victorie nu-i părăsește nici în aceste clipe pe românii transilvăneni care, cu toată teroarea dezlănțuită, cu toate spînzurătorile ce se înălțau pretutindeni, continuă să lupte. De amploarea luptei românilor din Transilvania, în anii 1916 și 1917, ne dăm seama fie și prin simpla constatare că în acest timp numai în închisorile din Cluj au fost torturați cel puțin 26 000 de români, dintre care mulți au fost condamnați la moarte.

Amploarea luptelor desfășurate în vara anului 1917 împotriva cotropitorilor relevă încheștarea în care era angrenată întreaga națiune română împotriva imperialismului german și austro-ungar, încrederea crescîndă pe care poporul nostru o avea în victorie.

Am ales trei momente din epopeea anului 1917, momente ale războiului din umbră, care relevă înaltele calități morale ale poporului nostru, resursele sale inepuizabile, dirzenia cu care oameni simpli, muncitori, țărani, intelectuali, ostași au luptat împotriva cotropitorilor străini, avînd o încredere nețărmurită în cauza dreaptă a României.

La 14 mai 1917 este spînzurat de călăii austro-ungari Emil Rebreanu. Locotenent de rezervă în armata austro-ungară, Emil Rebreanu, după ce s-a distins în luptele de pe frontul italian, este trimis pe frontul din Moldova. Aflat față în față cu trupele române, Emil Rebreanu ascultă de glasul conștiinței și refuză să lupte. El încearcă să treacă linia frontului, nu înainte însă de a intra în posesia unor documente importante pe care intenționa să le pună la dispoziția comandamentului român. Surprins în timp ce încerca să treacă în rîndurile armatei române, el este condamnat la moarte prin spînzurătoare. În momentul executării sentinței, locotenentul Emil Rebreanu strigă : „Trăiască România !” Romanul lui Liviu Rebreanu, *Pădurea spînzuraților*, prezintă, cu mijloace artistice, această tragedie petrecută pe crestele Carpaților.

7 În Oltenia, pe plaiurile pandurilor lui Tudor, pe Motru și pe Jiu, un tânăr învățător, reluând vechea luptă haiducească, organizează un detașament de luptători, pe care îl opune cotropitorilor. În timpul campaniei din toamna anului 1916, învățătorul Victor Popescu din satul Valea cu Apă din Gorj, sublocotenent de rezervă, se afla în fruntea unui pluton din Regimentul 18 Infanterie Gorj. Rătăcindu-se de unitate pe timpul retragerii, el rămâne în spatele frontului inamic.

Rămas pe teritoriul vremelnice ocupat de inamic, tânărul învățător îi cheamă la armă pe luptătorii ce se aflau prin satele Gorjului, pe țărani, pe prizonierii de război ruși și italieni, care reușiseră să evadeze și rătăceau prin păduri, ascunzându-se de dușman. Detașamentul condus de Victor Popescu seamănă panică în rindurile trupelor de ocupație. În satele Gorjului și ale Mehedințiului cotropitorii nu au avut liniște. Prin atacuri scurte, executate prin surprindere asupra posturilor și patrulilor germane și austro-ungare, au fost scoși din luptă numeroși ostași ai inamicului. Cotropitorii trimiteau împotriva luptătorilor români infanterie, cavalerie și chiar artilerie, dar de fiecare dată sufereau pierderi importante, deoarece luptătorii români duceau acțiuni de hărțuială, după care dispăreau în desişul codrului, așa cum procedau odinioară haiducii. Detașamentul condus de Victor Popescu reprezenta justiția pe teritoriul vremelnice ocupat de inamic, pedepsindu-i fără cruțare pe cotropitorii care săvârșeau numeroase abuzuri. Luptătorii s-au bucurat de un sprijin permanent din partea locuitorilor, care îi informau despre mișcările trupelor angajate în urmărirea lor, le indicau numele persoanelor care urmau să-și primească pedeapsa datorită colaborării cu dușmanul, îi aprovizionau cu alimente și le ofereau adăpost în caz de primejdie. Cotropitorii oferă un premiu de 30 000 lei în schimbul divulgării locului de dispunere a luptătorilor, dar nimeni nu le furnizează informațiile solicitate; dimpotrivă, ai noștri își intensifică acțiunile, dau dovadă de mai multă îndrăzneală și produc pierderi importante trupelor de ocupație. În această perioadă este prins Toma Aftanghel care, deghizat în călugăr, pornise pe urmele

luptătorilor : spionul este judecat și condamnat la moarte de „tribunalul luptătorilor“.

Acțiunile desfășurate de detașamentul lui Victor Popescu în Gorj și Mehedinți atrag furia ocupanților împotriva populației care îi sprijinea. Din rîndul populației care „fraternizează cu Victor Popescu, ajutîndu-l cu informații, arme și hrană“²³, sînt arestați zeci de țărani, bărbați și femei, pentru a putea fi preîntîmpinată o răscoală generală, o amplă „mișcare națională de eliberare“²⁴.

În procesul de la Turnu-Severin, înscenat de cotropitorii străini, sînt condamnați la moarte zece țărani din satele Drăgotești, Negomiru, Horăști și Bolboși, sub învinuirea de a fi acordat sprijin membrilor detașamentului, prin „ascunderea lor, alimentarea și procurarea de arme și munițiuni“²⁵.

Cei care luptaseră alături de ei, cei care îi sprijiniseră în acțiunile lor sînt executați în ziua de 11 iulie 1917, dar, căzînd răpuși de gloanțele plutonului de execuție, urmașii pandurilor de pe Motru și Jiu strigă „Trăiască România Mare“²⁶.

Lupta grupului de sub conducerea lui Victor Popescu continuă și în vara anului 1917, dar odată cu sosirea toamnei, acesta pornește cu un grup restrîns spre frontul din Moldova, unde ajunge abia la începutul anului următor, după ce străbate un drum plin de primejdii.

Analizînd desfășurarea luptelor de partizani în județele Gorj și Mehedinți și locul pe care acestea îl ocupă în istorie, cercetătorul L. Deaconu conchide că sînt „singurele lupte de partizani de pe teritoriul cotropit în timpul primului război mondial și ocupă un loc important în istoria rezistenței poporului român împotriva invadatorilor“.

Detașamentul alcătuit din soldați români rămași în spatele frontului sau evadați din lagărele inamicului, elevi și țărani, cărora li s-au alăturat mai mulți prizonieri italieni și ruși, deși restrîns ca număr, a hărțuit timp de mai multe luni unitățile de ordine și pază ale ocupantului, l-a obligat pe acesta să-și disperseze o parte din forțe

În zona dintre Jiu și Motru, slăbind potențialul militar și moral al coteropitorilor în perioada bătăliilor din vara anului 1917“²⁷.

Și în Vrancea, nu departe de linia frontului, desfășoară o intensă activitate de informații un grup de țărani, condus de Vasile Chilian. Grupul lui Chilian a fost constituit la îndemnul generalului Arthur Văitoianu, care îi ceruse acestuia să rămână în spatele frontului pentru a informa armata română despre acțiunile inamicului. Rețeaua creată de Chilian a acționat pe linia frontului din decembrie 1916 pînă în iunie 1917. Vasile Chilian reușește să atragă în rețeaua sa un mare număr de oameni, folosindu-i cu succes pentru culegerea informațiilor și întocmirea unor scheme ale dispozitivului trupelor germane. El cîștigă încrederea comandamentului german din comună, de la care obține și autorizația de a construi o moară la Balta Colacului, pe malul Putnei, în apropierea frontului. De aici sînt transmise informațiile care interesau armata română, utilizîndu-se diferite semne convenționale sau apelîndu-se la serviciile unor fugari, cărora li se oferă adăpost la moară și care sînt ajutați să treacă linia frontului, la armata română. În cazul în care trecerea era reușită, se trăgeau cu tunul două lovituri izolate în direcția satului Tichiriș. Grupul lui Chilian a cules informații prin țărani și intelectualii din Vrancea aflați pe linia frontului, aducînd astfel mari servicii armatei române, dirijînd cu precizie tirul artileriei și orientînd atacurile infanteriei. Acțiunile de spionaj desfășurate de Chilian și de tovarășii săi au pregătit terenul pentru luptele de la Mărășești, oferind un bogat volum de informații armatei române. Florica Popp, care a acționat împreună cu Chilian, se va referi mai tîrziu la cîteva din sursele folosite pentru obținerea informațiilor: „aveam posibilitatea să aflăm chiar de la nemți, care nu se fereau, erau prea încrezători în puterea lor. Aflasem companiile și regimentele care plecau în repaus și cele ce le înlocuiau. Aflasem comandamentele lor superioare“²⁸. Însă, de cele mai multe ori, informațiile despre inamic erau culese prin observare directă, prin străbaterea liniilor dușmane și memorarea obiectivelor importante, care erau apoi trecute pe hartă și transmise peste linia frontului.

Rețeaua lui Chilian a căzut în urma încercării nereușite a unui grup de soldați și ofițeri români, asupra cărora se aflau și importante documente informative, de a trece linia frontului. Pe timpul percheziției au fost descoperite, într-o pungă de piele, documente informative care i-au pus pe germani pe urmele lui Chilian și ale rețelei sale.

În momentul în care patrula germană pătrunde în casă pentru a-l aresta pe Chilian, soția acestuia, Clemansa Chilian, care cunoștea întreaga activitate a grupului de patrioți, are prezența de spirit ca „în fața patrulelor care percheziționau să scoată din haina soțului documentele compromițătoare și să le arunce în foc”²⁹.

Și alte femei au făcut parte din rețeaua lui Vasile Chilian. Printre acestea se numără Florica Popp, Vasilica Dobrescu și învățătoarea Maria Șerbănescu din comuna Lopătarii Buzăului, care a fost arestată în timp ce se afla în clasă în fața elevilor.

Radu Macovei, un alt țăran din satul Jghiab, care avea asupra sa documente importante în momentul arestării, „scoate planurile și hărțile compromițătoare, între care se găsea și harta acestei regiuni muntoase, cu semne făcute în roșu asupra potecilor și căilor de trecere, iar în verde unde stagnau trupele inamice... pe care le rupe pe nesimțite și le înghite”³⁰. Să ne amintim că pe timpul retragerii, în toamna anului 1916, un ofițer de stat major fusese prins de inamic, avînd asupra sa un important plan de operații al armatei... Ce frumoasă lecție știau să ofere țăranii, care nu fuseseră instruiți în nici o școală militară !

În grupul lui Chilian activează și căpitanul Barbu Piriianu, care este prins în Oltenia, unde rămăsese pe timpul retragerii, și condamnat la moarte. Reușind să evadeze, căpitanul Barbu Piriianu se adăpostește la avocatul Ioniță Petrescu din Polovragi și apoi în casa unui sătean căruia i se spunea Franțuzul, fiind închis într-o cameră „secretă” aflată în interiorul unui zid dublu. Primăvara îl găsește pe neînfricatul luptător pe linia frontului din Moldova. Căzut odată cu grupul Chilian, el este din nou condamnat la moarte, dar și de data aceasta reușește să evadeze, fiind ajutat în tentativa sa de Ștefănescu Boangă, unul dintre condamnați.

După descoperirea rețelei lui Chilian, cotropitorii trimit în fața tribunalului militar german un număr de 27 patrioți români, dintre care cinci sînt condamnați la moarte, iar ceilalți la închisoare, pe termene variind între 2 și 20 de ani.

În ziua pronunțării sentinței de condamnare la moarte, un procuror neamț s-a adresat condamnaților: „Voi plingeți că aveți să muriți 10 sau 11, dar noi că din pricina voastră am pierdut o sută de mii de oameni, oare nu plingem“⁸¹...

La 30 august 1917, Vasile Chilian și tovarășii săi, Toma Cotea, Dumitrache Pantazică și Ștefan Seclăuș — tată a zece copii — țărani din Vrancea, care și-au înscris cu cinste numele în istoria contraspionajului românesc, sînt executați. Chilian are tăria să privească în față plutonul de execuție, refuzînd să fie legat la ochi, și moare cu încrederea în cauza pe care o servise, renăscută în urma victoriei de la Mărășești, la obținerea căreia își adusese, împreună cu tovarășii săi, o prețioasă contribuție.

În anul 1917, în perioada refacerii armatei române, au fost luate, de asemenea, măsuri de reorganizare a serviciilor „care să se ocupe cu adunarea știrilor de care se resimțea o nevoie imperioasă și să combată spionajul străin“. În acest scop este înființat, în Delta Dunării, Serviciul special de siguranță al Deltei la dispoziția Marelui Cartier General, cu a cărui organizare și conducere a fost însărcinat Mihail Moruzov.

Fiind investit cu puteri depline, Moruzov a acționat cu îndrăzneală în tabăra dușmană pentru a afla care erau intențiile germanilor, bulgarilor și turcilor în iarna anului 1917—1918. Avînd în vedere importanța deosebită pe care aceste informații o prezentau pentru Marele Cartier General, Moruzov, care nu dispunea inițial de agenți cu posibilități largi de acțiune, găsește o cale îndrăzneată și plină de riscuri de a obține direct informațiile de la spionajul german din zonă. În acest scop el intră în contact direct cu șeful serviciului de spionaj german care acționa în Dobrogea. Prin agentul său Fomino, cunoscător al limbilor germană și bulgară, la 23 decembrie 1917, Mihail Moruzov ia legătura cu serviciul de spionaj german și

bulgar din nordul Dobrogei. Pentru a-și atinge scopul, Moruzov propunea luarea unor măsuri comune în vederea ușurării situației prizonierilor de război și facilitării reciproce a repatrierii refugiaților. În spatele acestui pretext se ascundea însă scopul real al misiunii pline de riscuri, pentru a cărei îndeplinire, Fomino, în uniformă de ofițer al armatei române, trece în tabăra dușmană, fiind urmat, după consultările cu ofițeri din serviciile de spionaj german și bulgar, de însuși Mihail Moruzov. În ultimele zile ale anului 1917 Mihail Moruzov intră în contact direct cu von Rieger, șeful spionajului german din această zonă, și cu ofițerul bulgar Balef. Din această perioadă datează și cunoștința sa cu Hans Heling, care îndeplinea funcția de subșef al serviciului de spionaj al Puterilor Centrale în Dobrogea. Relațiile pe care le stabilește cu ofițerul german vor fi de lungă durată, colaborarea dintre cei doi continuând până la moartea lui Moruzov. Contactul direct cu spionajul german și bulgar din Dobrogea a reprezentat o sursă de informații pe care a știut să o exploateze cu abilitate. Discuțiile pe tema prizonierilor și a refugiaților, purtate la Tulcea, i-au permis să tragă o serie de concluzii cu privire la situația existentă pe teritoriul vremelnic ocupat de Puterile Centrale. Cu acest prilej el a avut posibilitatea să observe direct mișcările de trupe din Tulcea și din împrejurimi. Profitând de lipsa de alimente din tabăra dușmană, Moruzov obține de la ofițeri germani, în schimbul a trei pachete de ceai și al câtorva kilograme de cașcaval, mai multe numere ale ziarelor „Lumina” și „Gazeta Bucureștiului”, editate de Puterile Centrale în teritoriul ocupat, din a căror lectură au fost desprinse informații importante. Demn de remarcat este și faptul că în acest timp el a reușit să infiltreze în serviciul de spionaj al Puterilor Centrale câțiva agenți care au desfășurat o activitate fructuoasă, reușind să procure un bogat material informativ. Începând din această perioadă, plasarea de agenți în oficiile spionajului străin avea să devină, pentru Mihail Moruzov, o practică pe care o va utiliza în mod curent. Astfel, încă în anul 1917, fratele său, Afanase Moruzov, se lasă „recrutat” de căpitanul Alexandru Escholtz, agent al contra-spionajului țarist în această zonă, reușind să obțină date

privind armata rusă, iar mai târziu, un alt frate, pictorul Ioan Moruzov, va fi „recrutat“ de spionajul bulgar.

Pentru a obține informațiile necesare armatei, Mihail Moruzov a acționat și pe alte căi. Rezultate valoroase a obținut rețeaua alcătuită din oameni capabili, deghizați în pescari și contrabandiști. Această rețea a acționat în cea mai mare parte în bazinul Mării Negre, având ramificații pînă la Constantinopol și Sevastopol. „Pescarii“ săi cutreierau țările și culegeau știri privind mișcările trupelor Puterilor Centrale, precum și activitatea pe care o desfășura spionajul străin în țara noastră. Deghizați cînd în pescari, cînd în contrabandiști, cînd în negustori de mărunțișuri, ei puteau să se miște în voie și să culeagă informațiile necesare. Unii dintre ei au reușit să pătrundă chiar în rîndurile agenților spionajului dușman, lăsîndu-se recrutați și identificîndu-i ulterior cu ușurință pe spionii infiltrați în rîndurile armatei române. Dar pentru pescari, negustori sau contrabandiști această activitate nu era lipsită de riscuri. În cele mai multe cazuri ei au reușit să abată atenția contraspionajului străin, să-i înșele vigilența, dar au existat și multe riscuri datorită îndeosebi îndrăzelii cu care se lucra. Astfel, într-un raport al Marelui Cartier General se menționa că din zece agenți trimiși dincolo de linia frontului, în anul 1917, doar patru se înapoiaseră cu informații, doi dintre ei fuseseră prinși și spînzurați, alți doi fuseseră omoriți la întoarcere, iar ultimii doi dispăruseră.

În toamna anului 1918, cînd armata română reia ofensiva, Serviciul special de siguranță al Deltei și-a dovedit pe deplin utilitatea, punînd la dispoziția Marelui Cartier General un volum bogat de informații care au fost folosite în elaborarea planurilor de operații. Tot atunci au fost făcute încercări de capturare a ofițerului german von Mayer din Serviciul de spionaj maritim, cotelat ca un ofițer deosebit de capabil. Atras într-o cursă de unul dintre oamenii aflați în serviciul lui Moruzov, ofițerul german opune rezistență, iar în urma schimbului de focuri, este rănit grav.

Mihail Moruzov a acționat prin serviciul său sub directă îndrumare a Marelui stat major. Dar despre „Enigma Moruzov“ în volumul următor.

NOTE BIBLIOGRAFICE *

I

Și zeii făceau spionaj

1. Homer, *Iliada*, E.S.P.L.A., București, 1959, p. 204.
2. *Ibidem*, p. 206—207.
3. *Ibidem*, p. 209.
4. Applan, *Războaiele civile*, Editura științifică, București, 1957, p. 146—147.
5. În timpul celui de-al doilea război mondial, S.D.-ul s-a transformat în serviciul de contrainformații al Reichului și al armatei germane.

Spionaj în zorii istoriei

1. Pârvan, Vasile, *Dacia, Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, Editura științifică, București, 1958, p. 148.
2. Dalcoviciu, Hadrian, *Dacii*, Editura științifică, București, 1965, p. 248.
3. Russu, I. I. *Eroica moarte a lui Decebal*, în *Magazin istoric*, nr. 6(51), 1971, p. 3—8.

Potrivindu-le cu micul lor număr

1. Kogălniceanu, Mihail, *Opere*, vol. I, Fundația pentru Literatură și artă, București, 1946, p. 649.
2. *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1962, p. 368.
3. Bogdan, I., *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, Editura Socec, București, 1905, p. 80.

* Pentru realizarea lucrării au fost consultate și numeroase documente din arhiva Ministerului de Interne privind, în principal, perioada primului război mondial.

- 4 Iorga, Nicolae, *Istoria armatei românești* Editura militară, București, 1970, p. 62.
- 5 Iorga, Nicolae, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ediția a treia, Așezămîntul tipografic Datina Românească, Vălenii de Munte, 1932, p. 163—167.
- 6 *Ibidem*.

Împăratul Bizanțului prizonier al dobrogenilor

1. Oanciul, D., *Titlul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui*, în *Convorbiri literare*, anul XXV (1901).

Trimiterea cu înșelăciune soli

1. *Călători străini despre țările române*, vol. I, Editura științifică, București, 1968, p. 50.
2. *Documente privind istoria României în veacurile XIV—XV*, A. Moldova, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1957, p. 286.

Prima spadă a lui

1. Iorga, Nicolae, *Istoria românilor*, vol. IV, *Caralerii*, București, 1937, p. 125.
2. *Istoria României*, vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1962, p. 539.
3. *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, Traduceri de N. Orghidan, Editura Ramuri, Craiova, 1915, p. 39.
4. *Ibidem*, p. 72.
5. *Cronicile slavo-române din secolul XV—XVI*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1959, p. 30.
6. *Ibidem*, p. 29.
7. *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, Traduceri de N. Orghidan, Editura Ramuri, Craiova, 1:15, p. 9.
8. Iorga, Nicolae, *Arte și fragmente cu privire la istoria românilor, adunate din depozitele de manuscrise ale apusului*, vol. III, Imprimeria statului, București, 1896, p. 99.
9. Bogdan, I., *Op. cit.*, p. 275—276.
10. *Expunerea domnului Ion Tamblac, sol strălucit al domnului Ștefan, voievodul Moldovei, tradusă din greacă în latină, curînt de curînt, după cum sumează, 1477, mai ziua 8, în Literatura română veche (1402—1647)*, vol. Editura tineretului, București, 1969, p. 50.
11. *Scrisoarea lui Ștefan cel Mare către principii creștini (25 ianuarie 1475)*, în *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. I, Editura tineretului, București, 1969, p. 48.

12. Bogdan, I., *Op. cit.*, p. 339.
13. Iorga, Nicolae, *Istoria românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, București, 1937, p. 166—187.
14. Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VIII, Editura Socec, București, p. 15.
15. *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, Traduceri de N. Orghidan, Editura Ramuri, Craiova, 1915, p. 39.

O mireasă și un pahar cu otravă

1. Iorga, Nicolae, *Istoria românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, București, 1937, p. 272.
2. *Ibidem*, p. 276.
3. *Ibidem*, p. 283.
4. *Ibidem*, p. 287—288.

Misiunea lui Teodor Bubuiog

1. Iorga, Nicolae, *Istoria românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, București, 1937, p. 336.
2. Almaș, Dumitru, *Petru Voievod Rareș*, Editura Meridiane, București, 1970, p. 64—65.
3. *Ibidem*.
4. Iorga, Nicolae, *Istoria armatei românești*, Editura militară, București, 1970, p. 147.
5. Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția a cincea, E.S.P.L.A., București, 1958, p. 158.

Pedeștri, toți țărani, aveau o deosebită credință

1. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, Editura Minerva, București, 1970, p. 268.
2. *Ibidem*.
3. Iorga, Nicolae, *Istoria armatei românești*, Editura militară, București, 1970, p. 111.
4. Negoiu, Ion, *Ion Vodă Viteazul*, Editura științifică, București, 1963, p. 40.
5. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, Editura Minerva, București, 1970, p. 389.
6. *Ibidem*, p. 399.
7. *Ibidem*, p. 385.
8. *Ibidem*, p. 266.
9. *Ibidem*, p. 388.
10. *Ibidem*, p. 278.
11. *Ibidem*, p. 278.
12. Negoiu, Ion, *Op. cit.*, p. 43.

13. *Ce spun cronicarii străini despre Ștefan cel Mare*, Traduceri de N. Orghidan, Editura Ramuri, Cralova, 1915, p. 73.
14. Neculce, Ioan, *Letopiseșul Țării Moldovei*. E.S.P.L.A., București, 1955, p. 117.

Scrisoarea lui Neacșu, un edificator document informativ

1. Iorga, Nicolae, *Scrisori domnești*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1912, p. 4.
2. *Călători străini despre țările române*, vol. I, Editura științifică, București, 1968, p. 109.
3. *Ibidem*, p. 110.
4. Iorga, Nicolae, *Op. cit.*, p. 35.
5. *Istoria literaturii române*, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1964, p. 294.
6. Condurachi, Ioan, *Soli și agenți ai domnilor Moldovei la Poartă în secolul al XVII-lea*, Tipografia Cultura, București, 1920, p. 67.

Un aventurier în scaunul din Suceava

1. *Călători străini despre țările române*, vol. I, Editura științifică, București, 1968, p. 150.
2. *Ibidem*, p. 152.
3. *Ibidem*, p. 153.
4. *Ibidem*, p. 192—193.
5. Iorga, Nicolae, *Istoria românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, București, 1937, p. 49.
6. Iorga, Nicolae, *Scrisori domnești*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1912, p. 74, 75.
7. *Ibidem*.

Fata lui Rareș, o celebră spioană în seraiul sultanului

1. Gane, N., *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, Editura Junimea, Iași, 1971, p. 57.
2. *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. I, Editura tineretului, București, 1969, p. 172.
3. *Călători străini despre țările române*, vol. II, Editura științifică, București, 1970, p. 327.

Cîteva din secretele succeselor și insucceselor lui Mihai Viteazul

1. *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. II, Editura tineretului, București, 1969, p. 28.
2. *Ibidem*, p. 28.

3. *Ibidem*, p. 91.
4. Iorga, Nicolae, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Editura militară, București, 1968, p. 6.
5. *Ibidem*, p. 373.
6. Dr. Sirbu, Ion, *Istoria lui Mihai-Vodă Viteazul, domnul Țării Românești*, vol. I, Institutul de Arte grafice, București, 1904, p. 264.
7. Bălcescu, Nicolae, *Opere alese*, vol. II, E.S.P.I.A., București, 1960, p. 75.
8. Stavrinos, *Vitejliile lui Mihai-Viteazul*, în *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. II, Editura tineretului, București, 1969, p. 200.
9. Walther, Baltasar, *Scurtă și adevărată descriere a faptelor săvârșite de Ioan Mihai, domnul Țării Românești*, în *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. II, Editura tineretului, București, 1969, p. 156.
10. Dr. Sirbu, Ion, *Op. cit.*, p. 298—299.
11. *Magazin istoric*, nr. 6 (51), iunie 1971, p. 73.
12. Iorga, Nicolae, *Op. cit.*, p. 123.
13. *Ibidem*.
14. Bălcescu, Nicolae, *Op. cit.*, p. 14.
15. Gubogiu, Mihail ; Mehmet, Mustafa, *Cronici turcești privind Țările române*, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, p. 396.
16. *Documente privind Istoria României*, secolul al XVI-lea, vol. IV.
17. *Ibidem*.
18. Iorga, Nicolae, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ediția a treia, Așezămîntul tipografic Datina Românească, Vălenii de Munte, 1932, p. 41—42.
19. Walther, Baltasar, *Scurtă și adevărată descriere a faptelor săvârșite de Ioan Mihai, domnul Țării Românești*, în *Literatura română veche (1402—1647)*, vol. II, Editura tineretului, București, 1969, p. 177.
20. *Ibidem*.
21. Guboglu, Mihail ; Mehmet, Mustafa, *Op. cit.*, p. 376.
22. *Ibidem*, p. 379.
23. Iorga, Nicolae, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Editura militară, București, 1968, p. 222.
24. Guboglu, Mihail ; Mehmet, Mustafa, *Op. cit.*, p. 397—398.
25. *Ibidem*.
26. *Ibidem*.
27. Iorga, Nicolae, *Scrisori de negustori*, București, 1925, p. 44—45.
28. Iorga, Nicolae, *O familie domnească în exil*, în *Scrieri istorice*, vol. I, Editura Albatros, București, 1971, p. 251.
29. Dr. Sirbu, Ion, *Istoria lui Mihai-Vodă Viteazul, domnul Țării Românești*, vol. II, Institutul de arte grafice, București, 1907, p. 58.
30. *Ibidem*, p. 64.

31. Nistor, Ion, *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania (1 noiembrie 1599—19 august 1601)*, Imprimeria Națională, București, 1946, p. 40.
32. *Ibidem*, p. 45—46.
33. Sirbu, Ion, *Op. cit.*, p. 286.
34. *Ibidem*, p. 224.
35. *Ibidem*, p. 225.
36. *Ibidem*, p. 300.
37. Nistor, Ion, *Op. cit.*, p. 13.
38. Iorga, Nicolae, *Scrisori domnești*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1912, p. 105.
39. Nistor, Ion, *Op. cit.*, p. 65.
40. *Ibidem*, p. 69.

Capuchehaia din Țarigard

1. Iorga, Nicolae, *Scrisori domnești*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1912, p. 72.
2. Costin, Miron, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere alese*, Editura pentru literatură, București, 1965, p. 194.
3. *Ibidem*, p. 195.
4. *Ibidem*, p. 195—196.
5. Iorga, Nicolae, *Op. cit.*, p. 185.
6. Condurachi, Ion, *Op. cit.*, p. 65.
7. *Ibidem*, p. 66—67.
8. Bălcescu, Nicolae, *Logofătul Miron Costin, istoricul Moldaviei*, în *Opere, alese*, vol. I, E.S.P.L.A., București, 1960, p. 84.
9. Neculce, Ioan, *Op. cit.*, p. 135.
10. Costin, Miron, *Op. cit.*, p. 141.
11. Corfus, Ilie, *O nouă scrisoare a lui Miron Costin*, în *Studii*, revistă de istorie, tom. 24, 1971, p. 241.
12. *Ibidem*, p. 242.
13. Cf. Ilie, Corfus, *Mașazin istoric*, nr. 53/1971, p. 6.—70.
14. Neculce, Ioan, *Op. cit.*, p. 185.

„Cabinetul negru” al lui Constantin Brîncoveanu

1. Costin, Miron, *Op. cit.*, p. 180.
2. Chiaro, Anton-Maria del, *Revoluțiile Valahiei*, București, 1924, p. 89.
3. Neculce, Ioan, *Op. cit.*, p. 168.
4. Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. V, Editura Socec, București, p. 310.
5. Ionescu, Ștefan ; Panait, I., Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu*, Editura științifică, București, 1969, p. 397.
6. Căndea, Virgil, *Stolnicul între contemporani*, Editura științifică, București, 1971, p. 42.

7. *Ibidem*, p. 42.
8. Stourdza, A.C., *Constantin Brancovan prince de la Valachie*, vol. III, Paris, 1913, p. 78.
9. Semeonova, L.E., *Stabilirea legăturilor diplomatice permanente între Țara Românească și Rusia la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, în *Romanoslavica*, nr. 5/1962, p. 40.
10. Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Editura tineretului, București, 1967, p. 121.
11. *Ibidem*, p. 167.
12. *Ibidem*.
13. Neculce, Ioan, *Op. cit.*, p. 196.
14. *Ibidem*, p. 226.
15. *Ibidem*, p. 262—263.
16. *Ibidem*, p. 263.
17. *Ibidem*, p. 264.
18. Iorga, Nicolae, *Scrisori domnești*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1912, p. 168.
19. *Ibidem*, p. 169.
20. Neculce, Ioan, *Op. cit.*, p. 266.
21. Greceanu, Radu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu Voievod*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, p. 141.
22. *Ibidem*, p. 140.
23. Cantemir, Dimitrie, *Operele principelui Demetriu Cantemiru*, Tipografia Curții, București, 1878, p. 20—21.

Domnitori fanarioți agenți ai spionajului străin

1. Greceanu, Radu, *Op. cit.*, p. 161.
2. Neculce, Ioan, *Op. cit.*, p. 254.
3. Iorga, Nicolae, *Scrisori domnești*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1912, p. 175.
4. Hîncu, Dumitru, *Gentz — corespondent al domnilor munteni*, în *Magazin istoric*, nr. 3, iunie 1967, p. 46.
5. *Ibidem*.
6. Eclisiarhul, Dionisie, *Cronograful Țerei Rumânești*, Tipografia „Episcopul Vartolomeu”, Rm.-Vilcea, 1934, p. 37—38.
7. Ghica, Ion, *Din timpul zaverii*, Editura militară, București, 1970, p. 60—61.
8. Eclisiarhul, Dionisie, *Op. cit.*, p. 127—128.
9. *Ibidem*, p. 122.
10. Kogălniceanu, Mihail, *Opere*, vol. I, Fundația pentru literatură și artă, București, 1946, p. 702.
11. *Ibidem*, p. 706—707.
12. *Ibidem*, p. 710.

Inceput de veac în Țara Românească

1. În 1797 pașa de la Vidin, Pasvan-Oglu, urmărind cîștigarea autonomiei, s-a răscolat împotriva sultanului. Pînă în 1807 întreprinde dese incursiuni de pradă în Oltenia. Alături de răsculații lui Pasvan-Oglu, în majoritate foști militari tureci, luptau și numeroși tilhari de rînd cărora li se spunea cîrjalii, după turcescul kirgali, care înscamnă tilhar.
2. Eclislarhul, Dionisie, *Op. cit.*, p. 80.
3. *Ibidem*, p. 82.
4. *Ibidem*, p. 89.
5. *Ibidem*, p. 93.
6. Iorga, Nicolae, *Scrisori de boieri și negustori olteni și munteni către casa de negoț sibiană Hagi Pop*, Arte grafice, București, 1906, p. 114—115.
7. *Documente privind istoria României, Răscoala din 1821*, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1959, p. 42.
8. *Ibidem*, p. 51.
9. Eclislarhul, Dionisie, *Op. cit.*, p. 168.
10. *Ibidem*.
11. *Ibidem*, p. 172.
12. Iorga, Nicolae, *Op. cit.*, p. 125.
13. *Ibidem*, p. 124.
14. *Ibidem*.
15. *Ibidem*, p. 127.
16. *Ibidem*, p. 128.
17. *Documente privind istoria României, Răscoala din 1821*, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1959, p. 98.
18. *Ibidem*, p. 91.

Și totuși... explozia a avut loc

1. Pătrășcanu, Lucrețiu, *Un veac de frământări sociale*, Editura politică, București, 1969, p. 109.
2. Acad. Oțetea, Andrei, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, Editura științifică, București, 1971, p. 165.
3. *Ibidem*, p. 169.
4. Iorga, Nicolae, *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu, în Analele Academiei Române, memoriile secțiunii istorice, seria II, XXXVII, 1914*.
5. Acad. Oțetea, Andrei, *Op. cit.*, p. 220.
6. *Documente privind istoria României, Răscoala din 1821*, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1959, p. 300.

7. Iorga, Nicolae, *Izvoarele-contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, Editura Cartea Românească, București, 1921, p. 245.
8. *Documente privind istoria României, Răscoala din 1821*, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1959, p. 231.
9. Iorga, Nicolae, *Op. cit.*, p. 258.
10. Ghica, Ion, *Din timpul zaverii*, Editura militară, București, 1970, p. 111.
11. *Ibidem*, p. 114.
12. Acad. Oțetea, Andrei, *Op. cit.*, p. 187.
13. Acad. Oțetea, Andrei, *Tudor Vladimirescu '821*, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Biblioteca de istorie, București, 1971, p. 210.
14. Iorga, Nicolae, *Istoria armatei românești*, Editura militară, București, 1971, p. 394.

Generalul Magheru și imperatiivele informative și contrainformative ale revoluției de la 1848

1. Dinculescu, VL., *Viața cotidiană a Țării Românești în documente*, Editura Dacia, Cluj, 1970, p. 121.
2. Iorga, Nicolae, *Istoria Românilor prin căldători*, vol. IV, Editura Casei școalelor, București, 1929, p. 8.
3. Asachi, Gheorghe, *Extract din jurnalul călătorului moldovan, în Reflector peste timp*, vol. I, Editura pentru literatură, București, 1964, p. 44.
4. Iorga, Nicolae, *Istoria comerțului românesc, Epoca mai nouă*, București, 1922, p. 167.
5. Georgescu, Titu, *Mărturii franceze despre 1848 în țările române*, Editura științifică, București, 1968, p. 210.
6. Bălcescu, Nicolae, *Mersul revoluției în istoria românilor*, în *Opere*, vol. I, Editura pentru literatură și artă, București, 1953, p. 310—311.
7. Rădulescu, Eliade, Ion, *Amintiri asupra regenerării române sau evenimentele de la 1848*, București, 1893, p. 126.
8. *Anul 1848 în Principatele române, Acte și documente*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, p. 618.
9. *Ibidem*, p. 154.
10. *1848 în România*, Institutul de arte grafice, București, 1893, p. 101.
11. Georgescu, Titu, *Op. cit.*, p. 67.
12. *Ibidem*, p. 146.

Emisarii lui Cuza în culisele diplomației europene

1. Berindei, Dan, *Din începuturile diplomației românești moderne*, Editura politică, București, 1965, p. 147.
2. Macovescu, George, *Vasile Alecsandri diplomatul*, în *Magazin istoric* nr. 2(23), februarie 1969.

3. Duzinchevici, Gheorghe, *Cuza Vodă și revoluția polonă din 1863*, Cartea românească, București, 1935, p. 33.
4. *Ibidem*, p. 40.
5. Giurescu, C. Constantin, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ediția a doua, Editura științifică, București, 1970, p. 252.
6. *Ibidem*, p. 249.
7. Duzinchevici, Gheorghe, *Op. cit.*, p. 92.
8. Florea, C., *Reflecția muzeistică a relațiilor revoluționare dintre Al. I. Cuza și Giuseppe Garibaldi*, în *Cercetări istorice*, Iași, 1970, p. 47.

În perioada conspiratorilor

1. Rosetti, Radu, *Amintiri din prima tinerețe*, Cultura Românească, București, 1927, p. 10.
2. *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1964, p. 526.
3. Kremnitz, Mite, *Regele Carol al României un simbol al vieții*, Editura Stabilimentului de arte grafice universale, București, 1903, p. 19.
4. Rosetti, Radu, *Op. cit.*, p. 35.
5. *Ibidem*.
6. *Democrația*, anul II, nr. 2, Ploiești, 11 ianuarie 1870.
7. *Ibidem*, anul II, nr. 39, 11 iunie 1870.
8. *Revoluția la Ploiești*, în *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, Editura politică, București, 1968, p. 55.
9. Rosetti, Radu, *Op. cit.*, p. 37—38.
10. Eminescu, Mihail, *Opera politică*, vol. II, Editura Cugetarea, București, p. 162.
11. Dorneanu, I., *Domnitorul Cuza în exil... ales deputat în țară*, în *Magazin istoric*, anul I, nr. 2, mai 1967, p. 63.
12. Rosetti, Radu, *Op. cit.*, p. 56.
13. Borș, Lucia, *Doamna Elena Cuza*, Editura națională Ciornei București, p. 207.
14. Kremnitz, Mite, *Op. cit.*, p. 46.
15. Rosetti, Radu, *Op. cit.*, p. 48—49.
16. Kremnitz, Mite, *Op. cit.*, p. 40—41.
17. Kogălniceanu, Mihail, *Texte social-politice alese*, Editura politică, București, 1967, p. 279.
18. Beldiman, V. Alex., *Sus inimile, români!*, în *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, Editura politică, București, 1968.

Lipsa de informații a semănat morții din „Valea plingerii”

1. Rosetti, Radu, *Documente inedite relative la corpul de observatori de la Gruta*, în *Anuarul institutului de istorie națională*, vol. V, Cluj, 1929, p. 310.
2. *Ibidem*, p. 312.

3. Kogălniceanu, Mihail, *Texte social-politice alese*, Editura politică, București, 1967, p. 298.
4. *Ibidem*.
5. Rosetti, Radu, *Regele Carol I militar*, București, 1940, p. 6.
6. *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1964, p. 600.
7. Dumitrescu, Mihail, *Amintiri și episoade din războiul pentru independență*, București, 1893, p. 26.
8. Fălcoianu, St. I., *Istoria războiului din 1877—1878*, București, 1895, p. 89.
9. Iorga, Nicolae, *Istoria românilor prin călători*, ediția a doua, vol. IV, Editura Casei școalelor, București, 1929, p. 134.
10. General Popescu, Candiano, *Războiul neașteptării, Istorie critică, Asaltul și luarea redutei Grivița*, București, 1923, p. 32.
11. General Stoika, N., *Amintiri din războiul independenței 1877—1878*, Institutul de arte grafice, București, 1910, p. 22.
12. Dumitrescu, Mihail, *Op. cit.*, p. 50—51.
13. Colonel Ipătescu, comandantul Regimentului 17 Mehedinți, *Serviciul de siguranță în campanie*, București, 1881, p. 105.
14. Ministerul de războiu, *Instrucțiuni provizorie, titlul V, Serviciul de explorație, recunoașteri și informațiuni secrete*, București, 1886, p. 1.
15. *Ibidem*, p. 4.
16. *Ibidem*, p. 9.
17. *Ibidem*, p. 32.

Scrisorile vărului din Sinala

1. *Magazin istoric*, anul II, nr. 1(10), ianuarie 1968, p. 20.
2. *Ibidem*, p. 20.
3. *Adevărul*, anul I, nr. 262 din 1 iulie 1889.
4. *Adevărul*, anul II, nr. 394 din 11 decembrie 1889.
5. Kremnitz, Mile, *Op. cit.*, p. 57—58.
6. *Ibidem*, p. 81.
7. *Adevărul*, anul I, nr. 151, din 17 februarie 1889.
8. Xenî, C., *Take Ionescu*, ediția a treia, Editura Universul, București, 1933, p. 215.
9. *Republica română*, anul II, nr. 3 din 20 mai 1890.
10. Xenî, C., *Op. cit.*, p. 167.
11. Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea neamului, 1916—1918*, ediția a doua, vol. I, București, 1925, p. 135—136.
12. *Arhiva istorică centrală*, fondul Casa regală, dos. nr. 84/1914, fila 2.
13. *Studii și referate privind istoria României*, anul II, p. 1443.
14. Xenî, C., *Op. cit.*, p. 279.

15. Falkenhayn, C. Erich, *Campania armatei a 9-a împotriva românilor și rușilor 1916—1917*. Editura Socec, București, 1937, p. 1.
16. Ronge, Max, *Spionaj și contraspionaj (Spionajul militar și industrial)*, București, 1955, p. 70.
17. Arhivele Statului, București, *Colecția microfilme Belgia*, rola 11, fila 198—200.
18. *Ibidem*.
19. Kirîțescu, Constantin, *Op. cit.*, p. 150.
20. Xenî, C., *Op. cit.*, p. 289.
21. Kirîțescu, Constantin, *Op. cit.*, 158—159.
22. Xenî, C., *Op. cit.*, p. 286.

Serviciul secret român intră în acțiune

1. Marghiloman, Alexandru, *Note politice*, vol. II, Editura Institutului de arte grafice „Eminescu”, București, 1927, p. 111 și 143.
2. *Ibidem*.
3. Ronge, Max, *Op. cit.*, p. 162.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*, p. 196.
6. *Ibidem*.
7. Bacalbașa, Constantin, *Bucureștii de altădată*, vol. IV, Editura Universul, București, 1933, p. 156.
8. Kirîțescu, Constantin, *Op. cit.*, p. 152.
9. Xenî, C., *Op. cit.*, p. 309.
10. Bacalbașa, Constantin, *Op. cit.*, p. 154.
11. Gane, C., *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, Editura Universul, București, 1936, p. 519.
12. *Ibidem*, p. 520.
13. *Ibidem*, p. 521.
14. Ronge, Max, *Op. cit.*, p. 164.

Nici Mata Hari...

1. Ceaușescu, Nicolae, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Editura politică, București, 1969, p. 708.
2. Marghiloman, Alexandru, *Op. cit.*, p. 15.
3. *Ibidem*.
4. Ronge, Max, *Op. cit.*, p. 205.
5. *Ibidem*, p. 206.
6. Marghiloman, Alexandru, *Op. cit.*, p. 20.
7. *Ibidem*, p. 58.
8. Xenî, C., *Op. cit.*, p. 323.
9. Kirîțescu, Constantin, *Op. cit.*, p. 243.
10. *Ibidem*, p. 254.
11. Marghiloman, Alexandru, *Op. cit.*, p. 261.

Țărani români în arena războiului secret

1. Ronge, Max, *Op. cit.*, p. 178.
2. *Ibidem*, p. 168.
3. Xenii, C., *Op. cit.*, p. 326.
4. Cancicov, V. T., *Impresii și păreri în timpul războiului românesc*, vol. I, București, 1921, p. 166.
5. Ronge, Max, *Op. cit.*, p. 169.
6. Marghiloman, Alexandru, *Op. cit.*, p. 27 și 129.
7. Cancicov, V. T., *Op. cit.*, p. 250.
8. Kirilescu, Constantin, *Op. cit.*, vol. III, p. 169.
9. Ludendorff, E., *Souvenires de guerre*, Paris, 1931, p. 315.
10. Articolul I din *Regulamentul Serviciului de contrainformații româno-rus* din 1917.
11. Culitza, N., Th., *Politia de informații și contrainformații pe timp de campanie*, București, 1931, p. 39.
12. Ronge, Max, *Op. cit.*, p. 202.
13. Rosetti, Radu, *Memoriu asupra stadiului actual al navigației aeriene și organizării trupelor aerostiere în armatele străine*, în *Pagini din gândirea militară românească 1821—1916*, Editura militară, București, 1969, p. 327.
14. Mareșal Averescu, Alexandru, *Notițe zilnice din războiu*, ediția a doua, Cultura națională, București, 1935, p. 131.
15. *Ibidem*, p. 137.
16. Kirilescu, Constantin, *Op. cit.*, vol. III, p. 83.
17. Colonel Stavrache, N. Cerna, *Adevăruri din campania 1916—1918, Captivitatea*, Editura Speranța, Craiova, 1938, p. 73.
18. Marghiloman, Alexandru, *Op. cit.*, vol. III, p. 83.
19. Culitza, N. Th., *Op. cit.*, p. 32.
20. Marghiloman, Alexandru, *Op. cit.*, vol. III, p. 108.
21. *Ibidem*, p. 195—196.
22. Kirilescu, Constantin, *Op. cit.*, vol. III, p. 196—197.
23. *Alarma Mehedințului*, Turnu-Severin, anul II, nr. 38 din 3 august 1919.
24. *Ibidem*.
25. *Înștiințarea comandamentului german*.
26. *Alarma Mehedințului*, Turnu-Severin, anul II, nr. 38 din 3 august 1919.
27. Deaconu, Luchian, *Locul luptelor de partizani din județele Gorj, și Mehedinți în cadrul mișcării de rezistență a populației din teritoriul vremelnice ocupat în anii 1916—1918*, în *Historica* nr. 2, Craiova, 1972, p. 210.
28. Gavrilescu, Aurel, *Eroi în umbră — spionaj românesc în războiul de întregire*, Timișoara, 1917, p. 160.
29. *Ibidem*, p. 100.
30. *Ibidem*, p. 115.
31. *Ibidem*, p. 130.

CUPRINS

	pag.
<i>Cuvînt înainte</i>	5
Și zeii făceau spionaj	11
Spionaj în zorii istoriei	21
„Potrivindu-le cu micul lor număr“	27
Împăratul Bizanțului prizonier al dobrogenilor	33
„...trimitea cu înșelăciune soli“	35
„Prima spadă a lumii“	42
O mireasă și un pahar eu otravă	60
Misiunea lui Teodor Bubuioș	66
„Pedestrii, toți țărani, aveau o deosebită credință“	73
Scrisoarea lui Neacșu, un edificator document informativ	81
Un aventurier în scaunul din Suceava	87
Fiica lui Rareș, o celebră spioană în seraiul sultanului	103
Cîteva din secretele succeselor și insucceselor lui Mihai Viteazul	110
Capuchehaia în Țarigrad	145
„Cabinetul negru“ al lui Constantin Brîncoveanu	159
Domnitori fanarioti, agenți ai spionajului străin	178

II

Început de veac în Țara Românească	195
Și totuși... explozia a avut loc	208
Generalul Magheru și imperativele informative și contra-informative ale Revoluției din 1848	223
Emisarii lui Cuza în culisele diplomației europene	234

În perioada conspiratorilor	254
Lipsa de informații a semănat morții din „Valea Plîngerii”	267
Scrisorile vărului de la Sinaia	279
Serviciul secret român intră în acțiune	295
„Nici Mata Hari...”	305
Țărani români în arena războiului secret	318
<i>Note bibliografice</i>	337

Redactor : col. I. COJOC
Tehnoredactor : GH. COCOS

Bun de tipar : 28.04.1973. Apărut 1973. Tiraaj
54 140 exemplare. Hîrtie tipar înalt B 63 g/m².
Format 540×840/16. Coli tipar 22. B. 616

Tiparul executat sub comanda
30 229 la Combinatul Poligrafic
„Casa Scintell”, Piața Scintell nr. 4,
București,
Republica Socialistă România